ACADEMIA DE ŞTIINŢE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE FILOLOGIE
VICTOR CIRIMPEI

C O M I C U L

FOLCLORIC, LITERAR, POLITIC-NAŢIONAL

CHIŞINĂU, 2013

ATENŢIONARE ORTOGRAFICĂ

În tot ce scriem respectăm normele ortografice ale românei conform convingerii unor lingvişti de mare prestigiu (Alf Lombard, Eugen Coşeriu, Mioara Avram), dar şi a noastră, cu *Argumente anti „î” din „a” şi „sunt”*, publicată în „Revista de lingvistică şi ştiinţă literară” (Chişinău), 2009, nr. 1 – 2, p. 46 – 52; îi respectăm totodată pe cei cu alte scrisuri de/în română.

Victor Cirimpei

CUPRINSUL CĂRŢII

DE CE/CINE ŞI CUM RÂDEM?
— O SCHIŢĂ FILOLOGICĂ A COMICULUI –

Ce surprinde în cartea reputatului etnolog Victor Cirimpei?

Bineînţeles, faptul că ştie multe, dacă nu chiar totul, despre problema discutată sub toate aspectele pe care le relevă: geneză, istoric, definiţia estetică a conceptului, genuri, specii, semnificaţia de manifestare umană, de marcă fenomenologică a spiritului, figuri comice, po (I) etică şi toate celelalte. Victor Cirimpei este un om de ştiinţă veritabil, deci dedicat cu trup şi suflet... ştiinţei, Doct, Documentat, Dotat şi cu Deontologie, căreia i se dăruieşte cu Dărnicie Deosebită (şi lista calităţilor care încep *cu el* poate fi, desigur, Dezvoltată). Am început să ne jucăm cu vorbele în spirit postmodernist, Determinaţi fiind şi de Darul său umoristic, el însuşi făcând figură de personaj comic, contaminat de esenţa râsului şi pornirea de a-l pune pe Altul/Celălalt **într-**o situaţie hilaristică.

Autorul ne demonstrează că lumea de când e lume, e un teatru, *theatrum mundi*, condiţio**nându-**ne şi condiţia noastră general-umană de a fi comici, cu toată trena lungă sinonimică: histrioni, măscărici, nătăfleţi, saltimbanci, glumeţi, poznaşi, mucaliţi, pehlivani, bufoni. Începând cu triburile primitive, se constituia un ritual al râsului în care un individ îl hărţuia cu înţepături ironice pe altul, transformat în obiect ridiculizat. Nu putem râde dacă nu găsim acest obiect de referinţă, care poate fi propriul Eu. Măreţia lui Creangă stă anume în a supune râsului lumea („zi-i lume şi te-ai mântuit...") şi fiinţa sa ca atare, *jucătoare* pe scena lumii care nu-i altceva. „În sfârşit, se autodefineşte el în *Amintiri*... ce mai atâta vorbă pentru nimica toată? Ia, am fost şi eu, în lumea asta, un boţ cu ochi, o bucată de humă însufleţită din Humuleşti, care nici frumos până la douăzeci de ani, nici cu minte până la treizeci şi nici bogat până la patruzeci nu m-am făcut. Dar şi sărac aşa ca în anul acesta, ca în anul trecut şi ca de când sunt, niciodată n-am fost!" Este în această frază, de fapt, antifrază, exprimată cu genialitate, însăşi natura râsului nostru popular (râsu-plânsul care surprinde relaţia „teatrală") Eu – Lume, jucarea jocului Lumii şi jocului Eului cu Sinele, în care muşcătura (auto) ironică se îngână cu (auto) îngăduinţa.

Râsul, greu şi imposibil de definit, după cum ne încredinţează Quintilian, e imposibil fără contrast, fără obiect (acel ceva ce ameninţă cultura ca sistem), fără acte voluntare şi involuntare (*kitsch*-ul), fără corelaţionarea cu plânsul, fără plăcere fiziologică, fără – bineînţeles – realităţi ridicole. Anume aceste mecanisme, procedee şi realităţi, generează-creează comicul folcloric.

Victor Cirimpei urmăreşte, cu un bogat material documentar, aspecte comparate, punând în paralelă variante din folclorul altor popoare cu variantele româneşti, modul de manifestare a ţăranului înţelept în rolul comic al omului prost, felul în care se prezintă în folclorul românesc relaţiile dintre diferite popoare, enumeră categoriile de naraţiuni comice (anecdota, snoava, gluma, pidosnicia, răspunsul isteţ), portretizează figurile comice emblematice (Păcală, Tândală, Pepelea).

Nu sunt trecute cu vederea realităţile comice (bunăoară, ignoranţa moldovenilor de a nu se considera români), preocupările folcloristice ale unor scriitori şi studiile de poetică folclorică (Cantemir, Beşleagă, Iulian Filip).

E un studiu exhaustiv care ne ajută să înţelegem toate aspectele râsului popular şi cel cult, răspunzând imperativului integraţionist: cum ne încadrăm cu cultura noastră, inclusiv cu umorul nostru subtil, bonom, de înaltă calitate estetică, în cultura universală.

Acad. Mihai Cimpoi

4 octombrie 2013

I N LOC *D E P R E F A Ţ A*

Prezentul volum, cu 30 de capitole variate ca dimensiuni, grupate în 5 secţiuni cvasi tematice, oferă tratamente conceptuale pentru comicul folcloric, literar, politic-naţional dar şi injecţii contra „maladiilor” numite.

Preocupat până acum (ani avem abia 73/74) de mitologie, începuturi ale culturii populare, seminţia tracilor, etnologicul românilor, istorie şi critică literară – configuraţia comicului ne rămânea întrucâtva neglijată.

Unei lucrări de ultimă oră (alaltăieri apăru de sub tipar în revista ştiinţifică „Philologia”, Chişinău, 2013, nr. 1 – 2), mai mult serioasă decât „comică” lucrarea (nu şi fără de câte o sfârlă), i-am zis „Reflexe de vorbă tracică pe parcurs de milenii în limbile diferitor popoare” (în ultimă redacţie: *Vocabulă tracică pe parcurs de milenii*), neuitând însă şi etniile **ante**trace, de vreo „patruzeci de mii de ani în urmă” (?!… – ia vedeţi, dimpreună cu *tratamentele* oferite, la cam cât iese ca valoare efortul depus [nu e doar un sfârâiac, sper]).

Autorul, pe 27 sept. 2013.

I

INTRARE DINSPRE TRACI

PE DOMENIUL COMICULUI ROMÂNESC

1

RÂSUL (COMICUL) POPULAR

Râsul (comicul) popular ţine de cultura populară a râsului, este aspectul de bază sincretic-spectaculos al culturii comice spontane populare de manifestare publică, realizat în sfera de interferenţă a vieţii cu arta. Este propriu diferitelor forme de veselie populară: reprezentaţii cvaziteatrale, plăsmuiri orale verbale, practici pseudomagice, jurăminte, imprecaţii, injurii, porecle, complimente ironice ş.a., improvizate sau reamintite amuzant (şi aluziv) în cadrul petrecerilor colective de tip ritualic şi al celor de muncă în comun la clăci, la „ajutat”, şezători.

De factură predominant umoristică, râsul popular poate include şi elemente de grotesc persiflant, ironie, satiră, sarcasm. Îşi trage obârşia din cele mai timpurii stadii de dezvoltare a culturii. „Umorul şi râsul – observă antropologul olandez Henk Driessen – ajută la stabilirea comunicării, la facilitarea contactului, reduc ostilitatea, eliberează tensiunile şi oferă distracţie”[1] – caracteristici de mare valoare ale aceluiaşi fenomen cultural.

În folclorul şi mitologia popoarelor primitive, alături de cultele serioase ca organizare şi ton existau culte vesele, care luau în derâdere şi batjocură specială („râsul ritualic”) cele mai mari zeităţi (alături de mituri serioase – dubloni lor comici). Reprezentaţiile cvaziteatrale din timpul sărbătorilor calendarice, de pildă, sunt legate genetic de străvechile solemnităţi agrare; unele creaţii comice orale sunt persiflări ale practicilor magice sau parodii la rugăciunile şi subiectele religioase păgâne şi creştine. „Geneza personajelor comice în culturile lumii (cu şmecheri-tricksteri, clovni, măscărici, nătăfleţi, pseudoproşti etc., inclusiv diversele măşti auctoriale) are la bază imitarea insuficienţei fizice şi mintale umane, a neputinţei omului, acestea – probe ale culturii primitive conform triadei *gând – cuvânt – acţiune*”[2]

---

1 Vezi Jan Bremer şi Herman Roodenburg, O istorie culturală a umorului, din Antichitate pînă în zilele noastre, Traducere de Evagrina Dîrţu, Iaşi, Institutul European, 2006, p. 224.

2 Ю. Г. Акопян, Строение смешного // VI конгресс этнографов и антропологов России. Тезисы докладов, Санкт-Петербург, 2005, с. 82.

Toate formele de comic ritualic-spectaculos se deosebesc principial de formele de cult şi ceremonialurile grave ale bisericii şi statului. Bogate în râs popular erau şi continuă pe alocuri să mai fie improvizaţiile „dracilor”, „moşilor”, „fierarilor”, „babelor-vrăjitoare” din spectacolele ritual-calendarice cu măşti, ale personajelor din dramatizările şi jocurile de la nunţi şi priveghiuri; bocetele-parodii, poreclele şi complimentele versificate; strigăturile create sau rememorate în timpul jocului, practicele de ghicire a viitorului soţ în anumite nopţi din an („lăsatul secului”, „Andreiul”, „Crăciunul”, „Anul Nou” ş.a.); snoavele, anecdotele şi glumele în dialog, unele ghicitori şi vorbele de duh, spuse la şezători. Râsul popular este indispensabil debitării publice a hăiturilor şi conocăriilor, a spunerii unor proverbe şi creaţii de folclor enfantin [a nu confunda cu *infantil*-bolnav]

Declanşatoare de haz şi voie bună sunt vorbele isteţe şi comportamentul comic al anumitor oameni din popor – interpreţi ai spectacolelor improvizate, buni conocari şi hăitori, ageri creatori de strigături în timpul jocului, iscusiţi născocitori de glume şi povestiri, de snoave şi anecdote. Acestora le revine sarcina transformării imediate şi de circumstanţă a unor aspecte de viaţă în forme de artă incipientă sau, cel puţin, de readucere în atenţia publicului a unor glume folclorice potrivite momentului. Perceperea şi susţinerea comicului, însă, este în puterea oricărui participant la întrunirile colective de petrecere sau de muncă, în anume fel organizate prin tradiţie.

Exemple ilustre de folosire a elementelor culturii populare a râsului în opere literare sunt „Lauda Prostiei” de Erasm din Rotterdam, „Gargantua şi Pantagruel” de François Rabelais (care, după M. Bahtin, este „moştenitorul şi rezultatul desăvârşit al râsului popular milenar”), „Don Quijote de la Mancha” de Miguel de Cervantes, „Serile în cătunul de lângă Dikanka” de Nikolai V. Gogol, „Dănilă Prepeleac” şi alte proze de Ion Creangă, piesele-comedii de Ion Luca Caragiale.

Structura comicului în genere, opinează antropologul I. Akopean, admite folosirea unui fundal palimpsestic, peste care noul *text* imprimă punctele omonimice, reinterpretâ**ndu-**i semantica la scara unei identităţi formale în regim de situaţii neaşteptate3**3**

---

3 Tot acolo, în originalul rusesc: «Структура смешного предполагает „второе

[O primă variantă a materialului s-a publicat în cartea *Literatura şi arta Moldovei. Enciclopedie în 2 volume*, Chişinău, 1986, vol. 2, p. 222 – 223.]

2

GENERATORII ÎNVESELIRII FOLCLORICE

Generează-creează comicul folcloric cei care descoperă porniri şi alcătuiri nedrepte, bizare, urâte în viaţa de toate zilele, comunicând amuzant, în limbaj poetic popular, pentru toată lumea, despre aceste realităţi. La rândul ei, lumea preia comunicarea amuzantă (umoristică, ironică, satirică; aşa cum o află de la caz la caz), o regândeşterecreează informaţional şi artistic, povestind-o mai departe, cu diverse ocazii, în multiple feluri, diferite ca valoare poetică. În urma conlucrării generatorilor acestui fel de râs cu lumea (nenumăraţi anonimi) iau naştere creaţii populare comice în sumedenie de variante şi versiuni.

Dezvăluitorul ipostazelor comice ale vieţii este apreciat în popor cu variate calificative – laudative, echivoce şi denigratoare: *deştept*, *înţelept*, *învăţat*, *isteţ*, *hâtru*, *şiret*, *pepelea*, *păcală*, *tândală*, *haplea*, *nerod*, *nătăfleaţă*, *prostănac* etc., după impresia ce o produce judecata şi comportamentul personajului, sub a cărui mască se manifestă acest generator-creator şi dezvăluitor de râs folcloric.

Cei care au darul de a descoperi, dezvălui şi povesti despre situaţii de *râs folcloric*, sunt bine cunoscuţi – sub unul, două sau câteva nume – întregului popor.

Japonezii, bunăoară, în materie de ilaritate populară îl au, ca personaj principal, preamărit ori persiflat, pe şiretul *Hikoíti*, coreenii –

дно”, палимпсестное строение, где накладываемый чужой текст мимикрирует под базовый в точках омонимии, востанавливает стертое, реинтерпретируя его семантически при формальном тождесеве в режиме „неожиданности” [...]».

Alte surse: Henri Bergson, Le rire. Essai sur la signification du comique, Paris, 1936; В. Я. Пропп, Ритуальный смех, Ленинград, 1939; D. Victorov, Le rire et le risible, Paris, 1952; М. М. Бахтин, Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса, Москва, 1965; idem, Рабле и Гоголь – искусство слова и народная смеховая культура, Москва, 1975; В. Я. Пропп, Проблемы комизма и смеха, Москва, 1976.

pe *Kim Son Dal*, chinezii – pe *Bao-gun*, cei tibetani – pe *Unchiaşul Dénba*, vietnamezii – pe *Preaînvăţatul Nguén Kuín* (*Trang Quynh*), torádjii (munteni de pe insula indoneziană Sulawesi) – pe *La Dána*; poznaşului popoarelor insulare, etnic înrudite, din Micronezia i se zice *Taréti*, celui al malaezilor (de pe peninsula Malacca şi de pe câteva insule învecinate, dintre Asia şi Australia) – *şi-l uncéi* (Burduhosul); khmerii din Cambodgia îl au de om ghiduş pe *Aleú*, indienii-bharátiya – pe *Preaînţeleptul şi Isteţul Birbál*, *Giúha* e şugubăţul iranienilor; la multe popoare asiatice (azeri, ceceni, darghini, lezghini, persani, tadjici, tătari, turci, uiguri, uzbeci ş.a.) provocatorul situaţiilor comice e *Nasreddín* (prenume cu diverse forme de pronunţare, ajuns şi la români ca *Nastratin*); în paralel cu *Mulla Nasreddin*; un mehenghi al persanilor este *Tâlhák*, al tătarilor de pe Volga de Mijloc, pe lângă *Hodja Nasretdin*, e *Unchiaşul Akmalí*, al tătarilor din Crimeea – *Ahmét-Ahái*, al tadjicilor (afară de Nasreddin-efendi) este *Muşfikí*; al kazahilor şi kirghizilor e *Aldár-Kosé*, al turkmenilor – *Keminé*, *Pâl-Púghi* [Nebunaticul Pughi] – la armeni, la osetini – *Sârdón*, la abhazi – *Şardân*, la kurzi – *Cívo*, la evrei – *Gherş*/*Gherşele*, la vorbitorii de amharică (Etiopia) – *Abunavás*, la estonieni – *Şiretul Ants*, pentru letoni – Jānis [ĭáanis], la polonezi – *Prosták* (Prostuţul), ai ruşilor sunt *Iván-durák* (Iván-cel-Prost), *Petrúşka*, mai rar – *Balakír*, la bulgari – *Hâtrul Pétăr* (*Хитър Петър*), la macedoneni – *Petre*, la croaţi – *Eró*; al grecilor este *Esop* (din sec. VI î.Hr., larg popularizat în lume graţie manuscriselor şi cărţii), la nemţi – *Till Eulenspíegel*; *Pulcinéllo* şi *Bertóldo* – la italieni, *Prostănacul Jean*, *Isteţul Piérre*, precum şi *Panúrge* – la francezi, la indienii vinnebágo (America de Nord) – *Vakgiunkága*, la brazilieni – *Şmecherul Pédro*, la chilieni (America de Sud, pe coasta vestică, la Oceanul Pacific) – *Pédro Urdemáles*, zis şi **de** *Urdemálas*, *Ur-demále*, *Ulimán*, *Animáles*; şi, cu alte nume, personajul de folclor comic – la celelalte popoare ale lumii, fiecare comunitate etnică având poznaşul ei, de unul singur sau în asociaţie cu altcineva.14

---

1 Conform: Jan Bremmer şi Herman Roodenburg (ed.-coord), O istorie culturală a umorului din Antichitate pînă în zilele noastre, Iaşi, 2006; Проделки хитрецов. Мифы, сказки, басни и анекдоты о прославленных хитрецах, мудрецах и шутниках мирового фольклора, Москва, 1977; Антология мирового анекдота [...], Киев, 1996; Ю. В. Бромлей (ed.-coord.), Народы мира. Историко-этногра-фический справочник, Москва, 1988; Horia C.Matei, Silviu

Personajul comic de folclor al românilor se numeşte *Păcală* (cel care blamează urzeli nedrepte, respingătoare societăţii, ia în râs diverse ciudăţenii), dar, cu funcţie similară sunt şi *Păcăluţă*, *Păcală-păcălici*, *Prâslea*, *Tândală*/*Trândală*, *Tândălaş*, *Pepelea*, *Terinte*, *Arvinte*, *Haplea*, precum şi *Neculai Păcală*, *Toma Păcală*, *Gavrilaş Păcală*, *Petre*/*Pătru Păcală*, *Petrică* (această formă dezmierdătoare o întâlnim în folclorul infantil maramureşean); sau alt apelativ-poreclă2**5**.

În multe situaţii *Păcală* este împreună cu *Tândală*, în rare cazuri gluma este pe seama unor *Păcală* şi *Amăgeală* sau *Tanda* şi *Manda*; astfel de perechi sunt în folclorul comic al diferitelor popoare; armenii, de pildă, îi au pe *Pâl-Púghi* şi *Melík-şahnazár*, coreenii – pe *Son Dal* şi *Kvon*, malgaşii (de pe Madagascar) – pe *Kutuféţi* şi *Maháka*, niponii – pe *Kavanári* şi *Hi-danotakúmi*, ruşii – pe *Erĭóma* şi *Fomá*, uigurii – pe *Saleái Ciakkán* şi *Mollá* Zaĭdín3**6**.

Atunci când personajului glumeţ nu i se zice Păcală, Pepelea, Tândală şi nici în alt fel, funcţiile moderatorului comic românesc (realitate caracteristică şi folclorului altor popoare) le au anonimi ca: „un păcală", „un pepelea", „un tândală", „un om", „un moşneag", „un băieţel", „un ţăran", „un popă", „un diacon", „un leneş", „un servitor", „un cioban", „un vânător", „un pescar", „un şofer" ş.a.m.d.; roluri similare având şi denominanţi etnici ca: „un ţigan", „un turc", „un grec", „un rus", „un armean" etc.

Vehicularea firească, orală, a naraţiunilor populare comice seamănă cu zicerea vorbelor de duh, a proverbelor, care sunt spuse la momentul oportun, ilustrând o anumită stare survenită inopinat. Chiar şi în ambianţa unei şezători de la ţară cu spunere de pătăranii, mai mult sau mai puţin cunoscute celor adunaţi, subiectele nu se povestesc la întâmplare, ci sunt scoase la iveală, rând pe rând, în grupuri tematic

---

Neguţ, Ion Nicolae, Enciclopedia statelor lumii, 2005; Двадцать четыре Насреддина, Москва, 1986; Esopia, Bucureşti, 1958; Yolando Pino Saavedra, Cuentos folcloricos de Chile, tomo III, Santiago de Chile, 1963; Весёлая россыпь. Татарский народный юмор, Москва, 1974; Забавные и назидательные истории армянского народа, Москва, 1975; Pozne cu alde Păcală. Povestiri şi dialoguri din folclorul comic românesc, Chişinău, 2007.

2 Vezi Snoava populară românească, Bucureşti, 1984; Pozne cu alde Păcală...

3 Şi despre asemenea perechi, între sursele notei de subsol 1.

înrudite, naratorii căutând să întregească ilustrarea faţetelor multiple ale problemei apărute în atenţia celor prezenţi.

Spre deosebire de proverbe însă, al căror lexic rămâne, de regulă, neschimbat, reinterpretându-se numai valoarea conţinutului acestuia, naraţiunile populare comice comportă continuu, de la o spunere la alta, refaceri de materie lexicală, pentru a fi cât mai potrivite în conjunctura survenită. Pe parcursul unor asemenea refaceri de conţinut (actualizări, de fapt), realităţi şi lexic din vremurile vechi, ce ar putea vorbi de arhaicitatea subiectului, sunt părăsite ca balast al momentului, ca unele ce nu incită la râs47. Din această cauză este o sarcină dificilă deducerea originii naraţiunilor folclorice ale vreunui popor, mai ales şi pentru că pe timpuri ele nu se fixau în scris (cu atât mai mult prin tipar).

Pe plan mondial, din câte s-a putut afla – cele mai vechi istorioare comice cunoscute sunt: una chineză, de acum 24 de secole şi una indiană, ajungând la 2300 de ani58. Desigur, simţul umorului, plăcerea de a crea şi spune povestiri populare comice, este mai din vechime.

O anecdotă românească (despre logofătul Tăutul ca sol moldovean la Curtea Otomană, anul 1504 – aspectul său vestimentar şi modul în care şi-a servit cafeaua în cadrul ceremonios al etichetei de palat) numără 504 ani (deşi a fost aşternută pe hârtie de către cronicarul Ion Neculce la vreo 200 de ani după acest eveniment) 69; manuscrisul unei povestiri populare comice româneşti (snoavă), despre „o diavoliţă de babă”, „mai dracul decât toţi dracii”, este din anul 1700710; de circa 1400 de ani sunt cunoscute românilor povestirile glumeţe despre Nastratin811.

4 Glumele cu privire la anumite ceremonii şi aspecte ale vieţii de odinioară depind în mare măsură de epocă, popor, mediu social; „multe lucruri din opera lui Rabelais, de pildă, în prezent nu ne mai provoacă rîsul” (В. Я. Пропп, Проблема смеха и комизма // Учёные записки Ленинградского университета, 1971, № 355 (Серия филологических наук, выпуск 76), с. 162 – 163).

5 Кристофер М. Шиппер, Китайский юмор «Сяохуа» // Курьер ЮНЕСКО, 1976, май, с. 28.

6 V. A. Cirimpei, Realizări ale folcloristicii timpurii moldoveneşti, Chişinău, 1978, p. 52-53, 142.

7 Literatura română veche, II, Cluj-Napoca, 1989, p. 153-156.

8 Din anii 1714–1716 este referinţa lui Dimitrie Cantemir la trei naraţiuni comice

Cea dintâi prezenţă în presă a unei naraţiuni de folclor comic românesc, o snoavă, cu „iroul fabulos [excepţional]” *Pepelea*, ţine de anul 1841 – atunci Teodor Stamati, profesor de fizică, istorie naturală şi matematici, doctor în filosofie şi artele frumoase9**12** la Academia Mihăileană din Iaşi, publică, în gazeta politică şi literară „Albina Românească”, textul *Pepelea se tocmeşte argat la un român, numit Vasile Răuţ*.

Pentru T. Stamati *Pepelea* nu este un figurant oarecare, unul ordinar – în preambulul textului, oferit cititorilor periodicului ieşean, personajul apare înscris printre figurile similare, notorii, ale folclorului mondial: „Toate naţiile îşi au o mare parte de iroi fabuloşi, supt felurite nume păstraţi prin tradiţie în gura poporului. [...] Unul dintre aceşti iroi fabuloşi se păstrează şi în tradiţiile românilor supt nume de *Pepelea*, pe ale căruie fapte – notează în continuare autorul, angajat folcloristic – voi cerca a le aduna şi a le împărtăşi naţiei mele, în scris, pe cât îmi va fi prin putinţă”; drept primă probă, pentru cititorii „Albinei Româneşti”, fiind naraţiunea comică numită, publicată în zilele de 16, 20 şi 23 noiembrie (stil vechi).

„Faptele” personajului comic de folclor îl impresionase pe profesorul de la Academia Mihăileană atât de mult, încât el se hotărî să aşeze numele „iroului” fabulos-excepţional pe **fron**tispiciul colecţiei sale etnologice, cu materiale de diverse genuri, specii, categorii (deşi nu toate piesele aveau actantul ilar): *Pepeleaseau Tradiciuni năciunare*

---

populare cu personajul Nastratin Hogea, al turcilor, ajunse şi la români, în opera sa Historia incrementorum atque descrementorum aulae otomanicae [Istoria ascensiunii şi decăderii curţii otomane]; după 140 de ani, poetul şi folcloristul Anton Pann va publica la Bucureşti (1853) Ne-zdrăvăniile lui Nastratin Hogea. Ulterior, despre acelaşi personaj aflăm din: „Calendarul lui Nastratin Hogea” (Iaşi, 1872), Nastratin Hogea („Foaia interesantă”, Bucureşti, 1897, nr. 28–29), Şotii de-ale lui Nastratin cînd era băiet (cartea Braşoave de Gh. Popescu-Ciocănel ş. a., Bucureşti, 1905), De-ale lui Nastratin (revista „Ion Creangă”, Bîrlad, 1911), Răzbunarea lui Nastratin Hogea („Glasul Bucovinei”, Cernăuţi, 1922, nr. 1070), Din isprăvile lui Nastratin („Călindarul Cluju românesc”, 1935), Nastratin Hogea avocat („Călindarul poporului”, Sibiu, 1937), Nastratin Hogea şi Deşteptul („Luminiţa”, Brăila, 1938–1939, nr. 6), precum şi din alte surse [Snoava populară românească..., p. LIV-LXXXIX, 35-85]; de dată recentă – Grija lui Nastratin şi Nastratin la judecată în Pozne cu alde Păcală..., p. 47 şi 115-116.

9 Cu diploma respectivă, din 1837, a Societăţii Savanţilor Austriei (Viena) [V. A Cirimpei, Op. cit., p. 153-154].

româneşti1130, *culese, înnorânduite şi adăugite de doc* [*tor*] *T. Stamati*, publicată la Iaşi în 1851 – prima carte românească de folclor, dar şi cu descrieri mitologice şi de etnografie. [Nu sunt folclorice culegerile: *Cântări dumnezeieşti*... de Ioan Tincovici (Buda, 1815) şi *Versuri musiceşti ce se cântă la Naşterea Mântuitorului nostru I. Hs şi în alte sărbători ale anului* de Anton Pann (Bucureşti, 1830), acestea cuprinzând compuneri cărturăreşti pe teme din Evanghelie, străine obişnuinţei de creativitate folclorică.]

Pe lângă texte întru totul folclorice, redate cu păstrarea autenticităţii populare, colecţia lui T. Stamati cuprinde şi creaţii tradiţionale „adăugite" (aşa cum, despre aceasta, se atenţionează pe foaia de titlu a cărţii; adăugite însă numai *unele*), expuse în manieră literară, pe alocuri comentate în interiorul piesei. Dintr-un astfel de comentariu, prezent şi în publicaţia de la 1841, desprindem (moment revelatoriu!) înalte calităţi morale, cu care „doctorul în filosofie şi artele frumoase" T. Stamati caracteriza eroul folcloric îndrăgit: „Pepelea [...] era cel mai mare duşman al Răului, [...] natura îl înzestrase *c-o ştiinţă mai întinsă decât a oamenilor de rând* (s. n.), pentru care mulţi îl numea şi năzdrăvan. El se silea prin toate chipurile [...] să facă pe oameni fericiţi, povăţuindu-i pe o cale a dreptăţei" („Albina Românească", 1841, 20 nov., p. 370; în cartea *Pepelea*, ed. cit., p. 30) – una dintre puţinele aprecieri caracterologice în genere ale personajului comic de folclor, şi aceasta, la anul 18411141.

Datorită materialelor publicate în anii 1841 şi 1851, despre care am tratat acum, principalul personaj umoristic al folclorului românesc a intrat în circuitul valorilor de creaţie populară tipărită, mai întâi, cu

---

1 0 Întrucît în scrisul te-stamatian sînt frecvente forme lexicale ca: sau, tradiţie, naţie, naţional, român, românesc, inclusiv (unele) chiar în paginile acestei ediţii, presupunem că titlul cărţii, cu „seau Tradiciuni năciunare româneşti", nu îl vădeşte pe alcătuitorul ei ca „aderent al curentului ciunist, promovat de Aron Pumnul" [Bîrlea Ov., Istoria folcloristicii româneşti, Bucureşti, 1974, p. 122]; mai degrabă această grafie relevă dorinţa cărtu-rarului de a imprima lucrării sale, prin titlu, o accentuată nuanţă arhaică orală (seau şi romănesc nefiind ciunisme).

1 1 Peste mulţi ani, un teoretician al rîsului ca fenomen psihologic – filozoful francez H. Bergson (1859-1941) va observa specificul aparte, neordinar, al omului cu simţul umorului: „În omul de spirit este ceva din omul poet" (Dans l'homme d'esprit il y a quelque chose du poète [Henri Bergson, Le rire. Essai sur la signification du comique, Quarante-deuxième édition, Paris, 1936, p. 106]).

numele *Pepelea*. În acelaşi secol XIX, la 1881, ziarul bucureştean „Timpul" a publicat snoava *Pepelea şi popa cu barba roşie*; la Cernăuţi, în 1886, apare un volum de *Poveşti poporale româneşti, din popor luate*... (alcătuitor Ion Gh. Zbiera), al cărui prim text e naraţiunea comică *Pepelea*; un text cu aceeaşi denumire aflăm în volumul de *Poveşti* al Elenei D. Sevastos (Iaşi, 1892); un periodic de la Bucureşti („Pagini literare", 1899) publica snoava *Pepelea şi popa*.

La distanţă de 35 de ani (de la 1841) apare în publicaţii de limba română şi personajul glumeţ cu numele *Păcală*, fixat astfel, de multe ori, pe parcursul acelui veac: 1876, '80, '82, '85, '88, '90, '92—93, '97, '98. În forma *Bakâla*, pentru cititorii de limbă germană, apăruse la Stuttgart – Tübingen în 18451**15**2.

Din secolul de referinţă (al XIX-lea) sunt şi povestirile populare comice cu *Păcală şi Tândală*; una în „Şezătoarea" (Bucureşti – Oradea, 1875), *Păcală se-ntâlneşte cu Tândală*, în „Calendariu poporal român", Braşov – Oraviţa, 1882; alte subiecte, în: „Noul călindar de casă" (Bucureşti – Braşov, 1887), volumul *Românii din Munţii Apuseni* de Teofil Frâncu (Bucureşti, 1888), rev. „Cuvântul satelor" (? 1893, nr. 6); broşura lui George Cătană *Păcală şi Tândală* (Gherla, 1897) 1**16**

3.

Aceeaşi situaţie, a prezenţei personajelor comice *Pepelea*, *Păcală*, *Tândală*, a continuat şi după secolul XIX, este şi astăzi, la începutul veacului al XXI-lea.

Plăsmuirile râsului folcloric denotă inventivitate creatoare de grad înalt, povestitorii populari transformând realităţi reprobabile în imagini artistice înveselitoare. Actul creator de orientare comică presupune deci un dublu proces de creaţie – descrierea vieţii în imagini (1) şi tratarea ei comică (2) – facultate intelectuală aleasă a unor generatori ai râsului folcloric, dezvăluit pe înţelesul şi placul celor mulţi. Aşadar, transpunerea poetică, în imagini, a realităţii fiind condiţia de bază a artei în genere, în povestirea de factură comică această transpunere este completată prin o tratare specială, declanşatoare de ilaritate.

Poeticul naraţiunilor comice de sorginte folclorică rezidă, în

---

1 2 Ibidem.

1 3 Vezi Snoava populară romînească…, p. 3-105.

primul rând, în capacitatea creatoare a generatorilor de râs gen Pepelea/Păcală/Tândală de a prezenta verbal o contradicţie a realităţii, o necorespundere a esenţei deşarte a unui fenomen cu aparenţa sa pretenţioasă şi a o reda în aşa fel, ca să fie reliefat comicul faţetelor contradicţiei. Astfel expusă, o contradicţie de acum este metaforă, fără a avea neapărat suportul altor procedee şi figuri poetice.

Sesizarea comicului unei contradicţii implică străduinţă creatoare, pătrunsă de spirit fin, agerime, viziuni asociative, predispoziţie constantă pentru glumă, ironizare şi derâdere. Efectul unui asemenea efort, ori de câte ori vine în contact cu o inconsecvenţă a lumii din jur, constă în transpunerea prin cuvinte (folclorul verbal) a faptului-contradicţie, văzut altfel, cu ochi ca de poet (vorba lui Bergson).

Obţinerea efectului comic – principala sarcină a generatorului de râs folcloric – este în concordanţă cu orientarea sa ideatică şi estetică, populară, ceea ce urmează a se răsfrânge, inevitabil, asupra conţinutului creaţiei sale; expunerea esenţei ideatico-estetice a noii comicării fiind în consens cu mediul social de difuzre şi receptare a acesteia.

Producerea ilarităţii rezultă, cum am spus, în urma asimilării de către ascultător a relatării povestitorului. În alt fel zis, odată realizată, o piesă comică urmează a fi reinterpretată în mod creator de ascultător prin propria viziune intelectuală. În asemenea fază de recreare a situaţiei comice, ascultătorului îi revine un rol mult mai activ decât povestitorului; acum el trebuie să ajungă la starea de a râde, nu povestitorul. El însă nu va râde până ce nu va parcurge cu propria capacitate creativă schema de acum elaborată a faţetelor comice ale unei contradicţii. Atât pentru creator, cât şi pentru ascultător, actul de creaţie/recreare, este natural, ingenuu, spontan, fără efort special; mecanismul obţinerii efectului comic rămânând pentru ei în afara analiticului.

Spre deosebire de alte specii folclorice, naraţiunile comice, menite a stigmatiza glumeţ („fără rană adâncă" 1174) laturile negative

---

1 4 Tudor Pamfile, Cuvînt înainte la volumul său Cartea povestirilor hazlii, Chişinău, 1919, p. 4.

ale vieţii, au, în fond, personaje social condamnabile; actantul negativ este principalul erou al naraţiunii. Atât chipul acestuia, cât şi acţiunile sale, devin ţinta glumelor şi derâderii. Măştile unui Păcală, bun sau rău, sunt folosite cu pricepere de creatorul popular pentru a condamna, direct sau disimulat, felurite vicii sociale, calităţi ale unor oameni. Un Păcală întruchipează toate ipostazele umane regretabile, negative, fie că le demască direct, fie că le simulează, aparent acceptându-le.

Când într-o plăsmuire comică apar două personaje de aceeaşi structură psihologică (Păcală şi Tândală) sau mai multe, acestea contribuie la expunerea concomitentă a diverselor laturi blamabile (şiretenie, prostie, lene, îngâmfare, necuviinţă etc.) din societate.

Cruzimile săvârşite în unele cazuri de Păcală, ca cele din relaţiile sale cu clericii lacomi şi sătenii nechibzuiţi, trezesc nu indignare, ci doar bună dispoziţie, mai ales că Păcală (sau omo-genul său) reprezintă spiritul sănătos al poporului (cum este Pepelea din snoava publicată la 1841 de T. Stamati), iar ceilalţi, chiar şi mulţi săteni, sunt exemple de netrăinicie şi maladie a societăţii.

Creionând o apreciere de ansamblu asupra epicii comice literare din Basarabia, criticul V. Coroban, la momentul potrivit, le sugera scriitorilor exemplul naraţiunilor folclorice de acelaşi gen, cu personajele ei notorii: „Snoavele şi taclalele despre Păcală şi Tândală formează un adevărat epos comic, a cărui satiră, temperată totdeauna de umor, de haz şi voie bună, ţinteşte să dea în vileag efectele dezastruoase ale prostiei omeneşti. Păcală, de obicei, îmbracă masca omului greu de cap, a prostănacului, şi aceasta îi dă putinţă să întindă capcane adevăraţilor neghiobi, îngâmfaţi, nătărăi, nesocotiţi şi gură-cască. El iese totdeauna biruitor din ciocnirile ce le are cu fruntaşii sau bogătaşii satului” 1185 din toate vremurile.

O abia perceptibilă deosebire între Păcală şi Tândală se întrezăreşte când ei acţionează împreună, Păcală apărând uneori mai deştept decât confratele său, alteori – dimpotrivă. Când Păcală şi Tândală se află între semeni, ei îi iau peste picior pe alţii; când se întâmplă să fie singuri, se încearcă de minte şi râd ei înde ei, unul de altul, sau o fac pe nepricepuţii, proştii, obraznicii; pe cei răi la inimă, zgârciţi, tâlhari, lăudăroşi etc.; în felul acesta le dau de înţeles celor de

---

1 5 Apud Snoave şi anecdote ..., p. 18-19.

îi văd şi ascultă (sau le citesc din carte pătăraniile): Cunoaşteţi şi printre voi de aceştia – numai luându-i în râs, bătându-le şaua (făcându-le aluzii), am putea să-i dăm la brazdă (să-i îndreptăm), cel puţin să curmăm dorinţa altora de a le urma deprinderile; am putea împuţina răul şi neplăcutul din lume.

Limba, în care generatorii de râs folcloric îşi expun subiectele, este întrucâtva de altă calitate faţă de limba folosită curent, zi de zi, în mediul de viaţă al maselor; este o limbă aleasă, a omului care vrea să spună ceva deosebit, interesant, bun de luat în seamă; o limbă cu mai multe expresii şi comparaţii pitoreşti, expuse în fraze rotunjite, econom şi ingenios. Este, de fapt, o manifestare a simţului artistic ales, pe care îl deţin doar unii dintre oamenii din popor. Nu e de mirare deci sinceritatea cu care mulţi alţii îşi mărturisesc incapacitatea de a spune snoave, anecdote sau alt fel de pătăranii.

La prima vedere însă, deosebirea dintre limba vorbită în mod obişnuit şi cea a naraţiunilor folclorice în general este greu de observat. Nu întâmplător folcloristul sârb Tv. Čiubelić se confesa că a „lucrat mult pentru a dovedi teza despre caracterul specific şi relativ autonom al limbii literaturii populare orale, deoarece „limba, fraza, stilul povestitorului – zice el – poartă amprenta personalităţii sale şi a mediului său. Totodată, limbajul său nu este limbajul de toate zilele, ci un limbaj mult îmbogăţit, mai imaginativ [...], mai fin şi mai frumos decât cel de toate zilele. Pentru mediul satelor şi al ţăranilor el este un soi de limbă literară” 1196.

Pe lângă relatarea obişnuită a faptelor, care e cea dominantă, limbajul figurativ al naraţiunilor populare comice admite şi încălcarea conştientă a cursului firesc al evenimentelor, al relaţiei cauzale dintre fenomene, situaţii, întâmplări, acţiuni; schimonosirea specială, cu scop artistic, a sensului unor cuvinte.

Stilul comunicării omului grăbit, dezorientat, zăpăcit; al celui cu limbaj calamburic, folosind cuvinte şi fraze ieşite din comun, de asemenea constituie un suport incitant la ilaritate; în astfel de creaţii aflându-şi loc jocul de cuvinte, vorbirea comică paradoxală (pidosnică), parodierea verbală, valorificarea vocabulei de altă limbă, a

---

1 6 Tvrtko Čiubelić, Narodne pripovijetke, Izbor tekstova s komentarima i objašnjenjima rasprava o narodnim pripovijetkama, Peto izdanje, Zagreb, 1970, s. LXXXVIII, CIX.

unor profesionalisme, a semanticii neordinare; în plus, expunerea versificată a unor pasaje sau a piesei în întregime.

Naraţiunile populare comice româneşti (snoave, anecdote, glume, pidosnicii, întrebări cu răspunsiste (1207 – opera generatorilor de râs folcloric alde Păcală, Pepelea, Tândală), chiar şi în forma scrisă, diminuată ca valoare artistică faţă de expunerea orală, ilustrează convingător variatul diapazon al vibraţiei acestui râs, între gluma uşoară şi umorul binevoitor, bufonerie şi grotesc, aluzie persiflantă şi satiră.

Generatorii comicului folcloric românesc, ai râsului folcloric în genere (al tuturor popoarelor lumii), din timpuri imemoriale îşi realizează oral opera (tipărită mult prea târziu) în diverse forme-specii de creaţie populară, cu particularităţile ei aparte privind actul creator, stilul şi limbajul, profilul caracterologic al actanţilor comici.

[O primă variantă a studiului, intitulat *Generatorii râsului folcloric*, *aspecte ale operei lor* a fost publicată în „Revista de lingvistică şi ştiinţă literară”, Chişinău, 2007, nr. 3 – 4, p. 85 – 91.]

3

UMORUL POPULAR DE ESENŢĂ TRACICĂ

LA ROMÂNI ŞI BULGARI

(BIBLIOGRAFIE COMENTATĂ)

Pentru elaborarea acestui studiu am selectat şi postat aproximativ cronologic-evenimenţial în şapte cuiburi motivice o seamă de surse româneşti şi bulgăreşti, românii şi bulgarii fiind continuatori de peste secole ai spiritualităţii tracice. În cazul celor mai multe surse, textul acestora permiţând, le-am subliniat cu linie natura etnică sau paraetnică (tracică, română, bulgară; daco-getică, basarabeană, bănăţeană, bucovineană, gabroveană, transilvăneană etc.), între paranteze drepte indicându-le concis esenţa comicului de care dispun. Cu acest registru bibliografic, eventual completat*21,

---

1 7 Despre snoave, anecdote, glume, pidosnicii vezi Folclor din Ţara Fagilor, Chişinău, 1963, p. 262-277; despre întrebare cu răspuns isteţ – Pozne cu alde Păcală..., p. 7-8.

* Deşi elaborat în parametri de susţinere a cercetării umorului în genere, folositor este şi registrul bibliografic al profesorului belgian Johan Verberckmoes – Umor şi istorie: o bibliografie de studiu, publicat recent în cartea Jan Bremmer şi

oricare etnolog (şi nu numai) poate întreprinde elaborarea unei cercetări la tema anunţată.

DINTRE ASPECTELE ÎNVESELITOARE DE GÂNDIRIE MITOLOGICĂ

Radu Vulpe, *Histoire des recherches thracologiques en Roumanie* // „Thraco-Dacica”, Bucureşti, 1976 [timp şi spaţiu de prezenţă a satyrilor mitologici];

Христо Данов, *Траки*, София, 1982 [imaginea feţii unui satyr/satir din sec. V î.e.n. (din Vraţa), un satyr/satir dansând (sec. V-IV î.e.n., de la Mezek)].

Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală (mituri, divinităţi, religii)*. Bucureşti, 1995 [satyrii „au fost mereu consideraţi aroganţi, certăreţi, bătăuşi (...) beţivi” (p. 557)].

Вл. И. Георгиев, *Проблеми на българския език*, София, 1985 [Kukerul ca spirit benefic al casei].

Христо Вакарелски, *Бит на тракийските и малоазийските българи*, София, 1935 [bulgarii având urme – şi de la traci, şi din nord-vestul Asiei Mici, înscenări comice populare]; Chr. Vakarelski, *Jeux et coutumes théatrales chez les bulgares* // „Ethnologia slavika”, Bratislava, 1970, t. 1, p. 121 – 142 [teatru popular primitiv la bulgari].

П. Петров, *Кукери. Един български обичай от античен произход* // Етногенезис и културно наследство на българския народ, София, 1971, с. 115 – 118 [originea antică a obiceiului Kukerilor].

Иваничка Георгиева, *Българска народна митология*, София, 1983 [origini antice ale Kukerilor, Survakarilor, Rusaliilor].

Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Bucureşti, 1985 [cultul solar şi roata, focul, hora, Căluşarii; Păcală, Pepelea şi Tândală personificând „veselia, voia bună şi hazul sătesc” (p. 603)].

Живка Стаменова, *Кукери и Сурвакари. Български празници и обичаи*, София, 1982 [jocul Kukerilor şi al Survakarilor ca teatru popular].

Ася Попова, *Кучето и мечката в българската митология* // „Векове”, София, 1987, № 5, с. 28 – 35 [Kukerul şi Kukeriţa,

---

Herman Roodenburg, O istorie culturală a umorului, din Antichitate pînă în zilele noastre, Traducere de Evagrina Dîrţu, Iaşi, 2006, p. 231-240.

Survakarii].

М. Арнаудов, *Кукери и Русалии* // Студии върху българските обреди и легенди, том II, София, 1972 [manifestări ale Kukerilor şi Rusaliilor].

TEATRALIZAREA COMICĂ A CREDINŢELOR POPULARE

М. Габровски, *Маскирането в българските новогодишни обичаи* // «Българската етнография», София, 1980, кн. 3 [ilaritatea folclorică a mascaţilor de Anul Nou].

Rădulescu-Codin, *Literatură populară, I: Cântece şi descântece ale poporului*, Ediţie de Ioan Şerb, Bucureşti, 1986 [Malanca – ceată de flăcăi mascaţi comic, jucând hori şi colindând pe la case de Anul Nou pe vechi]; А.В. Курочкин, *Календарные праздники на украинско-молдавском пограничье и их современные судьбы*, Москва, 1987 [Malanka].

Liviu Cernăianu, Lascăr Stancu, *România. Calendarul manifestărilor folclorice*, Bucureşti, 1974 [Capra, „Haiducii”].

Marin Simionescu-Râmniceanu, *Contribuţiuni la o ideologie politică specific românească*, Bucureşti, 1939 [Rusaliile, Brezaiele, Capra, Moşul, Măscăriciul].

H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, Bucureşti, 1960 [dracul, Rusaliile]. H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti – Paris, 1978 [draco, Rosalia].

В. Бешевлиев, *Проучвания върху личните имена у траките*, София, 1965 [utilizarea poreclelor].

G. T. Niculescu-Varone, Elena Costache Găinariu-Varone, *Dicţionarul jocurilor populare româneşti*, Bucureşti, 1979 [Căluşarii, Căluşeri, Căluşul, Jocul Căluşarilor, Sârba Căluşarilor].

Maria Comşa, *Contribuţii privind portul bărbătesc la geţii din câmpia Munteniei în secolul I* î.e.n., Bucureşti, 1985 [căluşari].

Radu Ionescu, *„Catastihul amorului” şi „La gura sobei”*, Ediţie de Dumitru Bălăeţ, Cluj-Napoca, 1986 [căluşari-kukeri, lude între călăraşi; ursul comic în teatrul folcloric, ace pentru cojoc (1865)].

Stelian Stoica, *Viaţa morală a daco-geţilor*, Chişinău, 1993 [înmormântări vesele]. S. Fl. Marian, *înmormântarea la români. Studiu etnografic*, Ediţie de Iordan Datcu, Bucureşti, 2000 [jocuri comice la priveghi, 1892].

Căluşarii – un dans folcloric venit din adâncul protoistoriei,

București, 1997 [s-au referit la el Xenophon, Dimitrie Cantemir, Iordache Golescu, Ion Heliade Rădulescu, Romulus Vuia, Emanoil Bucuţa, Mircea Eliade, Romulus Vulcănescu, Ovidiu Bârlea, Nicolae Miulescu, Nicolae T. Cernea, Cornelia Călin, Nineta Crainici, Elena Cernei ş.a.].

ETIMOLOGIA ŞI MOPFOLOGIA COMICULUI POPULAR

B. Petriceicu Haşdeu ‹care, adolescent fiind, a cules materiale de etnografie şi folclor›, *Etymologicum magnum romaniae. Dicţionarul limbii istorice şi poporane a românilor, I*, Bucureşti, 1886 [Aghiuţă].

H. Tiktin, *Rumänisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1905 [anecdotă meglenoromână].

Sextil Puşcariu [în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan], *Studii istroromâne, I*: *Texte*, Bucureşti, 1906 [snoave].

G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916 [Tândală, Pâcală, Sarsailă].

Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, Craiova, 1922 [anecdotă, Brezaia, Căluşarii, Păcală, Pepelea, Tăndală, Rusalii, Sarsailă, snoavă].

Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, Bucureşti, 1922 [anecdota *Mincinoşii*].

Вл. Георгиев, *Въпроси на българската етимология*, София, 1958, с. 36 [kukerlexem de origine tracică?].

Alejandro Ciorănescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, La Laguna, 1958; 1959; 1960; 1961; 1966 [Păcală, Pepelea, Sarsailă, Scaraoţchi, Tartacot] sau Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Ediţie şi traducere din spaniolă de Tudora Şandru Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin, Bucureşti, 2002 [Păcală, Pepelea, Sarsailă, Scaraoţchi, Tartacot].

Al. Rosetti, *Istoria limbii române, III*: *Limbile slave meridionale* (*sec. VI-XII*), Bucureşti, 1964 [coţcar, drac, glumeţ, haplea/Haplea, hâtru, hohoti, păcală/Păcală, râs, Rusalii, şiretenie].

N. D. Raevschi, *Păcală – a păcăli, Tândală – a tândăli* // „Limba şi literatura moldovenească", Chişinău, 1969, nr. 1, p. 61 – 63 [etimologia unor cuvinte referitoare la domeniul comicului]; Nicolae Raevschi, *Etimologii şi alte studii de lingvistică*, Chişinău, 2006 [Păcală, Tândală, poznă].

Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев, *Български етимологичен речник, том I*: *А – З*, София, 1971 [gluma-şagă].

Е. Георгиева, К. Иванова, Й. Пенчев, В. Стаников, *Обратен речник на съвремения български език*, София, 1975 [бодило, верзила, страшило].

Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române, 1374 – 1600, Bucureşti, 1981 [Păcală]. N.D. Raevschi, *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii. Pe bază de date lingvistice*, Chişinău, 1988 [Rusalii, Malancă, Păcală];

Dicţionar explicativ al limbii moldoveneşti, II, Chişinău, 1985 [Buzilă, Fâţâilă, Flămânzilă, Foilă, Fonfăilă, Fosăilă, Năsoilă, Ochilă, Sătilă, Sâcâilă, Sforăilă, Sucilă; Surdilă, Tropăilă, Zbânţuilă].

Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Glosar dialectal*: *Muntenia*, Bucureşti, 1999 [snoavă].

VIZIUNI AMUZANTE ÎN SCRIERI VECHI ŞI CRONICĂREŞTI.

SATIRICUL DIMITRIE CANTEMIR

В. П. Нерознак, *Палеобалканские языки*, Москва, 1978, с. 209 [cum arătau kukerii].

М. Арнаудов, *Кукери и Русалии, вградена невеста* // «Сборник за народни умотворения, наука и книжнина», София, том 34 [referitor la Kukeri şi Rusalii].

V. P. Coroban, E.M. Russev; *Cronicarul Ioan Neculce. Viaţa şi opera*; Cişinău, 1956 [tragicomicul Mavrodin].

Nicolae Costin, *Scrieri în două volume*, Ediţie de Sv. Korolevski, Chişinău, 1990 [porecle (sec. XVII-încep. sec. XVIII)].

Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, Ediţie de Const. Grecescu, Dan Simonescu, Şerban Papacostea, Bucureşti, 1963 [stil poetic sarcastic].

Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, Ediţie de Gr. G. Tocilescu, Bucureşti, 1901 [satiră şi sarcasm].

Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, *I*, II, Ediţie P.P. Panaitescu, I. Verdeş, Bucureşti, 1965 [anecdotă, portretizări satirice]; Manuela Tănăsescu, *Despre „Istoria ieroglifică”*, Bucureşti, 1970 [natura comicului]; Elvira Sorohan, *Cantemir în cartea ieroglifelor*, Bucureşti, 1978 [comicul].

Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei* ‹1714 – 1716›... [Traducere din latină de Gh. Guţu], Bucureşti, 1973 [anecdotă despre o beţie, Turca].

Dimitrie Cantemir, *Viaţa lui Constantin Cantemir* ‹1714 – 1716›, Ediţie de Radu Albala, C.C. Giurescu, Bucureşti, 1973 [situaţii comice].

Dimitrie Cantemir, *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus și Historia Moldo-Vlachica*, Ediţie de Dan Sluşanschi, Bucureşti, 1983 [satiră şi sarcasm]; Dimitrie Cantemir, *Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei*, Ediţie de Dan Sluşanschi, Bucureşti, 1983 [satiră şi sarcasm];

Dimitrie Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*, Ediţie cu traducere din rusă şi comentarii de Virgil Cândea şi Anca Ionescu, Bucureşti, 1987 [tratări satirice pentru creştinii români şi de altă limbă].

Dimitrie Cantemir, *Divanul sau Gâlceava înţeleptului cu lumea, sau Giudeţul sufletului cu trupul* ‹1697 – 1698›, Ediţie de Virgil Cândea şi Alexandru Duţu, Bucureşti, 1990 [proverbul gurii care se laudă].

Dimitrie Cantemir, *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, Ediţie de Dan Sluşanschi, Bucureşti, 2006 [Căluşarii, Turca].

Ştefan Ciobanu, *Istoria literaturii române*, Chişinău, 1992 ‹1947› [satiricul Cantemir].

V. Coroban, *Dimitrie Cantemir – scriitor umanist*, Cişinău, 1973 [căluşari, glumă, haz, umor, ironie, satiră, comic, burlesc; anecdotă, snoavă, parodie].

Victor Cirimpei, *Dimitrie Cantemir – etnolog* // Dinastia Cantemireştilor. Secolele XVII-XVIII, Ediţie de Andrei Eşanu, Chişinău, 2008, p. 359 – 376 [satiră, sarcasm, ironie în „Istoria ieroglifică”, apelarea lui Cantemir la snoave, anecdote, strigături, pidosnicii, ziceri ilariante].

COMICUL ŞI SCRIITORII

Ion Creangă, *Opere*, Ediţie critică de Iorgu Iordan şi Elizabeta Brâncuş, Bucureşti, 2000 [comicii Bâlbâilă, Zărghilă, Sarsailă, Sărăcilă; semnificaţia lui – *ilă* în *Harap-Alb*: enorm, puternic, năzdrăvan]. G. Călinescu, *Ion Creangă* (*Viaţa şi opera*), Bucureşti, 1964 [printre oameni Creangă era un Păcală]. Victor Cirimpei, *Tracicul* îl *și numele personajelor folclorice crengiene cu – ilă* // „Ion Creangă în spaţiu şi timp. Aniversarea a 175-a din ziua naşterii (Materialele conferinţei ştiinţifice)”, Chişinău, 2012, p. 207 – 216 [ilar, burlesc şi grotesc de sorginte folclorică în scrisul crengian];

M. Eminescu, *Opere, IX*: *Istorice*. *Traduceri*, *studii*, *transcrieri*, *excerpte*, Ediţie de Aurelia Rusu, Bucureşti, 2000 [Eminescu satiric]. Alexandru Dobre, *Contribuţia lui Mihai Eminescu la cristalizarea folcloristicii românești moderne* // „Revista de etnografie şi folclor”,

Bucureşti, 1992, tom 37, nr. 3, p. 213 – 217 [Eminescu afirma că anecdotele au proprietatea de a se adapta actualităţii].

Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Haşdeu*, Bucureşti, 1927 (?) [poezii cu ironii, despre strigături (strigăte) transilvănene, prezentări umoristice a realităţii româneşti la revista „Satyrul”].

Barbu Lăzăreanu, *Cu privire la*: *Mihail Eminescu*, *Ion Creangă*, *I.L. Caragiale*, *G. Coşbuc*, *B.P. Haşdeu*, *V. Alecsandri*, *G. Asachi şi I. Heliade-Rădulescu*. *Glose şi comentarii*, Ediţie de George Baiculescu, Bucureşti, 1971 [comicul scriitoricesc].

N. Em. Teohari, *Comicul în scrierile lui Caragiale* // „Convorbiri literare”, Bucureşti, III, 1909, nr. 2 – 4: Scarlat Struţeanu, *încercare critică asupra comicului dramatic la Caragiale*, Bucureşti, 1924; Rodica Florea, *Caragiale şi folclorul* // „Revista de istorie şi teorie literară”, Bucureşti, 1962, XI, nr. 2; Ion Taloş, *Motive folclorice* [*la Caragiale*] // *„Steaua”*, Cluj, 1962, XIII, nr. 6; Al. Husar, *Comicul lui Caragiale* // „Iaşul literar”, Iaşi, 1962, XIII, nr. 6; Geo Bogza, *Un geniu al satirei* [*Caragiale*] // „Contemporanul”, Bucureşti, 1962, nr. 23; Ştefan Cazimir, *Caragiale. Universul comic*, Bucureşti, 1967; Radu Stanca, *Caragiale – integralitatea viziunii satirice* // „Contemporanul”, Bucureşti, 1968, nr. 5; Ovidiu Bârlea, *„La Hanul lui Mânjoală” şi substratul folcloric* // „Ateneu”, Bacău, 1968, V, nr. 9; Şerban Cioculescu, *Umorul lui Caragiale* // „Tribuna”, Cluj, 1972, XVI, nr. 4; George Munteanu, *Structura teatrului comic* [*Caragiale*] // „Tribuna”, Cluj, 1972, XVI, nr. 4 [aceste 12 lucrări tratează comicul caragialesc din varii unghiuri ale umorului şi satirei de natură folclorică].

Nichita Stănescu, *Clar de inimă*, Bucureşti, 1973 şi *Argument la glume*, Bucureşti, 2003 [versuri comice cu „inteligente ironii”].

Marin Sorescu, *Singur printre poeţi*, Bucureşti, 1964; *Poeme*, Bucureşti, 1965 şi *La Lilieci*, Bucureşti, 1973 [parodic, umoristic, ironic, persiflant; umor absurd, comic paradoxal].

Ив. Вазов, *Под игото*, София, 1893/ediţie în română: *Sub jug*, Bucureşti, 1894 [comicul obiceiurilor folclorice bulgăreşti].

Българска поезия. *XX век*, Москва, 1982, с. 20: Стоян Михайловски, *Орел и охлюв*; с. 148 – 152: Елисавета Багряна, *Мансардни мечти*; с. 208: Христо Смирненски, *Братчетата на Гаврош*; с. 412 – 414: Иван Давидков, *Имаше един художник*; с. 504 – 508: Михаил Берберов, *Все още*...; с. 568: Георги Константинов, *Мир*; с. 572: Борис Христов, *Тъга* [diferite forme de comic: umor,

ironie, satirizare].

SPECII FOLCLORICE CUPRINZÂND UMOR

Alexandru Dobre, *Cel mai vechi text etnofolcloric românesc consemnat, în scris, în limba română*: *popa Braţul, „Începătură de nuiale” (1559 – 1560)* // „Revista de etnografie şi folclor”, Bucureşti, 1996, tom 41, nr. 3 – 4, p. 213 – 225 [prima snoavă (manuscris)].

Crestomaţie de literatură română veche, II, Coordonatori: I.C. Chiţimia, Stela Toma, Cluj-Napoca, 1989, p. 153 – 157 [snoavă de la 1700, numită poveste].

Teodor Stamati, *Pepelea se tocmeşte argat la un român*, *Vasile Răuţ*... Ieşii, 1841 [naraţiune populară comică, prefaţată şi expusă literar].

Al. Bistriţeanu, *Primii culegători de basme româneşti (fraţii Schott, Obert, Kunisch)*, // „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor”, Bucureşti, 1956, anul V, nr. 1 – 2, p. 13 – 40 [naraţiune cu Păcală (Bakâla), de la 1845].

Teodor Stamati, *Pepeleaseau Tradiciuni năciunare româneşti, culese, înnorănduite şi adăugite, Partea întâiu*, Iaşii, 1851 [etnografie şi folclor comentat, inclusiv de natură comică; Pepelea, snoavă, anecdotă].

Calendariu pentru ducatul Bucovinei pe anul 1855, Cernăuţi, 1854? [anecdotă satirică].

Ioann Doncev, *Cursul primitiv de limba rumână, compus pentru shólele elementare şi IV clase gimnasiale*, Chişinău, 1865 [24 *anecdoate* redate literar].

M. Gaster, *Literatura populară română*, Bucureşti, 1883 [snoave cu Nastratin, Păcală, Pepelea; „prima colecţiune de anecdote (p. 170: Dimitrie Iarku, 1857) ”].

M. Gaster, *Chrestomatie română*. *Texte tipărite şi manuscrise (sec. XVI-XIX), dialectale şi populare*, Leipzig, Bucureşti, 1891 [snoave].

Elena Didia Odorica Sevastos, *Anecdote poporane*, Iaşi, 1893 [1 snoavă, 2 pidosnicii, 8 glume folclorice în proză, 7 glume folclorice în versuri]

Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia*. *Proverbe, zicători, povăţuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme şi cimilituri*, Bucureşti, 1897, vol. II şi 1899, vol III [cu *a râde, râs*], 1900, vol. V [cu *a râde*], 1901, vol. VI [cu Păcală, Tândală, Tanda, comic, nume ale Dracului, râsul], 1903,

vol. IX [cu a râde, comic] şi acelaşi an, vol. X [cu a râde, râs].

Tudor Pamfile, *Cartea povestirilor hazlii*, Chişinău, 1919 [desluşirea speciilor de folclor comic].

C. Neniu şi [El. Lebedeva, *Cântece poporane moldoveneşti*, Tiraspol-Balta, 1935 [inclusiv de glumă].

Natalia Dăscălescu, *Regiunea codrilor Basarabiei*, Chişinău, 1936 [strigături, glumă].

Calendarul satelor: *1943*, Bucureşti, 1942 [anecdotă, strigătură].

Христо Вакарелски, *Народната сватба* // Българско народно творчество, том V, София, 1962, с. 487 – 501 [aspecte comice ale nunţii bulgăreşti].

P. Ursache, *Prefaţă* // *De-ale lui Păcală*. *Snoave populare*, Bucureşti, 1964 [snoave, anecdote, glume].

Ovid Densuşianu ‹n. 1873›, *Flori alese din cântecele poporului*, *Viaţa păstorească în poezia noastră populară* ‹1922 – 1923›, *Folclorul – cum trebuie înţeles* ‹1909›, *Graiul din Ţara Haţegului* ‹1915›, Ediţie de Marin Bucur, Bucureşti, 1966 [poezii satirice populare].

Poveşti, snoave şi legende, Ediţie de I.C. Chiţimia, Bucureşti, 1967 [texte din diferite culegeri, periodice, arhiva Institutului de Istorie Literară şi Folclor al Academiei Române].

Leca Morariu, *De la noi*. *Poveşti, poezii şi cimilituri populare* ‹1915›, Bucureşti, 1983 [Pepelea].

Хитър Петър, Предговор, съставителство, редакция и литературна обработка Величко Вълчев, София, 1987 [anecdote, glume, pătăranii].

Pozne cu alde Păcală. *Povestiri şi dialoguri din folclorul comic românesc*, Ediţie de Victor Cirimpei, Chişinău, 2007 [glume, pidosnicii, anecdote, snoave].

CERCETĂRI ALE COMICULUI FOLCLORIC ROMÂN ŞI BULGAR

Teodor Stamati, *Câteva cugetări* // „Foaie penteru minte, inimă şi literatură”, Braşov, 1848, 3 mai, nr. 18, p. 144 [două meditaţii comice].

T. Stamati, *Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles*, A doua ediciune, Iaşii, 1856 [abracadabră, anecdotă, carneval (desfătare) „comedie, pamflet, parodie, satiră, satiric, vodevil].

G. Călinescu, *Estetica basmului* // „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor”, Bucureşti, 1957 – 1958 [hăbăucul e un hibrid între

Făt-Frumos şi Păcală].

Al. Piru, *Literatura română veche*, Bucureşti, 1962 [*anecdota* în accepţia autorului].

Sabina C. Stroescu, *Cu privire la sistemul de clasificare a snoavei populare româneşti* // „Revista de etnografie şi folclor", Bucureşti, 1965, nr. 6, p. 585 – 594 [„peste 3.000 de tipuri de snoave şi 540 de tipuri de glume"]; Sabina-Cornelia Stroescu, *La typologie bibliographique facéties roumaines, I-II*; Bukarest, 1969 [anecdote, glume, snoave].

Димитър Осинин, *Българските народни приказки* // Български народни приказки, пословици, поговорки, гатанки. Отбор и редакция: Елена Огнянова, София, 1966, с. 6 – 14 [isteţul şi înveselitorul hităr Petăr/ хитър Петър (hâtrul Petru)].

A. Hropotinschi, *Ciclul de snoave cu Păcală* (*Motive similare în folclorul altor popoare*), Chişinău, 1968 [trăsături ale ciclului cu Păcală].

A. Hropotinschi, *Snoava despre soţia infidelă* (*Istoricul problemei şi variante noi moldoveneşti*), Chişinău, 1968 [snoave, referinţe la Ion Muşlea cu două texte bsarabene].

I. C. Chiţimia, *Folclorul românesc în perspectivă comparată*, Bucureşti, 1971 [naraţiuni comice].

Ovidiu Bârlea, *Prefaţă* [*la volumul de „Snoave populare româneşti". Nevasta cea isteaţă, editate de Sabina-Cornelia Stroescu*], Bucureşti, 1971 [snoava şi „surorele" ei gluma şi anecdota, Păcală şi confraţii săi Pepelea, Petrea, Nastratin Hogea, Tândală].

V. Coroban, *Arma satirei* // Pagini de satiră şi umor moldovenesc, Chişinău, 1972 [măştile lui Păcală].

V. Coroban, *Satira – gen oropsit* // „Moldova Socialistă", Chişinău, 1972, 13 ian. [„Imaginaţia folclorică a plăsmuit un minunat epos comic (...) despre păţaniile lui Păcală şi Tândală, unde se face mult haz pe socoteala prostiei şi deşertăciunii omeneşti"].

Ovidiu Bârlea, *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Bucureşti, 1976 [gluma şi anecdota ca subspecii ale snoavei].

George Lăzărescu, *Dicţionar de mitologie*, Bucureşti, 1979 [Păcală].

Victor Cirimpei, *Mărturii folclorice ale relaţiilor de secole moldo-bulgare* // Relaţii folclorice moldo-ruso-ucrainene (Studii, materiale, bibliografie), Chişinău, 1981, p. 118 – 122 [travestiri comice,

naraţiuni umoristice, cerinţe caraghioase ale voinicului-copil];

Ион Друцэ, *Святая святых*. *Пьесы*, Москва, 1984 [umorul moldovenilor].

Snoava populară românească, Ediţie critică de Sabina-Cornelia Stroescu, Bucureşti, I, 1984; II, 1986; III, 1987; IV, 1989 [creaţii comice din provinciile istorice ale României: Moldova, Muntenia, Transilvania].

Nicolae Constantinescu, *Fişe pentru un dicţionar de folclor* (*IV*) // „Revista de etnografie şi folclor”, Bucureşti, 1985, nr. 2, p. 142 [anecdotă, gluma, snoava].

Ion Ciocanu, *Adâncă înţelepciune* // „Scânteia Leninistă”, Chişinău, 1985, nr. 12, p. 19 [comicul vieţii în cartea „Ace pentru cojoace” de Victor Cirimpei].

Радост Иванова, *Фолклорните явления в наши дни*, София, 1986 [efectul anecdotelor folclorice în zilele noastre].

Стоян Генчев, *Сватбата*. *Български празници и обичаи*, София, 1987 [situaţii comice la nunţile bulgarilor].

Ангел Гоев, *Комичните елементи в българската народна сватба като средство за предпазване от «уроки» и зловредно въздействие*, София, 1987 [Boian/Baian intră în piele de animal şi ia chipul oricărei fiare, aproape de personajul bulgar fiind cântăreţul Boian din „Cântul oştii lui Igor” care se preface în lup şi pajură].

Радой Ралин, *Фолклорът и кратките сатирични жанрове* // Смехът във фолклора, София, 1987, с. 44 [folclorul comic bulgăresc este unul dintre cele mai bogate în lume].

Татяна Цанкова, *Карнавални моменти в българската сватба и ролята на заложника в тях* // Смехът във фолклора, София, 1987, с. 265 [râsul în obiceiurile de ritual bulgăreşti].

Михалис Мераклис, *Комично от сериозното* // Смехът във фолклора, София, 1987, с. 99 – 102 [parodierea formelor tradiţionale, apariţia inopinată a tematicii serioase, jocul de cuvinte].

Юлияна Шуленкова, *Традиционни детски игри и забави от Габровско* // Смехът във фолклора, София, 1987, с. 299 – 306 [Ala-bala portakala comicilor gabroveni].

Стефан Фъртунов, *Социално-икономически и културни предпоставки за възникването на габровския хумор* // Смехът във фолклора, София, 1987, с. 24 – 33 [umoristul gabrovean este econom, inventiv, ingenios; transformă nimicul în ceva însemnat].

Ядвига Ягело, *Механизъм на възникването на комизма във фолклора* // Смехът във фолклора, София, 1987, с. 117, 124 [pârghiile de formare a comicului în genere].

Маргарита Василева, *Коледа и Сурва*. *Български празници и обичаи*, София, 1988 [bulgărescul Surva e românescul Sorcova].

Mihai Alexandru Canciovici, *Păcală – universalitatea unui motiv comic din snoava populară românească* // „Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor”, Bucureşti-Chişinău, 1990, p. 116 – 123 [erou comic popular cu semeni la diferite popoare].

Димитър Маринов, *Народна вяра и религиозни народни обичаи*, София, 1994 [rusalcele şi căluşarii la bulgari].

Emil Ianuş, *Vânătorul de… râs*. *Epigrame*, Suceava, 1997 [Ştrul şi Iţic, a umori].

Poezii populare alese din toate ţările româneşti, adunate din colecţiuni, reviste şi ziare. *Doine, balade, legende, cântece bătrâneşti şi istorice, strigături, chiuituri, hore, cântece de batjocură, colinde şi cântece de stea, bocete, descântece, farmece, vrăji şi ghicitori din Moldova, Muntenia, Oltenia, Transilvania, Banat, Maramureş şi Crişana*, Bucureşti, f. a. [cântece de batjocură, chiuituri, strigături].

Constantin Eretescu ‹n. 1937, Cetatea Albă›, *Les noms du sexe dans le folklore roumain*, fără alte date [ediţie din ≈ 2000, strigături licenţioase].

Al. Piru, *Ultimele preciziuni şi comentarii critice* [despre Petre D. Anghel], Bucureşti., 2004 [ironie, umor].

М. М. Шахнович, *Пошехонцы, или горе уму* // VI конгресс этнографов и антропологов России. Тезисы докладов, Санкт-Петербург, 2005, с. 82 – 91 [braşoavele poşehonilor din Rusia şi anecdotele bulgarilor gabroveni, p. 90 – 91].

Victor Cirimpei, *Argumente basarabe* (*Dovezi referitoare la sigiliul românesc al dinastiei domnitorilor Basarabi în spaţiul dintre Prut şi Nistru*), Chişinău, 2006 [tratare sarcastică de paflet a unui autor-politician];

Lilia Hanganu, *Subiecte, motive, imagini comune în folclorul epic al românilor şi bulgarilor*, Chişinău, 2008 [„existenţa unui fond spiritual comun ori asemănător în folclorul românesc şi cel bulgăresc”].

Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia, stânga Nistrului, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei, Caucazul de vest,

Ediţie de Victor Cirimpei, Chişinău, 2008 [naraţiuni comice ale românilor înstrăinaţi de vatra naţională].

Victor Cirimpei, *Relaţii dintre popoare în folclorul comic românesc* // „Philologia", Chişinău, 2012, nr. 3 – 4, p. 86 – 90 [caractere hazlii, poznaşe, mucalite]; Victor Cirimpei, *Particularităţi ale eticii relaţiilor socioculturale dintre popoare în folclorul comic românesc* // „La francopolyphonie", Chişinău, 2012, nr. 7, vol 2, p. 153 – 157 [păcăliri între confraţi de naţii diferite];

Aşadar, prin lucrarea „Comicul popular de esenţă tracică la români şi bulgari (bibliografie comentată)" am relevt surse de istorie, filosofie, mitologie, lingvistică, etnografie, folclor şi folcloristică, psihologie, lexicografie, coregrafie, literatură artistică şi critică literară; aceste surse constituind, cum am zis, pilonii unui viitor studiu la tema propusă.

[Publicat ca ciornă de articol în: „Filologia modernă: realizări şi perspective în context european (ediţia a IV-a). Abordări interdisciplinare în cercetarea lingvistică şi literară (*In memoriam* acad. Silviu Berejan), 10 – 12 noiembrie 2010", Chişinău, 2012, p. 132 – 138]; cu titlul „Comicul popular de esenţă tracică la români şi bulgari (aspectul bibliografic)".]

II

CONVIEŢUIRE SECULARĂ DE NEAMURI CU NERV HAZLIU

4

AMPRENTE ALE ISTORIEI DE SECOLE ÎN LIMBAJUL FOLCLORULUI COMIC

Din cele mai vechi timpuri *urme* ale vieţii popoarelor lumii au rămas imprimate în creaţiile lor orale, de diverse genuri şi categorii, inclusiv în cele de natură înveselitoare; cu toate că fixarea în scris a creaţiilor etno-folclorice s-a produs mult prea târziu. Din păcate, doar în baza acestor documente, scrise, putem reconstitui spectrul cronologic al semnelor de ilaritate populară. Astfel, pe plan mondial, din câte s-a putut afla, cele mai vechi istorioare comice, cunoscute graţie scrisului, sunt: una chineză, de acum 24 de secole, şi una indiană, ajungând la 2300 de ani (1); de alte vârste „scrise" având parte naraţiunile comice ale celorlalte popoare.

O anecdotă românească (despre logofătul Tăutul ca sol moldovean la Curtea Otomană, anul 1504 – aspectul său vestimentar şi

modul în care şi-a servit cafeaua în cadrul ceremonios al etichetei de palat) numără 509 ani (deşi a fost aşternută pe hârtie de către cronicarul Ion Neculce la vreo 200 de ani după acest eveniment) (2); manuscrisul unei povestiri populare comice româneşti (snoavă), despre „o diavoliţă de babă”, „mai dracul decât toţi dracii”, este din anul 1700 (3); de circa 1400 de ani sunt cunoscute românilor povestirile glumeţe despre Nastratin (4).

Cea dintâi prezenţă în presă a unei naraţiuni de folclor comic românesc, o snoavă, cu „iroul fabulos [excepţional]” *Pepelea*, ţine de anul 1841 – atunci Teodor Stamati, profesor de fizică, istorie naturală şi matematici, doctor în filosofie şi artele frumoase (5) la Academia Mihăileană din Iaşi, publică, în gazeta politică şi literară „Albina Românească”, textul *Pepelea se tocmeşte argat la un român, numit Vasile Răuţ*.

Naraţiuni populare comice româneşti au continuat să vadă lumina tiparului şi în secolul XX; se publică şi astăzi, la începutul veacului al XXI-lea.

După această retrospecţiune de ansamblu, ne vom referi la o serie de amprente ale istoriei de secole în limbajul folclorului comic, **sprijinindu-**ne pe textele din ediţia recent apărută: *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia*, *stânga Nistrului*, *nordul Bucovinei*, *nordul Transilvaniei*, *Caucazul de vest* (Chişinău, 2008).

Din îndepărtatul timp al convieţuirii populaţiei daco-romane cu triburile slave (sec. VI-VII) şi de mai târziu – al slavilor cu românii, pot fi cuvintele: (a) blagosloví – a binecuvânta; carboávă – monedă sau bancnotă din trecut;(a) carboví – a acumula bani-carboave; chiróşte – colţunaşi; copéică – monedă măruntă, de valoare mică; crâşmă – local unde, cu plată, se servesc mâncări şi băuturi; cârciumă; cufăícă – pufoaică (haină scurtă vătuită); cúzniţă – fierărie; duhóvnic – slujitor al bisericii; lostopánă – om tare gras („*Da când anume*, *întreabă lostopana de femeie*, *înainte de mâncare ori după*?...”); mátuşcă – soţia preotului; molébne – slujbă bisericească de implorare a divinităţii în anume scop; opáiţ – lampă primitivă; potricálă – unealtă cu care se fac găuri în piele; rúblă – monedă veche de argint („*pe cal să ceri o rublă*, *da pe cocoş – o sută de ruble*”); (a se) spovedí – a-şi mărturisi preotului păcatele săvârşite.

De perioada feudalismului, începând cu sec. X-XIV, ţin cuvintele: árie – făţare de treierat cereale; cápră – scaun în partea de dinainte a

trăsurii, pentru vizitiu („*Un boier*… *avea vizitiu, pe capră, un ţigan*”); chiabúr – ţăran bogat; fálce – suprafaţă agricolă de circa un hectar şi jumătate; gálben – veche monedă scumpă, de aur; jupân – domn, cucon, stăpân; proţáp – bară de lemn din faţa carului, de care se prinde jugul pentru boi;(a) râşní – a măcina manual mişcând circular o roată de piatră peste altă piatră („*să râşneşti grăunţele din sacul ista*”); râşniţă – moară primitivă, formată din două pietre suprapuse, cea de deasupra fiind mişcată manual („*Omul de casă*… *i-a arătat în cămară, alături, unde-i râşniţa*”); zlot – unitate monetară cu circulaţie în Ţările Române ale epocii feudale („*pentru o slujbă de acestea oamenii plătesc cincisprezece zloţi*”).

Din timpul contactelor cu turcii, tătarii şi grecii (sec. XV) pătrund în limbajul românesc, inclusiv creaţia comică a românilor, noţiuni ca: agíe – poliţie de model turcesc, având şi funcţia de eliberare a certificatelor („*turcii mânau oile spre agie*”);(a) chimerí – a căuta bani în chimer; chiverniseálă – economie/economisire („*îi dă Manda cu barosul*… *fără chiverniseală*”); ciulamá – sos alb şi gros de făină, dres cu multă ceapă („*Puişor în ciulama*”); han – clădire cu locuri de dormit (hotel) şi ospătărie (restaurant); hangíu – persoană care serveşte clienţii unui han; pará – veche monedă cu valoare mică; patrafir – fâşie de stofă purtată de preot („*Îi pune popa patrafirul pe cap*”).

Printre amprentele vremilor trecute, întipărite în creaţiile populare comice ale românilor, sunt ţigănismul barós – ciocan mare şi greu; ungurismul dărắb – bucată („*să mănânci un dărăb de măligă*”).

Dintre sovietismele, pătrunse în folclorul comic, sunt cuvintele: devciúşcă – fetişcană; expidítor – şofer de automobil pentru curse lungi, transportând containere, vagoane-frigorifer etc.; kolhóz – colectivă agricolă („*Pentru munca sârguincioasă în kolhoz, unei femei tinere i-au dat foaie de drum la o casă de odihnă*”); meliţie – instituţie statală de menţinere a ordinii publice; meliţionér – persoană în serviciul statal de menţinere a ordinii publice; rádiu – aparat radiofonic portabil; továrăş – domn („*Tovarăş doctor, dă-mi ceva tablete ca să mai slăbesc*”); zílnic – carnet de note al elevului, calchiere a rusescului „дневник”.

În cele din urmă, din perioada modernă, în povestirile comice sunt cuvinte, ca: dáce – vile („*Astea-s case-dace, răspunde ghidul*”); impoténte – italienism pentru „impotent”; mersí – franţuzism însemnând *mulţumesc*; omosessuále – italienism pentru „homosexual”

(cu atracţie pentru indivizi de acelaşi sex); sída – boală sexuală gravă; spui – gravă îmbolnăvire sexuală; sida.

Toate acestea, precum şi alte însemne ale istoriei de secole, merită un studiu special, mai amplu decât prezentele semnalări fugitive.

(1) Кристофер М. Шиппер, *Китайский юмор «Сяохуа»* // Курьер ЮНЕСКО, 1976, май, с. 28.

(2) V.A. Cirimpei, *Realizări ale folcloristicii timpurii moldoveneşti*, Chişinău, 1978, p. 52 – 53, 142.

(3) *Literatura română veche*, II, Cluj-Napoca, 1989, p. 153 – 156.

(4) Din anii 1714 – 1716 este referinţa lui Dimitrie Cantemir la trei naraţiuni comice populare cu personajul *Nastratin Hogea*, al turcilor, ajunse şi la români, în opera sa *Historia incrementorum atque descrementorum aulae otomanicae* [*Istoria ascensiunii şi decăderii curţii otomane*]; după 140 de ani, poetul şi folcloristul Anton Pann va publica la Bucureşti (1853) *Ne-zdrăvăniile lui Nastratin Hogea*. Ulterior, despre acelaşi personaj aflăm din: „Calendarul lui Nastratin Hogea” (Iaşi, 1872), *Nastratin Hogea* („Foaia interesantă”, Bucureşti, 1897, nr. 28 – 29), *Şotii de-ale lui Nastratin când era băiet* (cartea *Braşoave* de Gh. Popescu-Ciocănel ş.a., Bucureşti, 1905), *De-ale lui Nastratin* (revista „Ion Creangă”, Bârlad, 1911), *Răzbunarea lui Nastratin Hogea* („Glasul Bucovinei”, Cernăuţi, 1922, nr. 1070), *Din isprăvile lui Nastratin* („Călindarul *Cluju românesc*”, 1935), *Nastratin Hogea avocat* („Călindarul poporului”, Sibiu, 1937), *Nastratin Hogea şi deşteptul* („Luminiţa”, Brăila, 1938 – 1939, nr. 6), precum şi din alte surse [*Snoava populară românească*, Ediţie critică de Sabina-Cornelia Stroescu, Prefaţă de Mihai-Alexandru Canciovici, Bucureşti, 1984, p. LIV-LXXXIX, 35 – 85]; de dată recentă – *Grija lui Nastratin* şi *Nastratin la judecată* în *Pozne cu alde Păcală. Povestiri şi dialoguri din folclorul comic românesc*, Selecţie, îngrijire folcloristică, prefaţă, note asupra ediţiei, bibliografie, comentarii şi vocabular: Victor Cirimpei, Chişinău, 2007, p. 47 şi 115 – 116; dar şi în *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici* [...], p. 102 – 103, 173.

(5) Cu diploma respectivă, din 1837, a Societăţii Savanţilor Austriei (Viena) [V. A. Cirimpei, Op. cit., p. 153 – 154].

[*Amprente ale istoriei de secole în limbajul folclorului comic*, articol publicat în volumul „Filologia modernă, realizări şi perspective

în context european. Limbă, limbaj, vorbire”, Chişinău, 2010, p. 134 – 136.]

5

FOLCLORUL VESEL ŞI PUTEREA

Dintre diferitele subdiviziuni de gen ale folclorului oricărui popor, cea de natură comică este îndeosebi de adecvată blamării comportamentului deranjant al celor care dispun de anume putere stăpânitoare fizică, morală şi decizională. Acest fel de folclor stigmatizează deficienţele puterii mai des decât creaţia populară mitologică, istorică, epico-eroică, paremiologică, lirică etc.

Numeroase anecdote populare, fabule şi parabole, snoave, întrebări cu răspuns isteţ, glume – din folclorul popoarelor lumii – scot în vileag lacunele celor de la putere, ale celor „cu pâinea şi cuţitul”. Dezavuarea culpabilităţii deţinătorilor de putere, precum şi a diriguitorilor spirituali (împăraţi, mari bogătaşi, boieri, chiaburi, fabricanţi, primari, secretari de partid comunist; dar şi preoţi, călugări, pelerini), cu impact negativ asupra celor mulţi, oameni de rând, o face folclorul comic în baza preceptelor populare despre inteligenţă, cultură, moralitate – vizând cruzimea, lăcomia, şiretenia, agramaţia, lipsa de etică elementară a mai-marilor puterii.

O anecdotă hindusă creionează un dialog întreţinut la curtea împărătească de padişah (monarh) cu isteţul şi deşteptul Birbal (un fel de Păcală al românilor, Bertoldo al italienilor, Gherş al evreilor), acesta [Birbal] fiind întrebat: „Care dintre anotimpurile anului este cel mai bun?”, a răspuns: „Preaputernice stăpân, pentru cei sătui orice anotimp este bun, iar pentru cei flămânzi – niciunul; lor întruna li-i foame” [14, p. 132 – 133].

Altfel zis, preaputernicul monarh se cuvine să ştie că doar pentru cei bogaţi (sătui), nu şi pentru cei săraci (flămânzi), poate fi un anotimp numit „cel mai bun”.

Conform folclorului comic vietnamez, dispreţul cu care îi tratează bogaţii pe săraci, nu poate fi răsplătit altminteri decât cu chinurile iadului: „Un cerşetor, îmbrăcat numai zdrenţe şi înfometat, a îndrăznit să intre în casa unui bogătaş. Acela, nu numai că nu i-a dat nimic, dar s-a şi stropşit la bietul om: – Ieşi afară, calicule! Tu vezi în ce hal eşti!? [...] Parcă te-ai întors acum din fundul iadului! [...]

— Chiar de acolo şi vin – prinde vorba cerşetorul.

— Însă nu am încăput – cei săraci nu au loc în iad pentru că e

ticsit cu cei bogaţi!" [12, p. 60].

Marea deosebire dintre săracul neputincios şi puternicul bogat o avem expusă în o naraţiune comică persană: Din urma sicriului unui bogătaş mergea bocind în gura mare un om sărac – Nasreddin. „Cineva din mulţime a încercat să-l domolească şi îl întreabă:

— Decedatul... îţi este rudă?

— Nu! – răspunde Nasreddin.

— Tocmai de aceea îmi pare rău: de ce nu am şi eu aşa rudă?" [3, p. 103].

Din cele mai vechi timpuri oamenii simpli, din popor, au putut observa că puternicii deţinători de mari bogăţii sunt, în multe cazuri, oameni reduşi intelectual, necărturari, nişte proşti pe care îi poţi păcăli, amăgi, încurca la socoteli; în consecinţă, poţi râde pe seama lor.

O pătăranie folclorică din China antică zice că: „trăia odată un moşier neştiutor de carte [...]. **Într-**o zi când [...] avea oaspeţi [...], veni la el argatul unui gospodar din sat. Trimisul îi înmână o scrisoare din partea stăpânului prin care acela îl ruga să-i împrumute un bou pentru a-l înjuga la plug. Moşierul, de teamă să nu se dea de gol că nu cunoaşte buchiile, desfăcu scrisoarea şi prefăcâ**ndu-**se că o citeşte, i se adresă trufaş argatului:

— Bine, bine, spune-i stăpânului să mă aştepte" [9, p. 57].

Să-l aştepte, de parcă anume el, moşierul analfabet, ar fi boul solicitat – râde mulţumit chinezul de rând, fără moşii cu bogăţii dar mai înzestrat intelectual.

Observând nepriceperea de toromac a moşierului, un argat leton, care trebuia să aducă din pădure, cu carul, buturugi defrişate, a găsit mai nimerit să se plimbe în jurul conacului boieresc purtând în car una şi aceeaşi buturugă, deoarece „moşierul şedea la fereastră şi se bucura: bravo argat! mai harnic decât o furnică! Până ce alţii trec o dată prin faţa conacului, acesta reuşeşte să treacă de cinci ori!" [6, p. 33].

Mintea ageră a omului de rând nu trece cu vederea glumele de prost gust, jenante, ale mai marilor puterii. Un exemplu din folclorul hindus:

„Padişahul şi fiul său au plecat la râu să se scalde, luând cu ei şi pe slujitorul comic Birbal.

Rămaşi în costumele de scăldat, padişahul şi prinţul şi-au lăsat hainele în grija lui Birbal, ei intrând în apă.

Slujitorul avea a se plimba pe mal cu hainele împărăteşti pe umeri. Dorind să glumească pe seama lui Birbal, padişahul îi strigă din râu:

— Birbal! Tu ai acum pe umeri greutatea dusă de un măgar!

— Preaputernice stăpâne, Vă cam greşiţi – pe mine e o greutate ca de pe doi măgari" [14, p. 219].

Alt exemplu, cu subiect asemănător, din folclorul românesc:

„S-au pornit odată la vânătoare doi boieri, călări, şi au luat cu ei un argat, care mergea pe jos.

Se făcuse cald. Boierii şi-au scos hainele grele, ţesute cu mult aur şi argint, şi le-au dat argatului, să le ducă.

Şi a zis atunci un boier către celălalt boier:

— Argatul ista poate duce cât un măgar!

— Ba chiar mai mult, cucoane, zice argatul. Greutatea asta-i ca de pe doi măgari!" [7, p. 48].

O paralelă de subiecte folclorice de natură comică letonă-română tratează aspectul vigilenţei argatului/năimitului faţă de comportamentul hapsân şi neobrăzat al stăpânului de moşie agricolă.

Subiectul anecdotic leton:

„Stăpânul a năimit un argat la îmblătit şi adunat în hambar mazăre. S-au înţeles că vor lucra până la asfinţitul soarelui, iar ca plată – un săcuşor de-aceste boabe…

Iată că asfinţeşte soarele, fără ca stăpânul să înceteze lucrul. Argatul îi zice că soarele a asfinţit, ba chiar şi luna a răsărit.

— Apoi luna îi *fratele* soarelui, explică stăpânul.

Şi au tot lucrat până a asfinţit şi luna.

A doua zi, dimineaţa, stăpânul toarnă mazăre în săcuşorul argatului, iar acesta ţine de-a gata încă un săcuşor.

— Ce mai înseamnă aceasta? – întreabă stăpânul.

— Acesta îi *fratele* săcuşorului" [6, p. 229].

Paralela românească:

„Un biet nevoiaş s-a tocmit să prăşească la cumătru-său, chiabur, o zi de vară pentru un săcuşor de făină.

[…] au tot prăşit până-n amurg. Cel tocmit […] zice:

— Oare nu-i de-ajuns pe azi, cumătre? Vezi c-a asfinţit soarele?…

— Dar tu nu vezi pe cer luna, care-i *fratele* soarelui?!

[…] Acela n-a mai zis nimic şi a prăşit […] o bună bucată de

noapte.

Când, la plată, a doua zi, lucrătorul [...] vine cu un săcuşor şi cu un săcuţ. Chiaburu [...]

— [...] Ce mai îmbli şi cu săcuţul ista?

— Apoi aista, cumătre, îi *fratele* sacului”. [7, p. 47].

O altă paralelă, româno-tătară, dezvăluie sarcastic isteţimea ţăranului angajat la moşier în opoziţie cu lăcomia nesăbuită a stăpânului său.

Versiunea românească:

„Era odată un boier tare rău. Nicio slugă nu putea să lucreze cât voia el.

Într-o dimineaţă, pe vremea strânsului [roadei], un ţăran vine la boier şi-l roagă să-i deie de lucru pentru mâncare.

Boierul, căpătâ**ndu-**l pe ţăran la lucru, se gândea: cum ar face ca ţăranul să nu şadă fără lucru nici în timpul amezii, adică să lucreze toată ziua. Pentru asta i-a dat ţăranului să mănânce deodată toată mâncarea – cea de dimineaţă, cea de la amiază şi pe cea de sară; să mănânce şi să se-apuce de lucru – «măcar un hectar de grâu» să-i cosească-n**tr-**o zi.

Ţăranul, după ce a terminat şi mâncarea «de sară», şi-a luat mantaua-n spate şi **s-**a pornit spre grădină, să se culce-oleacă. Boieru-l strigă din urmă: să meargă «mai repede la lucru», dar ţăranu-i spune:

— [...] Păi nu ştii mata, boiere, că toată mâncarea *odihnă* cere?!” [7, p. 45 – 46].

Versiunea tătară:

„Pentru timpul secerişului bogătaşul a năimit un lucrător.

Într-o zi, la masa de dimineaţă, jupâneasa bogătaşului, dorind ca năimitul să lucreze fără întreruperi toată ziua, i-a pus de mâncare şi porţiile pentru amiază şi seară.

Îndopâ**ndu-**se bine cu cele trei porţii, lucrătorul **s-**a dezbrăcat puţin şi **s-**a întins pe o laviţă.

— Ce mai înseamnă aceasta? Ridică-te şi – la lucru! – **s-**a răstit jupâneasa.

— N-o să fie chip. Se ştie din moşi-strămoşi că după masa de seară oamenii se culcă...” [11, p. 76].

Tentativele de zeflemisire şi desconsiderare de către bogaţi a mentalităţii şi priceperii oamenilor săraci sunt contracarate cu asprime ingenioasă de aceştia în folclorul comic al tuturor popoarelor.

O anecdotă românească povesteşte cum, odată, „Se-ntorcea Păcală de la târg. Un boier, hai să-l ia în râs:

— De la târg, Păcală?

— De la târg, boiere.

— Şi cam cât costă un prost ca tine (că mi-aş cumpăra o pereche)?

— Se vindeau şi proşti, răspunde Păcală, dar mai în preţ erau boierii. Prostul de-abia ajungea la suta de lei, da pentr-un boier, gras şi roşu ca dumneata, plăteau şi două sute” [15, p. 79; 7, p. 55].

La temă, comicăriile tătarilor completează cu alte imagini – 1): „Bogătaşul, dorind să-şi pună în încurcătură argatul, îi zice:

— Tu ştii de ce vaca şede culcată?

— Vrea şi ea să se-ngraşe ca cei bogaţi” [11, p. 75].

2): „Odată s-a apropiat moşierul de cireadă. Privind cum şedea culcată o vacă în bătaia soarelui, zise:

— Ce vacă proastă... Dac-aş fi eu vacă, m-aş culca la umbră.

Văcarul îi prelua gândul:

— Ştiut lucru, dacă ai fi dumneata vacă, ai putea fi mai deştept decât dânsa” [11, p. 76].

Creatorii folclorului comic au sesizat amarul adevăr, că nu numai dintre oamenii puterii de azi, actualii, sunt neevoluaţi mintal, ticăloşi, vicioşi, păcătoşi, opresori, canalii, criminali, tirani – aşa au fost şi părinţii lor, aşa sunt şi urmaşii lor, fiii şi nepoţii.

Readusă la lumină din adânc de secole, o istorioară amuzantă chineză arată cum un „mare demnitar, ajuns la bătrâneţe, se bucura de cei trei nepoţi ai săi; trăiau împreună în casa lor cea mare, şi aveau de toate. Bunătăţi fel de fel, dintre cele mai alese ce se găseau pe pământ şi în mare, dar mâncarea cea mai plăcută şi preferată de cei mici rămânea tradiţionalul orez.

Într-o zi, bunelul lor, marele demnitar, îi întrebă:

[...] – Da’ ştiţi voi de unde se aduce [orezul]?

— [...] Din oala cea mare din cămară, spune primul nepot.

[...] – Orezul se aduce de la moară! Se repezi al doilea nepot.

[...] Al treilea nepot îşi dădu şi el părerea:

— [...] Am văzut cu ochii mei cum îl scot din barcă” [9, p. 72 – 73].

Altă istorioară, una cu tâlc sarcastic, din folclorul armenilor, aminteşte că: „A fost odată un principe, foarte rău şi vicios, care o

asuprea nemilos pe o văduvă, împovărând-o cu biruri, însă ea se ruga la Dumnezeu, ca să-L ferească pe principe de primejdii.

Aflând aceasta, principele îi zice: «Eu ţie nu ţi-am făcut vreun bine – de ce atunci te rogi pentru mine?» Văduva-i răspunde: «Tatăl tău a fost o canalie de om, eu l-am blestemat şi el a pierit; tu te-ai înscăunat în locul său şi eşti mai fioros decât dânsul; eu mă tem că dacă vei muri, feciorul tău va fi şi mai fioros» „[13, p. 33].

Şi o anecdotă persană cu aceeaşi idee, a progeniturilor celor care au deţinut, deţin, urmează a deţine puterea:

„În familia bufonului s-a născut un copil.

Află sultanul şi-l întreabă:

— Ce ţi s-a născut?

— Da' ce ar putea să se nască la cel sărac, afară de fiică sau fecior?

— Păi la cei bogaţi nu-i tot aşa? – zice mirat sultanul.

— Nu-nu! – răspunde bufonul.

— Din bogaţi se nasc asupritori, ticăloşi, nemernici, canalii, criminali, tirani [...]" [8, p. 25].

Mai aproape de realitatea modernă, a jumătăţii a doua a secolului XX şi începutul veacului XXI, reprezentanţii puterii, potrivit aceluiaşi folclor comic (bulgar şi român, de exemplu), pot fi un fabricant lacom după braţe de muncă ieftine, un primar obraznic şi cu patima beţiei, un important secretar de partid fără cultură elementară şi cu o mediocră pregătire profesională:

1) „Un fabricant din oraşul bulgar Gabrovo, călătorind prin India, a văzut într-un templu zeiţa cu şase mâini Candrá [ceandra].

— Uite-aşa muncitoare îmi trebuie! – a exclamat fabricantul" [5, p. 15].

2) „Primarul unui sat se duse într-o crâşmă, cam la 10 oare, înainte de ameazi, şi se aşeză la capătul unei mese. [...] Intră [...] un om de rând care se puse [...] la celălalt capăt al mesei.

— Măi, da cum cutezi [...] să te aşezi la o masă cu mine [...] primarul [...]!

— [...] Primarul pe vremea asta trebuie să fie în cancelarie, nu în crâşmă!" [10, p. 261 – 262].

3) „Reagan: Am fost actor, apoi lider sindical, după care am fost ales preşedinte.

Gorbaciov: Eu am studiat dreptul, Facultatea de Agricultură şi în

1985 am fost ales secretar general al PCUS.

Ceauşescu: Eu l-am făcut pe dreptul şi când să-l termin şi pe stângul, am fost ales secretar general al partidului...” [2, p. 20].

În limbajul alegoric al multor creaţii folclorice puterea supremă este pusă pe seama leului, animal foarte zdravăn şi înfiorător. Din repertoriul folclorului grecesc, de pildă, sclavul Esop (sec. VI î.e.n.), talentat „povestitor popular antic, dotat cu darul umorului” (I. C. Chiţimia), ia, printre altele, şi un subiect cu trei fiare sălbatice: leu, măgar, vulpe. Acestea, cutreierând pădurea, „prinsără vânat mult. Şi zise leul măgarului să împarţă vânatul. [...] Măgarul [...] împărţi [...] şi zise leului să-şi ia care parte îi va plăcea. Iară leul [...] să mânie pre măgariu şi-l lovi cu brânca şi-l omorî. Şi zisă vulpii cu mânie [... să împartă ea].

Iară vulpea [...] făcu tot o parte [... şi] îşi lăsă ei o parte foarte mică. Atuncea zise leul:

— [...] Cine te-au învăţat de ai împărţit aşa drept?

[...] – Eu văzui ce păţi bietul măgariu şi patima lui m-au învăţat [...]” [4, p. 125].

O versiune a creaţiei date, având ca personaje pe leu, lup, vulpe, este cunoscută folclorului bielorus şi rusesc. Deoarece avea de împărţit o oaie, un iepure şi o găină, lupul decide: oaia – leului, iepurele – pentru lup, iar găina – vulpii. Leului nu-i convine împărţeala, se înfurie şi-l sfâşie în bucăţi pe lup, apoi o întreabă pe vulpe, cum ar împărţi ea prada.

„— Oaia – ţie la masa de dimineaţă, iepurele – ţie pe la amiază, iar găina – ţie pe seară.

— Bravo! Corect – zice leul.

— Dar cine te-a învăţat să împarţi aşa de bine?

— O-of, păţania bietului lup m-a învăţat” [1, p. 337].

Cam aşa fac dreptate mai-marii puterii, sugerează folclorul comic.

Şi, uneori, nu îi vine întru ajutorare omului cuminte, cucernic şi nevinovat nici chiar dumnezeul oamenilor şi animalelor, al tuturor vietăţilor de pe pământ – sugerează o tragi-comică anecdotă a francezilor şi englezilor:

„Un misionar, **într-**un pustiu, **s-**a-ntâlnit c-un leu. În culmea disperării, se roagă:

— Doamne-Dumnezeule! Insuflă-i Te rog leului acesta

simţăminte creştine!

Observă tot atunci că leul se lasă pe labele din urmă, îşi apleacă puţin capul şi zice:

— Binecuvântează-mi, Doamne, mâncarea pe care o voi servi acum” [1, p. 341].

Nu mai dispunem de spaţiu ca să ne oprim şi la diriguitorii spirituali ai oamenilor de rând – altă componentă a puterii – (preoţi şi călugări de diferite grade, pelerini), ridiculizaţi şi păcăliţi de enoriaşii lor pentru nesocotirea canoanelor sfinte, pentru fapte amorale. Celor interesaţi de temă le recomandăm: *Ace pentru cojoace*. *Glume*, *anecdote*, *snoave*, Ediţie de Victor Cirimpei, Chişinău, Literatura Artistică, 1985, p. 129 („Cine-i episcopul”); *Pătăranii folclorice ale românilor*... p. 165 („Mulţămirea argatului”), p. 171 – 172 („Popa râşneşte la o casă din mahală”); *Snoave şi anecdote*, Ediţie de V.A. Cirimpei, Chişinău, Editura „Ştiinţa”, 1979, p. 149 – 187, 210 – 218 (56 de texte anticlericale şi antireligioase cu comentarii); *Проделки дядюшки Дэнба*. *Тибетское народное творчество*, Москва, Государственное Издательство Художественной Литературы, 1962, с. 100 („Un lama bogat şi ţăranul”, „Mai-marele mănăstirii şi monahul”, „Înţeleptul şi pelerinul”); *Латышские народные анекдоты*... с. 103 („Pastorul şi Jānis”), с. 128 – 129 („Pastorul beţiv şi cartofor”), с. 162 („Un ţăran îl ducea pe popa...”).

Oricum, examinând relaţia *folclorul comic şi puterea* ca obiect al unei comunicări de simpozion ştiinţific, am reuşit să ne referim, foarte sumar, la oglindirea acestei relaţii, din varii perspective, în tradiţii populare de milenii ale armenilor, bieloruşilor, bulgarilor, chinezilor, englezilor, francezilor, grecilor, hinduşilor, letonilor, persanilor, românilor, ruşilor, tătarilor, vietnamezilor.

DOCUMENTELE CITATE

1. *Антология мирового анекдота*. *Я вам наработаю*!... Том подготовил А.Н. Ефимов, Киев, Издательство «Довира», 1995.

2. *Bancuri din „epoca de aur”* (*De la lume adunate*), Ediţie de D. Maier, R. Popescu, Craiova, Editura „Tencon”, [1990].

3. *Двадцать четыре Насреддина*, Издание М.С. Харитонова, Москва, Издательство «Наука», 1986.

4. *Esopia*, Ediţie de Ion Const. Chiţimia, Bucureşti, ESPLA, 1958.

5. *Габровские уловки*, Отобрали и пересказывали Стефан Фыртунов и Петер Проданов, София, София пресс, 1978.

6. *Латышские народные анекдоты*, Составитель К. Арайс, Рига, Издательство Академии Наук Латвийской ССР, 1964.

7. *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia, stânga Nistrului, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei, Caucazul de vest*, Ediţie de Victor Cirimpei, Chişinău, 2008.

8. *Персидские анекдоты*, Издание М. Османова, Москва, Издательство Восточной Литературы, 1963.

9. *Povestiri cu haz, povestiri cu tâlc din China antică*, Ediţie şi traducere de la Jiayu şi Elvira Ivaşcu, Bucureşti, Editura Univers, 1986.

10. *Snoava populară românească*, Ediţie de Sabina-Cornelia Stroescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1984.

11. *Веселая россыпь. Татарский народный юмор*, Составление Г.Б. Баширова, Москва, Издательство «Наука», 1974.

12. *Высокоученый Куинь и другие забавные истории* [*Вьетнама*], Издание Н.И. Никулина, Москва, Издательство «Наука», 1975.

13. *Забавные и назидательные истории армянского народа*, Составитель Г.О. Карапетян, Москва, Издательство «Наука», 1975.

14. *Забавные рассказы про великомудрого и хитроумного Бирбала, главного советника индийского падишаха Акбара*, Издание В.М. Бескровного, Е.П. Челышева, Москва, Главная Редакция Восточной Литературы, 1978.

15. *Pozne cu alde Păcală. Povestiri şi dialoguri din folclorul comic românesc*, Ediţie de Victor Cirimpei, Chişinău, „Grafema Libris”, 2007.

(Traducerea fragmentelor de text din ediţiile în limba rusă ne aparţine – *autorul*.)

[Articol publicat cu titlul *Folclorul comic şi puterea* în cartea „Francopolyphonie: limba, literatura, cultura şi puterea”, anuar, nr. 5, Chişinău, ULTIM, 2010, p. 274 – 281.]

6

SECVENŢE GASTRONOMICE ÎN FOLCLORUL COMIC

Până la reprezentarea gastronomiei în opere literare de diverşi autori, arta preparării şi aprecierii mâncărurilor a fost oglindită în creaţii populare orale de autori anonimi, alt fel zis, în literatura folclorică. În rândurile ce urmează ne vom referi la unele dintre speciile folclorului românesc de natură comică.

Un exemplu gastronomic, expus de o anecdotă, ţine de anul 1504 (505 ani în urmă), dovedi**ndu-**se a fi cea mai veche consemnare

la temă, piesa relevând atitudinea populară comică faţă de servirea unei băuturi exotice, necunoscute consumatorului: „Bogdan-vodă [...] au [...] trimis pre Tăutul-logofătul [boier de prim rang] sol la turci [...]. Şi aşe vorbăscu oamenii, că l-au pus [... conform etichetei turceşti] de au şedzut înaintea vizinului [prim-ministrului] pre măcar [covor mic], şi n-au fost având mestei [încălţări din piele subţire] la nădragi [pantaloni], că, trăgându-i cibotile, numai cu colţuni au fost încălţat şi cu obele. Şi dându-i cahfè [cafea], nu ştiè cum o va bè. Şi au început a închina: «Să trăiască împăratul şi vizinul!». Şi închinând, au sorbit felegeanul [ceaşca fără toartă], ca altă băutură; şi frigându-se, au zvârlit felegeanul de s-au stricat” (1, p. 142).

O snoavă cu accent pe relaţia *bogaţi – săraci* din mediul rural, se referă la mâncăruri obişnuite bogaţilor, ca friptura de purcel şi plăcintele (cu ce nu ar fi) în contrast cu mai puţin energisantele bucate, servite argaţilor cu dărnicia anume calculată a boierului – varză murată, ce se dovedi a fi o foarte acră acritură şi urdă săţioasă/înecăcioasă: „Într-o zi de sărbătoare cel bogat l-a poftit în ospeţie pe cel sărac şi i-a pus de mâncare varză murată, mai apoi – urdă înecăcioasă.

După ce a mâncat Săracul pe săturate, Bogatul pune pe masă plăcinte şi purcel fript. Săracul, cu burta încărcată cu varză acră şi urdă săţioasă, nu mai putea mânca [...]”. Crezând că argatul este un om prost şi nepriceput, Bogatul îi zice: „Cum îţi par [...] bucatele mele? [...] Aşa-i că-s bune?”, la care vorbe argatul îi răspunde, pe merit: „Mânţămăsc. Bune bucate, / numai... cam pidosnic date. / Întâi trebuiau purcelate, mai apoi plăcintate; / dup-aceea urdătură / şi, la urmă – acritură” (2, p. 95).

Nu rămâne păgubaş argatul altei snoave pus în faţa unor condiţii cazuistice ale boierului ce mima aflarea părerii argaţilor despre gustul vinului din beciul său: „Ca să-şi bată joc de argaţi [...], un boier i-a chemat pe trei la dânsul în beci, le-a dat câte o cană de vin şi le-a zis: – Ia să-mi spuneţi cum vă pare vinul meu [...]. Care a minţi, ia bătaie!

Bea unul şi zice că-i bun. Boierul – poc! într-însul c-o nuia. Bea altul şi zice că nu-i bun. Boierul – poc! şi-n acela cu nuiaua.

Al treilea [...] bea vinul şi zice că n-a putut înţelege nimic dintr-o cană. Boierul i-o împle din nou. El o bea... se mai gândeşte şi zice: – Ei... ce să înţelegi din două căni?! Boierul i-o împle ş-a treia oară. Acela o

bea, crâşcă măselele şi... tace. [...] Iar boierul: – Hai, măi! Spui odată cum îi vinul ori nu spui?!

— Cucoane, ce poţi să-nţelegi dintr-un om beat?!” (2, p. 99).

Fabula altui subiect amuzant cuprinde specialităţile gastronomice: „puişor în ciulama”, pâine cu miere, „plăcinte unse, grase – mpăturite” şi „căpşune coapte bine, dulci, frumoase”, toate acestea rămânând a ţine de visele unui băieţel bolnav de-a lui Tândală (2, p. 74).

Un registru gastronomic mult mai mare dezvăluie o snoavă despre o „burtă de popă” (una pantagruelică), în care, la o masă de pomenire, dată „de către un om de mâna întâi în sat”, au încăput: „colivă, [...] cât poţi să iei cu pumnul o dată; o tobâlcă [sticlă bombată] de ţuică la gustare; un castron de ciorbă c-o gâscă aproape întreagă; alt castron plin cu varză şi o halcă de oaie, aproape un curcan fript, învârstat c-o strachină de castraveţi acri şi vreo [...] două ploşti cu vin negru [...], şase sau şapte felii, ca de-o palmă, de brânză, cu şase legăturele de ceapă verde; a mai ciocnit încă şi cu oamenii dintr-o altă ploscă; apoi pâine, nu ţin minte câtă a fost; dar cred că un «colac de Dumnezeu»; vreo trei-patru prescuri; nişte colăcei şi-o jumătate de colac mare [...]” (3, p. 264). Deoarece un alt popă, într-o zi, mâncase nu la una ci la 18 pomeniri „şi tot mai putea [...] să mănânce şi să bea”, un mirean, curios, l-a întrebat: cum de încape în sfinţia sa „atâta mâncare şi băutură”?

— Apoi pe noi, când suntem popiţi, i-a răspuns, „ne blagosloveşte episcopul [însuşi]: să avem gură de lup şi burtă de cal” (3, p. 263 – 264).

În sfârşit, ca să nu lungim prea mult gastronomia folclorului comic al românilor (exemplele fiind multe şi „apetisante”), vom aminti încă unul doar, din mediul studenţesc (şi noi desfăşurând acum simpozionul în asemenea mediu), o anecdotă, cu titlul „Burta studentului” (există adică nu numai proverbiala burtă popească), creaţie publicată la finele veacului XIX, 1899 (110 ani în urmă deci): „Un student, fiind lipsit de bani şi răzbit de foame, intră într-un birt şi porunci să i se deie de mâncare. După ce mâncă şi bău bine se sculă să plece. Birtaşul cerându-i plata, el îi răspunde că n-are parale; ei se luară atunci la ceartă şi din ceartă ajunseră la bătaie [...].

După ce scăpă din câmpul de luptă, [...] se duse să se plimbe pe bulevard, liniştit şi dispus ca un om sătul după un prânz bun.

Un coleg […], întâlnindu-l şi văzându-l zgâriat şi cu vânătăi, îl întrebă mirat:

— Dar cine te-a sluţit aşa?

— Ce te uiţi […] a faţă]?! […] Uită-te aici, [… îi zise] lovindu-se cu palma peste burta [plină]" (3, p. 282 – 283).

SURSELE CITATE

1. V.A. Cirimpei, *Realizări ale folcloristicii timpurii moldoveneşti*, Chişinău, Ştiinţa, 1978.

2. *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia, stânga Nistrului, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei, Caucazul de vest*, Studiu introductiv, selectarea şi îngrijirea ştiinţifică a textelor: Victor Cirimpei, Chişinău, ÎS-ŢI, 2008.

3. *Snoava populară românească, IV*, Ediţie critică de Sabina-Cornelia Stroescu, Bucureşti, Minerva, 1989.

[Articol publicat în cartea „Literatură şi gastronomie. Simpozion interuniversitar", Chişinău, 2010, p. 34 – 36.]

7

ŢĂRANUL ÎNŢELEPT ÎN ROLUL AMUZANT AL OMULUI PROST

Dintre multiplele forme de reprezentare identitară a discursului de natură lingvistică şi literară, pe parcursul acestui expozeu ne vom opri atenţia doar la una din ele, una de veche şi perenă prezenţă în cultura popoarelor lumii, inclusiv a românilor (de la care vom aduce probe ilustrative), această formă constând în dezvăluirea prostiei pretinşilor mari şi deştepţi stăpâni ai societăţii, de câte o minte scrutătoare din rândul celor de jos, mai cu seamă al ţărănimii. Desconsiderat pe nedrept ca valoare intelectuală pozitivă în societate, etichetat cu denumiri jignitoare, denigratul vlăstar al tagmei ţărăneşti nu pierde ocaziile oportune pentru a-şi manifesta priceperea, isteţimea, inteligenţa. Numeroase creaţii populare, cu rădăcini adânci în istorie, dovedesc excelenta jucare a măştii omului prost de către ţăranul înţelept, subapreciat în ochii mai-marilor. Să ne concentrăm luarea-aminte asupra câtorva (şapte) subiecte-creaţii de acest gen.

I. Unui tânăr sărac, numit în derâdere Pepelea, îi plăcea de o fată cuminte şi frumoasă, dintre oameni înstăriţi. Dorind să o aibă de nevastă, îi vorbi despre asta chiar tatălui ei, om semeţ şi tare mândru, care îi răspunse arogant: „Mai puneţi pofta-n cui, băiete!

— Dacă-i aşa, zise Pepelea, am să-mi vând casa şi am să mă duc în lume". Lacom de avere, tatăl fetei reacţionă prompt: „Ţi-o cumpăr

eu!”

Au semnat hârtiile de vânzare-cumpărare a casei, inclusiv o condiţie, ca de copil prostuţ, a lui Pepelea – să-i rămână din toată averea vândută numai un cui de lemn, bătut în cutare perete; unde să poată agăţa vreun lucru ori de câte ori îi va veni pofta.

Ca stăpân al cuiului din perete, Pepelea venea la casa vândută şi ziua, şi noaptea, mai mult pentru a-şi vedea fata îndrăgită (marea lui poftă), iar celui care a cumpărat casa i se lehămetise rău de aceste vizite inopinate, aşa că, până la urmă, i-a fost mai convenabil să-şi dea fiica de soţie lui Pepelea; care, astfel, se văzu şi căsătorit cu fata iubită, şi stăpân al casei vândute săteanului lacom de avere [1, p. 78 – 79 – *Cuiul lui Pepelea*].

II. Unui om cu ceva stare, deşi cam străin comunităţii, pripăşit la o margine de sat, localnicii îi ziceau în batjocură Nebăgat-în-Seamă.

Supărân**du**-se de poreclă, acesta se duce **într**-o zi la primărie, unde „era lume multă adunată” şi se revoltă în glas mare de nedreptatea ce i-o fac sătenii. Auzi**ndu**-l, oamenii râdeau în hohote.

— Râdeţi, fiindcă mă ţineţi de prost, dar ia să vedem care dintre voi, „deştepţilor”, este vrednic să şadă la masă cu boierul satului?

Oamenii, surprinşi de îndrăzneala vorbei, tăcură mâlc. Numai primarul cât zise în zeflemea:

— Poate tu, măi Nebăgat-în-Seamă, eşti acela?

— Chiar eu! – răspunde omul.

— Hai atunci la rămăşag, pe o pereche de boi, a zis primarul.

Aşa să fie.

Şi **s**-a dus Nebăgat-în-Seamă la curtea boierească taman la vremea mesii.

— Cucoane! – strigă de la poartă Nebăgat-în-Seamă.

— Am găsit pe moşia dumitale o mare comoară!

Auzind aceste cuvinte, boierul îl pofteşte să vină mai aproape, la masă. (Erau sosiţi la poartă şi primarul cu notarul, dar slugile boierului nu le-au dat voie să intre în ogradă.)

După ce a mesit cu boierul, Nebăgat-în-Seamă **s**-a căpătuit cu o pereche de boi de la primar (cum le-a fost rămăşagul) şi cu „un rând uşor bun de straie” de la boier, acela, înveselit cu gluma despre comoară; în felul acesta Nebăgat-în-Seamă ajungând bine *băgat în seamă*, căci îi purtau „cinstea toţi oamenii; încă şi din alte sate” [2, p. 39 – 41: *Cel nebăgat în seamă*].

III. Un biet nevoiaş „cu o spuză de copii”, împrumutase de la boierul satului „o sumă de bani”, pe care nu a putut-o achita la timpul stabilit – boierul îl dă în judecată, iar judecătorul, în înţelegere cu boierul, hotărăşte ca nevoiaşul, cu faimă de bun cântăreţ, să-i cânte boierului fel de fel de cântece şi să fie achitat în cazul că va avea o cântare pe placul boierului. (Grozav de hâtră decizie!)

După câteva zile greu muncite cu cântatul, văzând că boierului nimic nu-i place, omului sărman îi vine o idee năstruşnică: pune înaintea boierului un portofel vechi şi cântă:

Deschide-te, portofel, c-am să plătesc pe boier…

Şi tot aşa de câteva ori, ca pe un refren.

Boierul, crezând că în sfârşit omul nevoiaş îi gata să întoarcă datoria, „începu a striga de bucurie:

— Asta îmi place!

— Dacă-ţi place, înseamnă că m-am achitat, cucoane!” – zise cântăreţul şi se duse acasă, la copii, mulţumit că a putut răsturna şmecheria perfidă a judecătorului şi boierului [2, p. 38: *Boierul păcălit*].

IV. Unui om flămând şi fără bani – ce-i trece prin minte?

Se duce la un han şi cere de-ale gurii. După ce mănâncă pe săturate, „intră în vorbă cu hangiul:

— Jupâne, ţi s-a întâmplat […] ca să mănânce cineva şi să nu-ţi plătească?”

Hangiul îi zice că dacă omul n-are bani, el îşi face o pomană cu acel om.

„— Fă-ţi dar o pomană şi cu mine, că […] nu am cu ce plăti ce-am mâncat” [2, p. 100: *Un om nevoiaş*].

V. „**Într**-o zi Păcală **s**-a pornit la crâşmă, dar nu avea un ban de leac la dânsul. Iată-ne calea lui doi boieri.

— Am auzit că ar fi unul care ştie-a păcăli, îi zice un boier – cum l-am găsi?

— Pai chiar eu sunt acela…

— Ia încearcă să ne păcăleşti.

Păcală zice boierilor că tocmai i-a murit soacra şi-ntâi de toate caută bani de-nmormântare. Aceia îl ajută cu ceva gologani, iar el, cu bani de-acum, se duce drept la crâşmă!

— Dar pentru ce te duci la crâşmă, dacă ţi-a murit soacra?

— D-apoi nu voi aţi zis să vă păcălesc?!” [3, p. 13: *Păcăleală din*

fugă].

O variantă a aceleiaşi snoave – cu Nastratin în loc de Păcală, prostind nişte boieri care doresc să li se spună „ceva de râs pe negândite" – o aflăm în textul *Una pe negândite* [4, p. 53].

VI. Un ţăran se ducea la târg să-şi cumpere o vacă. Dar un şmecher de orăşean, crezân**du**-se mai hâtru decât ţăranul, a încercat să-l înşele, oferin**du**-i spre vânzare o bicicletă veche… cu care, zicea el ţăranului, „vei putea veni la oraş oricând vei avea nevoie".

Şi mai adăugă:

„— Ce-o să zică lumea când o să te vadă venind la oraş călare pe-o vacă?

— Nu ştiu, răspunse ţăranul, dar mă gândesc ce-o să zică lumea când o să mă vadă mulgând o bicicletă…" [2, p. 47: *Ţăranul isteţ*].

VII. „Frecvent în mai toate ariile folclorice ale lumii", motivul iniţierii erotice a omului aparent nepriceput (S. C. Stroescu [5, p. XXXVII]) i-a servit marelui Creangă, 135 de ani în urmă, la plăsmuirea naraţiunii „corozive" [6, p. 5] despre isprava senzuală extraordinară a unui tânăr, pe care flăcăii din sat îl aveau de prost [7, p. 15, 16 – 24]. Patru dintre aceşti flăcăi, bogaţi, mândri şi fuduli, fiecare dorin**du**-şi-o de soţie pe fiica popii din sat cât încă era fată mare, au încheiat cu Prostul, care „nu e (deloc!) prost" [8, p. 263], un nemaipomenit pariu (ei pierzân**du**-l) privind capacitatea aceluia de a întreţine, convingător lor, „la scenă deschisă", o relaţie intimă cu proaspăt măritata fiică a popii, „ferchezui**nd**-o" sub ochii soţului [9, p. 153 – 166].

* * *

Observăm, deci, că ingeniozităţile ţăranului în rol de om prost sunt multe şi variate, inabordabile minţii bogatului, fălosului, trufaşului, orgoliosului, înfumuratului. Mintea ageră de băiat sărac îl ajută pe un Pepelea să-şi vândă casa în aşa fel ca să şi-o recapete fără **vre**o para, ba încă şi pe fata cumpărătorului, pe care o îndrăgise, să şi-o ia de nevastă (I). Ţăranul poreclit în sat Nebăgatul-în-Seamă găseşte soluţia pentru a obţine stima consătenilor şi a lumii din satele vecine (II). Ca să nu mai fie dator cu bani boierului, un biet nevoiaş îi născoceşte o cântare-capcană cu un vechi portofel (III). „Unui om flămând şi fără bani – ce-i trece prin minte?", şi îi reuşeşte: să mănânce pe gratis la un han, valorificând apoi, dialogal, cu hangiul, psihologia omului neatent la propriile afirmaţii (IV). Conotaţia vorbelor *a păcăli* şi *pe negândite*, familiară unor Păcală, Nastratin, Pepelea, nu este

accesibilă minţii boierilor (V). Hâtriile unui orăşean sunt blamate convingător de un ţăran, care vede mai mult rost la casă de la o vacă decât de la o bicicletă (VI). Ca să câştige pariul cu flăcăii bogaţi şi făloşi ai satului, privind o incredibilă intimitate corporală cu mult visata lor femeie, proaspăt măritată, pe un tânăr ţăran îl duce capul să intre năvalnic, noaptea, în camera de dormit a soţilor Vasile şi Catrina (fiica popii), zicân**ndu-**le că, nefiind însurat, îl vânează „câţiva câneri" să-l prindă (poate şi cu arcanul – *n. aut.*) ca să-l ia la oaste; iar nu-i însurat fiindcă nu ştie, le zice el, făcâ**nd-**o pe prostul, ce să facă unei femei ca bărbat; blegul de Vasile i-o oferă atunci pe soţie-sa drept material experimental, de iniţiere în ale vieţii conjugale, semeţii flăcăi, cu care pariase ţăranul, auzind bine totul de afară, de sub fereastra iatacului cu cei trei (VII).

Subiectele examinate, relevând ipostaze diferite ale românului *înţelept în rol de om prost*, completează numărul mare de creaţii cu asemenea mobil/motiv identitar, piese preponderent comice, cunoscute „în mai toate ariile folclorice ale lumii" (citat supra) din toate timpurile – antice, medievale, contemporane.

REFERINŢELE BIBLIOGRAFICE

1. *Snoava populară românească*. Ediţie critică de Sabina-Cornelia Stroescu, I. Bucureşti, Editura Minerva, 1984.

2. *Snoava populară românească* [...], IV [...], 1989.

3 *Pozne cu alde Păcală, Povestiri şi dialoguri din folclorul comic românesc*. Selecţie de Victor Cirimpei. Chişinău, „Grafema Libris", 2007.

4. *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia, stânga Nistrului, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei, Caucazul de vest*. Ediţie de Victor Cirimpei. Chişinău, „Tipografia Centrală", 2008.

5. Sabina Cornelia Stroescu. *La typologie bibliographique des facéties roumaines, I*. Bukarest, Edition de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1969.

6. Ion Creangă. *Dragoste chioară şi amor ghebos*. Cu o prefaţă de Daniel Corbu. Iaşi, Princeps Edit, 2005.

7. Ion Creangă. *Povestea lui Ionică cel Prost (poreclit şi Irimiea)*. Ediţie de Paul Anghel şi Medic Lemnaru. Bucureşti, Editura „Roza Vânturilor", 1990.

8. Valeriu Cristea. *Dicţionarul personajelor lui Creangă*. Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1999.

9. Eugen Simion. *Cruzimile unui moralist jovial*. Iaşi, Princeps

Edit, 2011.

8

RELAŢII DINTRE POPOARE ÎN FOLCLORUL ILARIANT

Pentru examinarea relaţiilor dintre diferite popoare (în special, caracterul etic-sociocultural al acestor legături), aşa cum se prezintă ele în folclorul comic românesc, am apelat la texte autentice, de arhivă şi din cărţi, concentrân**du-**ne atenţia asupra *obiectivelor tratamentului comic* al unor asemenea contacte (în număr de 12, ilustrate cu câte una sau câteva creaţii). Aşadar:

1. *Sigiliul divin asupra specificului fiecărui neam*.

Un turc, un moldovean şi un ţigan **s-**au dus împreună la Dumnezeu ca să ceară investire cu anumită virtute a neamului fiecăruia dintre ei. Bun cu toată lumea, Dumnezeu le-a oferit virtuţile pe care ei singuri le-au rostit prin cuvintele cerinţei: 1) turcul să aibă parte de *bine*, căci a zis „vreau bine, Doamne"; 2) moldoveanul, surprins de covârşitoarea investire a turcului, ripostează laconic şi plângăreţ cu „dar eu?", tot atunci Dumnezeu, egalând conjuncţia „dar" cu substantivul „dar", îi oferă ca virtute să fie om cu *dar*, adică *darnic*; 3) şi mai contrariat este ţiganul, care, văzând că *binele* şi *darul* nu-i mai sunt accesibile, se revoltă întrebând retoric: Ce râs şi ocară mai este?… – Apoi „de râs şi de ocară să fii!", binecuvântează Dumnezeu. (1, f. 179.)

2. *Preţuirea lui Iisus Hristos de către oamenii diferitor popoare*.

În timp ce Iisus Hristos ajunsese răstignit, în ţara evreilor, acolo au venit „sârbul, ungurul, neamţul, românul şi ţiganul, ca să-l [înmormânteze] pe răstignit. Dar evreii nu voiră să le deie trupul" de pe cruce. Fiecăruia dintre cei cu grija înmormântării lui Hristos îi apare câte o idee: sârbul propune să obţină prin luptă corpul răstignitului, ungurul – de acord numai în cazul că Hristos ar fi din viţă de nobili, neamţul e împotriva căutării originii lui Hristos, românul consideră discuţia ca inoportună. „Lăsaţi până seara, zice el, că-l fur cu cruce cu tot", iar ţiganul atunci le declară că el deja l-a furat. (4, p. 536.)

3. *Plăsmuirile mincinoase*.

„S-au întâlnit un grec, un rus şi un român. Grecul începe să se laude: – La noi, în Grecia, **într-**un oraş, este o biserică aşa de mare încât preotul trebuie să umble un an cu cădelniţa pe la icoane. […] – Astanu-i nimic! – răspunde rusul. La noi, la Moscova, […] o biserică […] are un clopot [… –] când îl tragi la Paşti, sunetul lui **s-**aude până la

Crăciun. – În sat la noi, zise românul, avem un dascăl care cântă aşa de straşnic, încât sfărâmă geamurile la fiecare liturghie. De aceea 25 de geamgii stau toată vremea să puie geamuri la biserică”. (4, p. 204 – 205.)

4 *Unităţile de măsurare a vechimii de aflare a evreilor în mediu românesc*.

Evreul Iţic îi spune evreului Şloim:

— Eu am lucrat foarte mult pân-am reuşit să am casele mele în oraş, dar am venit aici (între români), aş zice, desculţ.

— Asta nu-i mare ispravă că ai venit desculţ; eu am venit în pielea goală, zice Şloim.

— Nu mai spune prostii, „în pielea goală” nu se poate.

— Ba se poate, că eu... m-am născut în acest oraş. (2, p. 174.)

5. *Reacţiile diferite ale soţilor faţă de turcii, care le răpeau, pentru harem, femeile*.

În timp ce bărbaţii unui sat românesc erau la lucru în câmp, „au dat năvală turcii şi le-au furat femeile” (era o practică ştiută, întâmplată şi altor sate). Reveniţi acasă, bărbaţii se jeluiau pe la porţi de necazul ce-i cuprinsese; unul însă „răcnea de se desfăcea! – La ce mai răcneşti, bre, degeaba aşa de tare? – îi zice vecinu-său”. – Pentru că pe „a mea n-au! luat-o, zice. – **S**-a ascuns şi n-au găsit-o!” (2, p. 156.)

6. *Necunoaşterea limbii acelora, de care depinzi politic*.

După o aflare „de câteva zile” a românului Păcală „în ţara turcilor”, un bun cunoscut îl întreabă, dacă a „învăţat ceva turceşte”; acela răspunde că a „deprins toate cuvintele”, dar, luat mai la concret: cum zic turcii la *oaie*, *ou*, *pâine*, Păcală auzise doar *de pâine*, care-i *ekmék*. [... – Da] „*pâne rece*?” Păcală nu ştie, însă, ca în cazul altor turcisme, îşi maschează necunoaşterea cu dovezi şirete-glumeţe; vizavi de „pâne rece” – la turci pâinea „nu are când se mai răci – ei, de-ndată, cum o coc, o înghit, caldă, pe loc”. (2, p. 64.)

7. *Felul de restituire cât mai tărăgănată a unei datorii băneşti*.

Un turc împrumutase ceva parale unui român şi în fiecare zi îşi cerea banii, românul zicâ**ndu-**i de fiecare dată că încă nu are de unde-i da. **Într-**o zi femeia românului, supărâ**ndu-**se de insistenţa turcului, îi spune aceluia că bărbatul ei va sădi câţiva nucari şi-i va restitui paralele când va vinde nuci de pe acei nucari. Gata, l-a lămurit pe turc, nu-i mai deranja, dar nemulţumit era bărbatul – doar „în vreo douăzeci-treizeci de ani” nucii or fi de roadă „şi atunci iar ai să vezi pe

turc” la poartă, cerândandu-şi paralele. (4, p. 230 – 231.)

8. *Servirea musafirului*.

După ce un sas a fost ospătat bine de multe ori în casa unui român, se abătu o dată şi românul pe la gospodăria sasului. Vede că acela nu se grăbeşte să dea ceva de mâncat, dar nici el nu se mişcă de pe scaun, şede locului. N-are sasul ce face – aduce un caş, îl pune pe masă; românul taie caşul în patru şi ia o bucată. Sasul zice că e tare scump caşul, românul, desprinzând al doilea pătrar – că e foarte bun; dar e greu pentru stomac, adaugă sasul; nici pe dracul n-o să-i fie, crede oaspetele şi desprinde al treilea pătrar. Dar caşul acesta e din lapte de iapă, mai zice sasul, „şi ţi-a face rău”. Dacă-i aşa, bucata ce-a mai rămas am să i-o duc soţiei, zice românul, se scoală, i-a pătrarul rămas şi pleacă acasă. (4, p. 323.)

9. *Şiretlic „naţional” de eschivare de la plata unui serviciu*.

Obosiţi de mersul pe jos, trei români şi un neamţ întreabă de un căruţaş român: cu ce preţ i-ar duce până „în satul vecin”. – Câte un franc [leu] de român [om], li se răspunde. Ajunşi cu căruţa în acel sat, cei patru dau căruţaşului numai trei lei, câte unul de român, al patrulea călător nefiind român, ci neamţ. (4, p. 248 – 249.)

10. *Procedee de înşelare a omului*.

Un om (român), dorindu-şi straie de postav, se duce cu stofa pregătită la un croitor. Acela, evreu, îi zice că e puţin material pentru un costum. Omul se duce la alt croitor, tot evreu, care în două-trei zile îi coase costumul. Omul se bucură, chiar dacă, observă că feciorașul croitorului are pantaloni noi-nouţi, cu siguranţă, din postavul său. Ca să dea de înţeles că pricepe de unde-i materialul pantalonilor aceluia, omul o ia pe departe, povestindu-i croitorului ce i s-a întâmplat unde încercase de prima dată cusutul costumului. – Ei, acela-i un mare hoţ, zice croitorul; din postavul dumitale el a vrut să coase pantaloni şi celor *trei* copii ai săi. (4, p. 239 – 240.)

Cu destul postav pentru o manta, un turc se duce la un croitor sârb din Moldova. Furându-i din postav, acela îi face mantaua prea strâmtă. „Stric-o, zice turcul, şi fă-mi o pereche de şalvari”. Sârbul însă fură şi din materialul pentru şalvari, făcându-i prea strâmţi. Decât aşa pantaloni, zice turcul, mai bine mi-ai face „o pungă bună”. Cu toate că a mai furat şi din stofa menită pentru pungă, sârbul face punga prea mare. Turcul, înţelegând că din materialul pungii se pot coase o pereche de şalvari, fie şi mai strâmtuţi, zice sârbului s-o prefacă totuşi

în şalvari. (4, p. 240 – 241.)

Alt fel de înşelare a unui turc, venit la români ca să cumpere unt: După ce ia de la turc trei sute de lei arvună, românul şiret, folosi**ndu-**se de nepriceperea turcului în toponimica şi onomastica românilor, îi spune un fel de adresă, la care acela să vină după unt – comuna *Văgăuna*, plasa *Leasa*, la cel cu numele *Dac-ar fi*. (4, p. 541.)

De nepriceperea unui sas la deosebirea porcilor graşi de cei slabi după forma cozii (coada cârlig la gras, dreaptă – la slab) se foloseşte un român viclean, care îi spune sasului că porcii, pe care i-au furat împreună, el i-a însemnat – a sucit cozile alor săi, iar pe ai sasului i-a lăsat cu cozile drepte. (4, p. 234 – 2235.)

11. *Viciul hoţiei*.

Deprins cu hoinăritul din loc în loc şi cu practicarea hoţiei, un ţigan este prins, ca tâlhar, în Moldova de sus, la Hotin (furase de la oameni gospodari nişte fiare de plug şi un val de pânză); este pedepsit cu o bătaie. De la Hotin tâlharul se deplasează la Soroca, unde fură alte fiare de plug şi alt vălătuc de pânză (erau lucruri pe care le putea vinde uşor). Din nou e prins şi bătut, cu mai multă asprime. Cu toate acestea, ţiganul îi spune cumătrului său, român, că oricum el nu se lasă de hoţie, ci chiar acum, zice, se duce să mai fure ceva. (4, p. 615 – 616.)

Un soldat român (cătană) avea ordin să slujească la un şvab. Acela ţinea în cămară bucăţi mari de slănină, picioare, capete şi alte bunuri, desprinse de la porcii tăiaţi pentru vânzare. Ca să nu trezească apetitul tâlharilor, şvabul, în discuţii cu lumea, obişnuia să nu zică pe nume acestor bunuri, ci cumva altfel: slăninii – *Dumnezeu*, iar celorlalte – *sfinţi*. Primind ordin de plecare în altă locaţie, soldatul, cu vreo doi camarazi, pe timp de noapte, furắ din cămară toată slănina, dimineaţa zicând şvabului o „nevinovată” vorbă de adio: – Rămâi, jupâne, cu sfinţii, că eu mă mut cu Dumnezeu în altă parte. (4, p. 633 – 634.)

Un spúrcat de român áflă că un sas duce la târg, să vândă, cogeamite bucată de slănină. Cu grijă, ca sasul să nu-l observe, românul taie o porţiune din acea slănină, o pune în traista sa şi aleargă spre târg, să fie înainte de sosirea sasului. Când acela vine şi îşi aşază slănina pentru vânzare, românul începe a striga în gura mare că sasul i-a furat slănina, că el are şi dovadă – o porţiune rămasă din aceeaşi slănină. Jandarmii ascultă lămuririle celor doi şi fac dreptate românului, îi dau toată acea cogeamite bucată de slănină străină, iar pe

sas îl mai şi închid ca infractor. (4, p. 562.)

12. *Înainte de război, la război şi după terminarea luptelor*.

Îmbrăcat şi încălţat milităreşte, un soldat neamţ, „cu puşca pe umăr”, geanta şi plosca la spate, „şi cu mulţime de câini după dânsul”, se ducea la o bătălie cu turcii. Un român îl întreabă, ce are în ploscă. – Vin „de 9 ani, de care beau domnii şi împăraţii. – Dar în geantă? – Pâine albă de care [mănâncă împăratul]. – Dar cu câinii ce să faci? – Eu [am să-i] tai pe turci şi câinii [îi vor mânca]”... **S**-a întâmplat ca românul să-l întâlnească pe neamţ când acela se-ntorcea „de la bătălie, cu picioarele goale, şchiop, lihnit de foame [...]. – Dar în ploscă ce ai?” – iar întreabă românul. – Apă de care beau broaştele. – Dar în geantă? – Mămăligă. – Dar cu câinii ce-ai făcut? – I-am tăiat şi i-am mâncat. (4, p. 188 – 189.)

„La război, un oştean [român...], pomeni**ndu**-se **faţă**-n faţă cu un turc, a închis ochii strâns-strâns şi tot da cu sabia, tare şi repede, în toate părţile, fără a-l atinge pe duşman. Spre norocul fricosului, i-a venit în ajutor un tovarăş de lupte, care l-a învins pe turc. [...] – De ce te luptai, bre, cu ochii închişi? – Pentru că nu-mi place să văd bucăţi de turc zburând în toate părţile!” (3, p. 34.)

* * *

Observăm că din o selecţie de 18 povestiri comice ale folclorului românesc, mai frecvent consemnate au fost – în opt creaţii – relaţiile *socioculturale* dintre turci şi români, mai puţin sesizate – de câte trei ori – acelaşi gen de relaţii ale românilor cu evreii, ţiganii, sârbii şi nemţii; sporadic fixate – cu câte o naraţiune – prezentâ**ndu**-se legăturile românilor cu grecii, ungurii, saşii, şvabii, ruşii.

Preponderenţa contactelor turco-române, oglindite în folclor, poate fi dovada unei vechi convieţuiri istorice, de prin evul mediu timpuriu; şi, dimpotrivă, cu cât contactele interetnice numără veacuri mai puţine, reflectarea lor folclorică nu este una densă în subiecte.

Remarcabil e şi faptul că folclorul comic al unui popor (oricare ar fi acesta) dispune de propria grilă de evaluare etică a relaţiei socioculturale a etniei sale cu alte etnii. Un temeinic documentat cercetător al umorului etnic – Christie Davies a observat că „glumele etnice sunt un mijloc prin care cei care le fac atribuie defecte umane altor grupuri etnice, **într**-o manieră excesivă sau absurdă”. (5, p. 216.)

1. Cirimpei, Victor. *Mapa „Manuscrise de proză populară în Arhiva ASM”*, (Cabinetul „Arhiva de folclor”, Institutul de Filologie al

ASM);

2. *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia, stânga Nistrului, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei, Caucazul de vest*, Studiu introductiv, selectarea şi îngrijirea ştiinţifică a textelor: Victor Cirimpei, Chişinău, 2008;

3. *Pozne cu alde Păcală. Povestiri şi dialoguri din folclorul comic românesc*, Selecţie, îngrijire folcloristică, prefaţă, note asupra ediţiei, bibliografie, comentarii şi vocabular. Victor Cirimpei, Chişinău, Grafema Libris, 2007;

4. *Snoava populară românească, IV*, Ediţie critică de Sabina-Cornelia Stroescu, Bucureşti, Minerva, 1989;

5. Jan Bremmer şi Herman Roodenburg, *O istorie culturală a umorului din Antichitate până în zilele noastre*, Traducere de Evagrina Dârţu, Iaşi, Institutul European, 2006, p. 93.

[Variantă a studiului *Particularităţi ale eticii relaţiilor socioculturale dintre popoare în folclorul comic românesc*, publicat în „La francopolyphonie”, nr. 7, vol. 2, Chişinău, ULTIM, 2012, p. 153 – 157.]

9

POVESTIRILE HAZLII ÎN FOLCLORUL POPOARELOR LUMII

Originea povestirilor comice populare, fixarea lor în scris. Încă la o etapă a culturii destul de primitivă, scria culturologul rus A. Lunacearski, exista râs organizat, care se exprima pe atunci prin contrapunerea ginţilor sau a triburilor; două triburi se angajau la o competiţie a glumelor.[1]**22** Jocurile rituale zoofagice, cunoscute în diverse părţi ale globului, transformate mult mai târziu în bufonerii animaliere, ne apropie de naraţiunea comică dramatizată. În folclorul popoarelor primitive, alături de culte serioase ca organizare şi ţinută, existau culte vesele, ce zeflemiseau şi batjocoreau divinităţile (râsul ritualic), alături de mitologemele serioase existau creaţii mitice, exprimând râs şi ocară, alături de eroi – dubloni lor comici[2]**23**.

În toate fazele dezvoltării comunitatea omenească a simţit nevoia de a folosi arma satirei împotriva anomaliilor de tot felul;

---

1 «Литературный критик», 1935, № 4, с. 6.

2 Vezi М. Бахтин, Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса, Москва, Художественная литература, 1965, с. 8.

anomalii, ce împiedicau mersul înainte sau convieţuirea oamenilor în aceeaşi comuniune. De-aceea nu este în lume „creaţie populară orală, care să n-aibă snoavele şi taclalele sale îndreptate împotriva cusururilor umane” 3**24**. Critica acestor cusururi, precum şi derâderea situaţiilor familiale şi extrafamiliale, constituie cea dintâi mare etapă a creativităţii comice populare. Odată cu formarea grupelor antagonice, luarea în râs devenea armă de confruntare conceptuală. Datorită satirei, cei asupriţi puteau să-şi păstreze sentimentul de mândrie personală, ironia îi ajuta să-şi dea seama de superioritatea lor morală faţă de asupritori. „Când povestitorul popular nu putea întreprinde nimic pentru a-i pedepsi pe cei mari şi tari, el îi pedepsea cu râs şi batjocură prin povestirile sale” – observă folcloristul croat T. Čiubelič4**25**. În creaţia lor orală popoarele lumii au căutat să scoată la iveală slăbiciunea celor bogaţi, să-i blameze prin zeflemisire morală.5**26** Astfel începe cea de a doua mare etapă a creativităţii umoristico-satirice – iau naştere cicluri de creaţii comice despre bogaţi şi săraci, despre predicatori imorali ai cultelor duhovniceşti, aceştia – în postura instrumentelor de asuprire a maselor populare.

Din retrospectivă istorică, fixarea în scris a creaţiilor folclorice în genere, dar şi a celor comice în special, este de dată târzie. În plan mondial, fabula, ca specie de satiră literară, care, genetic, are legături nemijlocite cu viziunile animistice ale creaţiei folclorico-mitologice, este cunoscută în Grecia antică încă din sec. VIII a. Cr. Anecdote propriu folclorice din sec. IV-III a. Cr. sunt cunoscute în China şi India6**27**. Mare popularitate au avut povestirile comice în Italia şi Germania evului mediu şi a Renaşterii, mai cunoscute devenind culegerile folclorico-literare ale cărturarilor P. Alfonso, P. Braciolini, G. Babel.

Pe plan mondial, din câte **s**-a putut afla – cele mai vechi istorioare comice cunoscute sunt: una chineză, de acum 24 de secole şi una indiană, de 2300 ani7**28**.

---

3 Vasile Coroban, Arma satirei // Pagini de satiră şi umor moldovenesc / Alcătuitor I. Josul, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1972, p. 5.
4 Tvrtko Čiubelič, Narodne pripovijetke, Zagreb, 1970, s. LXXIV.
5 Vezi Д. Николаев, Смех – оружие сатиры, Москва, Искусство, 1962, с. 7.
6 Курьер ЮНЕСКО, 1976, № 5, с. 28.
7 Кристофер М. Шиппер, Китайский юмор сяо-хуа // Курьер ЮНЕСКО, 1976,

Desigur, simţul umorului, plăcerea de a crea şi spune povestirile populare comice, sunt mai din vechime.

Spre deosebire de indieni, chinezi, greci, egipteni şi alte etnii, la care **s-**au păstrat, în paralel cu folclorul, monumente scrise, din antichitate până astăzi, românii au moştenit de la predecesorii lor etnici, predominant, monumente orale **–** creaţii etnofolclorice de variate specii, bogate în conţinut viu şi în permanentă înnoire conform realităţilor istorice. Procesului de adaptare „traducere” istorică au fost supuse, bineînţeles, şi naraţiunile comice, pe care astăzi le numim snoave, anecdote, glume etc.

Problema specificului naţional în povestirile comice populare. O chestiune complicată ce apare la studierea conţinutului naraţiunilor populare comice constă în relevarea specificului etnic al creaţiilor date. Dificultatea, în primul rând, reiese din aceea că cele mai multe subiecte ale acestui gen de creaţii pot fi întâlnite în folclorul multor popoare, comicul necunoscând hotare între naţiunile lumii. De obicei apartenenţa unei creaţii la folclorul unei naţiuni, nuanţa ei naţională, poate fi determinată nu în baza subiectului, ci a unor detalii periferice atingătoare de toponimic, onomastic, obiceiuri, colorit lingvistic local de netradus (ci doar comentat) în altă limbă **–** idiotisme, parimii, cuvinte sau expresii dialectale. Culegătorii şi editorii de creaţie populară, conştienţi de valoarea autenticităţii folclorului, acordă o atenţie deosebită păstrării dialectismelor, deoarece redarea lor în forme de lexic literar, unificat, sărăceşte limbajul folcloric, îl lipseşte de preţioasele semne ale pitorescului. De o importanţă deosebită este păstrarea dialectismelor în dialogurile naraţiunilor comice populare.

Preocupat judicios de problema sesizării specificului naţional în folclorul narativ, cercetătorul maghiar D. Ortutay observă: „Uneori un detaliu mic de tot în chipul interior sau exterior al personajului de poveste, o întorsătură de cuvinte, o expresie idiomatică **–** reprezintă un element suficient pentru a simţi: da, basmul acesta a putut fi povestit numai de unguri, altul **–** doar de italieni, cela **–** **într-**un orăşel nemţesc, celălalt **–** undeva în Anglia” 8**29**.

Totodată, firele de căutare a specificului naţional trebuie

№ 5, c. 28.

8 Венгерские народные сказки, Составление, вступительная статья и примечания Дюлы Ортутаи, Будапешт, 1974, с. 62.

pornite la descâlcit/descurcat având certitudinea că trăsăturile acestuia sunt parţial comune cu cele ale unui specific zonal (mai cuprinzător). O serie de trăsături sunt comune pentru o zonă etnofolclorică mai mare decât cea naţională.

Numele personajelor povestirii comice populare, de asemenea pot fi nu numai strict „naţionale”, ci comune câtorva etnii. Japonezii, bunăoară, în materie de ilaritate populară îl au, ca personaj principal, preamărit ori persiflat, pe şiretul *Hikoíti*, indienii-bharátiya – pe *Preaînţeleptul şi Isteţul Birbál*, la multe popoare asiatice provocatorul situaţiilor comice e *Nasreddín* (prenume cu diverse forme de pronunţare, ajuns şi la români ca Nastratin9 **30**); la evrei – *Gherş/Gherşele*, la estonieni – *Şiretul Ants*, la polonezi – *Prosták* (Prostuţul), al ruşilor e mucalitul *Iván-Durák* (Iván-cel-Prost), mai rar – *Balakír*, la bulgari – *Hâtrul Pétăr*, al grecilor este *Esóp* (din sec. VI î.Hr. larg popularizat în lume graţie manuscriselor şi cărţii), la nemţi – *Till Eulenspíegel*, *Bertóldo* – la italieni, *Vakgiunkága* – la indienii vinnebágo (America de Nord), *Şmecherul Pédro* – la brazilieni, etc.; fiecare comunitate etnică având poznaşul ei, de unul singur sau în asociaţie cu altcineva1**31**0.

---

9 Din anii 1714 – 1716 este referinţa lui Dimitrie Cantemir la trei naraţiuni comice populare cu personajul Nastratin Hogea, al turcilor (pătruns şi la români), în opera sa Historia incrementorum atque descrementorum aulae otomanicae [Istoria ascensiunii şi decăderii curţii otomane]; după circa 140 de ani poetul şi folcloristul Anton Pann va confirma referinţa cantemireană publicând la Bucureşti (1853) Nezdrăvăniile lui Nastratin Hogea. Ulterior, despre acelaşi personaj aflăm din: „Calendarul lui Nastratin Hogea” (Iaşi, 1872), Nastratin Hogea (rev. „Foaia interesantă”, Bucureşti, 1897, nr. 28 – 29), Şotii de-ale lui Nastratin cînd era băiet (cartea Braşoave de Gh. Popescu-Ciocănel ş. a., Bucureşti, 1905), De-ale lui Nastratin (revista „Ion Creangă”, Bîrlad, 1911), Răzbunarea lui Nastratin Hogea („Glasul Bucovinei”, Cernăuţi, 1922, nr. 1070), Din isprăvile lui Nastratin („Călindarul Cluju românesc”, 1935), Nastratin Hogea avocat („Călindarul poporului”, Sibiu, 1937), Nastratin Hogea şi deşteptul (rev. „Luminiţa”, Brăila, 1938-1939, nr. 6), precum şi din alte surse [Snoava populară românească, Ediţie critică de Sabina-Cornelia Stroescu, Bucureşti, 1984, p. LIV-LXXXIX, 35 – 85]; de dată recentă – Grija lui Nastratin şi Nastratin la judecată [în Pozne cu alde Păcală. Povestiri şi dialoguridin folclorul comic românesc, Ediţie de Victor Cirimpei, Chişinău, 2007, p. 47 şi 115 – 116].

1 0 Conform: Антология мирового анекдота. От великого до смешного…, Подготовка текста, примечания, предисловие А. Н. Макарова, Киев, 1996; Bremmer Jan şi Roodenburg Herman (ed.-coord), O istorie culturală a umorului

Personajul comic de folclor al românilor se numeşte *Păcală* (cel care blamează urzeli nedrepte, respingătoare societăţii, ia în râs diverse ciudăţenii), dar, cu funcţie similară sunt şi *Păcăluţă*, *Păcală-păcălici*, *Prâslea*, *Tândală*, *Tândălaş*, *Pepelea*, *Terinte*, *Arvinte*, *Haplea*, *Ion*, *Ianoş*, precum şi *Neculai Păcală*, *Toma Păcală*, *Gavrilaş Păcală*, *Petre/Pătru Păcală*, *Petrică* (acest nume dezmierdător, predilect folclorului enfantin maramureşean); sau alt apelativ-poreclă1**32**1.

În multe situaţii *Păcală* este împreună cu *Tândală*, în rare cazuri gluma este pe seama unor *Păcală* şi *Amăgeală* sau *Tanda* şi *Manda*; asemenea perechi sunt în folclorul comic al diferitelor popoare; armenii, de pildă, îi au pe *Pâl-Púghi* şi *Melík-şahnazár*, coreenii – pe *Son Dal* şi *Kvon*, malgaşii (de pe Madagascar) – pe *Kutuféţi* şi *Maháka*, niponii – pe *Hidanotakúmi* şi *Kavanári*, ruşii – pe *Erióma* şi *Fomá*, uigurii – pe *Saleái Ciakkán* şi *Mollá* Zaidín1**33**2.

Atunci când personajului glumeţ nu i se zice Păcală, Pepelea, Tândală şi nici alt fel, funcţiile moderatorului comic românesc (realitate caracteristică şi folclorului altor popoare) le au anonimi ca: „un păcală”, „un pepelea”, „un tândală”, „un om”, „un moşneag”, „un băieţel”, „un ţăran”, „un popă”, „un diacon”, „un leneş”, „un servitor”, „un cioban”, „un vânător”, „un pescar”, „un şofer” ş.a.m.d.; roluri similare având şi paranaţionalii „un ţigan”, „un turc”, „un grec”, „un rus”, „un armean” etc.

Culegerea şi cercetarea povestirilor comice populare la români. Primele fixări în scris (dintre cele ajunse până la noi) ale unor

---

din Antichitate până în zilele noastre, Traducere de Evagrina Dîrţu, Iaşi, 2006; Двадцать четыре Насреддина, Составление, вступительная статья, примечания и указатели М. С. Харитонова, Москва, 1986; Esopia, Ediţie îngrijită, cu un studiu introductiv, note, glosar şi bibliografie de Ion Const. Chiţimia, Bucureşti, 1958; Проделки хитрецов. Мифы, сказки, басни и анекдоты о прославленных хитрецах, мудрецах и шутниках мирового фольклора, Составление, вступительная статья и общая редакция текстов Г. Л. Пермякова, Москва, 1977; François Rabelais, Gargantua şi Pantagruel, În româneşte de Alexandru Hodoş, Chişinău, 1993; Забавные и назидательные истории армянского народа, Составитель Г. О. Карапетян, Москва, 1759.

1 1 Vezi Snoave şi anecdote, Ediţie de Victor Cirimpei, Chişinău, 1979; Snoava populară românească...; Pozne cu alde Păcală...

1 2 Şi despre aceştia, între sursele notei de subsol 10.

narațiuni populare comice românești aparțin cronicarului Ion Neculce; acestea au fost create spre sfârșitul secolului XVII – începutul secolului XVIII. Este vorba de: întâmplarea lui Ion Tăutul, ca sol nou, la Curtea Otomană; cazul unui bivolar bătrân complimentând pe noul domnitor moldovean Gheorghe Ștefan; pățania unui boier fanariot care nu putea vorbi corect românește1343. Să rememorăm una dintre acestea:

„După ce au luat Bogdan-vodă domnia, au și trimis pre Tăutul-logofătul sol la turci [...].

Și așè vorbăscu oamenii, că l-au pus vizinul de au ședzut înaintea vizinului pre măcar [cuvertură], și n-au fost având mestei [ciorapi de piele] la nădragi, că, trăgându-i cibotile, numai cu colțuni au fost încălțat [și cu obiele].

Și dându-i cahfè [cafea], nu știè cum o va bè. Și au început a închina:

— Să trăiască împăratul și vizinul!

Și închinând, au sorbit felegeanul [ceașca fără toartă, pe un suport], ca altă băutură; [și frigându-se, au zvârlit felegeanul de s-au stricat]”. 1354

Trei snoave cu personajul oriental, plin de umor și istețime, Nastratin citează Dimitrie Cantemir în lucrarea sa *Istoria Imperiului otoman*, în limba latină, între anii 1714 – 1716. Prin modul de citare a snoavelor – „felul concentrării materialului”, „eliminarea amănuntelor de prisos”, „plasarea cu măiestrie a poantei” – D. Cantemir a dat dovadă de un simț fin al umorului1365.

Timp de peste un secol nu dispunem de referințe privind narațiunile comice. De abia la 1839 apare la București culegerea *Magazia de veselie sau Românul cel glumeț*, iar la 1841 ziarul din Iași „Albina românească” publică snoava *Pepelea se tocmește argat la un român, Vasilie Răuț*, oferită publicului cititor de pedagogul T. Stamati. În anul următor, aceeași gazetă, publică o compoziție literară a lui C. Negruzzi – *Păcală și Tândală*, în care faimosul comic Păcală apare ca nănaș al lui Tândală, fiind „un om foarte de duh”, cu „răspuns la orice

---

1 3 Vezi V. A. Cirimpei, Realizări ale folcloristicii..., p. 142-143.
1 4 Ion Neculce, Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte, Ediție de Iorgu Iordan, București, ESPLA, 1960, p. 12; V. A. Cirimpei, Op. cit, p. 142.
1 5 Vasile Coroban, Dimitrie Cantemir – scriitor umanist. Eseu, Chișinău, Cartea Moldovei, 2003, p. 117.

vorbă”. În 1847 apare prima ediţie a celebrei opere *Povestea vorbei* de Anton Pann, în care descoperim, în formă versificată, şi câteva snoave de largă circulaţie. În 1851 T. Stamati publică trei snoave în culegerea sa de folclor, variat ca specii, marcată însă de numele personajului comic Pepelea – *Pepelea sau tradiciuni năciunare româneşti*.

La 1867 B.P. Haşdeu, **într-**o clasificare generală a folclorului, pe care o face în articolul *Literatura populară*, ca prefaţă la volumul *Basme, oraţii, păcălituri şi ghicitori de I.C. Fundescu*, defineşte anecdotele drept „naraţiuni satirice foarte scurte” 1376, având în vedere prin acestea atât anecdotele, cât şi snoavele.

Astfel, anul 1867, graţie cercetărilor lui B.P. Haşdeu, poate fi considerat ca dată de început în ordinea sesizării ştiinţifice, la români, a naraţiunilor comice.

Subiecte de snoave în prelucrare proprie, cu adăugirea unor accente moralizatoare, publică Ion Creangă: în 1877 – *Pâcală* şi *Poveste* (despre prostia omenească), în 1878 – *Povestea unui om leneş*. În legătură cu subiectele snoavelor în versiune crengiană Mihail Eminescu, la 1880, face o valoroasă menţiune privind universalitatea şi originalitatea subiectelor prozei folclorice: „O seamă de poveşti din ale lui Păcală se află în basmele lui Andersen şi-n alte colecţii. Ceea ce e original, e modul de a le spune [...], sunt modificaţiunile locale, potrivite cu spiritul şi cu datinile noastre [...]”. 1387

Numele personajului comic popular Pepelea este folosit la 1880 în cea mai originală piesă naţională a lui Vasile Alecsandri *Sânziana şi Pepelea*, intitulată iniţial *Povestea lui Pepelea*, având ca eroi şi pe isteţii Păcală şi Tândală. Inspirat de povestirile comice populare, V. Alecsandri a mai scris şi piesele *Păcală şi Tândală*, *Arvinte şi Pepelea*.

La 1882, în tipografia Academiei Române, apare colecţia lui E. Baican *Literatura populară sau palavre şi anecdote*, cu prefaţă de M. Eminescu.

În ultimele două decenii ale veacului XIX au mai fost editate creaţii ale folclorului comic narativ datorită unor cărţi ca: Ioan Slavici, *Păcală în satul lui* (Sibiu, 1888), P. Ispirescu, *Snoave şi poveşti populare*

---

1 6 B. P. Hasdeu, Opere alese / Alcătuitor N. Romanenco, vol. II, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1967, p. 203.
1 7 Conform: Ion Creangă, Opere / Îngrijirea textului, comentarii şi glosar de L. Ciobanu, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1972, p. 389.

(Bucureşti, 1889), Ioan al lui Gr. Sima, *Ardeleanul glumeţ sau 101 anecdote poporale* (Sibiu, 1889), P. Ispirescu, *Basme, snoave, glume, adunate din gura poporului* (Craiova, 1892), Gh. Popescu-Ciocănel, *Basme, snoave, ghicitori* (Ploieşti, 1893), D. Stăncescu, *Snoave* (Bucureşti, 1893), D. Stăncescu, *Glume şi poveşti* (Craiova, 1895), N.A. Bogdan, *Poveşti şi anecdote din popor* (Iaşi, 1897), G. Cătană, *Păcală şi Tândală* (Gherla, 1897), G. Chicoş, *Culegeri populare. Snoave* (Bucureşti, 1897), Gh. Crăciunescu, *Copii de găsit. Snoave, legende, poveşti* (Caransebeş, 1898), D. Jurescu, *Snoave populare* (Bucureşti, 1899) ş.a.

Povestiri populare de factură comică au publicat: revista *Şezătoarea* (Fălticeni, 1892 – 1929), *Gazeta poporului* (Bucureşti, 1895 – 1896), *Revista critică-literară* (Iaşi, 1893 – 1897), revista cultural-naţională *Cuvânt moldovenesc* (Chişinău, 1913 – 1917), ziarul *Cuvânt moldovenesc* (Chişinău, 1914 – 1917, 1926 – 1944).

Gazeta *Basarabia* din Chişinău publică în 1906 creaţia lui Tudose Roman *Păcală şi Tândală*, inspirată din povestirile comice ale poporului. Tot la Chişinău apare în 1919 culegerea de snoave şi anecdote *Cartea povestirilor hazlii* de Tudor Pamfile. Relevând aspectul estetic-educativ al creaţiilor culegerii, **într**-o notă introductivă la volum (p. 4), T. Pamfile arată că acestea constituie un „mijloc de îndreptare a răului” şi „un folositor chip de petrecere”. Variante basarabene ale snoavei despre „femeia necredincioasă” sunt analizate **într**-un articol, publicat în 1935 în volumul III al *Anuarului Arhivei de Folclor*. Texte de snoave apar în *Cercetări folclorice pe valea Nistrului de Jos* de P.V. Ştefănucă (Bucureşti, 1937), în *Olăneştii. Monografia sociologică a unui sat de pe Nistru* de Boris Malski (Cetatea Albă, 1939) ş.a.

Un capitol aparte constituie prezenţa folclorului comic narativ în publicaţiile de la Chişinău (RSS Moldovenească / Republica Moldova).

Naraţiuni comice includ: culegerea *Poveştile lui moş Trifan*, alcătuită de scriitorii Lev Barschi, Valentin Roşca, Ion C. Ciobanu (1955); cărţile lui Gr. Botezatu *Basme şi snoave* (1958), *Snoave şi ghicitori* (1963), *A fost odată…* (1966); volumele *Norodul despre religie şi cler* (1961, alcătuitori: Gr. Botezatu, M. Savin, G. Timofte), crestomaţia *Folclor moldovenesc* (1966, responsabili de ciclul snoavelor – Gr. Botezatu, M. Savin), *Păcală şi Tândală* (1967, alcăt. Gr.

Botezatu, N. Băieşu, A. Hropotinschi). Câteva snoave, culese de V. Melnic, V. Staţi şi R. Udler, apar în culegerile de *Texte dialectale* (1969, 1971).

Exemple de publicare comentată a creaţiilor de proză folclorică, inclusiv naraţiuni comice, cuprinde culegerea de studii şi materiale *Folcloristică şi folclor* (1970, p. 137 – 161, textele 1, 7, 8, pregătite pentru tipar de V. Cirimpei).

Snoave şi anecdote publică A. Hropotinschi în culegerea *Păcală şi Tândală* (1978), E. Tarlapan în *Mere acre*. *Pagini de satiră şi umor moldovenesc* (1982).

Compartimente speciale de povestiri comice conţin colecţiile *zonale*, care debutează cu *Folclor din părţile Codrilor* (1973, responsabili de snoave şi anecdote ca o singură specie – Gr. Botezatu, M. Savin); volumele – *Folclor din Bugeac* (1982) şi *Folclor din nordul Moldovei* (1983) prezintă snoavele şi anecdotele (alcătuitor V. Cirimpei) în grupaje aparte, ca specii de sine stătătoare, iar în *Folclor din stepa Bălţilor* (1987) acelaşi alcătuitor, după grupurile-specii *snoave*, *anecdote*, adaugă, de prima dată în practica de publicare a povestirilor comice populare, o grupă-specie de *glume* (10 texte); cu toate acestea, pentru volumul *Folclor din câmpia Sorocii* (1989), Gr. Botezatu prezintă din nou, ca o singură specie – *Snoave, anecdote* (p. 159 – 164). În două cărţi gemene – *Folclor din Maramureş* (1991) şi *Cât* II *Maramureşul…* (1993) naraţiunile comice (responsabil V. Cirimpei) sunt minuţios comentate şi strict împărţite în *snoave* şi *anecdote*. Pentru colecţia zonală *Folclor din Ţara Fagilor* (1993) cercetătorul V. Cirimpei delimitează, cu tablete explicative (teoretice) şi practic, în categorii-specii aparte, naraţiunile comice bucovinene (ale Ţării Fagilor), de care a dispus, în următoarele unităţi: *snoave*, *anecdote*, *glume* şi, de prima dată în uz ştiinţific – *pidosnicii* (tableta acesteia, din urmă, fiind, natural, cea mai mare).

Un salt calitativ în studierea şi publicarea naraţiunilor folclorice de satiră şi umor a fost apariţia în 1979, în seria *Creaţia populară moldovenească* (17 volume) a cărţii *Snoave şi anecdote* / *Alcătuirea, articolul introductiv şi comentariile de V.A. Cirimpei* – colecţie de sinteză ce cuprinde, pe lângă un amplu studiu introductiv, 207 texte, ordonate în 5 grupe tematice, în fiecare din acestea creaţiile fiind împărţite în câte două compartimente – unul de *snoave* şi altul de *anecdote*.

Un compartiment de *Snoave și anecdote* (alcătuitor V. Cirimpei) cuprinde culegerea *Frumos e la șezătoare* (1983). În cadrul unei serii pentru elevi și tineret (*Mărgăritare*, 15 cărți) vede lumina tiparului, în 1985, colecția *Ace pentru cojoace*. *Glume, anecdote, snoave / Selecție, prelucrare literar-științifică și comentarii de Victor Cirimpei*, cuprinzând 161 de texte, sistematizate în 12 grupe tematice și însoțite de o postfață, în care prima dată se întreprinde o delimitare teoretică a trei specii „înrudite genetic – snoavele, anecdotele și glumele” (p. 144).

Ridicarea nivelului calitativ de editare a narațiunilor populare comice a devenit posibilă, în RSS Moldovenească/Republica Moldova datorită unei vaste activități de culegere pe teren a folclorului, întreprinsă din primii ani postbelici (1945 – 1946) și susținute continuu pe parcursul anilor 1940 – 1980; cât și datorită elaborării unor cercetări și studii consacrate acestor specii. O atenție teoretică specială narațiunilor populare comice se întreprinde **într-**un paragraf aparte despre snoave și anecdote (autor Gr. Botezatu) al monografiei (colectiv de autori) *Schițe de folclor moldovenesc* (1965). Din păcate, pentru autor „termenii snoavă, anecdotă sunt aproape sinonimi” (p. 170), reprezentând „o specie [... care, tematic] este comună cu a poveștilor nuvelistice” (p. 171); „în snoave și anecdote [...] acestei specii folclorice” (p. 175).

Ciclul de snoave despre soția infidelă constituie obiectul de studiu al unui articol semnat de A. Hropotinschi („Limba și literatura moldovenească” [LLM], 1968, nr. 3, p. 64 – 71). Aceluiași autor îi aparține un articol despre snoavele ce au ca personaj pe mucalitul Păcală, indicâ**ndu-**se și motivele similare din folclorul altor popoare (LLM, 1968, nr. 4, p. 56 – 61).

Etimologia cuvintelor „Păcală” și „Tândală”, precum și „a păcăli”, „a tândăli”, este supusă dezbaterilor **într-**un articol, scris de N. Raevschi (LLM, 1969, nr. 1, p. 61 – 63).

O problemă acută, ridicată de A. Hropotinschi **într-**un articol, este cea a întoarcerii în mase, pe cale scrisă, a narațiunilor populare (inclusiv a snoavelor) – problema editării autentice a prozei folclorice (*LLM*, 1972, nr. 3, p. 17 – 27). O apreciere de ansamblu asupra literaturii comice, inclusiv a celei folclorice, aparține criticului literar V. Coroban în prefețele culegerilor *Pagini de satiră și umor moldovenesc* / Alcătuitor I. Josul (1972) și *Mere acre*. *Pagini de satiră și umor moldovenesc* / Selecție de Efim Tarlapan (1982).

Privită în linii generale, problema studierii comicului în folclorul românilor din Republica Moldova şi Ucraina, pe lângă cele câteva articole şi consemnări, prezentate aici, lasă mult de dorit, făcându-se tot mai mult simţită necesitatea unei lucrări teoretice de sinteză, a unei monografii privitoare la creaţiile comice populare.

Delimitarea categoriilor de naraţiuni comice ale folclorului românesc. Până nu demult în lucrările de folcloristică din RSS Moldovenească (azi Republica Moldova), *snoavele* şi *anecdotele* erau tratate împreună, ca sinonime desenând o subspecie, a poveştii, iar despre *glumă* şi alte subdiviziuni ale naraţiunilor comice populare, cu profil categorial autonom, nici nu se pomenea. Astfel, în *Schiţe de folclor moldovenesc* (Chişinău, Cartea Moldovenească, 1965), la capitolul „Poveştile" (pag. 141), se explică cititorului că: „Poveştile moldoveneşti pot fi împărţite în următoarele categorii: despre animale (zoomorfice), poveşti fantastice, nuvelistice, snoave şi anecdote"; despre snoave şi anecdote ca „o specie", „comună (!) cu a poveştilor nuvelistice", află cititorul şi din pag. 171 şi 175 ale aceleiaşi lucrări.

Între timp au fost efectuate cercetări de sesizare şi delimitare a profilului deosebit al snoavelor şi anecdotelor faţă de cel al poveştilor, relevându-se că *snoava* şi *anecdota* sunt specii aparte1398. Din păcate, confuzia persistă chiar şi după apariţia în 1979 a volumului de „Snoave şi anecdote" cu studiu introductiv intitulat: „Specii folclorice [nu specie folclorică!] de satiră şi umor" 1409. În realitate, contrar afirmaţiilor

---

1 8 V. A. Cirimpei, Realizări ale folcloristicii timpurii moldoveneşti, Chişinău, Ştiinţa, 1978, p. 6-8; Snoave şi anecdote / Alcătuirea, articolul introductiv şi comentariile de V. A. Cirimpei, Ştiinţa,1979, p. 5-42.

1 9 La editura Minerva din Bucureşti începe să apară, din 1984, o serie de volume cu genericul Snoava populară românească, ediţie critică de Sabina-Cornelia Stroescu, incluzînd ca snoave şi texte ale altor specii de naraţiune comică populară, cu toate că prefaţatorul seriei Mihai Canciovici întreprinde o delimitare a glumei-anecdotă ca „subspecie a snoavei" (vol. I, p. VII-VIII). În anul următor (1985), la Chişinău, apare volumul Plugul de aur. Parabole şi poveşti nuvelistice, Selecţie şi comentarii de Gr. Botezatu, în care, la pag. 163, alcătuitorul explică: „Numele generic pentru speciile narative în proză de circulaţie orală este poveste. El include poveştile despre animale, fantastice, nuvelistice, snoavele, legendele, tradiţiile, parabolele ş. a.". Confuzia se prezintă îndeosebi de caraghioasă, deoarece de astă dată pentru acelaşi autor (din Schiţe..., 1965) poveste e nu numai snoava, dar şi alte compartimente ale prozei populare, categoric străine sistemului artistic al poveştilor („legendele, tradiţiile,

incorecte citate, snoavele, anecdotele şi alte clase ale naraţiunii comice populare (pe care le vom examina mai jos), nu sunt subdiviziuni ale poveştii – ele constituie specii folclorice de sine stătătoare, de variată structură poetică a situaţiilor ilariante (provocatoare de râs).

Semnul distinct al *snoavelor*, *anecdotelor*, *glumelor* (*bancuri folclorice*); al *pidosniciilor* şi al *răspunsurilor isteţe*, este comicul situaţiilor, inclusiv al personajelor, expuse în aşa mod încât să aibă răsfrângere înveselitoare asupra celor care ascultă expunerea.

Momente umoristic-satirice întâlnim în majoritatea creaţiilor folclorice – poveşti fantastice (basme) şi cu animale, în oraţii ritualice familiale şi calendaristice, în cântecul popular, ghicitoare (cimilitură), proverb; în unele specii ale folclorului enfantin (al copiilor şi pentru copii); îndeosebi de înzestrate comic sunt strigăturile şi teatrul popular. Dar, pentru speciile numite, privite în integritatea funcţională şi de conţinut a fiecăreia din ele, comicul nu este principala formă de prezentare artistică a realităţii.

În întregime umoristice, umoristic-satirice ori numai satirice, snoavele, anecdotele, glumele, pidosniciile şi răspunsurile isteţe provoacă zâmbete şi râs, întreţin atmosfera bunei dispoziţii, luând în derâdere şi zeflemea laturile anormale, nefireşti, cu stranietăţi din viaţa de familie, din medii extrafamiliale; metehnele confraţilor şi apucăturile sau faptele reprobabile ale mai-marilor, stăpânitorilor, politicienilor; ridiculizează etica deviată de la „canon” a ideologilor, a clericilor, chiar şi unele precepte religioase.

Să examinăm, în baza textului folcloric, notele distinctive ale speciilor în discuţie.

Mai întâi – o snoavă2**41**0.

„S-a apucat odată un om hâtru să se ducă în alt sat, să se întâlnească cu alt om, tot hâtru”.

Din chiar prima propoziţie a naraţiunii suntem invitaţi la un spectacol, evident comic, deoarece este al unor oameni „hâtri”, adică: ageri, isteţi, hazlii, şmecheri, şireţi.

„A ajuns el la un sat. Chiar în marginea satului nişte oameni făceau chirpici. Le dă «bună ziua» şi le zice:

---

parabolele ş. a.”).

2 0 Din Snoave şi anecdote..., p. 95-96, 201.

— Vin în sat la dumneavoastră, că am auzit că este aici unul *hâtru*, şi vreau să mă încerc cu dânsul la minciuni".

Ni se deschide imaginea deplasării căutătorului de partener hâtru şi prima situaţie ridicolă: în timp ce oamenii satului îşi încordează muşchii pentru o muncă fizică grea, cineva din alt sat umblă după „minciuni", întrerupân**ndu-**i din lucru cu vorbe şi preocupări ca de pe altă lume.

„Atunci unul din**tr-**înşii zice:

— Chiar eu îs acela.

— Hai dar să ne întrecem – zice Tândală (căci aşa era numele celui dintâi).

— Nu pot acum, pentru că am venit la lucru, da traista cu minciuni am lăsat-o acasă. Dacă vrei, dă-mi calul tău să trag o fugă după traistă.

— Ţi-l dau – zice Tândală.

Omul a încălecat şi – dă-i drumul!"

În acest fragment avem ipostaza confruntării intelectuale a personajelor principale şi a evidentei înfrângeri prin păcălire a semeţului Tândală, comice fiind anunţarea serioasă a prezenţei pe undeva a tot atât de comicei *traiste cu minciuni* şi credulitatea căutătorului de oameni mincinoşi. **S-**ar părea consumat întreg conflictul şi poanta (culminaţia comică), expusă prin: „Omul a încălecat şi – dă-i drumul!", dar snoava (ceea ce nu se întâmplă în anecdotă sau glumă) continuă:

„Tândală aşteaptă, aşteaptă… Vede că acela nu mai vine.

Dar iată că vine dinspre sat alt om. Tândală îl întreabă:

— N-ai văzut unul c-un cal?

— L-am văzut – răspunde acela.

— Bea la crâşmă aldămaşul, că a vândut calul.

Această continuare a povestirii conturează şi mai mult ridicolul situaţiei şi al personajului: rămas fără cal, Tândală aşteaptă zadarnic întoarcerea „confratelui" sub privirile ironice ale unor oameni ce-şi caută de lucru la făcutul chirpicilor. Informaţia dezolantă, servită lui Tândală de un om venind din sat, cum că cel căutat „bea la crâşmă aldămaşul, că a vândut calul", este o nouă poantă, o nouă finalizare a povestirii, deşi snoava (pentru că e snoavă, şi nu e nici anecdotă, nici glumă) continuă:

„Se porneşte Tândală spre mijlocul satului, dă de crâşmă şi de

cine-i trebuia.

— Bre, bre! Că de când te aştept!... Da unde-i calul?

— L-am vândut.

— Cum?! L-ai vândut?!...

— D-apoi ai vrut să ne întrecem la minciuni!”

Ajunsă la tragic, situaţia lui Tândală este şi mai profund ridiculizată prin o nouă culminaţie comică: „D-apoi ai vrut să ne întrecem la minciuni!”

Însă chiar nici aici nu ia sfârşit această naraţiune. Urmează o nouă rundă, cea de pe urmă, de coborâre a spiritului de semeţie prin relevarea comică a unor contraste, ca sărăcie – bogăţie, trândăvie – muncă, minciună – adevăr, indirect sugerându-se normele sănătoase de conduită socială:

— O-of, m-ai sărăcit cu totul – zice Tândală.

— D-apoi ce – tu ai vrut să te îmbogăţeşti cu minciunile? – răspunde cel care a vândut calul”.

Şi, după această ultimă şi definitorie poantă – o scurtă frază de deznodământ semnificativ:

„Apoi acela era Păcală”.

Aşa se prezintă snoavele – cu introducere (expoziţie), descrieri, detalieri, portrete psihologice, reluări, în ascensiune, ale poantei, deznodământ. Sunt însă şi snoave ciclice – înlănţuiri de peripeţii amuzante ale personajului/personajelor (Păcală, Păcală şi Tândală, femeia vicleană, baba iubeaţă, bărbatul neghiob etc.).

De o cu totul altă structură este anecdota, mult mai econoamă în explicaţii şi concretizări:

„Un om a nimerit la judecată. Şi-l întreabă judecătorul:

— De ce ai nimerit aici, pe scaunul ista?

— Pentru un capăt de funie.

— Cum, bre, pentru un capăt de funie să te aducă pe tine aici?!

— Apoi... de cel’lalt capăt era legat un viţel”. 2421

Rezolvarea comică a unor contradicţii interdependente, ca nevinovat – vinovat, furtul unui capăt de funie – furtul unui viţel, prin fraza de autodivulgare a şireteniei tâlharului (ceea ce constituie şi poanta anecdotei), este extrem de econoamă în procedee structurale:

---

2 1 Snoave şi anecdote..., p. 78, 199.

un foarte sumar cadru epic („Un om a nimerit la judecată. Şi-l întreabă judecătorul”) şi două schimburi de vorbe între personaje.

Gluma însă este şi mai econoamă structural – uneori ei îi lipseşte până şi semnalarea prin cuvinte a cadrului epic, acesta urmând a fi dedus contextual:

„— De unde vii, măi Tândală?

— De la stână.

— Da ce-ai făcut?

— Am pus oile «pe brânză».

— Da câte oi ai?

— Albe n-am niciuna, da negre – mai puţine”. 2432

Lipsa cadrului epic verbal nu este un criteriu definitoriu al glumei, mai ales că fără asemenea cadru pot fi şi unele anecdote. Importantă pentru glumă este funcţionalitatea ei aforistic-aluzivă. Astfel, o glumă (şi nu anecdotă) este creaţia „Răbdarea lui Tândală” 2443, indiferent de prezenţa în expunere a elementului de încadrare lirico-epică:

„Îmi spune nevasta:

— Bre Tândală, du-te de-mi adă o căldare de apă.

Eu răbd...

— Taie-mi, omule, vreo două lemne!

Eu răbd...

— Bre Tândală, vezi de ce rag vitele celea!

Eu răbd...

— Vină, bărbate, şi-i mânca.

Aici m-a scos din răbdări!”

Caracteristice speciei glumelor sunt textele de felul:

„Îşi cumpărase Tândală o pereche de ciubote şi le ducea subţioară. Cum mergea aşa, i-a-ntrat o ţintă-n picior. Zice el: – Dacă eram încălţat – nu-mi spărgea ciubota?!” (Arhiva Academiei de Ştiinţe a Moldovei [AASM], ms. 280, f. 6); „Un ţăran îl întreabă pe un drumeţ: – Tu ai văzut în viaţa ta vapor?

— E-hei! – răspunde acela.

— Eu ş-am mâncat!” (AASM, ms. 323, f. 30) sau: „Măi Tănase, hai

2 2 Id., p. 61, 194.

2 3.Tot acolo.

la coasă!

— Nu mă duc de lângă casă.

— Hai, Tănase, la mâncare!

— Dă-mi o lingură mai mare” (AASM, ms. 96, f. 35).

Relativ recentă (anul 1993) ca obiect de studiu este naraţiunea comică populară, numită pidosnicie2 **45** 4. Cuvântul *pidosnicie* profilează ceea ce se vorbeşte în special (intenţionat) *pe dos* pentru amuzament. Comicul creaţiilor pidosnice rezidă atât în subiectul expus, cât şi în felul special sucit al vorbelor zise. Creaţii de acest gen pot fi auzite la şezători de la bărbaţi de 60 – 70 de ani, de asemenea în pauzele de relaxare ale ciobanilor aflaţi în preajma oilor, precum şi de la băieţandri mai răsăriţi, de câte 13 – 17 ani; este o preocupare mai mult bărbătească.

Fixarea pe hârtie a pidosniciilor implică anumite greutăţi, de ortografiere în primul rând, incomodă fiind perceperea mesajului unui subiect pronunţat în anumită manieră, cu anumită intonaţie. Compunerile pidosnice sunt revărsări de realităţi absurde şi anapoda la prima sesizare, însă înveselitoare din momentul captării „secretului” zicerii lor.

În acest stadiu începător de cercetare a problemei, am putea releva următoarele tipuri (grupe) de pidosnicii:

1) cele cu expunere domoală, povestiri preponderent obişnuite, şi numai pe ici-colo cu câte o situaţie alogică: unui tânăr... i se naşte tata, în câteva clipe o mlădiţă de arbore creşte... „vreo douăzeci de metri în înălţime”, transformându-se în copac ce are un cuib de pasăre cu puişori („Când s-a născut tata”); posibilitatea unuia de a umbla fără cap şi de a şi-l aşeza, la nevoie, la loc, între umere („În căutare de nănaşi”);

2) cu o densă împănare de alogisme: un foarte bun ciubotar, care în acelaşi timp e tot atât de bun fierar, lemnar, olar, bucătar; specificul măiestriei lui reieşind din aceea că, lucrând în funcţia unui specialist, realizează – şi aceasta în lanţ continuu – producţia altui specialist („Un ciubotar bucovinean”); livada de cireşi a cuiva poate fi de vişini, pruni, zarzări, prăsazi („În livadă”);

3) deformarea oricărei îmbinări de verb cu substantiv: în loc de

---

2 4 Vezi Folclor din Ţara Fagilor, Chişinău, Hyperion, 1993, p. 273-277.

a purcede pe o cărare cineva, *se cărăreşte pe o purcească*; în loc de *a fura vreo trei cârlane*, unul *cârlăneşte vreo trei furate* („La furat mioare”); în loc de *a fugi la bordei* – *a bordeia la fugită*, în loc de *a mânca plăcinte* – *a plăcinti mâncate* („La furat plăcinte”); în loc de **s**-*a pornit la drum un popă* – **s**-*a popit la drum un pornit*, în loc de **s**-*a dus cu caprele* – **s**-*a caprilus cu dusele*, în loc de **s**-*a suit pe cuptor* – **s**-*a cuptorit pe suit*, în loc de *îl ciupeau coţofene* – *îl coţofeneau ciupite* („Întâmplările unui tâlhar”);

4) scornirea de forme noi şi variante pentru anumite cuvinte: în loc de *babă* – *babete*, în loc de *slujbă* – *slujbete*; sau, în loc de *a vedea* şi *a observa* – *a ochi*;

5) îngemănări de cuvinte **într**-o singură vocabulă: în loc de *cauţi, fiule* sau *caut, părinte* – *căutatiule* şi *căutatinte*.

Acestea sunt unele particularităţi, mai mult ca formă, ale speciei pidosniciilor; o examinare desfăşurată a fenomenului artistic dat îşi aşteaptă cercetătorul.

Cu grijă pentru economisirea spaţiului de carte, ilustrăm compartimentul pidosniciilor cu numai două texte dintre cele mai scurte (ambele culese în Bucovina):

„În livadă

De pofta cireşelor m-am pornit la vişine, am ajuns la prune şi l-am strigat pe unul:

— Ei, acel cu zarzări, nu fura mere, că-s ale omului prăsădele!

Iar el, când a luat un bulgăre de pietricică şi m-a lovit la un călcâi după ureche, m-a durut în pân’ce [pântece] o zi de-o săptămână şi-o lună”.

„La furat plăcinte

Eu m-am bordeiat la o fugită şi m-am ferestruit **într**-o uitată. Şi am ochit că o băbete a plăcintit nişte făcute. Şi le-a cuptorit pe suiş, da’ eu m-am uşit după ascunsă. Băbetele a cofit luata şi **s**-a fântânit la dusă. Eu m-am bordeiat în intrată, m-am cuptorit pe suior şi am plăcintit vreo trei mâncate. Iar băbetele când **s**-a fântânit de la întoarsă, mi-a şi lopăţit vreo trei trase, de mi-au ochit săritele”.

Deoarece noţiunea răspunsul isteţ, ca specie folclorică, apare tratată de prima dată în prefaţa cărţii *Pozne cu alde Păcală*, expunem în continuare câteva exemple de asemenea creaţii comice:

„[Secretul vârstei înaintate]

Unul, care se credea tare deştept, l-a întrebat pe un bătrân:

— Ia spune-mi, moşule, ce ai făcut că, iată, ajungi aproape la suta de ani?

— Păi, dă!... Ce era să fac?... Am aşteptat”. 2465

„Câţi porşĭ sunt în pădurī

Întreabî unu pl şialălalt:

— Măi, câţi porşĭ sunt în pădurī?

— Da eu di undī şi ştiu?!

— Da eu ştiu: nu-i niciun porc – aşiia-s tăţ jerĭ [mistreţi]”. 2476

„[Ciuma veacului XX]

Tăti lumea ştii că «siddu-i [maladia SIDA] ciuma veacului douăzăcĭ – veacu progresului tehnico-ştiinţific», în mai tăti lumea-i răspândit siddu, numa-n doul ţări – Japonia şi Uniunea Sovietică – nu-i sidd. Di şi?

Pentru că Japonia, cu «progresu tehnico-ştiinţific», îi di mult în secolu douză'ş'unu, da Uniunea Sovieticî-i di-aghe pin secolu op'şpe”. 2487

„Purtătorii spidului

— Cine-s purtătorii spidului?

— Ex-spiditorii”. 2498

„Cotizaţie comunistă

— Comunistul trebuie să achite cotizaţia şi din mită?

— Sigur că trebuie, dacă este un comunist cinstit”. 2509

Deşi întreţesute, unele din ele, de expresii şi pasaje în versuri, existând şi creaţii în întregime versificate – snoavele, anecdotele, glumele, pidosniciile şi răspunsurile isteţe sunt specii de proză folclorică, naraţiuni populare. În pofida conţinutului dramatic şi a formei parţial sau total dialogate a multora din ele, iar în puţine cazuri – expuse liric, la persoana întâia, „de autor”, piesele acestor specii ţin de genul epic prin însăşi natura expunerii subiectului. Speciile date au apropieri de gen, de ordin secundar, inclusiv aspectele funcţional şi

---

2 5 „Cuvînt moldovenesc”, 1938, 27 mart.

2 6 AAŞM, 1985, Pătrăuţii de Jos – Storojineţ; inf. Zaharia D. Buda, 75 ani; culeg. G. Botezatu.

2 7 AAŞM, 1987, 22 sept., Chişinău.

2 8 AA [Arhiva autorului], Chişinău, 1987, 4 oct. Ex-spid-itor – expeditor, şofer de autotrailer, circulînd prin diferite ţări.

2 9 „Literatura şi Arta”, 1992, 3 dec., p. 8 (culeg.-autor Iachim I.).

dimensional de specii „scurte” ca narațiune/text, cu povestea nuvelistică, povestirea-memorat și povestirea-parabolă; unele glume și răspunsuri istețe – cu proverbul. Ceea ce le deosebește radical de aceste specii, este ținuta umoristic-satirică dominantă, orientarea totală spre interpretarea și impulsionarea comică a vieții.

În temei realiste, asemenea celorlalte subdiviziuni ale povestirii populare, snoavele, anecdotele, glumele, pidosniciile și răspunsurile istețe – pot avea și elemente sau chiar plăsmuiri întregi de factură alegorică, miraculoasă, convențională, didactică și de altă natură, însă astfel de proprietăți sunt subordonate tratării comice a subiectului, obținerii efectului amuzant.

Prin urmare, ceea ce întrunește în aceeași categorie de gen snoavele, anecdotele, glumele, pidosniciile, răspunsurile istețe – sunt următoarele particularități: 1) atitudinea comică și realistă față de subiectul reflectat-expus artistic, 2) expunerea predominant epică a subiectului, 3 – 4) dimensiunile reduse ale expunerii și caracterul ei funcțional, variind între povestea nuvelistică la limita de sus și proverb la cea de jos, 5) forma, de obicei în proză, a expunerii subiectului. În felul acesta ajungem la definiția categoriei povestirilor comice populare – *epică folclorică în proză de prezentare comică realistă a vieții, variind funcțional și dimensional între povestea nuvelistică și proverb*.

În afară de comunitățile semnalate, speciile povestirii comice au profiluri independente, distinct conturate. Se deosebesc, în primul rând, prin felul de prezentare a materiei comice: snoava – lent și detaliat, cu subiectul expus pe larg, uneori îmbinând câteva motive; anecdota redă subiectul concis, referi**ndu**-se la o singură situație de viață; gluma înfățișează fațetele diferite, contradictorii, ale unui dialog instantaneu, aforistic-aluziv; pidosnicia recurge la situații anapoda, alogice, absurde; la zicerea special inversată, pe dos (de aici, și numele speciei), cu forme noi și hibrizi de cuvinte3**51**0; răspunsul isteț rezolvă surprinzător și trăsnit, neobișnuit și original, o problemă; este soluția de tot simplă, de nebănuit la prima vedere, nostimă, a unei întrebări serioase.

---

3 0 Despre pidosnicie mai desfășurat (cum am zis), precum și despre snoavă, anecdotă, glumă, cu exemple, vezi în cartea Folclor din Țara Fagilor, Chișinău, Hyperion, 1993, p. 262-277.

Aşadar, naraţiunile comice populare cuprind specii folclorice de diverse profiluri noţionale de angajare amuzantă: snoava – *prezintă predominant realist şi epic detaliat un subiect sau o înlănţuire de motive*; anecdota *redă rezumativ-concis un singur subiect, o anumită situaţie*; gluma *relevă faţetele contradictorii ale unui mic dialog aforistic-aluziv*; pidosnicia *expune special răsucit, pe dos, o realitate absurdă, alogică, anapoda, cu fragmentarea, îngemănarea, inversarea cuvintelor*; răspunsul isteţ *oferă o rezolvare nostimă, neobişnuită şi surprinzătoare a unei probleme*; *reprezintă clarificarea originală a unei ecuaţii aparent complicate*.

Aceasta fiind aşadar imaginea „radiografică" a naraţiunii comice româneşti în contextul folclorului comic al popoarelor lumii.

III

TERMENI ŞI SPECII

DE FOLCLOR UMORISTIC ROMÂNESC

10

APARIŢIA ŞI STATORNICIREA NOŢIUNILOR-TERMENI

DE HAZ FOLCLORIC LA ROMÂNI

Pentru „O seamă de cuvinte", frumoase artistic, şi multe alte asemenea cuvinte în diverse locuri din „Letopiseţul Ţării Moldovei", izvoditorul acestora, Ion Neculce-cronicarul, merită a fi considerat autor al primei colecţii de creaţii populare ale românilor, fixate pe file de manuscris, incluzând, alături de importante relatări strict istorice, istoric-literare, legende-povestiri – şi câteva naraţiuni de folclor vesel reprezentând categoria de cuvinte-anecdote din sec. XVII-XVIII: 1) peripeţiile unui boier-logofăt ca sol moldovean la Poarta Otomană, 2) obţinerea unei butii de vin de la domnitor de către un bivolar, 3) păţania din Iaşi a unui boier grec, prost cunoscător de limbă românească1**52**.

Cum arată, de sub pana cronicarului, respectivele anecdote?

[*Peripeţiile unui boier-logofăt ca sol moldovean la Poarta Otomană*]

După ce au luat Bogdan-vodă domnia, au şi triĭmis pre Tăutul-logofătul sol la turci (când au închinat ţara la turci).

---

1 Vezi V. A. Cirimpei; Realizări ale folcloristicii timpurii..., Chişinău, „Ştiinţa", 1978, p. 52-53, 142-143, 221; Ion Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte, Ediţia Iorgu Iordan, 1960, p. 12, 21, 91.

Şi aşè vorbăscu oamenii, că l-au pus vizinul de au şedzut înaintea vizinului pre măcar; şi n-au fost având mestei [ciorapi de pielicică] la nădragi, că, trăgându-i cibotile, numai cu colţuni au fost încălţat...

Şi dându-i cahfè, nu ştiè cum o va bè. Şi au început a închina:

— Să trăiască împăratul şi vizinul!

Şi, închinând, au sorbit felegeanul [ceşcuţa], ca altă băutură; şi, frigându-se, au zvârlit felegeanul de s-au stricat!

[Obţinerea unei butii de vin de la domnitor de către un bivolar]

Gheorghie Ştefan-vodă trecând cu oastea ungurească prin Roman, să scoată prevasilie-vodă din domnie; iar un bivolar bătrân al lui au ieşit înainte dintr-o cârcĭmă, fiind bat, în mijlocul târgului. Şi au început a râde şi a bate în palme, şi a dzice:

— Dragul badii, Ştefan-vodă, mai bine îţi şade în domnie decât în boierie. Aşè să mi te porţi!

Iar Ştefan-vodă l-au întrebat:

— Ce ţi-i voia, măi?

Iar bivolarul au dzis:

— O bute [balercuţă] de vin am neguţat şi n-am bani să o plătescu, să beu pentru sănătatea mării tale şi a oştii mării tali!

Atunce Ştefan-vodă s-au zâmbit a râde şi au dzis la şoltuzul [primar]:

— Pas [mergi] să ţi-o plătească.

Şi au mărsu de au băut butea ce de vin toată, cu soţiile [însoţitorii] lui şi cu cine au fost; şi au plătit şoltuzul butea ce de vin.

[Păţania din Iaşi a unui boier grec, prost cunoscător de limbă românească]

[Pe la 1684] prins-au Filondor-armaşul la gazdă pre un grec, anume Mavrodin-păharnic, şi l-au bătut; şi l-au dezbrăcat, de l-au lăsat numai cu cămeşa. Şi l-au legat şi l-au pus pe un cal îndărăpt, cu faţa spre coada calului. Şi [-i] didese coada în mâini, de o ţine în locu de frâu. Şi-l ducè prin mijlocul târgului, la Copou, la plimbare; şi-l privìè tot nărodul dzioa amializă-dzi mare.

Şi-i dzicè ficiorii [slujitori domneşti] ce-l ducè:

— Dzi, grece, „Cal murgu la fântâna Bordii"!

Iar el nu putè dzice „cal murgu la fântâna Bordii", ce dzicè „alogo murgo sto funtâna Bordi".

Iar slugile lui Filondor îi da palme şi-i dzicè:

— Dzi, grece, bine; nu dzice aşè!

Acest fel de zeefet frumos i-au făcut.253

La începutul romanului-pamflet „Istoria ieroglifică”, din 1704 – 1705, eruditul cărturar Dimitrie Cantemir explică un lung şir de cuvinte „streine”, indicându-le abreviat şi originea etimologică. Astfel, prin elenismul comedie avea a înţelege „figuri, voroave, carile scornesc râsul şi închipuiesc istoriile adevărate”; iar termenul ironic (alt elenism) este „cuvânt cu carele lăudăm pe cel de hulă şi hulim pe cel de lăudat, în şagă” 354. Graţie menţiunii finale „în şagă” (încă un termen deci – şagă – din sfera comicului), autorul explicaţiei atenţionează asupra naturii amuzante a elogierii şi denigrării celui ironizat.

La sfârşitul romanului (ed. cit., p. 384), pentru o anume situaţie din scriere, D. Cantemir descifrează înţelesul unei naraţiuni comice (o snoavă) despre ce s-a ales din „rămasul bărbatului cu trântitura muierilor”: „Este [aşa] poveste, că, vrând doar muieri să se trântească, dzicea, oricarea s-a birui, să facă voia bărbatului. [... Acela] răspunsă: Ori aşa, ori aşa – eu tot voi [am] să dobândesc.

Pilda aceasta va să se înţeleagă, că oricum lucrul s-ar tâmpla, tot pe voie este să fie”.

Avem în fragmentul expus cuvântul-termen poveste despre o snoavă.

Important e că D. Cantemir, pe lângă termenii literar-folclorici folosiţi la noi de prima dată (la începutul sec. XVIII), mai şi formulează atunci semnificaţia noţiunilor *comedie* şi *ironie/ironic*.

În prima jumătate a sec. XVIII – perioada creatoare, de scris, a lui Neculce şi Cantemir –, lipsind o terminologie naţională a speciilor folclorice, pentru diferite creaţii populare, inclusiv naraţiuni comice în felul anecdotelor şi snoavelor, aceşti mari cărturari au folosit noţiunile „cuvânt” (Neculce) şi „poveste” (Cantemir). Dar incerta situaţie a

---

2 Atitudinea batjocoritoare a grecilor faţă de limba română a continuat şi în veacurile următoare, deoarece o decizie din 1832 a Regulamentului Organic, punea la loc „de cinste limba românească, dispreţuită de către retorii [greci ai] Fanarului” – observa Karl Marx în ale sale Însemnări despre români, Publicate de acad. A. Oţetea şi S. Schwann, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1964, p. 115.

3 Dimitrie Cantemir, Istoria ieroglifică, Chişinău, „Cartea Moldovenească”, 1973, p. 16-17.

terminologiei folclorice mai persista şi la 1851, când pentru întregul complex de specii ale creaţiei populare, cât şi unele descrieri etnografice, cărturarul de nouă formaţie culturală Teodor Stamati folosea noţiunea „tradiţie/tradiciune” (nota bene pentru termen), pe aceasta însă echivalâ**nd-**o (regretabil) cu numele unui faimos personaj de folclor comic **–** *Pepeleaseau tradiciuni năciunare* (naţionale), numi**ndu-**şi T. Stamati o culegere de materiale etnofolclorice, inclusiv cel de *snoavă*; între care: [*Pepelea se tocmeşte argat la un ţăran*], [*Un porc îl ia pe popă călare*] şi [*Pepelea sparie tâlharii din***tr-***o biserică şi le ia averea furată*]4**55.** Exemplul va fi preluat şi în anii de mai pe urmă – numele altui faimos personaj comic substituind, la 1876, ansamblul de termeni folclorici lipsă ce ar desena „întâmplările” eroului (S. F., *întâmplările lui Păcală*); „afişarea” numelor unei bine**-**cunoscute perechi de comici populari îl scutea pe un gazetar de nominalizarea speciei/speciilor folclorice, în care erau prezentaţi aceştia (Silvestru Moldovan, *Păcală şi Tândală*, 1884) 5**56.**

În paralel avem şi exemple notabile de consemnare certă a noţiunilor**-**termeni de comic folcloric la români.

Aritmetic vorbind, de la observaţiile cantemirene privind comicul popular, nu mai târziu de 1705 (anul de finisare a „Istoriei ieroglifice” scrisă româneşte), şi până la data culegereii a câtorva sute de creaţii folclorice transilvănene de Nicolae Pauleti, în 1838, trecuse 133 de ani, un răstimp incert folcloristic, după care şirul noţiunilor de comic popular al românilor începe cu o clară denumire de specie folclorică, cea de strigătură **–** cuvânt prezent în vorbirea poporului, pus de culegător în titlul cărţii sale6**57** pentru a marca o componentă a

---

4 Vezi V. A. Cirimpei, Op. cit., p. 200-207.

5 Din economie de spaţiu, mai şi evitînd stufozitatea bibliografiei depline, atenţionăm cititorul interesat pentru alte detalii, că am extras denumirile publicaţiilor din despărţitura Bibliografie a cărţii Snoava populară românească, Ediţie critică de Sabina-Cornelia Stroescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1984, p. LIV-LXXXIX; precum şi din Iordan Datcu, Dicţionarul etnologilor români, Ed. a III-a, Bucureşti, Editura SAECULUM I. O., 2006. Ne-am concentrat atenţia asupra veacului XIX, ca perioadă istorică decisivă elaborării terminologiei de folclor comic românesc, cînd s-a format fondul principal de termeni ai speciilor folclorice de această natură.

6 Vezi Cîntări şi strigături româneşti de cari cîntă fetele şi ficiorii jucînd, scrise de Nicolae Pauleti în Roşia, în anul 1838, Ediţie critică, cu un studiu introductiv de

liricii populare în versuri amuzant-alintătoare, cu vervă umoristică, incisivă, sarcastică. Aşa o vor numi, specia dată, în 1885, Andrei Bârseanu şi Ioan Urban Jarnik (*Doine şi strigături din Ardeal*), în 1892 – Titus Bilţiu-Dăncuş (*Colecţiune de hori*, *strigături*, *glume şi basme*, manuscris), în 1895 – Victor Onişor (*Doine şi strigături din Ardeal*, titlu identic, observăm, cu cel de un deceniu trecut al etnologilor A. Bârseanu şi I.U. Jarnik).

Ca denumiri echivalente aceleiaşi specii sunt folosite cuvintele: chiuitură (Ion Pop Reteganul, *Chiuituri*, 1887), chiuitură poporană (Avram Igna, *Chiuituri poporane din Ineu*, *în Bihor*, 1898), chiot popular (Valeriu Branişte, *Chiote populare adunate din Valea Buii*, 1884) şi chiar strigăt (Petre Hetcou, *Poezia poporală din Bihor* [incluzând şi compartimentul de „strigăte sau chiuituri”], 1912).

Iniţial, necunoscută încă de toţi specialiştii culturii populare orale ca specie folclorică, anecdota (cea folclorică) are, ca termen prezent în istoria folcloristicii, o vârstă mai mare decât a snoavei – din anul 1854, când îi era pronunţat numele cu „g” în mijlocul cuvântului: Anton Pann, *Culegere de poveşti şi anegdote*. Ulterior, urmâ**ndu**-i vreo zece ediţii, de alţi alcătuitori, în secolul XIX, nu i **s**-a mai scris denumirea cu „g”.

În *Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles*, A doua ediciune, Iaşii, 1856, elaborat cu multă migală şi atenţie de Teodor Stamati, aflăm explicate importante noţiuni referitoare la comicul popular, ca: abracadabră, anecdotă, carneval (desfătare), comedie, pamflet, parodie, satiră, satiric, vodevil.

Publicistul Dimitrie Iarcu publică în 1857 o culegere de anecdote ale diferitor popoare, inclusiv de ale românilor, sub titlul *Efemeride* (*anecdote*) *sau Românul glumeţ*, iar Ioann Doncev, în *Cursul primitiv de limba rumână*, *compus pentru shólele elementare şi IV clase gimnasiale* (Chişinău, 1865), are şi 24 de *anecdoate* nefolclorice.

Aşa cum şi noi am specificat-o cu menţiunea „folclorică”, pentru a nu o confunda cu cea livrescă-scriitoricească, cercetătorii şi editorii din sec. XIX precizau că anecdota publicată de ei este: *populară* (Theodor D. Speranţia, *Anecdote populare*, 1889), *poporală* (Ioan al lui Gr. Sima, *Ardeleanul glumeţ sau 101 anecdote poporale*... 1889),

---

Ion Muşlea, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1962.

poporană (Elena Sevastos, *Anecdote poporane*, 1893) sau *din popor* (N. A. Bogdan, *Poveşti şi anecdote din popor*, 1893); una *amuzantă* (Th. Wartic, *O sută şi una de mici istorii şi anecdote amuzante, cele mai multe culese din gura ţăranului nostru român*, 1893); altfel deci decât cea elaborată, fie şi în stil folcloric, de mintea unui scriitor.

Anecdota folclorică se publică şi sub termeni ca: glumă (Romulus Borteş, *Glume şi nu prea*, 1889; D. Stăncescu, *Glume şi poveşti*, 1895), şi cu specificarea *ţărănească* – Ion Adam, *Pe lângă vatră*. *Pilde şi glume ţărăneşti*, 1900), satiră poporană (Simeon Florea Marian, *Satire poporane romnâneşti*, 1893), poveste hazlie (Şt. St. Tuţescu, *Taina ăluia*. *Proză, snoave şi poveşti hazlii*, 1906), povestire *hazlie* (Tudor Pamfile, *Cartea povestirilor hazlii*, 1919), poezie glumeaţă şi veselă (Enea Hodoş, *Poezii poporale din Banat*, cap. III – vesele, glumeţe, satirice, 1892), poezie satirică (*ibidem*), minciună poporală (Andrei Bârseanu, *Din traista lui Moş Stoica*. *O sută şi una de minciuni poporale din Ţara Ardealului*, 1891), braşoavă (G. P. Salviu, E.I. Patriciu, G. Popescu-Ciocănel, *Braşoave*, 1905), bazaconie (N. A. Bogdan, *Poveşti şi bazaconii din Moldova*, 1923).

Cu multă precauţie a fost inclus în pagină de carte cuvântul snoavă, nume de specie folclorică poate familiar tuturor literaţilor, nu însă şi poporului, pentru care subiectele acestei specii sunt *patăranii*, *poveşti glumeţe, istorii cu alde Pepelea, Păcală, Tândală*. Amintim că Teodor Stamati, la 1851, tipărea câteva snoave sub genericul „tradiciuni”, ceea ce le dilua caracterul propriei specii; în 1873 Petru Ispirescu le zice pe nume, egalâ**ndu-**le însă, nedrept, cu specia basmelor: *Snoave sau poveşti populare*. Peste zece ani (1883) termenul devine de sine stătător, Gheorghe Popescu-Ciocănel publicând *Basme, snoave, ghicitori* în două culegeri, Dumitru Stăncescu, în 1892 tipăreşte cartea *Snoave sau glume populare*; iar în 1893 – *Snoave*, în 1895, acelaşi – culegerile: *Basme şi snoave* (1), *Poveşti şi snoave noi pentru popor* (2); în 1897, G. Chicoş – *Culegeri populare*. *Snoave*; şi (acelaşi an) Sextil Puşcariu – *Snoave*. *Din literatura poporală*; din 1898 – Gh. Crăciunescu – *Copii de găsit*. *Snoave, legende, poveşti*; din 1899 – D. Jurescu, *Snoave populare*.

Pentru folclorul comic, pe parcursul sec. XIX, mai apar termenii păcălitură (I. C. Fundescu, *Literatura populară*: *basme, oraţii, păcălituri şi ghicitori*, 1875); palavră (E. Baican, *Literatura populară sau palavre şi anecdote*, 1882), râset (Titu-Vespasian Gheaja, *Râsete şi zâmbete*,

1897).

De dată relativ recentă sunt noţiunile pidosnicie (tratare absurdă intenţionată) înrudită cu *frământarea de limbă* (aceasta având afinităţi cu tipăritura cărturarilor Şt. St. Tuţescu şi S.T. Kirileanu, *Frământări de limbă* (*păcălituri*)), întrebare cu răspuns isteţ şi glumă, despre care, ca specii folclorice7**58**, discutăm la capitolul „Naraţiuni populare comice româneşti".

11

PERSONAJELE POZNAŞE EMBLEMATICE ALE ROMÂNILOR

Păcală şi Tândală, eroi comici specifici unor snoave, anecdote populare, scurte dialoguri glumeţe, prezenţi sporadic şi în poveşti nuvelistice, basme, teatru popular, paremii; acţionează independent, împreună sau în tovărăşia altui personaj comic. De la o variantă la alta numele lor pot fi schimbate – Păcală prin Tândală şi invers, ori înlocuite cu alteleca substantive propriii (*Pepelea*, *Arvinte*, *Nastratin*) sau comune (un *păcală*, un *creştin*, un *argat*, un *cioban*, un *pescar*, un *vânător*, un *om*, *unul*).

Păcală şi Tândală întruchipeză agerimea spiritului popular, inteligenţa subtilă, deseori deghizată la început sub masca unei firi nepricepute; alteori însă, când redau caractere negative, rămân până la sfârşit nedisimulaţi (de ex., un Tândală, care interpretează anapoda întrebările sau sfaturile ce i se dau). Îşi fac singuri dreptate şi ajută pe cei nedreptăţiţi. Când acţionează împreună, ori se păcălesc reciproc, ori, cu eforturi comune, iau în derâdere pe alţii, de aceeaşi stare socială, pentru felurite cusururi, şi pe cei din tagma asupritorilor.

Naraţiunile despre Păcală şi Tândală, alcătuind cicluri tematice, crează impresia unui vechi epos comic destrămat.

Perechi înveselitoare aflăm şi în folclorul altor etnii – armenii, de pildă, îi au pe Pâl-Pughi şi Melik-şahnazar, coreenii – pe Son Dal şi Kvon, malgaşii (Madagascar) – pe Kutufeţi şi Mahaka, ruşii – pe Erioma şi Foma, niponii – pe Kavanari şi Hidanotakumi.

Naraţiuni comice cu Păcală au fost publicate în limba germană datorită fraţilor Albert şi Arthur Schott – „Walachische Maehrchen" (*Basme româneşti*), Stuttgart und Tübingen, 1845.

---

7 Teoretic, le-am abordat în Folclor din Ţara Fagilor, Chişinău, Editura Hyperion, 1993, p. 272-277; şi Pozne cu alde Păcală. Povestiri şi dialoguri din folclorul comic românesc, Chişinău, Grafema Libris, 2007, p. 7-8.

La români acest gen de personaje ilariante apare în operele scriitorilor Constantin Negruzzi, Ion Creangă, Ion Ghica; Andrei Lupan, Petru Cărare ş.a.

Texte cu personajele comice emblematice ale românilor sunt incluse în foarte multe culegeri de folclor – G. Catană, *Păcală şi Tândală*, Gherla, 1897; Silviu Moldovan, *Păcală şi Tândală*, Sibiu, 1928; *Snoave şi anecdote*, Ediţie de V.A. Cirimpei, Chişinău, 1979; *Snoava populară românească*, Ediţie de Sabina-Cornelia Stroescu, Bucureşti, 1984 etc.

[O primă variantă a notei date am publicat în *Literatura şi arta Moldovei. Enciclopedie, vol. 2*, Chişinău, 1986, p. 172.]

12

NARAŢIUNI POPULARE COMICE ROMÂNEŞTI

Din istoricul culegerii şi cercetării. Primele fixări în scris (dintre cele ajunse până la noi) ale unor naraţiuni populare comice româneşti aparţin cronicarului Ion Neculce; acestea au fost create spre sfârşitul secolului XVII – începutul secolului XVIII. Este vorba de: întâmplarea lui Ion Tăutul, ca sol nou, la Curtea Otomană; cazul unui bivolar bătrân complimentând pe noul domnitor moldovean Gheorghe Ştefan; păţania unui boier fanariot care nu putea vorbi corect româneşte1**59**. Să rememorăm una dintre acestea:

„După ce au luat Bogdan-vodă domnia, au şi trimis pre Tăutul-logofătul sol la turci [...].

Şi aşè vorbăscu oamenii, că l-au pus vizinul de au şedzut înaintea vizinului pre măcar [cuvertură], şi n-au fost având mestei [ciorapi de piele] la nădragi, că, trăgâ**ndu-**i cibotile, numai cu colţuni au fost încălţat [şi cu obiele].

Şi dâ**ndu-**i cahfè [cafea], nu ştiè cum o va bè. Şi au început a închina:

— Să trăiască împăratul şi vizinul!

Şi închinând, au sorbit felegeanul [ceaşca fără toartă, pe un suport], ca altă băutură; [şi frigâ**ndu-**se, au zvârlit felegeanul de **s-**au stricat]". 2**60**

---

1 Vezi V. A. Cirimpei, Realizări ale folcloristicii timpurii moldoveneşti, Chişinău, Ştiinţa, 1978, p. 142-143.

2 Ion Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte, Ediţie de Iorgu Iordan, Bucureşti, ESPLA, 1960, p. 12; V. A. Cirimpei, Op. cit, p. 142.

Trei snoave cu personajul oriental, plin de umor şi isteţime, Nastratin citează Dimitrie Cantemir în lucrarea sa *Istoria Imperiului otoman*, în limba latină, între anii 1714 – 1716. Prin modul de citare a snoavelor – „felul concentrării materialului”, „eliminarea amănuntelor de prisos”, „plasarea cu măiestrie a poantei” – D. Cantemir a dat dovadă de un simţ fin al umorului3**61**.

Timp de peste un secol nu dispunem de referinţe privind naraţiunile comice. De abia la 1839 apare la Bucureşti culegerea *Magazia de veselie sau Românul cel glumeţ*, iar la 1841 ziarul din Iaşi „Albina românească” publică snoava *Pepelea se tocmeşte argat la un român, Vasilie Răuţ*, oferită publicului cititor de pedagogul Teodor Stamati. În anul următor, aceeaşi gazetă, publică o compoziţie literară a lui Constantin Negruzzi – *Păcală şi Tândală*, în care faimosul comic Păcală apare ca nănaş al lui Tândală, fiind „un om foarte de duh”, cu „răspuns la orice vorbă”. În 1847 apare prima ediţie a celebrei opere *Povestea vorbei* de Anton Pann, în care descoperim, în formă versificată, şi câteva snoave de largă circulaţie. În 1851 T. Stamati publică trei snoave în culegerea sa de folclor, variat ca specii, marcată însă de numele personajului comic Pepelea – *Pepelea sau tradiciuni năciunare româneşti*.

La 1867 B.P. Haşdeu, **într-**o clasificare generală a folclorului, pe care o face în articolul *Literatura populară*, ca prefaţă la volumul *Basme, oraţii, păcălituri şi ghicitori de I.C. Fundescu*, defineşte anecdotele drept „naraţiuni satirice foarte scurte” 4**62**, având în vedere prin acestea atât anecdotele, cât şi snoavele.

Astfel, anul 1867, graţie cercetărilor lui B.P. Haşdeu, poate fi considerat ca dată de început în ordinea sesizării ştiinţifice, la români, a naraţiunilor comice.

Subiecte de snoave în prelucrare proprie, cu adăugirea unor accente moralizatoare, publică Ion Creangă: în 1877 – *Pâcală* şi *Poveste* (despre prostia omenească), în 1878 – *Povestea unui om leneş*. În legătură cu subiectele snoavelor în versiune crengiană Mihail Eminescu, la 1880, face o valoroasă menţiune privind universalitatea

---

3 Vasile Coroban, Dimitrie Cantemir – scriitor umanist. Eseu, Chişinău, Cartea Moldovei, 2003, p. 117.

4 B. P. Hasdeu, Opere alese / Alcătuitor N. Romanenco, vol. II, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1967, p. 203.

şi originalitatea subiectelor prozei folclorice: „O seamă de poveşti din ale lui Păcală se află în basmele lui Andersen şi-n alte colecţii. Ceea ce e original, e modul de a le spune [...], sunt modificaţiunile locale, potrivite cu spiritul şi cu datinile noastre [...]”. [5]**63**

Numele personajului comic popular Pepelea este folosit la 1880 în cea mai originală piesă naţională a lui Vasile Alecsandri *Sânziana şi Pepelea*, intitulată iniţial *Povestea lui Pepelea*, având ca eroi şi pe isteţii Păcală şi Tândală. Inspirat de povestirile comice populare, V. Alecsandri a mai scris şi piesele *Păcală şi Tândală*, *Arvinte şi Pepelea*.

La 1882, în tipografia Academiei Române, apare colecţia lui E. Baican *Literatura populară sau palavre şi anecdote*, cu prefaţă de M. Eminescu.

În ultimele două decenii ale veacului XIX au mai fost editate creaţii ale folclorului comic narativ datorită unor cărţi ca: Ioan Slavici, *Păcală în satul lui* (Sibiu, 1888), Petre Ispirescu, *Snoave şi poveşti populare* (Bucureşti, 1889), Ioan al lui Gr. Sima, *Ardeleanul glumeţ sau 101 anecdote poporale* (Sibiu, 1889), P. Ispirescu, *Basme, snoave, glume, adunate din gura poporului* (Craiova, 1892), Gheorghe Popescu-Ciocănel, *Basme, snoave, ghicitori* (Ploieşti, 1893), Dumitru Stăncescu, *Snoave* (Bucureşti, 1893), D. Stăncescu, *Glume şi poveşti* (Craiova, 1895), Nicolae A. Bogdan, *Poveşti şi anecdote din popor* (Iaşi, 1897), George Cătană, *Păcală şi Tândală* (Gherla, 1897), G. Chicoş, *Culegeri populare*. *Snoave* (Bucureşti, 1897), Gheorghe Crăciunescu, *Copii de găsit*. *Snoave, legende, poveşti* (Caransebeş, 1898), D. Jurescu, *Snoave populare* (Bucureşti, 1899) ş.a.

Povestiri populare de factură comică au publicat: revista *Şezătoarea* (Fălticeni, 1892 – 1929), *Gazeta poporului* (Bucureşti, 1895 – 1896), *Revista critică-literară* (Iaşi, 1893 – 1897), revista cultural-naţională *Cuvânt moldovenesc* (Chişinău, 1913 – 1917), ziarul *Cuvânt moldovenesc* (Chişinău, 1914 – 1917, 1926 – 1944).

Gazeta *Basarabia* din Chişinău publică în 1906 creaţia lui Tudose Roman *Păcală şi Tândală*, inspirată din povestirile comice ale poporului. Tot la Chişinău apare în 1919 culegerea de snoave şi anecdote *Cartea povestirilor hazlii* de Tudor Pamfile. Relevând aspectul

---

5 Conform: I. Creangă, Opere / Îngrijirea textului, comentarii şi glosar de L. Ciobanu, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1972, p. 389.

estetic-educativ al creaţiilor culegerii, **într**-o notă introductivă la volum (p. 4), T. Pamfile arată că acestea constituie un „mijloc de îndreptare a răului” şi „un folositor chip de petrecere”. Variante basarabene ale snoavei despre „femeia necredincioasă” sunt analizate **într**-un articol, publicat în 1953 în volumul II al *Anuarului Arhivei de Folclor*. Texte de snoave apar în *Cercetări folclorice pe valea Nistrului de Jos* de Petre V. Ştefănucă (Bucureşti, 1937), în *Olăneştii. Monografia sociologică a unui sat de pe Nistru* de Boris Malski (Cetatea Albă, 1939) ş.a.

Un capitol aparte constituie prezenţa folclorului comic narativ în publicaţiile de la Chişinău (RSS Moldovenească / Republica Moldova).

Naraţiuni comice includ: culegerea *Poveştile lui moş Trifan*, alcătuită de scriitorii Lev Barschi, Valentin Roşca, Ion C. Ciobanu (1955); cărţile lui Grigore Botezatu *Basme şi snoave* (1958), *Snoave şi ghicitori* (1963), *A fost odată*... (1966); volumele *Norodul despre religie şi cler* (1961, alcătuitori: Gr. Botezatu, Maria Savin, G. Timofte), crestomaţia *Folclor moldovenesc* (1966, responsabili de ciclul snoavelor – Gr. Botezatu, M. Savin), *Păcală şi Tândală* (1967, alcăt. Gr. Botezatu, Nicolae Băieşu, Andrei. Hropotinschi). Câteva snoave, culese de Vasile Melnic, Vasile Staţi şi Rubin Udler, apar în culegerile de *Texte dialectale* (1969, 1971).

Exemple de publicare comentată a creaţiilor de proză folclorică, inclusiv naraţiuni comice, cuprinde culegerea de studii şi materiale *Folcloristică şi folclor* (1970, p. 137 – 161, textele 1, 7, 8, pregătite pentru tipar de V. Cirimpei).

Snoave şi anecdote publică A. Hropotinschi în culegerea *Păcală şi Tândală* (1978), Efim Tarlapan în *Mere acre*. *Pagini de satiră şi umor moldovenesc* (1982).

Compartimente speciale de povestiri comice conţin colecţiile numite *zonale*, care debutează cu *Folclor din părţile Codrilor* (1973, responsabili de snoave şi anecdote ca o singură specie – Gr. Botezatu, M. Savin); următoarele volume zonale – *Folclor din Bugeac* (1982) şi *Folclor din nordul Moldovei* (1983) prezintă snoavele şi anecdotele (alcătuitor V. Cirimpei) în grupaje aparte, ca specii de sine stătătoare, iar în *Folclor din stepa Bălţilor* (1987) acelaşi alcătuitor, după grupurile-specii *snoave*, *anecdote*, adaugă, de prima dată în practica de publicare a povestirilor comice populare, un grup-specie de *glume* (10

texte); cu toate acestea, pentru volumul *Folclor din câmpia Sorocii* (1989), Gr. Botezatu prezintă din nou, ca o singură specie – *Snoave, anecdote* (p. 159 – 164). În două cărţi gemene – *Folclor din Maramureş* (1991) şi *Cât* II *Maramureşul*... (1993) naraţiunile comice (responsabil de capitol V. Cirimpei) sunt minuţios comentate şi strict împărţite în *snoave* şi *anecdote*. Pentru colecţia zonală *Folclor din Ţara Fagilor* (1993) cercetătorul V. Cirimpei delimitează, cu tablete explicative (teoretic) şi practic, în categorii-specii aparte, naraţiunile comice bucovinene (ale Ţării Fagilor), de care a dispus, în următoarele unităţi: *snoave*, *anecdote*, *glume* şi, de prima dată în uz ştiinţific – *pidosnicii* (tableta acesteia, din urmă, fiind, natural, cea mai mare).

Un salt calitativ în studierea şi publicarea naraţiunilor folclorice de satiră şi umor a fost apariţia în 1979, în seria *Creaţia populară moldovenească* (17 volume) a cărţii *Snoave şi anecdote / Alcătuirea, articolul introductiv şi comentariile de V.A. Cirimpei* – colecţie de sinteză ce cuprinde, pe lângă un amplu studiu introductiv, 207 texte ordonate în 5 grupe tematice, pentru fiecare din acestea creaţiile fiind împărţite în câte două compartimente – de *snoave* şi de *anecdote*.

Un compartiment de *Snoave şi anecdote* (alcătuitor V. Cirimpei) cuprinde culegerea *Frumos e la şezătoare* (1983). În cadrul unei serii pentru elevi şi tineret (*Mărgăritare*, 15 cărţi) vede lumina tiparului, în 1985, colecţia *Ace pentru cojoace. Glume, anecdote, snoave / Selecţie, prelucrare literar-ştiinţifică şi comentarii de Victor Cirimpei*, cuprinzând 161 de texte, sistematizate în 12 grupe tematice şi însoţite de o postfaţă, în care prima dată se întreprinde o delimitare teoretică a trei specii „înrudite genetic – snoavele, anecdotele şi glumele" (p. 144).

Ridicarea nivelului calitativ de editare a naraţiunilor populare comice a devenit posibilă datorită unei vaste activităţi de culegere pe teren a folclorului, întreprinse din primii ani postbelici (1945 – 1946) şi susţinute continuu pe parcursul anilor 1940 – 1980; cât şi datorită elaborării unor cercetări şi studii consacrate acestor specii. O atenţie teoretică specială naraţiunilor populare comice se întreprinde **într**-un paragraf aparte despre snoave şi anecdote (autor Gr. Botezatu) al monografiei (colectiv de autori) *Schiţe de folclor moldovenesc* (1965). Din păcate, pentru autor „termenii snoavă, anecdotă sunt aproape sinonimi" (p. 170), reprezentând „o specie [... care, tematic] este comună cu a poveştilor nuvelistice" (p. 171); „în snoave şi anecdote [...] acestei specii folclorice" (p. 175).

Ciclul de snoave despre soţia infidelă constituie obiectul de studiu al unui articol semnat de A. Hropotinschi (revista „Limba şi literatura moldovenească” [*LLM*], 1968, nr. 3, p. 64 – 71). Aceluiaşi autor îi aparţine un articol despre snoavele ce au ca personaj pe mucalitul Păcală, indicâ**ndu-**se şi motivele similare din folclorul altor popoare (*LLM*, 1968, nr. 4, p. 56 – 61).

Etimologia cuvintelor „Păcală” şi „Tândală”, precum şi „a păcăli”, „a tândăli”, este supusă dezbaterilor **într-**un articol, scris de N. Raevschi (*LLM*, 1969, nr. 1, p. 61 – 63).

O problemă acută, ridicată de A. Hropotinschi **într-**un articol, este cea a întoarcerii în mase, pe cale scrisă, a naraţiunilor populare (inclusiv a snoavelor) – problema editării autentice a prozei folclorice (*LLM*, 1972, nr. 3, p. 17 – 27).

O apreciere de ansamblu asupra literaturii comice, inclusiv a celei folclorice, aparţine criticului literar V. Coroban în prefeţele culegerilor *Pagini de satiră şi umor moldovenesc* / Alcătuitor I. Josul (1972) şi *Mere acre. Pagini de satiră şi umor moldovenesc* / Selecţie de Efim Tarlapan (1982.)

Privită în linii generale, problema studierii comicului în folclorul românilor din Republica Moldova şi Ucraina, pe lângă cele câteva articole şi consemnări, prezentate aici, lasă mult de dorit, făcâ**ndu-**se tot mai mult simţită necesitatea unei lucrări teoretice de sinteză, a unei monografii privitoare la creaţiile comice populare.

Delimitări ale categoriilor domeniului. După cum am observat, până nu demult în lucrările de folcloristică din RSS Moldovenească (azi Republica Moldova), *snoavele* şi *anecdotele* erau tratate împreună, ca sinonime, desenând o subspecie, a poveştii, iar despre *glumă* şi alte subdiviziuni ale naraţiunii comice populare, cu profil categorial autonom, nici nu se pomenea. Astfel, în *Schiţe de folclor moldovenesc* (Chişinău, Cartea Moldovenească, 1965), la capitolul „Poveştile”, se explică cititorului că: „Poveştile moldoveneşti pot fi împărţite în următoarele categorii: despre animale (zoomorfice), poveşti fantastice, nuvelistice, snoave şi anecdote”; astfel, despre snoave şi anecdote ca „o specie”, „comună (!) cu a poveştilor nuvelistice”, află cititorul şi din alte pagini ale aceleiaşi lucrări.

Între timp au fost efectuate cercetări de sesizare şi delimitare a

profilului deosebit al snoavelor şi anecdotelor faţă de cel al poveştilor, relevâ**ndu-**se că *snoava* şi *anecdota sunt specii* aparte6**64**. Din păcate, confuzia persistă chiar şi după apariţia în 1979 a volumului de „Snoave şi anecdote” cu studiu introductiv intitulat: „Specii folclorice [nu specie folclorică!] de satiră şi umor” 7**65**. În realitate, contrar afirmaţiilor incorecte citate, snoavele, anecdotele şi alte clase ale naraţiunii comice populare (pe care le vom examina mai jos), nu sunt subdiviziuni ale poveştii – ele constituie specii folclorice de sine stătătoare, de variată expunere artistică a situaţiilor ilariante.

Semnul distinct al *snoavelor*, *anecdotelor*, *glumelor* (bancuri folclorice); al *pidosniciilor* şi al *răspunsurilor isteţe*, este comicul situaţiilor, inclusiv al personajelor, expuse în aşa mod încât să aibă răsfrângere înveselitoare asupra celor care ascultă expunerea.

Momente umoristic-satirice întâlnim în majoritatea creaţiilor folclorice – poveşti fantastice (basme) şi cu animale, în oraţii ritualice familiale şi calendaristice, în cântecul popular, ghicitoare (cimilitură), proverb; în unele specii ale folclorului enfantin [nu *infantil*!] (al copiilor şi pentru copii); îndeosebi de înzestrate comic sunt strigăturile şi teatru popular. Dar, pentru speciile numite, privite în integritatea funcţională şi de conţinut a fiecăreia din ele, comicul nu este principala formă de prezentare artistică a realităţii.

În întregime umoristice, umoristic-satirice ori numai satirice, snoavele, anecdotele, glumele, pidosniciile şi răspunsurile isteţe (prezentate sumar în capitolul 9 al acestei cărţi) provoacă zâmbete şi râs, întreţin atmosfera bunei dispoziţii, luând în derâdere şi zeflemea laturile anormale, nefireşti, cu stranietăţi, din viaţa de familie, din medii extrafamiliale; metehnele confraţilor şi apucăturile sau faptele reprobabile ale mai-marilor, stăpânitorilor, politicienilor; ridiculizează etica deviată de la „canon” a ideologilor, a clericilor, chiar şi unele precepte religioase.

Deşi întreţesute, unele din ele, de expresii şi pasaje în versuri, existând şi creaţii în întregime versificate – snoavele, anecdotele, glumele, pidosniciile şi răspunsurile isteţe sunt specii de proză folclorică, naraţiuni populare. În pofida conţinutului dramatic şi a

---

6 V. A. Cirimpei, Realizări ale folcloristicii timpurii..., p. 6-8.

7 Snoave şi anecdote / Alcătuirea, articolul introductiv şi comentariile de V. A. Cirimpei, Ştiinţa,1979.

formei parţial sau total dialogate a multora din ele, iar în puţine cazuri – expuse liric, la persoana întâia, „de autor”, piesele acestor specii ţin de genul epic prin însăşi natura expunerii subiectului. Speciile date au apropieri structurale de ordin secundar, inclusiv aspectele funcţional şi dimensional de specii „scurte” ca naraţiune/text, cu povestea nuvelistică, povestirea-memorat şi povestirea-parabolă; unele glume şi răspunsuri isteţe – cu proverbul. Ceea ce le deosebeşte radical de aceste specii, este ţinuta umoristic-satirică dominantă, orientarea totală spre interpretarea şi impulsionarea comicului.

În temei realiste, asemenea celorlalte subdiviziuni ale povestirii populare, snoavele, anecdotele, glumele, pidosniciile şi răspunsurile isteţe – pot avea şi elemente sau chiar plăsmuiri întregi de factură alegorică, miraculoasă, convenţională, didactică şi de altă natură, însă astfel de proprietăţi sunt subordonate tratării comice a subiectului, obţinerii efectului amuzant.

Prin urmare, ceea ce întruneşte în aceeaşi categorie de gen snoavele, anecdotele, glumele, pidosniciile, răspunsurile isteţe – sunt următoarele particularităţi: 1) atitudinea comică şi realistă faţă de subiectul reflectat-expus artistic, 2) expunerea predominant epică a subiectului, 3 – 4) dimensiunile reduse ale expunerii şi caracterul ei funcţional, variind între povestea nuvelistică la limita de sus şi proverb la cea de jos, 5) forma, de obicei în proză, a expunerii subiectului. În felul acesta ajungem la definiţia categoriei povestirilor comice populare – *epică folclorică în proză de prezentare comică realistă a vieţii, variind funcţional şi dimensional între povestea nuvelistică şi proverb*.

În afară de comunităţile semnalate, speciile povestirii comice au profiluri independente, distinct conturate. Se deosebesc, în primul rând, prin felul de prezentare a materiei comice: snoava – lent şi detaliat, cu subiectul expus pe larg, uneori îmbinând câteva motive; anecdota redă subiectul concis, referi**ndu-**se la o singură situaţie de viaţă; gluma înfăţişează faţetele diferite, contradictorii, ale unui dialog instantaneu, aforistic-aluziv; pidosnicia recurge la situaţii anapoda, alogice, absurde; la zicerea special inversată, pe dos (de aici, şi numele speciei), cu forme noi şi hibrizi de cuvinte; răspunsul isteţ rezolvă surprinzător şi trăsnit, neobişnuit şi original, o problemă; este soluţia de tot simplă, de nebănuit la prima vedere, nostimă, a unei întrebări serioase.

Aşadar, naraţiunile comice populare cuprind specii folclorice de diverse profiluri noţionale de angajare amuzantă: snoava – *prezintă predominant realist şi epic detaliat un subiect sau o înlănţuire de motive*; anecdota *redă rezumativ-concis un singur subiect, o anumită situaţie*; gluma *relevă faţetele contradictorii ale unui mic dialog aforistic-aluziv*; pidosnicia *expune special răsucit, pe dos, o realitate absurdă, alogică, anapoda, cu fragmentarea, îngemănarea, inversarea cuvintelor*; răspunsul isteţ *oferă o rezolvare nostimă, neobişnuită şi surprinzătoare a unei probleme*; *reprezintă clarificarea originală a unei ecuaţii aparent complicate*.

Să examinăm, în baza textului folcloric, notele distinctive ale speciilor în discuţie.

Mai întâi – o snoavă[8]**66**.

„S-a apucat odată un om hâtru să se ducă în alt sat, să se întâlnească cu alt om, tot hâtru".

Din chiar prima propoziţie a naraţiunii suntem invitaţi la un spectacol evident comic, deoarece este al unor oameni „hâtri", adică: ageri, isteţi, hazlii, şmecheri, şireţi.

„A ajuns el la un sat. Chiar în marginea satului nişte oameni făceau chirpici. Le dă «bună ziua» şi le zice:

— Vin în sat la dumneavoastră, că am auzit că este aici unul hâtru, şi vreau să mă încerc cu dânsul la minciuni".

Ni se deschide imaginea deplasării căutătorului de partener hâtru şi prima situaţie ridicolă: în timp ce oamenii satului îşi încordează muşchii pentru o muncă fizică grea, cineva din alt sat umblă după „minciuni", întrerupându-i din lucru cu vorbe şi preocupări ca de pe altă lume.

„Atunci unul dintr-înşii zice:

— Chiar eu îs acela.

— Hai dar să ne întrecem – zice Tândală (căci aşa era numele celui dintâi).

— Nu pot acum, pentru că am venit la lucru, da traista cu minciuni am lăsat-o acasă. Dacă vrei, dă-mi calul tău să trag o fugă după traistă.

— Ţi-l dau – zice Tândală.

---

8 Din Snoave şi anecdote..., p. 95-96, 201.

Omul a încălecat şi – dă-i drumul!”

În acest fragment avem ipostaza confruntării intelectuale a personajelor principale şi a evidentei înfrângeri prin păcălire a semeţului Tândală, comice fiind anunţarea serioasă a prezenţei pe undeva a tot atât de comicei traiste cu minciuni şi credulitatea căutătorului de oameni mincinoşi. S-ar părea consumat întreg conflictul şi poanta (culminaţia comică), expusă prin: „Omul a încălecat şi – dă-i drumul!”, dar snoava (ceea ce nu se întâmplă în anecdotă sau glumă) continuă:

„Tândală aşteaptă, aşteaptă... Vede că acela nu mai vine.

Dar iată că vine dinspre sat alt om. Tândală îl întreabă:

— N-ai văzut unul c-un cal?

— L-am văzut – răspunde acela.

— Bea la crâşmă aldămaşul, că a vândut calul”.

Acest episod al povestirii conturează şi mai mult ridicolul situaţiei şi al personajului: rămas fără cal, Tândală aşteaptă zadarnic întoarcerea „confratelui” sub privirile consolatoare-ironice ale unor oameni ce-şi caută de lucru la făcutul chirpicilor. Informaţia dezolantă, servită lui Tândală de un om venind din sat, cum că cel căutat „bea la crâşmă aldămaşul, că a vândut calul”, este o nouă poantă, o nouă finalizare a povestirii, deşi snoava (pentru că e snoavă, şi nu e nici anecdotă, nici glumă) continuă:

„Se porneşte Tândală spre mijlocul satului, dă de crâşmă şi de cine-i trebuia.

— Bre, bre! Că de când te aştept! Da unde-i calul?

— L-am vândut.

— Cum?! L-ai vândut?!...

— D-apoi ai vrut să ne întrecem la minciuni!”

Ajunsă la tragic, situaţia lui Tândală este şi mai profund ridiculizată prin o nouă culminaţie a comicului: „D-apoi ai vrut să ne întrecem la minciuni!”

Însă chiar nici aici nu ia sfârşit această naraţiune. Urmează o nouă rundă, cea de pe urmă, de coborâre a spiritului de semeţie prin relevarea comică a unor contraste, ca sărăcie – bogăţie, trândăvie – muncă, minciună – adevăr, indirect sugerându-se normele sănătoase de conduită socială:

„— O-of, m-ai sărăcit cu totul – zice Tândală.

— D-apoi ce – tu ai vrut să te îmbogăţeşti cu minciunile? –

răspunde cel care a vândut calul”.

Şi, după această ultimă şi definitorie poantă – o scurtă frază de deznodământ semnificativ:

„Apoi acela era Păcală”.

Aşa se prezintă snoavele – cu introducere (expoziţie), descrieri, detalieri, portrete psihologice, reluări în ascensiune ale poantei, deznodământ. Sunt însă şi snoave ciclice – înlănţuiri de peripeţii amuzante ale personajului/personajelor (Păcală, Pepelea, Păcală şi Tândală, femeia vicleană, baba iubeaţă, bărbatul neghiob etc.).

De o cu totul altă structură este anecdota (populară), mult mai econoamă în explicaţii şi concretizări:

„Un om a nimerit la judecată. Şi-l întreabă judecătorul:

— De ce ai nimerit aici, pe scaunul ista?

— Pentru un capăt de funie.

— Cum, bre, pentru un capăt de funie să te aducă pe tine aici?!

— Apoi... de cel'lalt capăt era legat un viţel”. 967

Rezolvarea comică a unor contradicţii interdependente, ca nevinovat – vinovat, furtul unui capăt de funie – furtul unui viţel, prin fraza de autodivulgare a şireteniei tâlharului (ceea ce constituie şi poanta anecdotei), este extrem de econoamă în procedee structurale: un foarte sumar cadru epic („Un om a nimerit la judecată. Şi-l întreabă judecătorul”) şi două schimburi de vorbe între personaje.

Gluma însă este şi mai econoamă structural – uneori ei îi lipseşte până şi semnalarea prin cuvinte a cadrului epic, acesta urmând a fi dedus contextual:

„— De unde vii, măi Tândală?

— De la stână.

— Da ce-ai făcut?

— Am pus oile «pe brânză».

— Da câte oi ai?

— Albe n-am niciuna.

— Da negre?

— Negre mai puţine”. 1680

Lipsa cadrului epic verbal nu este un criteriu definitoriu al

---

9 Snoave şi anecdote..., p. 78, 199.

1 0 Idem, p. 112, 202.

glumei, mai ales că fără asemenea cadru pot fi şi unele anecdote. Importantă pentru glumă este funcţionalitatea ei aforistic-aluzivă. Astfel, o glumă (şi nu anecdotă) este creaţia „Răbdarea lui Tândală” 1691, indiferent de prezenţa în expunere a elementului de încadrare lirico-epică:

„Îmi spune nevasta:

— Bre Tândală, du-te de-mi adă o căldare de apă.

Eu rabd.

— Taie-mi, omule, vreo două lemne!

Eu rabd.

— Bre Tândală, vezi de ce rag vitele celea!

Eu rabd

— Vină, bărbate, şi-i mânca.

Aici m-a scos din răbdări”.

Caracteristice speciei glumelor sunt textele de felul:

„Îşi cumpărase Tândală o pereche de ciubote şi le ducea subţioară. Cum mergea aşa, i-a-ntrat o ţintă-n picior. Zice el: – Dacă eram încălţat – nu-mi spargea ciubota?!” (AASM, ms. 280, f. 6); „Un ţăran îl întreabă pe un drumeţ: – Tu ai văzut în viaţa ta vapor?

— E-hei! – răspunde acela.

— Eu ş-am mâncat!” (AASM, ms. 323, f. 30) sau: „Măi Tănase, hai la coasă!

— Nu mă duc de lângă casă.

— Hai, Tănase, la mâncare!

— Dă-mi o lingură mai mare”. (AASM, ms. 96, f. 35).

Relativ recentă (anul 1993) ca obiect de studiu este naraţiunea comică populară, numită pidosnicie1 70 2. Cuvântul *pidosnicie* profilează ceea ce se vorbeşte în special (intenţionat) *pe dos* pentru amuzament. Comicul creaţiilor pidosnice rezidă atât în subiectul expus, cât şi în felul special sucit al vorbelor zise. Creaţii de acest gen pot fi auzite la şezători de la bărbaţi de 60 – 70 de ani, de asemenea în pauzele de relaxare ale ciobanilor aflaţi în preajma oilor, precum şi de la băieţandri mai răsăriţi, de câte 13 – 17 ani; este o preocupare mai mult bărbătească.

---

1 1 Idem, p. 61, 194.

1 2 Vezi Folclor din Ţara Fagilor, Chişinău, Hyperion, 1993, p. 273-277.

Fixarea pe hârtie a pidosniciilor implică anumite greutăţi, de ortografiere în primul rând, incomodă fiind perceperea mesajului unui subiect pronunţat în anumită manieră, cu anumită intonaţie. Compunerile pidosnice sunt revărsări de realităţi absurde şi anapoda la prima sesizare, însă înveselitoare din momentul captării „secretului" zicerii lor.

În acest stadiu începător de cercetare a problemei, am putea releva următoarele tipuri (grupe) de pidosnicii:

1) cele cu expunere domoală, povestiri preponderent obişnuite, şi numai pe ici-colo cu câte o situaţie alogică: unui tânăr... i se naşte tata, în câteva clipe o mlădiţă de arbore creşte... „vreo douăzeci de metri în înălţime", transformându-se în copac ce are un cuib de pasăre cu puişori („Când s-a născut tata"); posibilitatea unuia de a umbla fără cap şi de a şi-l aşeza, la nevoie, la loc, între umere („În căutare de nănaşi");

2) cu o densă împănare de alogisme: un foarte bun ciubotar, care în acelaşi timp e tot atât de bun fierar, lemnar, olar, bucătar; specificul măiestriei lui reieşind din aceea că, lucrând în funcţia unui specialist, realizează – şi aceasta în lanţ continuu – producţia altui specialist („Un ciubotar bucovinean"); livada de cireşi a cuiva poate fi de vişini, pruni, zarzări, prăsazi („În livadă");

3) deformarea oricărei îmbinări de verb cu substantiv: în loc de *a purcede pe o cărare* cineva, acela *se cărăreşte pe o purcească*; în loc de *a fura vreo trei cârlane*, unul *cârlăneşte vreo trei furate* („La furat mioare"); în loc de *a fugi la bordei* – *a bordeia la fugită*, în loc de *a mânca plăcinte* – *a plăcinti mâncate* („La furat plăcinte"); în loc de *s-a pornit la drum un popă* – *s-a popit la drum un pornit*, în loc de *s-a dus cu caprele* – *s-a caprilus cu dusele*, în loc de *s-a suit pe cuptor* – *s-a cuptorit pe suit*, în loc de *îl ciupeau coţofene* – *îl coţofeneau ciupite* („Întâmplările unui tâlhar");

4) improvizarea de forme noi şi variante pentru anumite cuvinte: în loc de *babă* – *babete*, în loc de *slujbă* – *slujbete*; sau, în loc de *a vedea* şi *a observa* – *a ochi*;

5) îngemănări de cuvinte într-o singură vocabulă: în loc de *cauţi, fiule* sau *caut, părinte* – *căutatiule* şi *căutatinte*.

Acestea sunt unele particularităţi, mai mult ca formă, ale speciei pidosniciilor; o examinare desfăşurată a fenomenului artistic la obiect îşi aşteaptă cercetătorul.

Cu grijă pentru economisirea spaţiului de carte, ilustrăm compartimentul pidosniciilor cu numai două texte dintre cele mai scurte (ambele culese în Bucovina de Nord):

„În livadă

De pofta cireşelor m-am pornit la vişine, am ajuns la prune şi l-am strigat pe unul:

— Ei, acel cu zarzări, nu fura mere, că-s ale omului prăsădele!

Iar el, când a luat un bulgăre de pietricică şi m-a lovit la un călcâi după ureche, m-a durut în pân'ce [pântece] o zi de-o săptămână şi-o lună". 1713

„La furat plăcinte

Eu m-am bordeiat la o fugită şi m-am ferestruit **într-**o uitată. Şi am ochit că o băbete a plăcintit nişte făcute. Şi le-a cuptorit pe suiş, da' eu m-am uşit după ascunsă. Băbetele a cofit luata şi **s-**a fântânit la dusă. Eu m-am bordeiat în intrată, m-am cuptorit pe suior şi am plăcintit vreo trei mâncate. Iar băbetele, când **s-**a fântânit de la întoarsă, mi-a şi lopătit vreo trei trase, de mi-au ochit săritele". 1724

Deoarece noţiunea răspunsul isteţ, ca specie folclorică, este nouă ca tratare, expunem câteva exemple de asemenea creaţii comice:

„Adânci bătrâneţi

Unul, care se credea tare deştept, l-a întrebat pe un bătrân:

— Ia spune-mi, moşule, ce ai făcut că, iată, ajungi aproape la suta de ani?

— Păi, dă!... Ce era să fac?... Am aşteptat". 1735

„[Ciuma veacului XX]

Tăti lumea ştii că «siddu-i [maladia SIDA] ciuma veacului douăzăcĭ – veacu progresului tehnico-ştiinţific», în mai tăti lumea-i răspândit siddu, numa-n doul ţări – Japonia şi Uniunea Sovietică – nu-i sidd. Di şi?

Pentru că Japonia, cu «progresu tehnico-ştiinţific», îi di mult în secolu douză'ş'unu, da Uniunea Sovieticî-i di-aghe pin secolu op'şpe". 1746

---

1 3 Folclor din Ţara Fagilor..., p. 276.

1 4 Tot acolo.

1 5 „Cuvînt moldovenesc", 1938, 27 mart.

1 6 Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia, stînga Nistrului, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei, Caucazul de vest, Ediţie de Victor

„Purtătorii spidului
— Cine-s purtătorii spidului?
— Ex-spiditorii”. 1757
„Cotizaţie comunistă
— Comunistul trebuie să achite cotizaţia şi din mită?
— Sigur că trebuie, dacă este un comunist cinstit”. 1768

Având aceste noţiuni generale despre culegerea, cercetarea şi categoriile povestirii populare comice româneşti, am putea să venim cu noi detalii asupra unora dintre speciile folclorice definite, configuraţia lor ca texte de carte şi personajele comice emblematice din folclorul românilor.

13

ANECDOTA FOLCLORICĂ ŞI CEA DE ORIGINE LIVRESCĂ

Anecdota (din gr. ανέκδοτα – „lucru inedit”) este o specie a comicului verbal, comună folclorului şi literaturii; e o naraţiune ce descrie, de obicei, laconic şi cu deznodământ neaşteptat un caz de viaţă cotidiană, comportamentul specific sau felul de exprimare a unui om; ea redă rezumativ-concis un singur subiect, o anumită situaţie. Anecdota vizează situaţii nepotrivite cu firescul şi obişnuinţa vieţii, acţiunile ieşite din comun şi metehnele unor indivizi ordinari sau personalităţi cunoscute. Mijloacele de redare a conţinutului în anecdotă sunt umorul, ironia, satira, grotescul, sarcasmul.

Pentru prof. Universităţii din Cambridge (Marea Britanie) Derek Brewer anecdota „este o formă de mini-artă verbală menită să producă râsul. La origine, este orală, spusă **într-**un grup, în proză, şi este legată de accidente şi chestiuni importante din viaţa obişnuită. Este o scurtă naraţiune a unei răsturnări de situaţie sau a unei nepotriviri picante ori replici inteligente, care apelează la un grup de oameni cu gusturi asemănătoare”. 177

Cirimpei, Chişinău, 2008, p. 205.
1 7 AA [Arhiva autorului], Chişinău, 1987, 4 oct. Ex-spid-itor – expeditor, şofer de autotrailer, circulînd prin diferite ţări.
1 8 „Literatura şi Arta”, 1992, 3 dec., p. 8; culeg.-autor Iachim I.
1 Derek Brewer, Culegerile de anecdote în proză în Anglia între secolele al XVI-lea şi al XVII-lea // Jan Bremmer şi Herman Roodenburg, O istorie culturală a umorului din Antichitate pînă în zilele noastre, Traducere de Evagrina Dîrţu, Iaşi, Institutul European, 2006, p. 93.

Termenul *anecdotă* este folosit pentru prima dată de istoricul bizantin Procopiu din Cezareea, care în anul 550 a scris o „istorie secretă”, numită şi „Anekdota”, despre împăratul bizantin Iustinian cel Mare.

Cele mai vechi anecdote populare, cunoscute cercetătorilor, sunt creaţii chineze şi indiene (sec. IV-III î.e.n.); printre cele de origine livrescă pot fi considerate unele fragmente din scrierile lui Plutarh (46 – 120), Tacitus (55 – 120) şi Suetoniu (70 – 150).

O mare popularitate au avut anecdotele în evul mediu şi epoca Renaşterii, mai cunoscute devenind culegerile folclorico-literare ale lui Petrus Alfonso („zicale-sentinţe” şi *Disciplina clericală*), Poggio Bracciolini (*Facetiae*), Genricus Bebelius (*Facetiae*).

Anecdotele populare se ciclizează, de obicei, în jurul anumitor personaje: Hodja Nasretdin (la popoarele orientale şi balcanice), Pâl-Pughi [Nebunaticul Pughi] (la karabahi şi armeni), Nguen Kuin (la vietnamezi), Till Eulenspiegel (la nemţi), Hâtrul Petăr la bulgari, Prostak la polonezi, Hicoiti la niponi, Pulcinello şi Bertoldo la italieni, Pedro la brazilieni, Petruşka la ruşi.

Anecdotele folclorice româneşti (comicării, prujituri, păcălituri, pătăranii, braşoave, palavre, pozne), asemenea snoavelor, au ca personaje pe Păcală, Tândală, Pepelea, Tanda, Manda, Terinte, Dominte, un anonim (babă, moşneag, vânător, ţăran, cioban, prost, fricos, zgârcit, judecător, boier, popă).

Primele fixări pe hârtie (ca manuscris) de anecdote folclorice româneşti le datorăm cronicarului moldovean Ion Neculce.278

Prima colecţie de anecdote folclorice şi literare (111 texte de origini diferite, inclusiv româneşti), publicate la 1857, este a publicistului Dimitrie Iarcu – *Efemeride (anecdote) sau Românul glumeţ*.379 Alte colecţii cu anecdote folclorice româneşti au ca semnatari (în secolul XIX) pe: Elie Baican (1882), Ioan al lui Gr. Sima (1889), Theodor Vartic [Th. Wartic] (1893), N.A. Bogdan (1897).

La 1867 B.P. Haşdeu, **într-**o clasificare generală a folclorului, pe care o face în articolul *Literatura populară*, ca prefaţă la volumul

---

2 V. A. Cirimpei, Realizări ale folcloristicii timpurii moldoveneşti, Chişinău, „Ştiinţa”, 1978, p. 142-143.

3 M. Gaster, Literatura populară română, Bucureşti, 1883, p. 170; Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900, ediţia a II-a, Chişinău, 2008, p. 460.

Basme, oraţii, păcălituri şi ghicitori de I.C. Fundescu, defineşte anecdotele drept „naraţiuni satirice foarte scurte” 4**80**, având în vedere prin acestea atât anecdotele, cât şi snoavele.

În sec. XIX-XX stilul anecdotic era practicat de Constantin Negruzzi, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale, Anton Bacalbaşa, Gheorghe Brăescu, Tudor Muşatescu etc.; mai apoi – proze de genul anecdotelor au scris Ion Druţă, Vladimir Beşleagă, Petru Cărare, Victor Prohin, Gheorghe Postolachi ş.a.

Dintre texte şi studii privind anecdota populară ne putem referi la: *Snoave şi anecdote*, Alcătuire, articol introductiv şi comentarii de V.A. Cirimpei, Chişinău, 1979; *Snoava populară românească* [cuprinzând şi anecdote], Ediţie de Sabina-Cornelia Stroescu, prefaţă de Mihai-Alexandru Canciovici, Bucureşti, 1984 [vol. II (1986), vol. III (1987), vol. IV (1989)]; *Ace pentru cojoace. Glume, anecdote, snoave*, Ediţie de Victor Cirimpei, Chişinău, 1985; *Pozne cu alde Păcală. Povestiri şi dialoguri din folclorul comic românesc*, Ediţie de Victor Cirimpei, Chişinău, 2007.

[Prima variantă a cercetării, în *Literatura şi arta Moldovei. Enciclopedie, vol. 1*, Chişinău, 1985, p. 36.]

14

SNOAVA

Snoavă (din st. veche *изнова* – „din nou”), specie a prozei folclorice româneşti, orientată spre interpretarea predominant comică şi veridică a realităţii, situată între povestea nuvelistică şi anecdota populară; snoava prezintă predominant realist şi epic detaliat un subiect sau o înlănţuire de motive. Spre deosebire de anecdotă, în snoavă expunerea subiectului (cu una sau câteva peripeţii anecdotice) este mai desfăşurată şi domoală, realităţile cotidiene descrise aici fiind mai generalizate.

Snoava ridiculizează laturile negative ale vieţii de familie (încălcarea principiilor eticii familiale), vicii şi cusururi omeneşti (frica, lăcomia, zgârcenia, lăudăroşenia, prostia, tâlhăria, ambiţia, amoralitatea, lenevia, trândăviea, beţia), opiniile şi dogmele învechite, dezacordul dintre morala propagată de slujitorii cultelor şi propria lor

---

4 B. P. Hasdeu, Opere alese / Alcătuitor N. Romanenco, vol. II, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1967, p. 203.

conduită.

Eroii specifici acestei specii, isteţi şi învingători în orice situaţii, sunt Păcală, Pepelea, Tândală, Prâslea; argatul, ciobanul, „un ţăran”.

Primele texte de snoave au fost publicate în 1841 de Teodor Stamati, urmând – în acelaşi secol XIX – cărţi cu snoave de: Petre Ispirescu (1889), Gheorghe Popescu-Ciocănel şi Dumitru Stăncescu (1893), G. Chicoş şi Sextil Puşcariu [Sex Till Puşcariu] (1897), Gheorghe Crăciunescu (1898), D. Jurescu (1899); în 1845 snoave cu Păcală au publicat în germană fraţii Albert şi Arthur Schott.

Cercetări asupra snoavelor cuprind: *Snoave şi anecdote*, Alcătuire, articol introductiv şi comentarii de V.A. Cirimpei, Chişinău, 1979; *Snoava populară românească*, Ediţie de Sabina-Cornelia Stroescu, prefaţă de Mihai-Alexandru Canciovici, Bucureşti, 1984 [vol. II (1986), vol. III (1987), vol. IV (1989)]; *Ace pentru cojoace. Glume, anecdote, snoave*, Ediţie de Victor Cirimpei, Chişinău, 1985; Mihai Alexandru Canciovici, *Tipuri umane în snoava populară românească. Studiu caracterologic*, Bucureşti, 2006; *Pozne cu alde Păcală. Povestiri şi dialoguri din folclorul comic românesc*, Ediţie cu prefaţă de Victor Cirimpei, Chişinău, 2007.

[Variantă a ceea ce publicasem în *Literatura şi arta Moldovei. Enciclopedie, vol. 2*, Chişinău, 1986, p. 245.]

15

SPECII FOLCLORICE ÎNRUDITE CU ANECDOTA ŞI SNOAVA

Mulţi cercetători ai prozei populare comice româneşti se referă la o singură specie a domeniului respectiv, la snoavă. Puţini dintre aceştia admit că **s**-ar mai putea vorbi de „*glumă* şi *anecdotă* ca subspecii [nu ca specii] strâns înrudite ale snoavei” (Ovidiu Bârlea, *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Bucureşti, 1976, p. 352). Alt cercetător (Mihai-Alexandru Canciovici în prefaţa volumului *Snoava populară românească*, Ediţie critică de Sabina-Cornelia Stroescu, Bucureşti, 1984) admite gluma ca naraţiune „de origine livrescă” şi anecdota „legată de personalităţi istorice de renume” (p. VII-VIII).

Nerecunoscute ca specii ale naraţiunii folclorice ilariante, în colecţiile editate „la centru” (Bucureşti) nu aflăm grupaje de glume şi anecdote, ci doar de snoave, care, examinate critic, includ şi materii de altă natură comică.

De aici, din „Chişinăul nostru mic” (vorba unui cântec), de-a lungul anilor, am căutat să argumentăm cu texte folclorice adecvate, că

în afară de specia snoavelor, proza populară comică mai are câteva specii (nu subspecii) – *anecdota*, *gluma*, *pidosnicia*, *răspunsul isteţ*; acestea, înrudite cu snoava ca tratare comică a realităţii, însă cu profiluri distincte de specii folclorice de sine stătătoare.

Reamintim, că snoava este o specie a povestirii populare, ce reprezintă comic, preponderent realist şi epic detaliat, un subiect sau o înlănţuire de motive; exemple: „Fel de fel de lume”, „Cu Chiteală şi cu Socoteală”, „Contra curgerii” – în volumul *Folclor din Ţara Fagilor*, Chişinău, „Hyperion, 1993”; „Oul cât boul şi raţa cât şura”, „Leac de îmbunare” – în *Cât* II *Maramureşul*... Chişinău, „Ştiinţa”, 1993.

Asemănătoare cu snoava ca specie a povestirii folclorice ilariante şi preponderent realiste, anecdota populară expune mult mai rezumativ epicul unui singur subiect sau al unei situaţii de viaţă; ea nu este subspecie a snoavei ci specie aparte.

În cartea *Snoave şi anecdote* din 1979 textele folclorice le-am împărţit în grupe de sine stătătoare, de snoave şi de anecdote; studiul introductiv tratând expres cele „două specii înrudite”.

Ideea altei (a treia specie de acelaşi gen – gluma) se cristalizează în anii ’80, iar în 1985 ni se editează cartea *Ace pentru cojoace*. *Glume, anecdote, snoave*. Deşi e considerată în fond ca specie autonomă, autorul, în postfaţa cărţii, admite, confuz (nesigur încă pe materiale), ca gluma, de rând cu anecdota, să fie înţeleasă ca specie sau... subspecie a comicului: „Modalitatea comică de zugrăvire a realităţii este caracteristică pentru câteva specii sau’s u b’s pe e i i înrudite genetic – snoavele, anecdotele şi glumele” (adică şi snoava nu e decât subspecie, noţiunile de *specie* şi *subspecie* fiind egale, sinonime – gravă eroare).

În lucrările ulterioare gluma apare mai riguros definită ca „specie a povestirii populare comice şi preponderent realiste, pusă pe seama unui scurt dialog, uneori aforistic-aluziv” (*Folclor din Ţara Fagilor*, p. 272), tot acolo, în continuare, autorul remarcă: „Fiind puţin valorificată folcloristic, specia dată nu a oprit asupra ei atenţia culegătorilor de creaţie populară”, apoi ilustrează această specie cu texte, ca: „Porcii pădurii. // Îl întreabă Păcală pe un pădurar: / – Nene, câţi porci sunt în pădurea asta? / – Da’ de unde să ştiu? / – Păi să ştii de la mine: nu-i niciun porc, sunt numai mistreţi”. Şi „Pedepsirea câinelui. // **Într-**o zi o femeie a văzut cum câinele vecinei i-a mâncat o găină. Strigă ea peste gard: / – Cumătră! Câinele [vostru] iar mi-a

mâncat o găină!... / Aceea răspunde: / – Ha! Foarte bine că mi-ai spus! I-arăt eu lui: două zile n-o să-i dau nimic mâncare!”

Lesne de înţeles, ca structură epică, aceste două texte de glume nu pot fi numite snoave, nici anecdote populare.

Pentru o mai simplă sesizare a deosebirii glumelor de anecdote, reproducem din aceeaşi carte (pp. 268 – 269) două anecdote populare: „Preţul boierilor. // Întorcându-se Păcală de la târg, un boier îl ia în râs: / – Măi Păcală, cât costă la piaţă un prost ca tine?... Că aş cumpăra o pereche... / – Se vindeau şi proştii, zice Păcală, dar mai în preţ erau boierii. Un prost de abia ajungea la suta de lei, da pe un boier dintre cei graşi, ca dumneata, luai şi peste două sute”. Şi „Tâlharul la spovedanie. // S-a dus şi un tâlhar la biserică să se spovedească. / Îi pune popa pătrăfirul pe cap şi-i zice: / – Mărturiseşte, fiule, păcatele de care te socoţi împovărat... / – Azi dimineaţă, mergând la biserică, am scos porcul din curechi... / – Asta nu-i păcat. /... Da' el scosese toată carnea de porc dintr-un castron cu curechi din bucătăria popii”.

Oricine poate observa că cele două glume de mai sus nu sunt „de origine livrescă”, după cum nici anecdotele reproduse nu sunt legate „de personalităţi istorice de renume”; acelaşi lucru fiind valabil şi pentru celelalte glume şi anecdote ale volumului citat (*Folclor din Ţara Fagilor*); totodată ele nu pot fi confundate cu snoavele, ce au compartiment separat în aceeaşi carte.

În acelaşi volum, din 1993, cercetătorul publică „de prima dată” câteva texte folclorice, pentru care – se destăinuie – nu a găsit o denumire mai potrivită decât aceea de pidosnicie. Cuvântul acesta, ni se spune, „nu e o invenţie de cabinet, ci profilarea unei ziceri din popor”. Urmează „istoria” etimologiei cuvântului-termen: „Într-o iarnă, prin 1989”, folcloristul nimerise la o şezătoare, unde un bărbat, la momentul potrivit, zise: „O să vă spună moşul o povestire cam pe dos, poate aţi putea-o înţelege”. Şi a continuat cu o „povestire” amuzantă nu numai prin subiectul expus, dar şi prin *felul special sucit al vorbelor*...

Expuneri de acestea am auzit cu toţii în viaţa noastră nu o dată, le cunoaştem hazul şi farmecul, ştim că sunt ziceri „pe dos”; din păcate însă, ele au circulat până acum numai pe cale orală. „Aşternerea” lor pe hârtie implică anumite greutăţi de ortografiere, nemaivorbind de incomoditatea perceperii textului, a unor avalanşe de realităţi anapoda şi absurde, care, în loc să ne supere, ne fac să zâmbim şi să râdem.

Să relevăm câteva tipuri de pidosnicii.

1) Mai întâi, povestiririle în mare măsură „normale”, cu câte o situaţie alogică: când unui tânăr i se naşte... tata; în câteva clipe o mlădiţă de copac dezvoltă „vreo douăzeci de metri înălţime”, transformându-se în arbore cu un cuib de pasăre cu puişori în el (textul „Când s-a născut tata”); posibilitatea unuia de a umbla fără cap şi de a şi-l pune, când e cazul, la loc, între umere („În căutare de nănaşi”).

2) Povestiri cu o densă împănare de alogisme: un foarte bun ciubotar, care în acelaşi timp e tot atât de bun fierar, lemnar, olar, bucătar; specificul măiestriei lui reiese din aceea că, lucrând în funcţia unui meşter, realizează – şi aceasta în lanţ continuu – munca altui meşter („Un ciubotar bucovinean”); livada numai de cireşi a cuiva poate fi de vişini, pruni, zarzări (abricoase), prăsazi (pere) („În livadă”).

3) Naraţiuni ilare datorate sucirii oricărei îmbinări de verb şi substantiv: în loc de *a purcede pe o cărare*, cineva *se cărăreşte pe o purcească*; în loc de *a fura vreo trei cârlane*, unul *cârlăneşte vreo trei furate* (La furat mioare); în loc de *a fugi la bordei* – *a bordeia la fugită*, în loc de *a mânca plăcinte* – *a plăcinti mâncate* (La furat plăcinte); în loc de *s-a pornit la drum un popă* – *s-a popit la drum un pornit*, în loc de *s-a dus cu caprele* – *s-a caprilus cu dusele*, în loc de *s-a suit pe cuptor* – *s-a cuptorit pe suit*, în loc de *îl ciupeau coţofene* – *îl coţofeneau ciupite* (Întâmplările unui tâlhar);

măiestria scornirii de forme noi pentru verbe şi substantive: în loc de *babă, slujbă, a vedea* – *babete, slujbete, a ochi*;

Îmbinarea unei perechi de cuvinte în o singură vocabulă: în loc de *cauţi, fiule* – *căutatiule*, în loc de *caut, părinte* – *căutatinte*.

Un grupaj de pidosnicii din sate bucovinene a fost publicat în cartea noastră *Folclor din Ţara Fagilor*, p. 274 – 277; alte pidosnicii pot fi citite în *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia, stânga Nistrului, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei, Caucazul de vest*, Chişinău, 2008, p. 178 – 185. Dintre pidosniciile incluse în acest ultim (la moment) volum reproducem doar una, care este cu puţine cuvinte şi e mai puţin sofisticată; culeasă în 1971 în satul Bahmut al raionului Călăraşi: „Niciun latră nu mă câne // Merg pe gard, mă ţin de drum, niciun latră nu mă câne, nicio rage nu mă vacă; merg cu subţioară pâinea”.

Am semnalat aici unele aspecte ale poeticii de structură a speciei pidosniciilor; o exegeză desfăşurată a fenomenului artistic abordat îşi aşteaptă cercetătorul.

În cartea *Pozne cu alde Păcală*. *Povestiri şi dialoguri din folclorul comic românesc*, pe care am editat-o în 2007, afară de glume şi pidosnicii, abordam de prima dată o specie de proză populară comică, pe care o numisem întrebare cu răspuns isteţ (se poate şi numai răspuns isteţ) – ea constă din aranjamentul folcloric al unuia (concret sau fără identificare) care întreabă ceva şi al altuia care poate răspunde stupefiant, mucalit, înveselitor. Ansamblul *întrebare* şi *răspuns* necesită efort creator subtil, inventiv, ingenios şi comic, demn de mintea unui Pepela „isteţ ca un proverb”.

Două exemple din *Pozne cu alde Păcală*... p. 101, 109: 1) „Secretul vârstei înaintate. // – Ia spune-mi, moşule, ce ai făcut, că, iată, ajungi la suta de ani? / – Păi, dă!... Ce era să fac?... Am aşteptat.”, 2) „Apa mării. // Unul întreabă: De ce apa de mare este sărată? / Altul răspunde: Pentru că ea conţine multe scrumbii.”; şi trei din *Pătăranii folclorice*... p. 116, 148, 205: 1) „Jurământu-i lucru sfânt // – Pentru ce bei, omule, vinul cu paiul / – Pentru c-am jurat nevestei că «n-am să mai duc pahar cu vin la gură».”, 2) „Mireasa cu mire bătrân // – La ce se gândeşte mireasa când jură mirelui bătrân că-l va iubi «până la mormânt»? / – «Poate-a da Dumnezeu şi-a muri cât mai degrabă» „3) „Ciuma veacului XX // Toată lumea ştie că «sida-i ciuma veacului douăzeci – ciuma progresului tehnico-ştiinţific», în toată lumea-i răspândită sida, numai în două ţări, Japonia şi Uniunea Sovietică, nu-i sida. Oare de ce? / Pentru că Japonia, cu «progresul tehnico-ştiinţific», îi demult în secolul douăzeci şi unu, da Uniunea Sovietică-i de-abia prin secolul op’şpe”.

Plăsmuiri de această inventivitate poetică au fost şi sunt prezente, credem, în creaţia populară din toate zonele de locuire a românilor, ele nicidecum nu pot fi numite snoave, dar nici anecdote, glume sau pidosnicii.

E în firea lucrurilor să existe şi creaţii de structură mixtă, îmbinând câte două specii – am inclus de acestea în volumul *Pătăranii folclorice*... – trei anecdote-parabole (p. 38, 112, 188 – 189), o glumă-pidosnicie (p. 175) şi o glumă-răspuns isteţ (p. 201).

Aşa dar, nu numai snoava este specia folclorului comic românesc în proză, mai avem la români, ca specii ale naraţiunii

populare comice – anecdota, gluma, pidosnicia, răspunsul isteţ. (Insuficienţa materialelor nu ne permite să luăm în discuţie şi parodia folclorică.)

16

CUM ARATĂ CA SPECII DE FOLCLOR PUBLICAT

ANECDOTA, SNOAVA, GLUMA, PIDOSNICIA, RĂSPUNSUL ISTEŢ

În acest compartiment al cărţii prezentăm câte cinci naraţiuni de folclor comic, pentru fiecare dintre speciile discutate în capitolele precedente; le-am ales din diferite ediţii, străduindu-ne să includem şi *anecdote*, *snoave*, *glume*, *pidosnicii*, *răspunsuri isteţe*, pe care le-am aflat în ediţia de patru volume cu titlu ca pentru o singură specie – *Snoava populară românească*, Ediţie critică de Sabina-Cornelia Stroescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1984 (*I*), 1986 (II), 1987 (*III*), 1989 (*IV*). Avem, deci, în această valoroasă ediţie nu numai snoave.

A N E C D O te

LEACURI PENTRU PURICI

Unul vindea lemne putrede pentru praf împotriva puricilor.

După ce a plătit câteva lemne, o bătrână a vrut să ştie, cum să întrebuinţeze praful.

— Nimic mai simplu, răspunse vânzătorul.

— Să deschizi gura puricelui şi să-i pui puţintel pe limbă; atunci negreşit el moare.

(*Snoava populară*... *III*, p. 277; atestată în Muntenia şi Transilvania, publicată iniţial în 1839.)

[PARTEA BABEI]

Un jandarm vede un moş c-o sticlă în mână.

— Ce ai în mână?

— O sticlă.

— Şi ce e în sticlă?

— Vin.

— Pentru cine?

— Jumătate pentru mine, jumătate pentru baba mea.

— Ia dă-mi mie partea babei dumitale.

— Ţi-aş da cu dragă inimă, domnule jăndar, însă nu pot, că partea babei îi la fundul sticlei!...

(*Snoava populară*... *I*, p. 128; atestată în Muntenia şi Moldova, publicată iniţial în 1927.)

[SORA DRACULUI]

Unul avea soţie foarte rea, aşa că de urâtul ei s-a făcut beţiv.

Soţia lui, dacă voia să-l dezveţe de această patimă, într-una din zile s-a gândit să-l sperie – a îmbrăcat nişte haine urâte, şi-a pus un obrăzar ca de drac şi s-a ascuns într-un tufiş…

Iată că vine şi bărbatul ei de la cârciumă, legănându-se de beat. Femeia începe a mieuna ca Ucigă-l-Crucea, iar bărbatul întreabă:

— Tu cine eşti?

— Diavolul! – răspunde ea cu glas prefăcut.

— Chiar bine că tu eşti! Ia vino mai aproape şi-mi ajută să merg acasă, că eu ţin de nevastă pe soru-ta.

(*Snoava populară*… *IV*, p. 443; atestată în Transilvania, publicată iniţial în 1934.)

[LEACURI DE ÎNDREPTARE]

— De unde vii, cumătre Ioane?

— De la târg, măi Gheorghe.

— Dar ce nevoi te poartă pe drumuri pe frigul ista?

— D-apoi să vezi, îs cam beteag… Am fost la doctor, m-a căutat… Şi i-am dat 100 de lei (că, de! trebuie să trăiască şi el). M-am dus la farmacie, cu reţeta… Acolo, două fete, mi-au cerut pe doctorii 200 de lei (că, de! trebuie să trăiască şi ele). Am ajuns acasă şi am zvârlit doctoriile celea (că, de! trebuie să trăiesc şi eu).

(*Snoava populară*… *III*, p. 424; atestată în Transilvania, publicată iniţial în 1935.)

GICU PETRESCU

Ajunge Ceauşăscu şi pe Ceea Lume. Se duce la Poarta Raiului (da Poarta Raiului – vizavi de Poarta Iadului).

Când coló – Sfântu-Petrea îl apucă de după guler şi-l întoarce:

— Nu aicea, măi; tu – dincoace trebuie să întri.

— Şi-l împinge spre iad.

Ceauşăscu – la dânsu'!:

— Ce „nu aicea"?! Tu ştii cine-s eu?! Eu îs Nicolai Ceauşăscu, din Rrromănia!

Da Sfântu-Petrea-i zice:

— Ce vorbeşti, măi! Chiar din Românía?! Da' ce mai face Gicu Petrescu?…

(*Pozne cu alde Păcală*. *Povestiri şi dialoguri din folclorul comic românesc*, Ediţie de Victor Cirimpei, Chişinău, Editura Grafema Libris, 2007, p. 121.

Anecdotă culeasă în satul Cobani, r-nul Glodeni, nord-vestul Basarabiei, august 1982, când personalităţile vizate în text erau în viaţă, pe *Lumea Aceasta*.)

S N O A V E

BOIERU-I TOT BOIER

Cică **într**-un sat era un biet gospodar. De unde şi până unde, gospodarul acela se îmbolnăveşte, iar **într**-o dimineaţă îl găsesc ai casei ţapăn şi rece, mort ca toţi morţii.

Îi fac toate rânduielele creştineşti şi-l pornesc la groapă.

Când să-l dea înăuntru – minune dumnezeiască! – „mortul" (fusese numai leşinat) se scoală din sicriu, începe a-şi face cruce şi a povesti celor din jur cele ce văzuse „pe ceea lume"...

Auzind şi moşieriţa satului, cărei îi murise soţul, de cele întâmplate şi de cele ce povesteşte „înviatul", l-a chemat la curte şi l-a întrebat, să-i spună, dacă l-a văzut şi pe boierul ei...

— Hei, cocoană, cum să nu-l văd?! L-am văzut! Ş-acolo-i tot boier!

— Bine-bine, dar ce făcea? – mai întreabă cucoana plină de bucurie...

— Poi, ce să facă? Stă culcat pe-un crivat de fier în mijlocul unei văpăi de foc, iar alde mine, ca slugă, pun lemne să ardă focul pe dedesubt... Vezi că, oriunde, şi pe ceea lume, boieru-i tot boier!

(*Snoava populară... I*, p. 143; atestată în Moldova, publicată iniţial în 1916.)

[MAI SUFLĂ O DATĂ!]

Păcală, copil fiind, mergea în tren cu tatăl său, la oraş, dar cum numai îşi scoase capul pe fereastra deschisă, tată-său îi zice:

— Păcală, bagă capul înăuntru, căci vântul poate să-ţi ia pălăria din cap!

Cum însă Păcală nu voia să asculte, tată-său îi smulse pălăria din cap şi i-o ascunse.

Pacală începu să plângă.

— Vezi ce se întâmplă când nu asculţi? – îi zise tatăl. Voind apoi să-l mai liniştească: – Hai, fii cuminte, căci eu am să suflu o dată şi ea va veni înapoi!

Şi zicând acestea, fluieră o dată, scoate pălăria de la spate şi i-o dă lui Păcală, care nu mai putea de bucurie.

Dar după ce îşi puse pălăria în cap, el smulge pălăria tatălui său,

o aruncă afară pe fereastră şi zice:

— Mai suflă, tată, o dată, ca să vie şi a ta înapoi!

(*Snoava populară*… *I*, p. 76; atestată în Transilvania, publicată iniţial în 1937.)

PĂCALĂ ŞI TÂNDALĂ

Doi glumeţi **s**-au întâlnit odată în drum şi au tras la o cârciumă. **S**-au aşezat la o masă şi-au început a se cinsti cu băutură.

Tot ciocnind ei pahar după pahar, au început a se ciocni şi din vorbe…

Unul din ei, ridicând paharul plin ca să cinstească, îi ură celuilalt:

— Măi frăţicule, să te văd drept cum îi coromâsla, sănătos cum îi cobza, gras ca scripca, tare ca fluierul şi din tălpi până în vârful capului să poţi trece prin urechile acului.

Dar celălalt nu se lasă mai pe jos şi-i răspunde mai frumos:

— Mulţumesc de urătură, sări-ţi-ar dinţii din gură.

Să te faci de lung ca Oltul şi subţire ca tortul.

[cârceii] când te-or apuca, să nu te poţi scula şi când te-ai scula, din nou să te ia!

(*Snoava populară*… *I*, p. 88; atestată în Muntenia, publicată iniţial în 1938.)

PREŢUL CALULUI

S-a pornit odată un popă, călare pe cal, **într**-o călătorie.

Pe la o bucată de drum, stârni**ndu**-se o furtună straşnică, popa, îngrijorat, a început a se ruga lui Dumnezeu: să-l scape cu viaţă, c-a face şi el un bine – a vinde calul (tare mândru cal!), iar banii îi va împărţi la săraci.

Iată că se ogoieşte furtuna…

S-a întors popa cu bine acasă. Şede el şi se mai gândeşte: să vândă calul ori nu?… „Trebuie să-l vând”.

O trimite pe matuşcă la târg să vândă calul şi un cocoş:

Da să vinzi la unul şi acelaşi om – şi calul, şi cocoşul; calul – c-o rublă şi cocoşul – c-o mie.

Le cam venea a râde oamenilor, dar se găseşte unul care dă o mie ş-o rublă – cumpără şi cocoşul, şi calul…

Dac-ajunge-acasă, matuşca îi dă popii mica pentru cocoş, iar ce-a mai rămas „o rublă”, cu cât vânduse calul, a-mpărţit-o la săraci.

(*Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia, stânga*

Nistrului, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei, Caucazul de vest, Ediţie de Victor Cirimpei, Chişinău, 2008, p. 166 – 167.)

PĂTĂRANIE AMERICANĂ

Cică au fost alde Păcală şi Tândală în America!

I-apucase noaptea **într**-un oraş mare – trebuia să se culce.

Intră ei **într**-un hotel cu o sută de etaje. După ce au vorbit cu cei de la-ntrare, li **s**-a găsit loc potrivit ca preţ la al sutălea etaj.

Ei cu liftul se temeau să urce – „tot mai de nădejde-i pe scări!”

S-au pornit pe scări. Şi... hai-hai, hai-hai, tot urcând scară după scară, ca să le mai treacă de urât, îşi povesteau fel de fel de pătăranii.

Când au ajuns la al sutălea etaj, se zorea de ziuă.

S-au pus jos, pe ultima scară, să-şi mai tragă sufletul.

Tândală mai zice vreo două, de prin părţile Americii; după care Păcală unde face:

— E-he-he, măi frate!... Tare bune tătăranii, de pe-aici, mi-ai spus, dar ţi-oi spune şi eu una, tot americană – să te strici de plâns nu alta: noi ne-am suit până la al sutălea etaj, o juma de noapte, dar cheia pentru camera noastră am uitat **s**-o luăm...

(1964, s. Echimăuţi, r-nul Rezina, Basarabia de est, dinspre Nistru, de la un tânăr de 16 ani – Vlad Iurcu; publicată în *Pătăranii folclorice*... p. 211.)

G L U M E

[SLUGA ŞI STĂPÂNUL]

— Conaşule, a venit un negustor de vite, care vrea să vadă boul cel mare.

— Spune-i să mă aştepte puţin, că vin îndată.

(*Snoava populară... I*, p. 166; atestată în Transilvania şi Muntenia, publicată iniţial în 1936.)

[COPIL CUMINTE]

— Ghiţă, cine a luat colacul de pe masă?

— Eu, mamă; l-am dat unui copil flămând.

— Eşti un copil bun şi cuminte; dar cine a fost acel copil?

— Eu, mamă.

(*Snoava populară*... II, p. 283; atestată în Transilvania, publicată iniţial în 1905.)

[SUMANUL]

— Nu ţi-i ruşine, Toadere, să vii la biserică în sumanul ista, aşa rupt şi peticos?

— De ce să-mi fie ruşine, că doar nu-i al meu!

(*Snoava populară*... *III*, p. 721; atestată în Transilvania, publicată iniţial în 1930.)

[PRAF TARE]

— Bade Toadere, cumpără-ţi praf contra şoarecilor!

— Nu-mi trebuie, că este mâţă în casă.

— Nu-i nimic – şi contra mâţelor îi bun!

(*Snoava populară*... *IV*, p. 241; atestată în Transilvania, publicată iniţial în 1908.)

OCHIUL ŢÂNŢARULUI

Doi ţânţari se întreceau cu motocicletele.

De-odată, cel de-nainte **s**-a oprit. Cel din urmă îl ajunge şi-l întreabă:

— Ce-ai păţit?

— Mi-a-ntrat o muscă-n ochi.

(*Pătăranii folclorice*... p. 207; culeasă în 1981, s. Risipeni, r-nul Făleşti, nord-vestul Basarabiei, de la Valeriu Pungă, de 15 ani; publicată în 2008.)

P I D O S N I C I I

[SĂ CROIASCĂ MAMA]

Bună nănaşe dragă de dimineaţă. M-a mânat mama să-mi dai coţofârcile (forfecuţele) să-i curuie badii Paştile, să le aibă în ziua de izmene nouă.

(*Snoava populară*... *III* p. 767; atestată în Muntenia, Transilvania şi Moldova, publicată iniţial în 1893. O variantă apărută în revista „Ion Creangă”, Bârlad, 1909), avea titlul *Toate-s de-a-ndoaselea*, prevestind numirea pidosnicie.)

[AM PLECAT SĂ FUR MERE]

Am plecat să fur mere, şi am furat pere, şi m-a găsit omul cu cireşul în vârful nucului furând napi, şi a luat un os de râmă, şi m-a pălit în călcâi la inimă, şi mi-a rupt trei coaste de după ureche;

de nu puneam foi de soc, muream pe loc.

(*Snoava populară*... *III* p. 769; atestată în Transilvania, publicată iniţial în 1892. O versiune a creaţiei date este în cartea „Folclor din Ţara Fagilor”, Chişinău, 1993, p. 276: *În livadă*, culeasă în 1982.)

CUM E ÎNTREBAREA, AŞA E ŞI RĂSPUNSUL

— N-ai văzut un ilău beat cu un ţigan de-a umăru?

— Ba văzut, în zori de sat pe din sus de ziuă, în răsăritul vacilor,

când scoteau muierile soarele cu bota la câmp.

(*Snoava populară*... *III* p. 460; atestată în Muntenia, Transilvania şi Moldova, publicată iniţial în 1865.)

UN CIUBOTAR BUCOVINEAN

Era odată un ciubotar bucovinean, care mânuia cu mare pricepere ciocanul în fierărie, pentru că îşi cunoştea prea bine meseria de lemnar şi aşa de meşteşugit lucra cu gealăul, că făcea nişte oale cum nu **s-**au mai aflat vreodată aşa de bune şi gătea în ele mâncăruri mai gustoase decât la vestiţii bucătari ai Bucovinei, pentru că aşa de bun ciubotar era!

(*Folclor din Ţara Fagilor*... p. 276; culeasă în 1960, s. Ropcea, r-nul Storojineţ, Bucovina, de la Gheorghe Meglei, 77 de ani; publicată în 1993.)

LA FURAT MIOARE

Într-o spreseară m-am cărărit pe o purcească şi am pădurit la o ajunsă. M-am cărărit pe un suiş, de unde am ochit că un ciobănit a oit nişte păşunite. Eu m-am cărpinit de pe scoborâş şi am cârlănit vreo trei furate. Da ciobănit când m-au ochit, mi-au cârligat vreo două trase de mi-au costit frântele.

(Idem, culeasă în 1982, s. Crasna, r-nul Storojineţ, Bucovina, de la Sorin Gherman, 16 ani; publicată în 1993.)

R A S P U N S U R I I S te Ţ E

[CA ÎNTRE FRAŢI]

Judecătorul:

— Dumnealui te-a pârât că i-ai zis „măgar”! Cu ce drept?

Pârâtul:

— D-apoi mi-e frate, domn judecător.

(*Snoava populară*... II, p. 292; atestat în Muntenia şi Transilvania, publicat iniţial în 1902.)

[BASTONUL]

Preşedintele tribunalului:

— Eşti învinuit că ai bătut pe soacră-ta până ţi-ai rupt bastonul. Nu-ţi pare rău de ce-ai făcut?

— Cum să nu-mi pară rău, domnule preşedinte, că era un baston nou-nouţ şi mă costă o groază de bani!

(*Snoava populară*... II, p. 293; atestat în Muntenia, publicat iniţial în 1927.)

ÎNTREBAREA ŞI RĂSPUNSUL

S-a-ntâlnit odată, pe o vale, un boier cu un cioban, care mâna o turmă de câteva sute de oi. S-a gândit boierul să-l prostească pe cioban – să-i pună o-ntrebare, la care acela să nu poată răspunde; şi-i zice:

— De unde – unde, câţi şi câte?

Ciobanul nu stă mult pe gânduri şi-i răspunde:

— De la şes – la munte

Toadre cu cin' sute.

(*Pătăranii folclorice*... p. 96; cules în 1967, s. Brăviceni, r-nul Orhei, centrul Basarabiei, de la Ion Conică, 53 de ani.)

SECRETUL VÂRSTEI ÎNAINTATE

Unul, care se credea tare deştept, l-a întrebat pe un bătrân:

— Ia spune-mi, moşule, ce ai făcut, că, iată, ajungi la suta de ani?

— Păi, dă!... Ce era să fac?... Am aşteptat.

(„Cuvântul Moldovenesc" (Chişinău), 1927, 27 febr., p. 4.)

APA MĂRII

Profesorul:

— De ce apa de mare este sărată?

Elevul:

— Pentru că ea conţine multe scrumbii.

(„Cuvânt Moldovenesc" (Chişinău), 1933, 17 dec., p. 4.)

IV

DERÂDERE SATIRICĂ

17

IFOSE ŞI MENDRE DE-ALE IGNORANŢEI

Trăim timpul marilor transformări economice, sociale, culturale, psihologice. Acum, când în majoritatea colectivelor de muncă, a fost declarată lupta pentru a învinge inerţia, formalismul, indiferenţa, obişnuinţa de a îneca acţiunea vie în trăncăneli sterile, considerăm drept datorie civică a fiecăruia de a pune umărul, sufletul şi capacităţile profesioniste la prosperarea cauzei comune, de a nu trece cu vederea neajunsurile care mai există în munca noastră. Restructurându-ne pe noi înşine, fiecare în parte, să demascăm propriile neajunsuri şi cele care împiedică fiecărui colectiv să depăşească mentalitatea zilei de ieri. În domeniul activităţii noastre, în ştiinţă, nimic mai periculos ca diletantismul – barieră în calea progresului, generator de nonvalori şi poluant dintre cele mai nocive. Anume la acest viciu – diletantismul în ştiinţă – intenţionăm să ne referim în rândurile de mai jos, cu speranţa, că expunându-ne părerea,

nepărtinitor şi obiectiv, o facem întru binele ştiinţei şi mersului nostru înainte.

Am avut multe ocazii de a-l asculta pe colaboratorul sectorului de etnografie al AŞ A RSSM Gheorghe Spataru, vorbind în faţa unor auditorii prestigioase de savanţi-filologi şi istorici la conferinţe şi simpozioane ale etnografilor, folcloriştilor, lingviştilor. Şi de multe ori ne ardea obrazul pentru vorbele bombastice, lipsite de miez, oricând aproape unele şi aceleaşi. Ne ardea obrazul, deoarece acest soi de pălăvrăgeală ne prezenta în ochii lumii cultura, ştiinţa, republica.

Pe G. Spataru îl cunoaştem de mulţi ani şi din cadrul deplasărilor pe teren prin satele republicii. Imaginea este nu mai puţin stânjenitoare. Poposind în deplasări folclorice prin satele republicii, am aflat lucruri stranii despre acest coleg al nostru, care se „impune" prezentându-se organelor locale prin aproximativa formulă: Gheorghe Spataru – lector-ateist, reprezentant al presei şi al Academiei de Ştiinţe. Pentru a pune în mai mare „viteză" conducerea locală, dumnealui se referă, asemenea lui Cicikov (personaj gogolian), la nişte „importante" convorbiri de caracter politic şi ideologic, pe care le-ar fi avut recent cu anumite autorităţi de resort dintre cele mai de răspundere…

Cine este în adevăr G. Spataru? Din capul locului o spunem: un om foarte sociabil cu toată lumea, vorbăreţ şi harnic la dat mâna şi la împrietenire cu oricine – oameni de-o vârstă sau mai în vârstă, oameni mai tineri ca el, dar oameni cu merite în felurite domenii (cultură, ştiinţă etc.). Acest fel de sociabilitate îl ajută mult pe G. Spataru atât la alcătuirea şi publicarea lucrărilor sale, cât şi la o atitudine îngăduitoare a criticilor faţă de ele; îl ajută atât la obţinerea permisiunilor de a participa la numeroase întruniri ştiinţifice republicane şi unionale [sovietice], unde ne reprezintă ştiinţa. Spre deosebire de alţi cercetători-folclorişti, G. Spataru este foarte răzbătător şi la obţinerea deplasărilor de lungă durată. Ce înseamnă aceasta? Lucru ştiut, orice deplasare este plătită de stat suplimentar, supra salariu. Se plăteşte suplimentar şi şoferului, care îl transportă pe cercetător, nemaivorbind de alte cheltuieli de stat inerente în asemenea cazuri. Organizarea oricăror expediţii pe teren prevede acumularea de materiale, ce sunt înregistrate documentar şi predate spre păstrare şi cercetare în (fondurile de stat arhivistice, muzeistice şi de altă natură. Anume aşa procedează arheologii, de exemplu (colegi

de instituţie ai lui G. Spataru), aşa procedează cei vreo zece folclorişti ai Academiei. Excepţie de la regulă face G. Spataru, care, de peste 20 de ani, nu predă nimic din ceea ce înregistrează pe teren, ci îşi sporeşte an de an colecţia personală de folclor, pe care o foloseşte cum îi convine. La o recentă întrunire a folcloriştilor [sovietici] (mai, 1985) activitatea amatorilor de colecţii personale, întocmite pe banii statului, a fost calificată drept chestiune penală, de care trebuie să se ocupe organele judiciare, nu cele ştiinţifice.

Până la o atare atitudine a lui G. Spataru faţă de activitatea de colectare a folclorului, să vedem care sunt consecinţele colecţiei acestuia pentru ştiinţă.

Se ştie, că textul folcloric, predat arhivei de stat, este documentat (când, unde şi de la cine a fost înregistrat) şi poate fi controlat oricând şi de oricine, iar textul din colecţia personală nu poate fi supus unui astfel de control. În cazul când posesorul unei arhive personale urmăreşte scopuri meschine, el poate specula cum doreşte cu textele acestei arhive. Datorită faptului că nu predă la arhiva Academiei materialele adunate în expediţii, G. Spataru le poate falsifica după bunu-i plac atunci când le publică sau numai când scrie despre ele; poate indica sub text orice sursă de teren doreşte, lărgind astfel geografia răspândirii subiectului; poate include texte de origine livrescă, neînregistrate pe teren; poate schimonosi conţinutul textului pentru a susţine pe această cale prezenţa în el a unor idei anume.

Este clar că în această situaţie descoperirea şi demascarea falsificărilor devine relativ anevoioasă. Şi totuşi, confruntarea datelor şi a materialelor din felurite publicaţii semnate de G. Spataru face posibilă divulgarea unor astfel de mistificări. Să începem de la cele mai uşor confruntabile documente – fotografiile, incluse şi comentate de G. Spataru în lucrările sale.

Comparând atent ansamblul câtorva detalii din două fotografii, publicate în LTPS, pag. 48 – 5 şi 49 – 19*81, descoperim, că e vorba de imagini ale aceluiaşi colectiv de interpreţi de teatru popular, însă

---

* Aici şi în continuare cităm prescurtat numirile lucrărilor lui G. Spataru, editate la Chişinău: LTPS – În lumea teatrului popular (Schiţe), 1984; DPMA – Drama populară moldovenească (Antologie). 1976; IMND – Историческая молдавская народная драма, 1980. Cifra ce urmează după defis, înseamnă pagina, în lucrări neindicată. a grupajului de fotografii, alăturat paginii de carte.

comentariile lui G. Spataru ne trimit la piese şi localităţi foarte diferite: 1) „dramatizarea populară *Capra*, s. Pelinia, r-nul Râşcani [Drochia]" şi 2) „drama *Malanca*, s. Clocuşna, r-nul Ocniţa". Cum poate fi ca unii şi aceeaşi interpreţi, în aceleaşi costume şi măşti, să aparţină şi Peliniei, şi Clocuşnei; şi dramatizării *Capra*, şi dramei *Malanca*?!

Fotografia uneia şi aceleiaşi figuri este pentru G. Spataru ilustraţia „documentară" a unui personaj din drama *Codrenii* în IMND, pag. 32 – 4, iar în LTPS, pag. 48 – 14 – a unui personaj din drama *Bujorenii*; aceeaşi „târgoveţi" sunt personaje ale dramei *Bujorenii* în DPMA, pag. 112 – 2 şi ale dramatizării *Măscăricii* în LTPS, pag. 48 – 4.

Ultima fotografie din DPMA, pag. 208 – 2, este comentată de G. Spataru drept imagine a personajului Anul-Vechi (într-adevăr, înfăţişează un om bătrân), dar pentru prima fotografie din IMND, pag. 32 – 1, şi pentru o fotografie din LTPS, pag. 48 – 6, acelaşi chip de moş cu barbă şi plete lungi este numit... Anul-Nou. Mai mult decât atât: în două cazuri se spune despre această figură, că e din drama *Bujorenii* (DPMA, pag. 208 – 2 şi LTPS, pag. 48 – 6), **într-**un caz, că e din drama *Novăcia* (IMND, pag. 32 – 1), în altele două – că e din drama *Jienii* (LTPS, pag. 48 – 11 şi 48 – 15); **într-**un loc se arată, că e din „s. Brânzeni, raionul Edineţ" (LTPS, 48 – 6), iar în alt loc – „s. Mejdurecie, regiunea Cernăuţi" (LTPS, pag. 48 – 11). Astfel, în aceeaşi lucrare (LTPS), la distanţă de patru pagini doar, aceeaşi figură este şi „Anul-Nou din drama haiducească *Bujorenii*, s. Brânzeni, r-nul Edineţ" şi „Anul-Vechi din drama Jienii, s. Mejdurecie, regiunea Cernăuţi".

În cursul unui singur an (1985) G. Spataru face trei declaraţii diferite despre neobişnuita bogăţie de subiecte în teatrul popular moldovenesc: 1) 100 de subiecte (!), la un simpozion din Cernăuţi, 2) 110 (!!), **într-**un articol din culegerea *Фольклорный театр народов СССР*, pag. 141, şi 120 (!!!) în revista *Scânteia Leninistă* (nr. 12). Amintim, că toate aceste informări senzaţionale, prin nimic argumentate, sunt făcute de G. Spataru în cursul unui singur an.

Chiar numai aceste tratări „ştiinţifice" ale materialelor de teren ar fi de ajuns, credem, pentru imaginea de „specialist" în materie de teatru popular a lui G. Spataru.

Dar pildele jocului de-a ştiinţa în lucrările şi activitatea „savantului" sunt mai multe şi mai grave.

În cartea *Folclor moldovenesc*. *Crestomaţie* (Chişinău, 1966, pag. 290 – 296) G. Spataru publică textul dramei populare *Partizanii*,

indicând următoarea sursă de teren: „Înregistrată în 1963... s. Hâjdieni, raionul Râşcani”. Peste 10 ani, când Crestomaţia de folclor moldovenesc devenise o raritate bibliografică, G. Spataru publică aceiaşi piesă, cu anumite schimbări redacţionale, în cartea sa DPMA, pag. 206 – 212, indicând o cu totul altă sursă: „Înregistrată în 1973 de la interpreţii... din's. Buda, raionul Hliboca, regiunea Cernăuţi”. În felul acesta G. Spataru creează cititorului falsa impresie despre circulaţia piesei *Partizanii* (acelaşi subiect) dincolo de hotarele republicii. În altă lucrare (LTPS, pag. 70 – 71), unde nu aduce niciun text al piesei respective, acelaşi autor formulează două concluzii: „Drama *Partizanii*... este răspândită aproape în toate raioanele din nordul şi centrul republicii” şi „până în prezent sunt cunoscute 22 de variante”. Iată aşa poate creşte numărul variantelor unei piese, când lipseşte documentarea de arhivă corespunzătoare: de la o singură varianta, culeasă în 1963, se ajunge, prin**tr-**o simplă declaraţie, la 22 de variante, mai făcâ**ndu-**se şi multă zarvă teoretică în jurul importanţei unui atât de „larg” răspândit subiect de teatru popular.

Comentând costumaţia interpreţilor dramei *Partizanii*, G. Spataru afirmă, că aceasta „redă cu exactitate costumele reale, purtate de... ofiţerii armatei noastre, cât şi uniforma germană din timpul ultimului război” (DPMA, pag. 207). În piesă figurează un singur ofiţer sovietic şi unul fascist, deci: numai doi militari, pe care îi şi arată G. Spataru în fotografia din IMND, pag. 32 – 6, numai că... ambii sunt în costume militare sovietice şi încă numiţi la hurtă „eroi pozitivi”. Ne putem convinge astfel, cât de reală e «uniforma germană» şi cât de vigilent e G. Spataru la publicarea şi comentarea materialelor documentare etno-folclorice.

Pentru G. Spataru documentarea ştiinţifică riguroasă parcă nici nu există. El, vedeţi, „dacă trebuie”, poate „documenta” textele şi fotografiile, indicând la voia întâmplării numirea creaţiei, a personajului, anul înscrierii, satul, raionul ş. a; lui prea puţin îi pasă de veridicitatea datelor bibliografice. Până şi o scriere de-a lui Lenin, dacă lui G. Spataru îi convine **s-**o numească aşa cum doreşte, o poate face, indicând fără pic de remuşcare sursa bibliografică: „V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, pag. 8 – 9” (DPMA, pag. 10) pentru un titlu de lucrare, ce nu figurează în genere în indicele operelor lui V. Lenin (în loc de „Însemnări critice cu privire la problema naţională”, G. Spataru oferă de la sine intitularea: „Două culturi în cadrul fiecărei culturi

naţionale”).

Deseori îl auzim pe G. Spataru vorbind despre oglindirea prieteniei popoarelor în piese de teatru popular, despre acelaşi lucru scrie dumnealui şi în lucrările sale deja citate – DPMA, pag. 88, 89, 213; IMND, pag. 76, LTPS a pag. 72, 75, însă ilustraţiile factologice pe care le prezintă (foarte puţine la număr – două texte!) sunt de altă natură. Astfel, după ce anunţă în prefaţa textului, că *Malanca* este „o adevărată întruchipare a spiritului internaţionalist, a ideii prieteniei popoarelor” (DPMA, pag. 213), G. Spataru prezintă pe câteva pagini (214 – 218) un text întru totul străin afirmaţiei din comentariu, ceea ce, implicit, are o regretabilă rezonanţă ideologică asupra cititorului (ca, de altfel, şi în cazul amintit mai sus al dramei *Partizanii*).

În lucrările şi declaraţiile publice ale acestui cercetător tema prieteniei popoarelor ajunge a fi pur şi simplu bagatelizată politic, transformată în obiect de zeflemea. În DPMA, de exemplu (pag. 160 – 1), G.I. Spataru comentează patetic: „Cu câtă mândrie în ochi întruchipează acest erou al dramei *Malanca* ideea înfrăţirii poporului moldovenesc cu marele popor rus! Stema RSFSR încununează întreaga lui costumaţie festivă”. În adevăr ceea ce încununează costumaţia personajului este steaua cu cinci colţuri, şi nicidecum stema RSFSR; această stemă, însă, poate fi presupusă (din imagine nu e clar, dar se poate deduce din alte fotografii) ca „încununând” costumaţia în regiunea burţii… Este în acest comentariu al lui G.I. Spataru un joc iresponsabil, a cărui descifrare e destul de transparentă.

Insolenţa politică a lui G. Spataru este manifestată mult mai făţiş în altă lucrare a sa – IMND, pag. 32 – 7, unde prin cuvintele: „Frumoasa Malancă este condusă (escortată) la execuţie…” comentează o imagine, ce reprezintă clar momentul escortării eroinei pozitive *Malanca* de către duşmanii ei – personage, care, în fotografia lui G. Spataru, poartă pe chipiuri stele cu cinci colţuri şi stema Uniunii Sovietice… Unul dintre aceste personaje negative e chiar acela, despre care a fost spus, că întruchipează cu multă mândrie „ideea înfrăţirii poporului moldovenesc cu marele popor rus”.

Nu mai puţin iresponsabilă este (în prezentarea unei piese de origine folclorică suspectă) remarca de autor, referitoare la măscărici şi minorităţile naţionale: „Măscăricii sunt îmbrăcaţi în straie, reprezentând popoarele conlocuitoare” (DPMA, pag. 119).

Exemple de atitudine ştiinţifică, politică şi morală, incompatibile

ţinutei savantului, sunt, desigur, mai multe în lucrările şi activitatea lui G. Spataru; ele toate, însă, converg spre o singură formulă explicativă: ifose şi mendre de-ale ignoranţei sau jocul de-a ştiinţa.

[Publicat iniţial în „Literatura şi Arta” (Chiăinău), 1986, 18 sept., p. 7. În acele timpuri semnarea, *ca unic autor*, a unui articol cu note politice, de regulă nu se publica, iar găsirea unui „coautor” nu era deloc simplă, fiecare temândui-se de un posibil bucluc; dintre colegii-folclorişti doar Sergiu Moraru a acceptat acest rol periculos, articolul având semnăturile amândurora.]

18

UIMITOARE COINCIDENŢE DE GÂNDIRE CUVÂNT ÎN CUVÂNT

C. I. Gulian, *Sensul vieţii în folclorul românesc*, Bucureşti, 1957, pag. 22:	Gr. Botezatu, *Legende,* *povestiri orale*, Chişinău, 1975, p
Din punct de vedere teoretic el a ajuns, împotriva teoriilor „influenţelor” şi „imigraţiunilor”, la teza justă că basmul este o *creaţie firească a oricărui popor*.	Din punctul de vedere t ajuns, împotriva ideilor „influ „imigraţiunilor”, la teza justă folclorice sunt o creaţie fireasc popor.
C. I. Gulian, *Sensul vieţii în folclorul românesc*, Bucureşti, 1957, pag. 23:	Gr. Botezatu, *Poveşti* Chişinău, 1976, pag. 12:
Eminescu a pătruns cel mai adânc în problema conţinutului creaţiei populare; [...] a înţeles admirabil raportul între conţinut şi formă	Eminescu a pătruns problema conţinutului creaţiilo a raportului dintre conţinut şi fo
Ovidiu Bârlea, *Antologie de proză populară epică, vol. I*, Bucureşti, 1966, pag. 15:	Gr. Botezatu, *Poveşti* Chişinău, 1976, pag. 9: Î
Mărturiile despre povestit din trecutul îndepărtat şi de la o seamă de popoare primitive arată că naraţiunule, îndeosebi cele cu caracter legendar [...]	Mărturiile despre po trecutul îndepărtat şi de la o popoare primitive arată că îndeosebi cele cu caracter legen
C. I. Gulian, *Omul în folclorul african*, Bucureşti, 1967, p. 9:	Gr. Botezatu, *Legende,* *povestiri orale*, Chişinău, 1975, p
Mitul reflectă efortul omului primitiv de a înţelege lumea şi de a se înţelege pe sine; el este cosmologie şi	Mitul reflectă efortul omu de a înţelege lumea şi de a se sine; el este cosmologie şi antro

antropologie Николае Рошияну, *Традиционные формулы сказки*, Москва, 1974, стр. 40: в первобытной мифологии, фантастика является элементом верований (вызванных бессилием человека перед природой)	Gr. Botezatu, *Poveşti* Chişinău, 1976, pag. 26: În mitologia primitivă fa un element de credinţă neputinţa omului în faţa forţelo

Din economie de spaţiu, evitând pasajele mari, am expus aici o mică parte din marea cantitate de asemenea mostre – operă, cu care acest blând şi tăcut Botezatu şi-a rebotezat numele de cercetător în plagiator; dumnealui este autorul amplelor studii introductive pentru volumele de creaţie populară în grafie rusească (anii 1975 – 1980): 1) *Legende, tradiţii şi povestiri orale*, 2) *Poveşti fantastice*, 3) *Poveşti nuvelistice*, pe care nu le putem vedea reeditate (al câtelea an!) în grafie românească, deoarece, fără plagiat (i-l divulgasem public în 1992), autorul acestora nu le poate scrie, adică nu are ce da pentru tipar ca lucrare proprie.

[În variantă ceva mai desfăşurată, materialul a fost publicat în cotidianul „Moldova Suverană” (Chişinău), 1992, 5 martie, p. 4.]

19

MOLDOVENI NUMAI CU NUMELE

(ROMÂNI? – CATEGORIC NU)

Am publicat acest articol pe când existau state (la care mă refer) ca RASS Abhază, Cehoslovacia, Republica Democrată Germană (în paralel cu RFG), Iugoslavia, RSS Moldovenească, Uniunea Sovietică.

Era perioada restructurării sovietice-gorbacioviene, când ne puteam permite să gândim în scris, inclusiv prin unele publicaţii, despre *deznaţionalizarea popoarelor din URSS, despre necesitatea revenirii moldovenilor sovietici la alfabet latin, ei fiind popor de origine romanică*.

Dar nu ni se permitea, categoric! *să-i numim pe moldoveni români*.

Am evidenţiat cu litere aldine câteva dintre frământările şi aspiraţiile acelor moldoveni.

În aceste rânduri, de la 1988, abordez şi o delicată problemă, rămasă din păcate nerezolvată pozitiv, de ortografie, ortoepie şi

morfologie a limbii române.

M-am întors nu demult dintr-o expediţie folclorică întrucâtva neobişnuită. Împreună cu o grupă de colegi am cutreierat timp de două săptămâni o serie de cătune, sate şi orăşele din Caucazul de Nord, înfiinţate sau numai populate, relativ organizat şi masiv, de moldoveni încă de prin anii '60 ai veacului trecut [XIX], unele din ele – mult mai înainte. Se numesc aceste aşezări *Moldovka*, *Moldovanovka*, *Moldavanskoe* (*Moldovanca* – după cum îi zic localnicii), *Soloneşti*, *Mekerstuk*, *Thamaha* (*Tămăşinca*), *Mahadâr*, *Gantiadi*, *Krîmsk*, *Şabanovka*. N-am reuşit, fireşte, să colindăm şi alte aşezări caucaziene în care de asemenea trăiesc moldoveni. Dar putem afirma: în toate aceste localităţi moldovenii se află în relaţii de bună înţelegere cu armeni, ruşi, ucraineni, tătari de Crimeea, greci ş.a.

De la o localitate la alta populaţia moldovenească variază între câteva familii şi câteva sute de familii.

Nu mă voi opri aici la valoroasele materiale folclorice, etno-folclorice şi mitologice pe care le-am adunat pe acolo; voi încerca să expun câteva constatări şi reflecţii de caracter lingvistic apărute în urma vizitării şi cunoaşterii acelor moldoveni – reflecţii pe care aş vrea să le împărtăşesc atât publicului cititor, cât şi Comisiei pentru studierea istoriei şi problemelor dezvoltării limbii moldoveneşti. [Se instituise la Chişinău o asemenea comisie.]

1. Aproape fiecare moldovean, femeie sau bărbat, cu care intram în dialog, ni se scuza de limba pocită, împestriţată de cuvinte şi expresii ruseşti, pe care o vorbeşte.

2. Despre grădiniţe sau şcoli în limba maternă – nici pomeneală. Dar au fost! Şcoli. Până la „bătălie" (războiul de pe urmă [1941 – 1945]). Şi să vezi minune: „Cu buchii ca la români erau cărţile. Şi scriém cu buchii di-aşelea".

3. Este vorbită liber limba maternă, de mari şi mici, în familiile unde mama şi tata sunt moldoveni; dacă unul din membrii familiei este de altă naţionalitate, celălalt membru, moldovean, după**zece** – cincisprezece ani nu se mai poate exprima liber în limba părinţilor.

4. Pierderea limbii materne duce la deznaţionalizare: moldoveanul care nu mai poate vorbi moldoveneşte se sfieşte a se numi (înregistra) moldovean; localităţile reprezentate astăzi de numai câteva familii de moldoveni sunt cunoscute de oamenii în vârstă din partea locului drept aşezări cu o densă populaţie moldovenească în

deceniile trecute. Satul Moldovka, fondat de peste 150 de ani, populat odinioară exclusiv de moldoveni, a ajuns a fi o aşezare moldovenească mai mult cu numele. În satul Mahadâr, complet moldovenesc şi el odată, au rămas numai doi vorbitori ai graiului. Inevitabila deznaţionalizare treptată a Mahadârului şi Moldovkăi a fost accelerată prin includerea unor puternice valuri migraţionale nemoldoveneşti. La rând e Moldovanovka...

Dar mă surprind aici cu gânduri mai de-acasă: ce înseamnă pentru dezvoltarea cultural-lingvistică a naţiunii noastre numai uzina metalurgică din Râbniţa? Şi nu e deloc un caz aparte. Dar de „marele" plan bodiulist [Bodiul, prim-secretar al CC, PC, RSSM] de reconstruire fundamentală a Chişinăului vă mai amintiţi? Încă două-trei acţiuni de acest gen şi vom rămâne moldoveni numai cu numele.

5. Limba maternă, care mai este în uz la moldovenii nord-caucazieni, o limbă neliterară şi mai săracă decât cea vorbită a moldovenilor din republica noastră, poartă amprenta graiului ţăranilor basarabeni din a doua jumătate a secolului XIX, limbă fără multe din acele neologisme şi urbanisme ce pătrund prin intermediul cărţii, presei periodice, radioului şi al altor mijloace de răspândire şi dezvoltare a limbii naţionale.

Aşa împuţinată şi neliterară cum se prezintă astăzi, limba vorbită de moldovenii nord-caucazieni e totuşi limba noastră; nu e's te o al t a l i în bă, deşi deţinătorii ei au trăit şi trăiesc la mare distanţă de fosta Basarabie, contactele lor cu aceasta fiind aproape nule. Aşadar, un termen de peste 120 – 150 de ani de izolare de mediul baştinii, fără măcar o gazetă în limba naţională, nemaivorbind de transmisiuni radio sau TV (undele postului Chişinău nu ajung până acolo), n-au dus la constituirea unei alte limbi, deosebite de cea a strămoşilor.

Şi acum mă întreb şi vă întreb: dar din 1812 încoace (anul dezmembrării în două a poporului moldovenesc) **s**-au putut oare forma două limbi diferite: una a moldovenilor din dreapta şi alta a celor din stânga Prutului? Nimeni nu zice că miile de nemţi, polonezi, coreeni, bulgari, unguri, cehi, slovaci, greci, care în virtutea diferitelor cauze trăiesc în Uniunea Sovietică în mase şi teritorii compacte, ar vorbi altă limbă decât cea a conaţionalilor lor din RDG şi RFG, Polonia, RPD Coreeană şi Coreea de Sud, Bulgaria, Ungaria Cehoslovacia, Grecia. De ce atunci pentru moldoveni se face excepţie? Numai de-aceea că în România li se zice români? Nici dunganilor din ţara

noastră [sovietică] nu li se zice chinezi, dar despre limba lor se afirmă oficial că e un dialect al chinezei. Oare limba noastră nu-i un dialect sau numai [ba chiar numai!] grai al românei? Avem de a face doar cu situaţii lingvistice de acelaşi tip.

6. Cu privire la funcţia socială a limbii. Anunţând inaugurarea Universităţii din Chişinău la 1 octombrie 1946, ziarul „Moldova Socialistă" scria că, pentru început, neavând republica destule cadre naţionale, predarea unor discipline se va face în limba rusă. Într-adevăr: întrucât e vorba de universitatea unei republici naţionale, cum să nu fie predarea în limba republicii? Şi acum să ne întrebăm: oare nici până astăzi, după 42 de ani, să nu putem avea cadre naţionale? Oare aceasta să fie cauza faptului că în limba [numită] moldovenească nu se predă nici în atâtea alte instituţii de învăţământ, mari şi mici, din republică?

Cum să-şi cunoască moldoveanul limba, să o vorbească nepocit, odată ce n-o aude şi n-o vede fixată în scris: nici în multe instituţii de învăţământ, nici la locul de lucru, nici la adunări, nici în magazin, nici la spital, nici în transportul public, nici în stradă?! „Ba se aude şi chiar se vede pe ici-colo" – mi se va reproşa cu pedantism. Păi nu pe ici-colo, ci peste tot în Republica M o l ci o v e ne a's că trebuie să fie aşa, le voi răspunde, adăugând: inclusiv cunoaşterea unei limbi de comunicare între vorbitori de limbi diferite (internaţionala esperanto sau una străină) – o limbă ce i-ar pune în condiţii e g al e pe reprezentanţii tuturor popoarelor sovietice. În caz contrar, în condiţiile social-economice şi naţionale cunoscute până în prezent, limba unei naţiuni este sortită treptatei dispariţii cu sau fără convulsii naţionaliste. Un avansat grad al deznaţionalizării l-am putut constata în cazul moldovenilor nord-caucazieni, dar acelaşi proces nu ne este străin nici nouă, climatul fiind asemănător în multe privinţe. Reuşi-vom oare să schimbăm situaţia? Unora le reuşeşte câte ceva. Populaţia armeană din amintita Moldovka, de pildă, a obţinut ca la şcoala din localitate să se deschidă clase în care majoritatea obiectelor să se predea în armeană, cu alfabet armean.

7. Apropo de alfabet. Popoare slave (cehii, slovacii, slovenii, croaţii, polonezii) şi balto-slave (letonii, lituanienii) scriu cu litere neslave, cu alfabet latin, iar moldovenii – unicul popor sovietic al cărui limbă e de sorginte latină – nu au dreptul de a reveni la alfabetul latin („Nu, nu, nu şi încă o dată nu!" – ni se spune [era decizia unui mare

demnitar de la CC al RSSM]). Cum de in anii ’30 [sec. XX] **s-**au putut folosi de alfabetul latin toţi moldovenii (şi cei din stânga Nistrului, şi cei din Caucaz), iar în anii Restructurării [sovietice gorbacioviene] nu se poate? Limba sârbo-croată utilizează două alfabete – chirilic şi latin, existând publicaţii în ambele grafii. Oare n-am putea *începe* şi noi trecerea la alfabetul latin prin deschiderea măcar a unei publicaţii periodice, a câtorva ore facultative de scriere şi citire cu litere latine? Desigur, apar felurite greutăţi – nu este real ca prin**tr-**un decret să treacă toată lumea [mai ales, cea ne-moldoveană], brusc, peste noapte, la alfabet latin.

8. Una dintre greutăţile cu care ne războim de multă vreme este aspectul ortografic-ortoepic al limbii. Sunt sunete ale limbii noastre pentru care nu avem semne grafice. E vorba de necesitatea unor semne pentru semivocale (sunetele „scurte” *e*, *u*, *o*, *i* şi elementul avocaţic *ĭ*), pentru foarte naţionalul diftong *ca*, pentru sunetul *g* medio-lingval şi cel postero-lingval, pentru foarte frecventul *dz* şi cu totul anevoie de redat în scris *ñ*: cuvinte ca „ñinune” (urâciune) şi „ñinunat” (urât) noi le redăm prin „minune (frumuseţe) şi „minunat” (frumos). Chestiunea nu e deloc măruntă. Folcloriştii, spre exemplu, sunt nevoiţi să înscrie şi să publice creaţii orale cu multe cuvinte redate inexact din punct de vedere al pronunţării populare autentice.

9. Închei aceste câteva reflecţii nu tocmai optimiste cu o relatare *semnificativă*, cred, culeasă de la Suman Dumitru a lui Ilie, de 58 de ani (20 iunie 1988, orăşelul Gantiadi, raionul Gagra, RASS Abhază): „Aişĭ, tot Mahadâru o fost moldovenĭ – pólnoe seló (întregul sat). Da-n Gant’ĭadi [oraş] o fost Jintirişī, Suman [***82**], Furnic Borĭa şi Nadea. O mai fost şi alţi, şi sunt, da copchiī lor di-amî nu grăiesc moldovineştī…”

[Articol publicat în revista „Moldova” (Chişinău), 1988, nr. 10, pag. 10; cu titlul *Moldoveni numai cu numele*?… *Constatări şi reflecţii de pe urma unei deplasări în Caucazul de Nord*.]

20

NOI ÎNCERCĂRI DE ÎNTUNECARE

[* Multe nume de oameni şi localităţi româneşti, ruşii, datorită unei obişnuinţe a limbii lor, le accentuează pe prima silabă a cuvîntului; nu zic Bodrug, Botnari, Bravicea, Condriţa, Malcoci, Rotari etc., ci, incorect: Bodrug, Botnari, Bravicea, Condriţa, Malcoci, Rotari etc.; observăm că şi în cazul de faţă interlocutorul nostru, mult rusificat, nu-şi zice Suman, ci Suman.]

A CONŞTIINŢEI NAŢIONALE ROMÂNEŞTI

Dragi cititori ai acestui studiu, aş vrea să conştientizaţi, că pământul dintre Prut şi Nistru, Marea Neagră şi Bucovina de Nord – străveche componentă statală a Munteniei la sud (Bugeacul) şi a Moldovei în restul mai mare al spaţiului – din 28 mai 1812, a fost şi continuă să fie şi astăzi împuţinat ca zestre strămoşească a băştinaşilor, moşneni de viţă veche, de peste trei mii de ani, care la început erau numiţi geţi şi daci, iar cu trecerea timpului – daco-romani, mai apoi devenind, cum sunt pe drept şi în prezent, români munteni şi moldoveni.

Doresc să cunoaşteţi aceste realităţi istorice, sfinte adevăruri, pentru că multora dintre locuitorii de astăzi, băştinaşi ai ţinutului dat, le-a fost şters din memorie izvodul rădăcinilor – să nu mai ştie că se trag din viţă geto-dacică, să nu mai ştie nimic despre daco-romani, să uite chiar că sunt români, cu vorbă, port şi obiceiuri milenare de munteni şi moldoveni. Trăim între omănaşi *interesaţi până şi de schimbarea limbii noastre – să uităm că e românească (mai întâi să-i zicem* moldovenească, *apoi să o uităm cu totul) şi să vorbim altă limbă.*

— *Я румын бессарабский. Всем с гордостью говорю об этом. (Sunt român basarabean. Îmi place să o spun la toţi) – zice, în limbă străină, un locuitor al Basarabiei dinspre Mare. – И хочу читать что-нибудь об истории Бессарабии; но чтоб было по-русски, потому что по-румынски я не понимаю. (Şi vreau să citesc ceva* despre *istoria Basarabiei, dar să fie în ruseşte, pentru că româneşte nu înţeleg.)*

O mărturie similară am auzit şi de la un bărbat, şofer, din Moldovka (de lângă Adler, Federaţia Rusă).

Aceasta e situaţia. Spre aceasta ne împing omănaşii *deznaţionalizării noastre – să nu ne mai cunoaştem limba, să-i tot dăm cu vorbe străine şi strâmbe: krâşi (acoperiş), krâşkî (capac), holodilnic (frigider), kuliok (pungă), siliodcă (scrumbie), şliopanţi (târlici), storoj (paznic), uciotcic (socotitor), sok, sokuri (suc, sucuri), zarplată (salariu), m-am stăruit (m-am străduit), se primeşte (reiese), nu se primeşte (nu iese), am primit hotărârea (am luat/adoptat decizia), realizăm ceapă (vindem ceapă)* etc., etc., etc.

Pentru ca să uităm rădăcinile neamului din care ne tragem şi să vorbim cu cât mai multe expresii deocheate, inculte, ni se bagă pe gât calupuri de istorie aşa-zis integrată – „Moldovenii în istorie”, „Statalitatea poporului moldovenesc”, „Istoria Moldovei în date”, „Limba

moldovenească şi răuvoitorii ei”; *ba chiar şi un*... *„Dicţionar moldovenesc-românesc”* (*apoteoza tâmpeniei*!).

Despre lucruri de acestea (*cu privire la istorie, naţiune, limbă, grai, zicerea corectă*) *scriu în continuare*. *Citiţi, Vă rog, mai departe şi vedeţi la cât iese*.

* * *

Până spre sfârşitul veacului XV hotarele estice ale Ţării Munteneşti (a dinastiei domnitorilor Basarabi) cuprindeau interfluviul prutonistriean, de către Mare, cu cetăţile Chilia, Şmil (Ismail) şi Cetatea Albă. În anii 1465−1475, în urma luptelor oştenilor lui Ştefan-vodă al Moldovei cu ai voievodului muntean Radu cel Frumos, deşi ajutaţi, muntenii, de armata otomană, această importantă fâşie de pământ a intrat sub stăpânirea Moldovei, continuând a se numi Basarabia, în amintirea domnitorilor ei de până atunci.

În lucrarea *Basarabia* (*Cinci secole de istorie*), din martie 1878, poetul şi publicistul M. Eminescu, referi**ndu-**se la respectiva realitate istorică, scria: „După ce Ştefan cel Mare a luat de la Valachia, între anii 1465−1475, părţile de sud, câte le aveau Basarabii între Prut şi Nistru, aceste părţi a [u] păstrat numele distinctiv a [l] dinastiei *primae occupantis* [de primă posesoare], a Basarabilor”. 1**83**

Locuitorii de baştină ai acestei zone vorbesc şi astăzi, în secolul XXI, graiul muntenesc (nu moldovenesc) al aceleiaşi, cu a moldovenilor, limbi române.

Munteneşti − ca formă de expresie orală populară − sunt cuvintele *arabá* şi *armán*, de exemplu, astfel pronunţate de mulţi locuitori autohtoni ai primordialei Basarabii. În graiul moldovenesc,

---

1 Vezi ale sale Opere, IX: Istorice. Traduceri, studii, transcrieri, excerpte, Ediţie critică, prefaţă, note şi comentarii de Aurelia Rusu, Bucureşti, Editura Minerva, 2000, p. 305; adevăr confirmat şi de oameni de ştiinţă − istorici şi filologi: 1) „Din timpul domniei lui Basarab [1310−1352] datează denumirea de Basarabia care s-a dat porţiunii sudice a teritoriului dintre Prut şi Nistru” (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, Istoria românilor, I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1974, p. 274); 2) „Se ştie că pînă la 1812 numele de Basarabia se dădea părţii sudice a teritoriului dintre Prut şiu Nistru, care aparţinuse Ţării Româneşti (Munteneşti). Basarabii au fost domni ai acestei ţări mai multe secole.” (Nicolae Corlăteanu, Răspîntii, Chişinău, 1995, p. 112); 3) „Basarabia (... −) sudul teritoriului dintre Prut Şi Nistru (stăpînită iniţial de Ţara Românească...)” (Doru Mihăescu, Bucovina şi Basarabia, Iaşi, 2000, p. 145).

acestor cuvinte li se zice *harabá* şi *harmán*.

Munteneşti sunt şi ziceri ca: *aşe*, *altuit*, *cinuşa*, *clipă*, *măntăi*, *a răghila*, *turna*, *vârteniţi*, *vrăstari*, care în grai moldovenesc au formele: *aşa*, *hultuit*, *şenuşa*, *după*, *măntăli*, *a răjila*, *tucma*, *vârtelniţi*, *lăstari*.

Muntenismele *áia*, *álea*, *ắla*, *ắsta* corespund formelor literare *acea*, *acelea*, *acesta* (vezi *Texte dialectale*, vol. I, partea II, Chişinău, „Ştiinţa”, 1971, p. 56 – 73, 86 – 125; textele volumului în cauză, deşi numite cu hurta „moldoveneşti”, au fost corect-merituos înregistrate pe bandă magnetică, transcrise fonetic şi publicate, cele mai multe, chiar „munteneştile”, de Vasile Staţi, personaj mai puţin meritoriu al rândurilor din continuarea acestui studiu).

Alte cuvinte munteneşti, cum ar fi: *chedină* (uruioc), *chilér* (cămară), *cotléţ* (ochi în iţe), *canavéi* (aţă de legat caierul), *dert* (necaz), *duén* (tăvălug), *duşég* (saltea), *lin* (jgheab de lemn în care se pisează strugurii), *potnóg* (tălpig), *práşină* (tescovină), *trâmbī* (valuri de pânză), *zămăcriş* (brânză de vacă nestrecurată, chişleag) ş.a., pe care le auzim astăzi de la românii perimetrului Cetatea Albă (Белгород-Днестровский) – Reni – Ismail – Chilia, nu au forme dialectale de grai moldovenesc, ele păstrând, solitare, îndepărtatul ecou al vorbirii româno-basarabe.

Ocupanţii ruşi de la 1812 ai spaţiului dintre Prut şi Nistru, Marea Neagră şi linia Hotin-Cernăuţi, insensibili faţă de subtilităţile istorice ale denumirilor geografice, au zis întregului ţinut ocupat *Бессарабия* (Basarabia) 284 (o primă eroare). Mai apoi, în vremea satrapului comunist-bolşevic Stalin, ideologii sovietici s-au ambiţionat să bage în cap tuturor locuitorilor autohtoni ai ţinutului (şi moldoveni, şi de origine munteană) ideea că ei nu sunt vorbitor de limbă română, ci de altă limbă, ne-română, una *moldovenească* (a doua eroare). Prin această strădanie, ocupanţii dovedind încă o dată necunoaşterea specificului etnic al teritoriului, întrucât moldoveni sunt şi în dreapta Prutului, nu mai puţini la număr şi pe un spaţiu nu mai mic, vorbitori ai *aceleiaşi* limbi române. Concomitent, prin extinderea numelui

---

2 Confruntă cu explicaţia omului politic şi istoric literar de origine basarabeană Şt. C. Ciobanu: „(...) Basarabia propriu-zisă (...) cuprindea ţinuturile Cetatea Albă, Ismail şi Chilia (...). Ruşii au extins denumirea de Basarabia asupra întregii provincii pe care au anexat-o în 1812” (Ştefan Ciobanu, Basarabia. Populaţia, istoria, cultura, Ediţie îngrijită de Cornel Scafeş, Chişinău, „Ştiinţa”, 1992, p. 47).

Basarabia asupra întregului spaţiu prutonistrean, ocupanţii, fără să vrea, nu au făcut decât să fortifice memoria istorică a populaţiei despre strămoşii ei sudici – basarabii Ţării Româneşti.

Căzni**ndu-**se din răsputeri să contorsioneze adevărul istoric şi lingvistic în folosul ideologiei ocupanţilor din răsărit, „istoricul”, „filologul” şi „scriitorul” Vasile Staţi, de exemplu (cel citat supra cu *bene merenti* în ale dialectologiei), elaborează un dicţionar, în opinia sa, moldovenesc**-**românesc (apogeu al ignoranţei lingvistice[3] **85**, „punctul culminant al prostiei” [4]**86**), o *Istorie* a românilor moldoveni (consideraţi de V. Staţi **că ne-***români* şi *anti***-***români*), iar mai recent, o carte despre domnitorul românimii de est, Ştefan cel Mare, pe care îl numeşte „voievodul *Moldovaniei*”; cu ţară deci de *moldovani* (sugerează**-**inventează autorul acest cuvânt, unul cât mai aproape de rusescul молдава́ны – moldaváni); toate aceste isprăvi**-**operele – nişte odioase încercări de întunecare a conştiinţei naţionale române a tinerei generaţii, afaceri josnice, de croială stalinistă.

Deoarece filosofia volumelor în cauză este expusă concentrat în articolul**-**manifest *Cine l***-***a furat pe Ştefan cel Mare*?, apărut cu semnătura *Vasile STAŢI*, pe două pagini de *publicaţie* (aşa zic redactorii ei – nici ziar, nici revistă, ci „*publicaţie*”) neocomunistă „Nistru”, din 24 iunie 2004, poate că e cazul să jertfim din timpul scump al fiecăruia dintre noi, pentru a sesiza ce fel de istorie şi cultură propagă acest neostalinist.

Alergie faţă de tot ce e românesc

„Istoricul” şi „lingvistul” Staţi are alergie furibundă faţă de însuşi cuvântul *român*. Pentru dânsul, „în veacurile XIV**-**XV atare cuvânt nu exista! (...) nu erau cetăţeni români nici chiar în al XIX**-**lea [secol]”; „abia în 1878 Turcia va permite coloniei sale să se numească *România*” – conchide cu mult aplomb „expertul” Staţi, fără a lămuri de unde luase „coloniştii” turci, pentru etnicii principatelor dunărene, vocabula România (din *Coran*, din pod?... Ei doar le aveau pe *Ak***-***Iflak* pentru

---

3 Apărut în iulie 2003, oribilul dicţionar fusese conceput (pus la clocit) încă din primăvara anului 1994 (vezi rezumatul alocuţiunii acad. Gheorghe Ghidirim la o şedinţă a Prezidiului Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova // Limba română [Chişinău], 1994, nr. 4, p. 8; nr. 4, p. 90).

4 Zice o studentă-jurnalistă, Mahu Diana, în Literatura şi Arta, 2005, 30 iunie, p. 7.

Muntenia şi *Kara-Iflak* sau *Bogdan-Iflak* pentru Moldova, puteau zice „coloniei” nou-create *Ak-Kara-Bogdan-Iflak*).

Realmente, etnonimul *român* a existat dintotdeauna la toţi românii.

În urma studierii graiurilor şi a dialectelor limbii române, **s-**a putut constata prezenţa etnonimului *român*/*rumân* odată cu formarea acestei limbi, a românei, în baza latinei populare, ca transformare a latinescului romanus[5]**87**.

Conform opiniei savanţilor-filologi ai Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova (9 sept. 1994), „glotonimul limba română a fost moştenit din latină de la etnonimul *romanus* «care ţine de Roma». [... Cuvântul] *romanus* în pronunţare populară a devenit român. Glotonimul limba românească (română) a fost denumirea vorbirii populaţiei romanizate de pe tot teritoriul celor două mari grupuri dialectale romanice din nordul Dunării – muntenesc şi moldovenesc, păstrâ**ndu-**se aici şi după formarea celor trei principate: Transilvania, Muntenia şi Moldova.

Deşi în izvoarele istorice medievale se utiliza şi termenul *limba moldovenească*, cărturarii şi oamenii de cultură ai timpului subînţelegeau prin această denumire un subdialect (grai) al limbii române comune...” [6]**88**.

În toponimia şi onomastica românească termenul *român* este cunoscut cel puţin din secolul IX[7]**89**.

În ceea ce priveşte folclorul – „prezenţa termenului *român* în creaţia orală este o realitate artistică şi culturală de mare dimensiune, fiind opera întregii colectivităţi etnice din cadrul *României* [*romanităţii*] *orientale*” [8]**90**.

Numai pentru V. Staţi cuvântul respectiv nu era „nici chiar” în

---

5 Vasile Arvinte, Român, românesc, România. Studiu filologic, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 41-64.

6 Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria şi folosirea glotonimului „limba moldovenească”. (Opinia specialiştilor-filologi ai Academiei, acceptată la şedinţa lărgită a Prezidiului AŞM)// Limba română. Revistă de ştiinţă şi cultură, 1994, nr. 4, p. 11; 2005, nr. 4, p. 93.

7 Vezi Nicolae Drăganu, Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi onomasticii, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1933.

8 Petru Ursache, Cuvîntul român în colecţiile de folclor// Eseuri etnologice, Bucureşti, Cartea Românească, 1986, p. 104.

secolul XIX.

Dar ce spun alte surse documentare?

În secolul XV istoricul polon Jan Długosz în *Historia Polonica*, unde scrie şi despre evenimentele din ţările române, inclusiv de la 1476, menţionează printre altele următorul detaliu: „Oastea muntenească, având aceeaşi limbă şi aceleaşi obiceiuri [linguam et mores cosdem] cu moldovenii (...)" 991.

Aşadar, încă din secolul XV, şi în străinătate (Polonia, de exemplu) se ştia că locuitorii Moldovei şi ai Ţării Româneşti sunt vorbitori de aceeaşi limbă şi au aceleaşi obiceiuri.

În prima jumătate a sec. XVI, la 1536, Nicolaus Olahus, secretarul Curţii regale a Ungariei, în lucrarea sa *Hungaria et Atila*, scrie, în limba latină (de rezonanţă internaţională), că moldovenii, muntenii şi transilvănenii sunt de acelaşi neam1920.

Din anul 1564 sunt cuvintele diaconului muntean-transilvănean Coresi, în *Tâlcul evangheliilor*, lucrare alcătuită pe înţelesul tuturor vorbitorilor de română (nu în slavona cărţilor de până atunci): „am scris (...) rumâneşte (...) voao, fraţilor, rumânilor, să fie pre învăţătură (...)" 1931.

În preambulul *Paliei de la Orăştie*, tipărită în 1582, citim despre „cărţi creştineşti (...), românilor poftind tot binele, ispăşenie creştinilor români", „scoasem (...) pre limba românească 5 cărţi (...) şi le dăruim voo, fraţilor rumâni", „voo, (...) românilor" 1942. Avem în această sursă ambele forme de pronunţare a cuvântului-etnonim – *român* şi *rumân*.

Mitropolitul moldovean Varlaam îşi intitulează *Cazania* (tipărită la 1643) „Carte românească de învăţătură" (el, moldoveanul,

---

9 Apud Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476. Monografie şi culegere de texte, Bucureşti, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, 1977, p. 238, 244.

1 0 Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolae Valahul/Românul) (1493−1568), Texte alese, Studiu introductiv şi note: I. S. Firu, Corneliu Albu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968, p. 115: „Lingua, ritu, religione, eadem moldaui vtuntur, qua transalpini".

1 1 Conform lucrării Cîntare României. Antologie, Ediţie de D. C. Nicolescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967, p. 15.

1 2 Palia [Vechiul Testament] de la Orăştie. 1581−1582, Text, facsimile, indice, Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei, 1968, p. 1, 10−11.

nu a zis *moldovenească*, ci *românească*), având această carte ca titlu de prefaţă *Cuvânt împreună către toată seminţia românească* (inclusiv deci acea moldovenească), iar mai jos acest autor scrie despre lucrarea dată că este un „dar limbii româneşti, carte pre limba românească” (nu **într-**o *moldovenească* necunoscută cărturarului din prima jumătate a sec. XVII).

Aşadar: „toată seminţia românească” (munteni, moldoveni, transilvăneni) este de acelaşi neam, având „aceeaşi limbă şi aceleaşi obiceiuri”.

„Habilitatul în istorie” V. Staţi citează câteva nume de autori care, în opinia sa, îşi „formulaseră concluziile (...) privind naţiunea moldovenească şi limba moldovenească”, altfel zis, nume de moldoveni ne-români: Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Mihail Sadoveanu ş.a.

Spaţiul nu ne permite să aducem exemple de românism din toţi autorii moldoveni enumeraţi de V. Staţi.

Vom aminti, pe scurt, că moldoveanul Miron Costin, în *De neamul moldovenilor*... (sec. XVII), scrie: „Moldovei şi Ţării Munteneşti numite cel dreptŭ, de moşie, este român...”[153]. (Deşi unora li se zice moldoveni, iar altora – munteni.)

Moldoveanul Dimitrie Cantemir, în *Despre numele antice şi de astăzi ale Moldovei* şi *Historia Moldo-Vlahica* (sec. XVIII), scrie (exact ca pentru alde Staţi): „Întregul nostru neam românesc (...) păstrează chiar şi astăzi cu tărie vechiul nume al romanilor (...); chiar dacă tot acest [neam] a fost împărţit în trei ţinuturi de căpetenie (...), totuşi toţi se cheamă cu acelaşi nume de *români*, (...) dând de-o parte numele de *valahi*, care le-a fost dat de popoarele barbare (...). Noi, moldovenii, la fel ne spunem *români*, iar limbii noastre – nu *dacică*, nici *moldovenească* (...), ci *românească*”[164].

Auziţi, voi, stati-ci moldovenişti (Rroman, Maţievski, Stepaniuk etc.), vorbele simple şi înţelepte ale *moldoveanului* nostru, savant enciclopedist de renume european Dimitrie Cantemir, cum că „noi, moldovenii”, suntem români, iar „limbii noastre” nu *moldovenească*, ci românească îi spunem!

---

1 3 Miron Costin, Opere, II, Ediţie critică de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965, p. 45.

1 4 Dimitrie Cantemir, Opere complete, IX/I, Ediţie critică de Virgil Cîndea şi Dan Sluşanschi, Bucureşti, Editura Academiei, 1983, p. 63, 65.

Contrar certitudinii lui Cantemir, V. Staţi e de părere că valahii „s-au rebotezat «români» mult după moartea [în 1837, a poetului rus Puşkin]” (iată deci că data morţii unui rus devine punct de reper pentru istoria românilor!).

Ce credeţi voi, dragi cititori, Stati-minciunosul sau Cantemir-savantul enciclopedist are dreptate în această privinţă?

Cărturarul Ianachi (Ienăchiţă) Văcărescu a scris şi a publicat, la 1787, cea dintâi gramatică a limbii române, pe care a numit-o *Gramatică românească*; el, ca poet, ne-a zis testamentar: „Las vouă moştenire: / Creşterea limbii româneşti / Ş-a patriei cinstire” 1975.

Mai încoace, între anii 1829–1849, un mare ctitor de cultură, moldoveanul Gheorghe Asachi, editează în capitala Moldovei, la Iaşi, gazeta „Albina românească” (nu moldovenească). În aceeaşi perioadă poetul moldovean Constantin Stamati scrie poemul *Dorul de patrie*, cu precizarea: *Dedicat României*, precum şi *Imnul lăutei româneşti*.

Ca pentru alde Staţi îşi expuse patriotul moldovean de origine basarabeană Mihail Kogălniceanu, în *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie naţională* (noiembrie 1843), următoarea mărturisire: „eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbeşte româneşte, şi ca istorie naţională, istoria Moldaviei întregi (înainte de sfâşierea ei), a Valahiei şi a fraţilor din Transilvania” 1986. Cred că este clar tovarăşului V. Staţi ce avea în vedere Kogălniceanu prin *Moldavia întreagă* şi pe cine îi considera moşneanul basarabean sfâşietori (la 1812) ai acestei *Moldavii*.

Scriitorul moldovean Costache Negruzzi, în poemul-cântec, intitulat sugestiv *Eu sunt român* (din august 1853), scrie: „Francez, neamţ, rus, ce firea te-a făcut, / Pământul tău e bine-a nu uita; (...) / Eu sunt român şi-mi place ţara mea”; cu fraza *Eu sunt român* încheind fiecare dintre cele cinci strofe-octave ale creaţiei1997.

În septembrie 1853 Karl Marx, filosof şi economist german,

---

1 5 Poeţii Văcăreşti (Ianache, Alecu şi Nicolae), Opere, Ediţie critică de Cornel Cîrstoiu, Bucureşti, Editura Minerva, 1982, p. 94, 324.

1 6 Mihail Kogălniceanu, Opere, II: Scrieri istorice, Ediţie critică de Alexandru Zub, Bucureşti, Editura Academiei, 1976, p. 386, 394.

1 7 Constantin Negruzzi, Opere alese, II: Versuri, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1955, p. 29-31; acelaşi, Opere alese, Ediţie de G. Bogaci, Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1966, p. 170.

descriind amestecul ruşilor „în Moldova şi Ţara Românească” din timpul său, menţiona un important detaliu pentru familiarizarea cititorului european (şi nu numai) cu specificul etnic al populaţiei acestor principate dunărene: „Băştinaşii din Moldo-Valahia se numesc ei înşişi români; vecinii lor îi denumesc vlahi sau valahi”, „provincia Basarabia constituind, scrie savantul, aproape 1/2 din Moldova” 1**100**8.

Din martie 1855 e poezia-cântec *Limba românească* a poetului moldovean Gheorghe Sion, cu refrenul-îndemn: „Vorbiţi, scrieţi româneşte, / Pentru Dumnezeu!”

Una dintre lucrările profund patriotice ale moldoveanului basarabean Alecu Russo, publicată în „România literară” din Iaşi, la 1855, are ca titlu: *Cântarea* României1**101**9.

Savantul rus de origine bulgară Spiridon Palauzov publică în Rusia, la Sankt Petersburg, în 1859, un amplu studiu, pe 300 pagini – *Domniile române Valahia şi Moldova din perspectivă istorico-politică*. Atât titlul cărţii, cât şi conţinutul ei, inclusiv referinţe de felul: oamenii acestor ţări „se numesc ei înşişi români (p. 1), „românii, locuind pe spaţiul dintre Carpaţi, Dunăre, Tisa şi Nistru” (p. 9), „populaţia românească a Basarabiei” (p. 14), „letopiseţele româneşti”, alcătuite de Miron Costin, Nicolai Costin, Radu Greceanu (p. 3), confirmă indubitabil părerea autorului străin faţă de numirea corectă a poporului celor două domnii-regiuni – Valahia şi Moldova2**102**0.

Ion Creangă – „cel mai moldovean dintre scriitorii români, (... în anii 1860–1870) a făcut manuale de limba română, nu de moldovenească” 2**103**1.

Lingvistul, istoricul şi scriitorul român basarabean B.P. Haşdeu se confesa cu multă mândrie: „Sunt român!... Pentru români / Sunt

---

1 8 K. Marx, Însemnări despre români (Manuscrise inedite), Publicate de acad. A. Oţetea şi S. Schwann, Bucureşti, Editura Academiei, 1964, p. 93, 171; 96, 174: „Roumans nennen sie sich selbst: Wlachs od Wlachs od Wallachers”; „nearly ½ of Moldavia, the province of Bessarabia”.

1 9 Alecu Russo, Opere, Ediţie de Efim Levit, Chişinău, Literatura Artistică, 1989, p. 147-168, 417.

2 0 Vezi С. Н. Палаузов, Румынскія господарства Валахія и Молдавія въ историко-политическомъ отношениіи, Санктпетербургъ, 1859.

2 1 Din Răspuns la solicitarea Parlamentului... // Limba română. Revistă de ştiinţă şi cultură (Chişinău), 2005, nr. 4, p. 95.

gata să mă jertfesc / Cu braţul, cu mintea, cu sufletul!”. Ca pentru V. Staţi a scris B.P. Haşdeu, la 1865, şi următoarele cuvinte: „Răuvoitorii românilor prezintă acest fenomen [al unirii ţărilor române sub Mihai Viteazul] ca o consecinţă a unei antipatii, care ar fi despărţit din timpii cei mai vechi pe munteni de moldoveni (...). Muntenii se băteau cu moldovenii, precum în antichitate atenienii se bătuseră cu beoţienii, spartanii cu arcadianii, toate oraşele Eladei unul cu altul, fără a rupe prin atare «petreceri» legământul frăţiei grece”. Şi mai departe: „Ştefan cel Mare strivise în mai multe rânduri pe munteni; dar el ilustrase prin eroismul său numele tuturor românilor; şi muntenii (...) cântau cântece în onoarea-i (...). Cronicele muntene (...) pretind că viteazul Moldovei ar fi domnit şasesprezece ani asupra Ţării Româneşti. Unde dară fost-a vreodată antipatie? Numai doară în (...) halucinaţiunile Turciei!” 2**104**2 (şi ale „istoricului” V. Staţi).

Geniul poeziei române, moldoveanul bucovinean Eminescu, în articolul „Să facem un congres”, din aprilie 1870, scria: „Suntem români, vrem să rămânem români...” 2**105**3, iar în alt articol, „Idealul unităţii politice a românilor”, din noiembrie 1876 – şi mai răspicat, expres şi tranşant: „suntem români şi punctum” 2**106**4.

În iulie 1871 moldoveanul Vasile Alecsandri, mare scriitor şi om politic român, avea elaborat un *Imn lui Ştefan cel Mare* cu versuri ca: „erou al românilor, / O! Ştefan, erou sfânt” 2**107**5 (peste 130 de ani pseudoscriitorul şi politicastrul V. Staţi prezintă acelaşi domnitor, ca voievod al „Moldovaniei”, ne-român şi anti-român).

Într-un studiu despre *Politica externă a ţarismului rusesc* (decembrie 1889 – februarie 1890), al militantului socialist german Friedrich Engels, este arătat că „Basarabia este populată de români” 2**108**6.

Din scrisorile poetului basarabean Alexei Mateevici, adresate

---

2 2 Cîntare României..., p. 275, 277-278.
2 3 Ibidem, p. 299.
2 4 Mihai Eminescu, Publicistică. Referiri istorice şi istoriografice, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1990, p. 54.
2 5 V. Alecsandri, Opere. I: Poezii, Text ales şi stabilit de G. C. Nicolescu şi Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1966, p. 379.
2 6 К. Маркс и Ф. Енгельс, Сочинения, том. 22, Москва, Государственное издательство политической литературы, 1962, с. 31: «Финляндия населена финнами и шведами, Бессарабия − румынами (…)».

filologului Ioan Bianu, director al Bibliotecii Academiei Române, desprindem sintagmele: „soarele renaşterii a început să arunce şi asupra românimei basarabene razele sale strălucitoare şi înviorătoare” (6 octombrie 1906), „Sunt român din Basarabia (...). (...) lucrări [... ale] românilor basarabeni” (10 aprilie 1913) 2**109**7. La sfârşitul anului şcolar 1914–1915, acelaşi autor, în calitate de cadru didactic al Seminarului Teologic din Chişinău, avea să afirme: „Cu românii formăm una şi aceeaşi familie” 2**110**8.

În 1908, istoricul şi publicistul rus Nikolai Durnovo, un bun cunoscător al anexării frauduloase a Basarabiei de către Rusia ţaristă, în lucrarea sa – *Politica panslavistă rusă*, afirma cu subliniată certitudine: „scriu pentru a mia şi una oară că Basarabia trebuie să fie românească” 2**111**9 (nu rusească).

Doi ani mai apoi, 1910, un general rus, Alexei Kuropatkin, detvăluia următoarele „secrete”: „Poporul român din Basarabia, anexată acum o sută de ani, trăieşte izolat şi separat de naţiunea rusă. (...) **Într-**un viitor apropiat nouă, unirea poporului român este iminentă” 3**112**0. (Bravo general! Încă în plin ţarism, opt ani! înainte de producerea evenimentului Unirii, a înţeles inevitabilitatea acestuia.)

Moldoveanul Mihail Sadoveanu, Ceahlăul prozei româneşti (figurând la Staţi pe lista moldoveniştilor), la 31 ianuarie 1918 semna o chemare înflăcărată către toţi basarabenii pentru unire cu Patria Română3**113**1. Acest mare scriitor, citim recent în revista „Viaţa Basarabiei” 3**114**2, „fiind sută la sută moldovean, a fost, în acelaşi rând, un român sută la sută [... care] nu a putut accepta ruperea de la

---

2 7 Alexei Mateevici, Opere. Scrieri în limba română, I, Ediţie critică de Ioan Nuţă, Efim Levit, Sava Pînzaru, Chişinău, „Ştiinţa”, 1993, p. 467-469.
2 8 Vezi Iftene Pop, Basarabia din nou la răscruce, [Fără locul tipăririi,] Editura DEMIURG, 1995, p. 112-113.
2 9 Vezi Literatura şi Arta (Chişinău), 1990, 8 noiembrie, p. 3.
3 0 P. Cazacu, Témoignages russes concernant le caractère roumain de la Bessarabie, Bucarest, 1944, p. 23: „Le peuple roumain de Bessarabie, annexé il y a cent ans, vit isolé et séparé de la nation russe. (...) Dans un avenir rapproché de nous, l’union du peuple roumain est inévitable”.
3 1 Eugen Ştefan Holban, Dicţionar cronologic: Prin veacurile învolburate ale Moldovei dintre Prut şi Nistru, Chişinău, Editura Museum, 1998, p. 32.
3 2 Vlad Pohilă, Mihail Sadoveanu în Basarabia sub ocupaţie sovietică // Viaţa Basarabiei, 2005, nr. 3-4, p. 186-187.

trupul ţării, în 1812, a Moldovei de Est, numită sub stăpânirea rusă *Basarabia*". În „Adevărul literar şi artistic" din 25 martie 1934 Sadoveanu releva meritele de neuitat ale Moldovei, numi**nd-**o „patria cronicarilor şi istoricilor vechi, care cei dintâi vorbiseră, pentru noi şi pentru străini, despre unitatea neamului românesc" 3**115**3.

O mare poetă rusă – Marina Ţvetaeva, **într-**un poem despre Puşkin (din iulie 1931), referi**ndu-**se la exilarea de către ţarul Rusiei a poetului *Ţiganilor* în Basarabia din anii 1821–1823, a scris, cum se zice, negru pe alb, că Puşkin «был сослан в румынскую область» („a fost exilat în ţinut românesc") 3**116**4.

Anume aceste cuvinte ale Marinei Ţvetaeva – *Пушкин… был сослан в румынскую область* / *Puşkin… a fost exilat în înut românesc* [*nu „în Siberii de gheaţă"*] – se cuvin gravate pe bustul lui Puşkin din Chişinău, nu una dintre multiplele sale injurii la adresa românilor basarabeni şi a ţinutului lor, care ţinut, cu siguranţă, nu era o „pustietate" (vorbă de-a lui Puşkin), odată ce ruşii îl ocupaseră, în 1812; şi în care **s-**au tot oploşit de-a lungul anilor, îndesi**ndu-**se pe acest colţişor de *pustietate* basarabeană, cu câte 121 de oameni pe kilometru pătrat, fără a se mai întoarce în patria lor care le este «широка страна моя родная» („necuprinsă-i ţara mea natală"), cu câte 8 oameni pe kilometru pătrat (injuriile lui Puşkin însă plac moldoivanului Staţi…).

Despre *moldoveni*, *basarabeni*, *bucovineni* – ca români – a scris în anii 1959–1990 (mult mai aproape cronologic) şi renumitul rus, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură, Aleksandr Soljeniţân3**117**5.

Observăm deci că ruşilor S. Palauzov, N. Durnovo, A. Kuropatkin, M. Ţvetaeva, A. Soljeniţîn le este cunoscută românitatea Basarabiei şi istoria ocupării ei, la 1812, de către conaţionalii lor, iar basarabeanului nostru V. Staţi („scriitor" *nistrean*, „habilitat în istorie")

---

3 3 Cîntare României..., p. 373.

3 4 Марина Цветаева, Стихотворения, поэмы, драматические произведения, Кишинёв, «Лумина», 1988, с. 297, 522.

3 5 Vezi operele sale: Один день Ивана Денисовича // Рассказы, Москва, «Современник», 1990, с. 72-74; Архипелаг Гулаг, 1-3, Москва, Советский писатель, Новый мир, 1989, 1, с. 84, 356; 2, с. 191; 3, с. 21; Как нам обустроить Россию, Ленинград, Советский писатель, 1990, с. 7.

nicidecum nu-i vine la socoteală simplul adevăr: Basarabia – pământ românesc.

Cred că nu e cazul să mai aduc dovezi-argumente din autori autohtoni şi străini care înţelegeau şi explicau esenţa românească a etnicităţii tuturor moldovenilor din dreapta şi stânga Prutului, inclusiv a basarabenilor, ca urmaşi-continuatori ai daco-romanilor, ai Basarabilor şi Muşatinilor, ai lui Cantemir-savantul, ai marelui poet şi publicist Eminescu.

Pentru V. Staţi, plin de ură furibundă faţă de tot ce e românesc, o afirmaţie ca: „Ion Druţă, scriitor român" 31186 este un sacrilegiu, o *batjocorire* a limbii materne a moldovenilor, o *confiscare* a valorilor culturale moldoveneşti; efectiv, niciuna dintre acestea, reală – scriitorul numit fiind unul de limbă română, originar dintr-un sat românesc al României anului 1928, cu realizări notabile în mediul cultural din Republica Moldova şi al Federaţiei Ruse, cunoscut şi peste hotarele acestor state; membru de onoare al Academiei Române.

Interpretări de „lingvist".

Ca „lingvist" V. Staţi pledează pentru numirea de *moldovenească* a limbii românilor moldoveni de la est de Prut (citez): „aşa cum le-au juruit strămoşii, adică moldovenească", pentru că (urmează argumentul „forte") „moldovenii, ca şi belgienii, croaţii, pakistanezii, luxemburghezii şi multe alte popoare, n-au nevoie de indulgenţa cuiva pentru a-şi numi limba maternă aşa cum le-au testat părinţii – moldoveni [şic!]". Evident, în finalul vânjoasei fraze statice, după linia de pauză (–) urma a fi tipărit cuvântul *moldovenească*, nu *moldoveni* (oare unde au fost ochii şi mintea vigilentului autor moldovanist?).

Logica frazei citate sugerează existenţa pe glob a unor limbi ca belgiana şi pakistaneza, iar de aici – deducţia: moldovenii „ca şi" (zice cacofonic „lingvistul" Staţi) belgienii, „ca şi" pakistanezii, trebuie să aibă limbă în consens cu denumirea statului – *moldovenească*, aceia având belgiană şi, respectiv, pakistaneză. Silogistic parcă ar merge, de nu ar fi la mijloc o gravă eroare – 1) limba pakistanezilor nu e „pakistaneza", ci *urdú* (vorbită în India şi Pakistan) 31197; aşa cum şi a moldovenilor, de facto, nu e „moldoveneasca", ci *româna* (vorbită în

3 6 Dicţionar enciclopedic ilustrat, Chişinău, Editura Cartier, 1999, p. 1296.
3 7 Vezi Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, Limbile lumii. Mică enciclopedie, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981.

România şi Republica Moldova; cu limba pakistanezilor l-a cam luat mintea înainte pe „lingvistul” nostru); 2) belgienii de asemenea nu au o limbă corespunzătoare numelui ţării, ei au trei limbi oficiale (şi niciuna „belgiană”): *olandeza*, *flamanda*, *franceza valonă* şi germana3**120**8. Cum de belgienilor nu „le-au testat părinţii” (vorba lui Staţi) numirea de limbă „belgienească”?

Oare pakistanezii şi belgienii „nu **s**-au constituit (Staţi, alineatul următor) în entităţi statale”, ca românii moldoveni, „care să contribuie la închegarea, afirmarea şi ocrotirea conştiinţei de sine naţionale deci, a unor însemne etnice identificatoare, lingvonime”?

Dar limba americanilor din Statele Unite – cum se numeşte? *American ea scă*? Sau poate *stati-uniti-americanî* (mai în consens cu *Dicţionarul moldovenesc* al lui Staţi)? Deşi se numesc americani, ei vorbesc engleza, asemenea englezilor din Marea Britanie, ţară de peste un mare ocean, Atlantic (nu de peste un râu de câţiva metri lăţime ca Prutul), şi încă pe alt continent, Europa! Vorbesc însă cu „accent american” cei din America, remarcă foneticştii; aşa cum accent moldovenesc (nu oltenesc, să zicem) au românii de la Bălţi, Botoşani, Căuşeni, Chişinău, Iaşi, Vaslui; din toate celelalte localităţi moldovene.

Cum nu au şi ei un Staţi, Doamne, americanii aceştia?!... Nici pakistanezii, nici belgienii nu au câte un Staţi. Cine să-i pună la cale cum să-şi numească limba statului în care trăiesc?... Din perspectiva lingvistică a lui Vasile Staţi, locuitorii satelor Costuleni, Grozeşti, Pogăneşti, Sculeni, Ungheni – de pe dreapta Prutului, şi cei ai satelor Costuleni, Grozeşti, Pogăneşti, Sculeni, Ungheni (orăşel) – de pe malul stâng al aceluiaşi râu, vorbesc limbi diferite: unii – româna, alţii – ne-româna (moldoveneasca). Până şi aceleaşi nume ale satelor deci, de pe o parte şi de pe alta ale Prutului, sunt... în limbi diferite. Halal perspectivă...

Este important a sesiza, după cum explică şi filologii Academiei de Ştiinţe de la Chişinău, că „nu întotdeauna denumirea limbii coincide cu denumirea statului. În cazul Republicii Moldova au fost multe premise şi argumente care au condus la proclamarea statului moldovenesc independent (deşi era bine cunoscută comunitatea de limbă cu România). Existenţa acestui nou stat n-o pune la îndoială

---

3 8 Tot acolo.

nicio ţară din lume, inclusiv România. Iată de ce nici din punct de vedere politic astăzi nu este motivată excluderea din circulaţie a termenului limba română” 31219.

Măgăriada unui pretins istoric

În cursul anului 2004, împlinindu-se cinci secole de la trecerea în nefiinţă a lui Ştefan-vodă al Moldovei, înmornântat la mănăstirea Putna (România), al cărei ctitor este, mii de oameni vizitează mormântul celui care a fost viteazul domnitor al românilor moldoveni. Unul Staţi, care a publicat o carte pidosnică despre Ştefan cel Mare, zice/scrie că „dacă m-ar pofti pe mine [şic, vorbă de „filolog”: m-ar pofti pe mine] cineva” [şi numai aşa, nepoftit (cum se duce multă lume) – nu!], i-ar fi greu să dea curs *poftirii* de a vizita mormântul domnitorului, şi nu pentru că ar conştientiza că prin scrierile sale s-a făcut *persona non grata* în ochii românilor, ci, invocând pricini ridicol-excentrice. Una din acestea – că nu-i iese din cap „câteva rânduri” scrise în sec. XVIII de un cronicar muntean, cu vervă poetic-sarcastică (în stilul moldovenilor Ion Neculce şi Dimitrie Cantemir „ieroglificul”), despre nişte soldaţi turci, moldoveni şi unguri, învinşi în războaie de Mihai Viteazul, citez: „oricât m-aş strădui, nu pot uita câteva rânduri din *Istoriile Ţării Rumâneşti* [sic] de Radu Popescu (1729): «Mihai Vodă (Viteazul) care a supus domnia sa pă turci [sic], pă moldoveni, pă unguri, de-i avea ca pă nişte măgari pă toţi»”. Iată deci cauza de ne-vizitare de către Staţi a mormântului domnitorului Ştefan cel Mare (*dacă l-ar pofti cineva*): ar simţi oriunde, la Putna şi în alte locuri din România (aici, în Republica Moldova, nu simte) şfichiul calificativului ironic de *măgar*, spus la plural, veacuri în urmă, despre nişte cete de soldaţi turci, moldoveni şi unguri, învinse la război de Mihai Viteazul.

Felul de citare şi interpretare de către Vasile Staţi a momentului dat este caracteristic scrisului său în genere.

Mai întâi, *citarea* unui document istoric:

1) Cronica lui Radu Popescu s-a păstrat în cel puţin 25 de manuscrise. V. Staţi citează după un manuscris mai defectuos, cu prezenţa de 5 ori în frază a prepoziţiei pe pronunţată *pă*,

---

3 9 Răspuns la solicitarea Parlamentului... // Limba română. Revistă de ştiinţă şi cultură, 1994, nr. 4, p. 13; 2005, nr. 4, p. 95.

ne-moldovenește! (sugerează moldovanistul; dar, de fapt, nici muntenește sau ardelenește, fiind vorba de o pronunție periferică a limbii române); în celelalte manuscrise ale cronicii și în ediția academică (București, 1963) 4**122**0, la care se cuvenea să apeleze „istoricul habilitat”, prepoziția dată în fragmentul respectiv figurează ca *pe*.

Conform sursei pe care am citat-o – *Texte dialectale*... în mai 1961 cercetătorul-dialectolog V. Melnic a fixat pe hârtie prepoziția dată în zicerea *pă* de 29 de ori (!), pe parcursul a patru textișoare din Dolinskoe – Ismail; în anul următor, la 9 august 1962, o femeie din Plavni – Ismail, de 57 de ani, se adresa tânărului V. Stați (și acesta cercetător-dialectolog) cu următoarele cuvinte: „Mai înainti, (...) băiatule, (...) *pă* furculiți am urzit, am pus-o [cânepa toarsă] *pî* sul. (...) clipi ci-am gătit-o di urzit, am pus-o *pl* sul” (avem deci alternarea lui *pă* cu *pî* și *pl*). A doua zi, în aceeași localitate, un bărbat (56 de ani), povest**indu**-i lui V. Stați cum se treiera „înainte vreme”, la un moment dat zice: „Scârța (...) singur nu pot **s**-o facĭ. Trebuī și fiīī om *pă* scârți” (așadar, avem acest *pă* nu undeva în vestul Țării Românești a cronicarului muntean din vreo trei secole trecute – Radu Popescu, ci chiar acum, aici, „sub coastele casei noastre” *moldovenești*).

2) Titlul cronicii nu este *Istoriile Țării Românești*, cum citează „lingvistul” și „istoricul” Stați, ci *Istoriile domnilor Țării Românești*.

3) Începutul frazei, în expunerea „filologului” Stați, este anapoda, fără cursivitate logică – nu *Mihai* (*Viteazul*) *care au supus domnia sa pă turci* (...), dar: [pe] *Mihaiu vodă, cu înșelăciune l-au omorât*; *care au supus în domnia lui pe turci* (...).

În al doilea rând, *interpretarea* vorbelor din citatul expus incorect și tendențios:

1) Pentru V. Stați prin *măgarii* expresiei metaforice „ca (...) nește măgari” nu se au în vedere, cum e corect, cetele de turci, moldoveni și unguri, învinse în luptele voievodului Mihai Viteazul, ci popoarele: turc al Turciei, moldovean al Republicii Moldova și maghiar al Ungariei, din trecut și până astăzi; tocmai de aceea Domnia sa, ca cetățean al Moldovei din stânga Prutului, nu-și poate permite să

---

4 0 Elaborare critică riguroasă a cercetătorilor Constantin Grecescu, Dan Simonescu, Șerban Papacostea.

depună o floare la mormântul lui Ştefan cel Mare din România – drept cine îl vor considera urmaşii cronicarului „muntean (român) ”? Măgar, desigur, judecă V. Staţi. (Cum de s-au decis turcii să dăruiască românilor copia sabiei cu care viteazul voievod moldovean a tăiat şi capete de turci?... Se vede că nu au ei vreun Staţi care să le tâlcuiască măgăristic istoria contactelor turco–române).

2) Puţin îi pasă lui Staţi „habilitatul” de turcii şi ungurii din fraza cronicarului, principala idee pe care o promovează, inoculându-i-o cititorului, este ura de secole a românilor munteni faţă de românii moldoveni şi invers, că, vedeţi dumneavoastră, ce a scris un cronicar de al „Munteniei (azi România)” despre moldoveni: că aceştia ar fi ca „nişte măgari”, precum şi un letopiseţ al „Ţării Moldovei” – despre munteni, că sunt vicleni şi păgâni. V. Staţi este convins că cititorul său *moldoivan*, dopat-îndopat cu istorie „integrată”, îl va crede şi nu se va interesa de specificul stilistic al cronicarului Radu Popescu, cel care a folosit expresii similare nu numai la adresa unor soldaţi moldoveni, ci şi privitor la muntenii săi; de exemplu: soldaţii dorobanţi şi seimeni de la curtea domnitorului Matei Basarab erau „ca neşte porci obraznici” (Oare ce e mai aspru zis despre soldat – *măgar* sau *porc obraznic*?), dar „ca nişte câini obraznici erau boierii munteni care coalizau cu austriecii; învinşi însă la Sibiu, aceşti boieri „s-au întors îndărăt ca nişte câini cu coadele între picioare”; „hoţul bătrân” era stolnicul Constantin Cantacuzino, iar despre Iordace Cantacuzino, care spera să ajungă domnitor, în timp ce mai-marii l-au făcut numai ban al Olteniei, acelaşi cronicar muntean (Radu Popescu) explică: „din cal l-au făcut măgar”.

Nu este deci cronicarul muntean exemplu-simbol de ură a muntenilor faţă de moldoveni (şi nici nu l-au întrecut pe moldoveanul *Istoriei ieroglifice* în descrierea sarcastică a unor munteni). Dar aşa e supărătoarea măgăriadă, la care trage din greu, ani în şir denaturând adevărul, bietul pluri „expert” Vasile Staţi.

Ştefan cel Mare şi muntenii

În ceea ce priveşte această relaţie, de reciprocă antipatie şi duşmănie în viziunea lui Staţi, pe lângă explicaţia, citată mai sus, de la 1865, a lui B.P. Haşdeu, adăugăm: Ştefan, fiul lui Bogdan-vodă (Muşatinul), a ajuns domnitor al Moldovei în aprilie 1457 datorită suportului militar oferit de domnitorul muntean din viţa Basarabilor – Vlad Ţepeş; la rândul său Ştefan-vodă i-a ajutat pe munteni să-i aibă ca

domnitori pe Basarab cel Bătrân, Basarab cel Tânăr, Vlad Călugărul şi, din nou, la 1476, pe Vlad Ţepeş (nu în zadar muntenii, cum observa B.P. Haşdeu, îl onorau cu cântece pe Ştefan-vodă, socotindu-l domnitor al ţării lor).

Despre slăvirea cu cântece a lui Ştefan cel Mare de către lăutarii munteni şi moldoveni, precum şi despre onoarea pe care o avea domnitorul moldovean la curtea domnească a Ţării Munteneşti, scria în sec. XVI polonezul Maciej Stryjkowski în a sa *Kronika Polska, Litewska* (...), Königsberg, 1582: „Acest Ştefan, voievod al Moldovei (...) într-un rând a biruit o sută cincizeci de mii de turci, (...) a alungat (...) regele Ungariei (...) din Ţara Moldovei (...), nimicind (...) o mare oaste de unguri (...). El (...) şi pe tătari i-a biruit de câteva ori, (...) pe regele Poloniei (...) l-a biruit în Bucovina, împotriva aşteptărilor alor noştri. (...) Despre [... dânsul] moldovenii şi muntenii cântă mereu la toate adunările lor, (...) rostind în limba lor: «Ştefan, Ştefan-voievod, / Ştefan, Ştefan-voievod / a bătut pe turci / a bătut pe tătari, a bătut pe unguri, pe ruşi şi pe poloni». Când mergeam spre Turcia, am văzut la Bucureşti (...) pe peretele iatacului domnului [Ţării Româneşti] un chip, zugrăvit pe lemn (...), arătându-l pe acest Ştefan înalt la statură, şezând cu coroană regească pe cap” 41232.

Cu ajutorul unei mari armate muntene, Ştefan cel Mare se luptă cu polonii (august 1497); de soţie a avut-o pe fiica domnitorului muntean Radu cel Frumos (cu care domnitor s-a şi luptat), iar tronul Moldovei, la bătrâneţe, l-a încredinţat fiului său Bogdan, a cărui mamă era Maria-munteanca.

Oare nu ar fi ridicol şi absurd să-şi închipuie cineva că Ştefan cel Mare vorbea cu muntenii o altă limbă decât cea comună lor, a moldovenilor şi muntenilor; că moldovenii şi muntenii, deşi cântau despre voievodul Ştefan, „rostind în limba lor”, „la toate adunările lor” (cum scrie M. Stryjkowski), o făceau în limbi diferite?!

Faţă de imaginea idealizantă a „istoricului” Staţi – „Ştefan n-a stăpânit decât Moldova”, avem a preciza:

1) Ştefan cel Mare a cucerit cu război în anii 1465–1475, stăpânind (am spus-o şi mai sus) pământul dinastiei Basarabilor dintre

---

4 2 Vezi Călători străini despre ţările române, III, Volum îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1970, p. 447, 454.

Nistru şi Prut (de către Marea Neagră, cu cetăţile Chilia, Şmil şi Cetatea Albă).

2) a cucerit şi ocupat cetăţile munteneşti Teleajen (pe râul cu acelaşi nume, în octombrie 1474) şi Crăciuna de pe Măgura Odobeştilor (în martie 1482).

3) mulţi ani în şir, începând cu 1490, a avut în stăpânire Pocuţia polonilor.

În opinia de „istoric" a lui Staţi, nu atât otomanii atacau Moldova, obligându-i la coparticipare pe supuşii lor munteni, cât vasalii munteni („azi români") îi orientau pe suzeranii lor turci să facă, împreună, lucrul acesta; nefiind vorba, aşadar, de un front al otomanilor cu sprijinul numeric mult mai mic al supuşilor valahi, ci de unul valah-otoman, cu evidentă prioritate valahă, sugerează cazuistic „expertul" *Istoriei moldovenilor* (*Istorie* ce se va preda în şcoală, declară Staţi, după însuşirea de către elevi a celei *integrate*).

Încă ceva: magnificul eveniment al Unirii, pe cale democrată, în anul 1859, a principatelor Moldova şi Ţara Românească (numindu-se acestea, din 1862, România) este calificat aberant, în stil bolşevic, drept *anexare* a Moldovei de către Ţara Românească: „În 1862, scrie Staţi „istoricul", Valahia va anexa Moldova (dintre Carpaţi şi Prut)"; aceeaşi absurditate comunist-bolşevică – şi referitor la unirea din 27 martie (9 aprilie) 1918, prin votare democratică în parlamentul *Sfatul Ţării* (organ legislativ suprem al Republicii Democratice Moldoveneşti) a Basarabiei cu România, eveniment confirmat pe plan internaţional de Tratatul de Pace de la Paris din 1920.

Coşbuc în expunere perfidă

În scopu-i ticălos de ponegrire cât mai mojicească a românilor munteni, lui V. Staţi îi convin pentru citare-motto două versuri (*anumite* două), scoase din contextul poemului „Voichiţa lui Ştefan", scris de poetul român ardelean George Coşbuc (versuri pe care autorul *Dicţionarului* de proastă faimă uită să le traducă... din română în moldoveneasca sa): „Tu mă ştii, Voichiţo, bine! / Neamul nostru-i neam de hoţi...". Atât. Sunt vorbe zise la mânie de soţ (Ştefan-vodă) soţiei sale (Maria-Voichiţa), româncă munteană, „Dar pe doamna o iubea!", exclamă tot acolo poetul. De aceea, mai calmându-se „Şi-ngropând în coif obrazul, / Ştefan-vodă-acum plângea!"

(Episodul *in extenso*: „– Tu mă ştii, Voichiţo, bine! / Neamul nostru-i neam de hoţi [...]. // Doamna-ngălbenind, scoboară / Ochii

umezi în pământ, / Făr-a zice un cuvânt. / Iese-apoi. [...] // Şi rămas acum viteazul / Singur în iatac, şi-a pus / Capu-n mână, pe gânduri dus. / El şi-a potolit necazul – / Dar pe doamnă o iubea! / Şi-ngropând în coif obrazul, / Ştefan-vodă-acum plângea!” 41243)

Cu aceste cuvinte se încheie gândul-poem coşbucian, sfârtecat hain prin citarea doar a începutului profundei viziuni asupra istoriei naţionale, de care era preocupat confratele transilvănean al muntenilor şi moldovenilor. Evident, „Neamul nostru” – „neam de hoţi” nu se referă, în viziunea poetică41254 a lui G. Coşbuc, la neamul muntenilor în genere, ca ţară, ci la neamul din familie, la tata-socru, domnitor al Munteniei, cu a cărui poziţie politică faţă de turci domnitorul Moldovei încă nu se putea împăca; peste ani, el însuşi va sfătui urmaşii la tron să facă acelaşi lucru, asemenea muntenilor – să închine Moldova turcilor, care-s mai corecţi justiţiar (nu ruşilor sau altor state puternice), păstrândndu-şi independenţa statală pe plan intern.

O scârboasă figură de stil plăsmuieşte Stati-scriitorul „nistrean” şi cu „hoţii români” de monumente... româneşti, „găbjiţi” (de cine credeţi?) – de ocupanţii ruşi: „În 1944 românii, îşi imaginează fantasmagoric „scriitorul”, au furat monumentul lui Ştefan cel Mare din Chişinău şi statuia lui Vasile Lupu din Orhei. (...) Pe ocupanţii români, mai îndrugă el, i-a ajuns capul să doboare statuia lui Ştefan cel Mare, s-o ducă la Bucureşti şi s-o dosească în Gara de Nord. (...) Noroc de ruşi că i-au găbjit pe hoţii români (...)”.

Care e subtextul adevărat al acestei obraznice, sfidătoare şi greţoase compuneri?

1) La data numită, 1944, în plin război mondial, precum şi mai înainte, în perioada 9 aprilie 1918 – 28 iunie 1940, Basarabia constituia partea estică a României, şi era întru totul normal ca Ţara să-şi ferească monumentele de artă din calea bombardamentelor Armatei Roşii, care în iunie 1940 ocupaseră barbar Basarabia,

---

4 3 G. Coşbuc, Poezii, vol. I, Ediţie de Georgeta Rădulescu, Domnica Filimon, Radu Albala, Bucureşti, Editura de Stat pentri Literatură şi Artă, 1958, p. 304.
4 4 Nepoetizată, realitatea istorică admite vorbele dure ale domnitorului Ştefan către Maria-Voichiţa, pe cînd „o iubea” nefiindu-i încă soţie (Confruntă: Andrei şi Valentina Eşanu, Ştefan cel Mare. Viaţa şi activitatea. Tabel cronologic // Limba română. Revistă de ştiinţă şi cultură, 2004, nr. 4-6, p. 14-21).

ţi**nând-**o până în iunie-iulie 1941. „La retragerea Armatei Roşii din faţa neamţului, în 1941, – povestesc doi dintre basarabenii-martori ai evenimentului, [sovieticii] au distrus (...) fabricile, căile ferate, clădirile; lăsând în urma lor numai ruine... Am văzut cu ochii noştri cum au distrus totul când se retrăgeau din Basarabia (...), aruncând totul în aer la porunca lui Stalin, lăsând pământ ars şi gropi comune cu oameni împuşcaţi fără nicio vină” 4**126**5. Tot pe atunci, la 9 iulie 1941, sovieticii, întărâtaţi ateist, au incendiat Catedrala din Chişinău, cu toate icoanele şi cărţile din ea, iniţiind prefacerea în ruine a capitalei basarabene (ce ar fi rămas din statuia cu cruce, în mâna ridicată înalt, a lui Ştefan cel Mare?), iar în 1944 această armadă se apropia din nou de graniţa nistreană a României. Intrate în Chişinău, trupele „eliberatorilor” au distrus „cu lovituri de tun” şi au aruncat în aer Monumentul Unităţii Naţionale, opera arhitecţilor de origine română Octav Doicescu şi Horia Creangă, aflat (monumentul) „pe o colină care domina oraşul” 4**127**6.

2) autorul statuii de la Orhei, sculptorul român bucureştean (nu a vreunuia de ai sovieticilor) Oscar Han era în viaţă (a trăit până în 1976, la 1955 sculptând un *Ştefan cel Mare* şi încă un *Vasile Lupu*), nu putea fi indiferent faţă de destinul operei sale de la Orhei;

3) autorul statuii lui Ştefan cel Mare, chişinăuianul Alexandru Plămădeală, cam de aceeaşi vârstă cu Han, murise în 1940, înainte de reocuparea Basarabiei de ruşi; grija nemijlocită pentru ocrotirea operei lui Plămădeală a av**ut-**o o bună elevă-discipol a sculptorului român basarabean (Claudia Cobizev?); statuia a fost păstrată în condiţii adecvate la Vaslui (iunie 1940 – august 1942), readusă în Chişinăul scos de sub cizma ocupanţilor sovietici, aşezată în faţa Porţilor Sfinte ale Catedralei (a Arcului de Triumf) pe termenul august 1942 – august 19444**128**7, iar până la terminarea ostilităţilor de război, 1945, a-a aflat *evacuată* la Craiova (nu furată şi ţinută în „Gara de Nord” a Bucureştilor, cum aiurează V. Staţi); după război,

---

4 5 Vadim Pirogan, Valentin Şerbacov, Calvarul (Pe valurile vieţii), Chişinău, Editura UPS „Ion Creangă”, 2005, p. 38, 72.

4 6 Viorel Gh. Speteanu, Monumentul Reîntregirii la Chişinău // Literatura şi Arta, 2005, 17 martie, p. 1.

4 7 O imagine fotografică din 1942, a statuii lui Ştefan cel Mare cu faţa spre Porţile Sfinte şi Catedrală, a fost publicată în Literatura şi Arta, 2005, 7 iulie, p. 2.

reinstalată, *în redacţie comunistă* (cu spada, crucea şi inscripţiile – falsificate, iar din 1972 – strămutată cu 18 metri mai în urma liniei statuii, din vecinătate, a criminalului conducător sovietic Lenin), până la 31 august 1990, când i **s**-a redat locul şi înfăţişarea pe care le-a avut iniţial, pe care le are şi în prezent. (*Mai în urma lui Lenin* însemna: de valoare istorică mai mică decât Lenin.)

Comuniştii de astăzi, fără a se lepăda de Satană (învăţătura lui Lenin), depun coroane de flori atât la monumentul cu cruce creştină al domnitorului Ştefan cel Mare şi Sfânt, cât şi la al marelui lor îndrumător ateist Lenin, care i-a învăţat că religia este «одн (а) из самых гнусных вещей, какие только есть на свете» 4**129**8 („una dintre cele mai mârşave treburi, din câte sunt pe lume").

Aceştia-s ei, neocomuniştii Basarabiei române.

Pe omul zevzec îl ia mintea înainte uneori

Am sesizat fenomenul mai sus (relevând aceeaşi limbă, a pakistanezilor, şi în India; asemenea limbii române, aceeaşi în statul de azi România şi în actuala Republică Moldova); acum însă, un caz destul de nostim în raport cu tot antiromânismul „istorico-filologului" Staţi, care a ascultat în viaţa-i de student şi un curs universitar de „literatură clasică moldovenească" /română.

La ultimul acord al diabolicei sale paschinade românofobe, V. Staţi aduce, involuntar, un frumos omagiu domnitorului Ţării Româneşti Mircea cel Bătrân, scriind următoarele: „Fiecare om, fiecare popor are dreptul la apărare. Noi ne «apărăm nevoile şi neamul»". Cu gân**ndu**-i la neamul moldovean, ia între ghilimele, cum vedem, ca citat! (pentru susţinere mai concludentă), puţin schimbată (din cauza uitării *cine anume* şi *cum anume* a zis aceste cuvinte), o vorbă a domnitorului *muntean* (viteazul voievod Mircea Basarab), cel care la 10 octombrie 1394 zicea sultanului otoman Baiazid I Ildirim (Trăsnetul): „Îmi apăr sărăcia şi nevoile şi neamul" 4**130**9.

Bravo, Staţi! Aşa mai vii de-acasă. Cu gura ta confirmi puterea sigiliului românesc al dinastiei domnitorilor Basarabi în spaţiul dintre Prut şi Nistru.

---

4 8 В. И. Ленин, Полное собрание сочинений, Изд. 5-е, том 17, Москва, Издательство политической литературы, 1980, с. 209: «проповедь одной из самых гнусных вещей, какие только есть на свете, именно: религии».

4 9 Eminescu, Scrisoarea III.

Post-scriptum

Deşi elaborat, studiul de faţă, în primă variantă, încă din iunie 2004, nu ne-am grăbit să-l publicăm, din câteva motive:

1) Diatriba antiromânească a lui Vasile Staţi are spre sfârşit un pasaj în care *parcă* dă de înţeles că autorul ei are pe conştiinţă certitudinea fărădelegii, a ticăloşiei, pentru tot ce scrie împotriva neamului său românesc; citez: „Îndrăznesc să afirm că sunt şi eu conştient: nu este modern-europeneşte să scoatem la iveală din ungherele istoriei ceea ce ne-ar supăra, ne-ar înstrăina, ne-ar dezbina... Ştiu că nu este creştineşte (...) Avem astăzi alte griji, alte nevoi, alte aspiraţii. Avem de parcurs un drum comun. Nu numai în Europa, ci, în general – al vieţii".

Aşa scrie Staţi. Cuminte, româneşte, ca un drept creştin, despre necesitatea ne-dezbinării neamului.

Poate că-i vine mintea cea de pe urmă... Poate se căieşte, se întoarce cu faţa, creştineşte, spre sfintele adevăruri, ne-am zis.

2) Este doar şi el creştin, fie numai prin botez; este la sigur de naţionalitate română, din părinţi români; anume aşa e înregistrat în certificatul de naştere la primăria satului său, Cajba, judeţul Bălţi (astăzi, în raionul Glodeni), comună de români basarabeni.

3) Îl cunosc din anii studenţiei. Am făcut aceeaşi facultate, Istorie şi Filologie, a Universităţii de Stat Chişinău. Eram în acelaşi cămin studenţesc, de lângă închisoare. Şi el, şi colegii lui de grupă, erau invidiaţi de noi, mai mici cu doi ani, pentru limba românească, pe care o vorbeau frumos, literar, „ca de la radio Bucureşti"; căci la orele de curs, profesorii noştri moldoveni (mai ales cei originari din Stânga Nistrului) – Borşcĭ, „Faina", Ilĭyaş, Crăciun etc., nu auzeam o asemenea limbă... Şi în primii ani de după Universitate, de lucru la Academie, ca cercetător-dialectolog (el cunoaşte bine, cum am spus de la început, specificul de grai muntenesc, numit politic-stalinist „moldovenesc", al românilor Basarabiei riverane, de către Mare), *parcă* era acelaşi bun român...

Râia de partid comunist l-a stricat. Avansarea pe treptele carierei ideologice comuniste i-a viciat adânc fiinţa etnică.

Mulţi dintre colegii lui de grupă studenţească au devenit oameni onorabili, cumsecade, „la locul lor" cum se zice; nu au ţinut isonul comuniştilor, nu au propagat moldovenism primitiv.

Nu chiar de mult am petrecut pe ultimul drum un bun patriot

român basarabean − profesorul universitar Vasile Melnic, cel care i-a fost lui Vasile Staţi coleg şi coautor de lucrări în domeniul dialectologiei5131O. Aflat şi Staţi în preajma *ultimului drum*, poate că se mai gândeşte, se pocăieşte, se „dă la brazdă”; poate că iese la *drumul comun al Europei* şi „în general − al vieţii”, cum scrie dumnealui, conştientizând *parcă* absurditatea slujirii unei cauze nedrepte, străine istoriei naţionale, în deviere de la drumul european al vieţii.

Hai să mai aşteptăm. Să nu ne grăbim. Să mai treacă ceva timp…

Am aşteptat…

Zadarnic.

Staţi nu a făcut măcar un pas pe Calea Europei, îşi continuă drumul vieţii în aceeaşi Asie moldoivană.

Să-l publicăm deci, ne-am hotărât, materialul, nu pentru a-l îndrepta pe Staţi (Nicio speranţă…), ci pentru cititorii dezorientaţi de el, mai ales că inepţiile, semnalate în aceste pagini, Staţi ţine să le spună, cum zice Domnia Sa: „Cu glas tare, să audă cât mai multă lume”.

„Cât-mai-multă-lume”-a care-i aude glasul, îşi dă seama, bineînţeles, că autorul „glasului” bate câmpii de minciună roşie, neostalinistă, ai ocupanţilor Basarabiei române.

Şi totuşi, dacă îi şi buimăceşte pe unii? Ar fi păcat.

Păcatul cel mare însă, dragi cititori, e că în ultimii ani poziţia Staticilor (a unor Beniuk, Rroman, Siyma, Nazaryia, Maţeevski etc.) a devenit fenomen periculos, implementat metodic „integrat” pe diverse căi, pentru a şterge memoria naţională a românilor dintre Prut şi Nistru, a le o înlocui cu surogate cvasinaţionale de istorie, aşa-zis integrată; a unei Moldove micşorate ca teritoriu, deznaţionalizate; prezentată ca fiind polietnică − raiul veneticilor („Veniţi şi vă plodiţi, c-aicea-i de voi!”).

[Acest studiu, intitulat în primă variantă *Basarabia română (Anti-Stati)* a fost publicat în săptămânalul „Literatura şi Arta”

---

5 0 Apropo, şi un merit folcloristic (încă de folclor comic!) al eroului nostru V. Stati − cîteva snoave, culese de V. Melnic, V. Stati şi R. Udler, au apărut în culegerile de Texte dialectale (Chişinău, „Ştiinţa”, 1969 şi 1971); în vol. I, partea II (1971), p. 92-94 − subiectul snoavei despre soţia infidelă (cu pomenitul mai sus pă), cules chiar de V. Stati la 3.V.1961 în satul Dolinskoe, regiunea ucraineană Odesa; fostă moşie munteană-Basarabă (o sintagmă doar, din p. 94: hătălăŭu [amantul] pă feriastrî a ĭ işit).

(Chişinău), 2005, 10 martie, p. 7.]

21

CÂT NE COSTĂ SCRISUL „ACADEMIC” ROMÂNESC

...e o totală lipsă de logică să complici azi considerabil ortografia, fără a avea un câştig de principiu (*a* va apărea [...] nu numai în locul lui *a* latin, ci şi în locul altor vocale – *e*, *o*, *u*, *i* – latineşti şi de multe alte origini).

...să scrii acum în unele cazuri cu îşi în alte cazuri cu *a*, este o chestiune care îi va pune în încurcătură pe foarte mulţi.

Ne îndurerează acest lucru...

Silviu BEREJAN.

Iaşi, 7 – 8 noiembrie 1991

S-au scurs de acum două decenii, de la 17 februarie 1993, când Academia Română, în loc să adauge alfabetului românesc încă o literă, pe *ĭ*, foarte necesară ortografiei româneşti, a decretat folosirea a doua litere pentru acelaşi sunet (*a* şi! pentru [îl), mai îndepărtâ**ndu-**l din limbă pe străvechiul cuvânt „sunt” de dragul cultismului rar folosit în trecut „sunt”.

Dintru început, vizavi de impactul ce l-am avut personal (şi îl are modificată în grabă ortografie) din cauza lipsei lui *ĭ*.

O ediţie academică, *Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor „Constantin Brăiloiu”* (Bucureşti, tomul 19, 2008, p. 187 – 194), îmi publică un articol, „redactâ**ndu-**mi” cuvântul uiguri prin unguri (p. 187) şi uigurii – prin ungurii (p. 188), deşi eu tratez acolo realităţi etno-folclorice ale uigurilor (etnie mongoloidă locuind în China, Afghanistan, Turkmenistan şi în alte regiuni asiatice), şi nu pe ale ungurilor (de neam fino-ugric, vecinii de nord-vest ai României); vorba e de popoare foarte diferite, grav nedreptăţite prin această „redactare” din paginile numitei publicaţii (cu majuscule „de-o şchioapă” în susul copertei: ACADEMIA ROMÂNĂ). Atât uigurii, cât şi ungurii sunt în drept să ceară socoteală pentru aceasta Academiei Române (care, între noi vorbind, nu-şi permite readucerea în alfabet a literei *ĭ*, foarte frecventă în română, inclusiv la scrierea şi pronunţarea corectă a cuvântului redat aproximativ şi confuz: uigur; deci, de ar fi fost scris cel puţin *uĭguri* şi *uĭgurii*, nu ni **s-**ar fi „redactat” scrisul corect *uiguri şi*

uigurii prin, cu totul deplast, *unguri* şi *ungurii*) 1**132**.

Dar noţiuni diferite, ca *haină* şi *haină*, scrise în acelaşi fel – cum le va înţelege cititorul, neavâ**ndu-**l una pe *i* mic/scurt?

Dar pentru diferitele ca sens *băiţa* şi *băiţa*, una, cu *i* plin fiind hipocoristic al „băii”, alta, cu *i* mic/scurt – un alintător al „badelui”; scrise identic, ce vom înţelege?

Scriem, din păcate, în acelaşi fel, cu acelaşi *i boi* şi *boi* (statură, pluralul subst„Bou” şi verb la infinitiv); *însuşi* şi *însuşi* (pronume şi verb), *orbi* şi *orbi* (adjectiv, plural de subst. şi verb), *vier* (îngrijitor al viei) şi *vier* (porc necastrat); *Iov* şi *Iov*, *Ion* şi *Ion*; în finalurile numelor *Berciu* şi *Berciu*, *Cibotariu* şi *Cibotariu*, *Trăistariu* şi *Trăistariu* etc., etc. Dar numele, scris *Prim* (inclusiv director de editură, Chişinău), cum îl vom percepe, cu *i* plin sau cu *i* mic/scurt?

În prezent, rezolvarea e să umblăm cu dibuitul şi ghicitul, cu aflarea contextului (pe care nu întotdeauna îl avem). Nu e mai simplu, pentru toate cazurile citate şi multe altele asemenea, afară de *i* plin, să avem în alfabet şi litera *ĭ* cu valori de *i* scurt/mic şi *i* iotacizat, aşa cum l-au promovat lingviştii August Scriban, Édouard Bourciez, Alexandru Graur, Emil Petrovici?! mai ales că în era computerelor acest semn grafic nu necesită mari cheltuieli.

Cu marca ACADEMIA ROMÂNĂ este girată, pe 17 februarie 1993, noua reformare a ortografiei limbii române, cu toate că numeroşi cărturari şi în primul rând lingvişti cu reputaţie **s-**au pronunţat împotriva acestei reforme (lingviştii înaltului for academic nu au votat *pentru*). După această ruşinoasă votare, se insistă pe diferite căi implementarea schimbărilor ortografice votate.

Celor care caută cu orice preţ aplicarea noilor norme ortografice, neacceptate de lingvişti, le vom aminti câteva dintre aceste opinii, rezonabile, corecte, ştiinţifice – să mai mediteze, „de şapte ori”, asupra lor, apoi să se decidă.

---

1 Dacă − pentru această gravă desconsiderare naţională − popoarele uigur şi ungur ar amenda, fiecare, statul român cu cîte cel puţin un miliardaş de euro, Academia Română ar conştientiza cît e de periculoasă politic-naţional insuficient chibzuita reformă ortografică din februarie 1993 (este mai puţin grav-deranjant pentru noi, românii, în cazul că ni s-ar zice, „academic”, romi în loc de români, noi cu romii fiind puternic înfrăţiţi, convieţuind multe secole în şir, parţial creînd aceleaşi naraţiuni de folclor comic).

Reamintim că înainte de 17 februarie 1993, un forum de 23 de lingvişti din Iaşi, Bucureşti, Chişinău, Cernăuţi, **s**-a întrunit în cadrul „Zilelor academice ieşene” (pe 7 şi 8 noiembrie 1991) la o dezbatere, cu referate, comunicări, luări de cuvânt, privind calitatea şi destinul normelor ortografice de la 1880, 1904, 1932 şi 1953 în faţa noului proiect de „îndreptări” ale ortografiei limbii române; iar după 17 febr. 1993 protestele ştiinţifice la temă au continuat şi continuă, în ţară şi străinătate (amintim de un colocviu internaţional din Germania, la Tutzing/München, 30 martie – 2 aprilie 1993, cu 47 de participanţi, contestânt necesitatea modificărilor din febr. 1993 a ortografiei limbii române), o formă de protest fiind şi prezentul articol.

Aşadar:

Ion Coteanu, prof. dr., membru al Academiei Române (Institutul de Lingvistică din Bucureşti; 7 noiembrie 1991): „Aş vrea [...] să pun o întrebare de o simplitate zdrobitoare: cine îmi demonstrează că există în română două sunete diferite pentru care să fie necesare două litere! pentru unul şi *a* pentru atul? Nu cred că poate răspunde cineva.

După părerea mea, actuala ortografie [de la 1953] este cea mai bună din câte am avut până acum; acesta este adevărul!” 2**133**

Înainte de adoptarea hotărârii din evocatul 17 februarie 1993, Alf Lombard, savant suedez, lingvist, membru al Academiei Române, scria: „Se discută mult, în aceste zile, despre o eventuală reformă a ortografiei limbii române, care ar consta în reintroducerea literei *a* în multe cazuri în care, după regulile în vigoare astăzi, se scrie! [...] Academia Română a dorit să cunoască şi părerea unui observator din străinătate. Mi-a făcut onoarea să mă roage să mă pronunţ asupra chestiunii respective. [... Astfel, hotărârea din 16 septembrie 1953 [reformă ortografică instituind scrierea generalizată cu**!** – *n*. *n*...] a marcat victoria totală a „şcolii” fonetice. [... Reexaminată în 1965, hotărârea [...] îmi pare bine făcută şi acceptabilă şi astăzi; nu merită, cred, să fie schimbată. [Iar *sunt* a fost introdus] în limba cultă de şcoala latinistă din secolul XIX [...]. Formele româneşti *sunt*-*em*-*eţi*, cu *u*, din limba generală (standard) [...] au un caracter artificial, [...] nu reprezintă o tradiţie, o moştenire, un patrimoniu” 3**134**.

---

2 Ortografia limbii române. Trecut, prezent, viitor, Iaşi, Institutul European, 1992, p.73-74.

3 Alf Lombard, Despre folosirea literelor â şi î // „Limba română” (Bucureşti),

Un alt membru de onoare al Academiei Române, lingvistul Eugen Coşeriu (Germania), la puţine zile după decizia din 17 februarie 1993 (pe 2 aprilie), la colocviul internaţional, semnalat mai sus, a subliniat „gravitatea implicaţiilor pe care le pot avea «îmbunătăţirile» adoptate [...] de Academie pentru încetăţenirea şi progresele scrierii cu alfabetul latin în teritoriile din afara graniţelor ţării. [...] schimbările propuse în domeniul ortografiei [...] ar putea îngreuia [...] învăţarea limbii noastre la universităţile din străinătate. Prof. Coşeriu a ţinut să amintească faptul că Domnia sa a scris tot timpul cu! (din *i*), chiar cuvântul *român* [...]!" [4]**135**

În ceea ce priveşte neliniştea savantului pentru scrierea „în teritoriile din afara graniţelor ţării", aceasta ne reaminteşte poziţia scriitorului clasic Vasile Alecsandri, care era „adeptul unei ortografii simple, fonetice, iar nu etimologice, «pe care să o poată învăţa şi deprinde atât românii, cât şi străinii», să prezinte «un mecanism inteligent pentru scrierea unei limbi, iar nu o ştiinţă adâncă, încâlcită, nesuferită» [...]" (Vezi *Ortografia limbii*... p. 31 – 32).

Lingvistul Alexandru Graur, preocupat şi de probleme de ortografie, scria: „din toate felurile actuale de *i*, putem să facem numai două categorii: *i* care formează silabă şi-i care nu formează silabă. [...] Pentru cel de al doilea ne trebuie un semn aparte, şi anume putem adopta unul care nu este chiar nou în scrierea noastră, anume *i* scurt (*ĭ*)" [5]**136**.

În ceea ce priveşte forma *sunt* Al. Graur consemnează: „Pentru prima oară, în vara anului 1927, am auzit pe cineva pronunţând *sunt* [...]. De atunci această pronunţare **s-**a răspândit mult, dar nu **s-**a generalizat, iar reforma din 1953 a adus la loc pe *sunt*, care corespunde tradiţiei milenare" [6]**137**. Conform datelor dialectologice, în vorbirea populară predomină pronunţiile *sunt*, *suntem*, *sunteţi*, dar în mici spaţii (vreo 20 %) **sunt** ul e în paralel cu *sunt*-u1[7]**138**.

Folcloristul şi lingvistul Alexandru Lambrior **s-**a opus „total

---

1992, nr. 10 (octombrie), p. 531, 534, 536, 539.

4 Stelian Dumistrăcel, Lupta în jurul literei â şi demnitatea Academiei Române. Imperativele integrării culturale a tuturor românilor, Iaşi, 1993, p. 81-82.

5 Al. Graur, Mic tratat de ortografie, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1974, p. 135.

6 Ibidem, p. 117.

7 Vezi Stelian Dumistrăcel, Op. cit., p. 92.

scrierii *sunt*, [afirmând că] «cei ce-şi fac un titlu de învăţaţi scriind *sunt*, *suntem*, *sunteţi* se înşală [nedorind să] scrie vocala ce o rosteşte un norod întreg» „8**139**.

Referitor la *sunt*/*sunt* şi valoarea normelor ortografice elaborate în 1953 şi-a expus opinia, clar şi tranşant (pe 7 noiembrie 1991), cercet. dr. Ion A. Florea (Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iaşi): „Provenind din conjunctivul latin *sunt*, ajuns prin evoluţie fonetică normală la *sunt*, această formă se justifică istoric (etimologic) şi are o vechime egală cu a scrisului românesc. Chiar şi atunci când latiniştii au introdus grafia *sûnt* sau *sunt*, ei ştiau că se rosteşte [sunt], lucru valabil şi pentru scriitorii care scriau *sunt*. [...] M. Eminescu: «De-aceea zilele îmi sunt / Pustii, ca nişte stepe / Dar nopţile-s de-un farmec sfânt / ce nu-l mai pot pricepe» 9**140**. [...] Coşbuc, Vlahuţă, Şt. O. Iosif, Barbu Delavrancea, M. Sadoveanu, I.A. Basarabescu, Emil Gârleanu, Liviu Rebreanu, Eugen Lovinescu, Al. Lambrior, B.P. Haşdeu, Ovid Densuseanu, H. Tiktin, Nicolae Iorga [...] au scris doar *sunt*, tot aşa cum se găseşte şi în rostirea populară, cum probează prestigioasele culegeri [...]. Folosirea ambelor variante grafice, la o formă verbală care este atât de frecventă, este o anomalie într-o ortografie. [...] Momentul 1953 a însemnat, în esenţă, simplificarea şi precizarea pe baze ştiinţifice a normelor ortografice propuse şi argumentate de filologi” 1**141**0.

Romanistul Eugen Lozovan în 1954, după o evaluare comparativă a ortografiilor limbilor romanice, conchidea că ortografia limbii române de la 1953 este: „una din cele mai raţionale ortografii ale unei limbi romanice” 1**142**1.

Mioara Avram, cercet. dr. (Institutul de Lingvistică din Bucureşti; 8 noiembrie 1991) aminteşte că: „Societatea Profesorilor de Limba Română din Bucureşti [...] a publicat în [...] 1940 lucrarea

---

8 Ortografia limbii..., p. 37.

9 Preocupat de traducerea unei Gramatici sanscrite, Eminescu a folosit în manuscrisul traducerii nu numai sunt, dar şi sînt, scris sănt: „Mai sănt ..., Următoarele sănt ..., sănt nasale ..., neasĕmĕnate sănt ..., dacă sănt ...” (Gramatica sanscrită în versiunea lui Mihai Eminescu, după „Kritische Grammatik der Sanskrita – Sprache in Künzerer Fassung” de Franz Bopp, Tîrgovişte, Editura Bibliotheca, 2004, p. 8, 9, 18, 24, 39).

1 0 Ortografia limbii ..., p. 59-60, 63.

1 1 Stelian Dumistrăcel, Op. cit., p 41.

Ortoepie şi ortografie românească [...]. Acest proiect este ferm, [...] categoric pentru generalizarea scrierii cu *î*, chiar şi în cuvântul *român*. Deci soluţia 1953 a fost din 1940" 1**143**2; nu e una comunistă, cum se incriminează.

N. A. Ursu, cercet. dr. (Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi): „ortografia actuală [de la 1953...] este foarte bună şi [...] nu trebuie schimbată. [...] nu este necesar să se schimbe ortografia, pentru că ea este rezultatul unor dezbateri ştiinţifice, nu efectul unei hotărâri arbitrare a guvernului [...] Au fost dezbateri îndelungate, şi la Academie, şi în presă, în diverse reviste, şi în Uniunea Scriitorilor, iar acestea **s-**au soldat cu ortografia stabilită în anul 1953, care nu are nimic politic în ea, [...] nimic comunist, cum insinuează unii" 1**144**3.

Ştefan Giosu, prof. dr. (Facultatea de Litere a Universităţii „Al. I. Cuza"): „Trebuie [...] anulat orice act **s-**a dat până acum, fie el şi provizoriu, privind revenirea la ortografia din 1932 [cu! din *a* şi *sunt* – n.n.], şi să continuăm cu ortografia pe care o avem din 1953 încoace" 1**145**4.

Vasile Arvinte, prof. dr. (Facultatea de Litere a Universităţii „Al. I. Cuza"): „Să scriem [...] cu varianta din 1953, [...] pentru că alta mai bună nu avem" 1**146**5.

Magdalena Vulpe, cercet. dr. (Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti", Bucureşti): „Toţi cei de aici [23 de specialişti care discutăm noul proiect academic de reformare a ortografiei – n.n.] suntem de acord că e vorba de o absurditate din punct de vedere ştiinţific" 1**147**6.

Puţin înainte de hotărârea Academiei Române (din febr. 1993) despre întoarcerea la *a* şi *sunt*, lingvistul Stelian Dumistrăcel reuşeşte să publice un studiu-carte, elaborat în 1992, privind această reformă ortografică în raport cu demnitatea Academiei în faţa tuturor cunoscătorilor de română, din ţară şi din afara ei; de unde cităm: „un nor negru, pornit de la Bucureşti [nu dinspre Moscova, de unde ne tot venea „lucoarea" ideilor „geniale" – n.n.], tinde să oprească

---

1 2 Ortografia limbii ..., p. 101-102.
1 3 Ibidem, p.67-68.
1 4 Ibidem, p. 71.
1 5 Ibidem, p 70.
1 6 Ibidem, p 72.

cristalizarea speranţelor învăţământului şi culturii din partea de ţară de dincolo de Prut şi de Nistru!" 1487. Întunecatul nor înfăţişează „propunerile conducerii Academiei Române, din 31 ianuarie 1991, privind «corectarea» unor norme ortografice ale limbii române, în discuţie fiind aduse revenirea la scrierea, în anumite contexte (grafice), a literei *a*, readaptarea grafiei *'s* pentru *z* «în diferite condiţii» şi revenirea la grafia *sunt* (*suntem*, *sunteţi*), în loc de *sunt* (*suntem*, *sunteţi*) [...].

Faţă de un asemenea proiect, cel puţin hazardat, a cărui lipsă de temei şi inoportunitate au fost subliniate de profesori şi de lingvişti [...] în lunile februarie-martie 1991 [...] Considerăm neîntemeiată însăşi opţiunea pentru revenirea la regulile de scriere diferită a fonemului [îl, conform principiilor formulate încă de Sextil Puşcariu, aceste reguli fiind de fapt o reminiscenţă anacronică a sistemelor ortografice etimologiste din a doua jumătate a secolului trecut [al XIX-lea].

[...] dacă extinderea sferei de aplicare în scris a lui *a* din a vă «lumina şi va menţine latinitatea noastră» (G. Murnu) în cuvinte ca *lână*, *câine*, *pâine* ş.a., o va întuneca în cuvintele *râu*, a *râde*, *râpă*, *sân* etc. Şi va provoca, fără îndoială, serioase confuzii la scrierea derivatelor şi a formelor gramaticale ale aceluiaşi cuvânt, care e mai firesc să urmeze modelul cuvântului de bază (deci a *hotărî* – *hotărâre*, *hotărâtor*, *hotărând*, *hotărâsem*, *hotărâşi* etc., nu *hotărâre*, *hotărâtor*, *hotărând*, *hotărâsem*, hotărâşi etc.) 1498.

Încă un detaliu: bune-rele, până la urmă – cine ar trebui să accepte-voteze normele de scriere, citire şi pronunţie ale unei limbi, a românei?

Fără a-i întreba cineva, în zilele de 7 şi 8 noiembrie 1991, au răspuns la această întrebare oameni de ştiinţă din Bucureşti, Chişinău, Iaşi (observaţi, respectăm ordinea alfabetică).

Teodor Cotelnic (Institutul de Lingvistică, Chişinău): „nu poate fi vorba de acceptarea acestor amendamente ortografice promovate de Academia Română. E [...] o tragedie [...] pentru cultura naţională, când specialiştii din alte domenii se consideră şefii noştri, diriguitorii noştri.

---

1 7 Stelian Dumistrăcel, Op. cit., p. 7.
1 8 Ibidem, p. 7, 9-10.

[...] rugămintea noastră, adresată diriguitorilor Academiei Române, este să lăsăm normele ortografice [de la 1953] aşa cum sunt" 1**150**9.

Stelian Dumistrăcel (Institutul de Filologie Română „A. Philippide"): „[Reacţionăm] la un eveniment care, în mod paradoxal, **s-**a produs în afara mediului profesional al lingviştilor" 2**151**0.

Dumitru Irimia (Facultatea de Litere a Universităţii „Al. I. Cuza"): „Problema ortografiei, problemele limbii, ale raportului dintre limbă, ortografie, cultură sunt înainte de toate problemele filologilor. Şi dacă [...] filologii, vor ajunge [...] pe bază de argumente bine cântărite [...] la anumite concluzii, oricare ar fi acestea, plenul Academiei ar trebui să se supună şi să impună aceste concluzii.

Dar [...] eu cred că nu avem motive reale, nici ştiinţifice, nici raţionale, nici sentimentale, nici de orice altă natură să schimbăm reglementările în vigoare [de la 1953] în această problemă" 2**152**1.

Dan Mănucă (Institutul de Filologie Română „A. Philippide"): „Aş întreba şi eu: nu este obligată conducerea Academiei de a da dreptul de a decide **într-**o chestiune specifică specialiştilor din cadrul Academiei? În această comisie [academică de limbă] figurează domnul academician Coteanu, dar unde sunt doamna Mioara Avram, doamna Magdalena Vulpe, [...] specialiştii din Iaşi, din Cluj, din Timişoara, din Bucureşti?" 2**153**2

Nicolae Mătcaş (Ministerul Ştiinţei şi învăţământului din Republica Moldova): „unii încearcă să impună acum o reformă ortografică, fără să consulte specialiştii, iar când aceştia intervin [...], nu li se iau în consideraţie argumentele pur ştiinţifice" 2**154**3.

Ioan Oprea (Institutul de Filologie Română „A. Philippide"): „Intervenţiile în vederea îmbunătăţirii ortografiei nu pot fi făcute decât de specialiştii care sunt în deplină cunoştinţă de cauză. Altcineva, oricâte intenţii bune ar avea, poate greşi foarte grav" 2**155**4.

Radu Voinea (membru al Academiei Române): „astăzi, după Revoluţia din 1989, ar trebui să fie lăsaţi specialiştii să-şi spună

---

1 9 Ortografia limbii ..., p. 95, 97.
2 0 Ibidem, p. 106.
2 1 Ibidem, p 66-67.
2 2 Ibidem, p 114.
2 3 Ibidem, p. 90.
2 4 Ibidem, p. 81.

părerea [...]. Dacă vor hotărî scrierea unor cuvinte cu *a* sau cu *î*, asta e o treabă a specialiştilor.

[...] La o [...] şedinţă a Prezidiului, mai recent, mi **s**-a prezentat [...] o hotărâre [...] a unui colectiv, destul de restrâns, din care făcea parte un singur filolog, restul erau istorici, medici şi alţi specialişti, care hotărâseră în unanimitate cu privire la scrierea cu îşi *a*. Până la urmă Prezidiul şi-a însuşit această hotărâre. Academicianul Coteanu a fost contra. Eu [... specialist în mecanica solidului – n.n.] n-am putut decât să mă abţin [...]. A vota un adevăr ştiinţific este [...] o absurditate. Adevărurile ştiinţifice nu se pot pune la vot. [...] Vă promit că mă voi opune să se pună la vot în adunarea generală problema ortografiei, considerând că această problemă este o problemă ştiinţifică” 2**156**5.

După 17 febr. 1993 distinsa cercetătoare Mioara Avram, responsabilă a conceptului *Dicţionarului ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* din 1982 (în baza normelor ortografice din 1953), cel mai bun până acum dicţionar de acest gen, nu conteneşte condamnarea hotărârii absurde, cu girul Academiei Române, din februarie 1993, a ortografiei limbii tuturor românilor:

1) „Deşi [...] Academia Română a hotărât, în februarie 1993, modificarea unor reguli, referitoare în speţă la scrierea vocalei [îl şi la trei forme ale verbului *a fi* (sunt, suntem, sunteţi), precizez că lucrarea mea [*Ortografie pentru toţi* – n.n.] nu se aliniază la modificările menţionate. Explicaţia principală a acestui fapt este dezacordul meu – şi al majorităţii specialiştilor români şi străini – cu modificările în cauză, dezacord pe care l-am exprimat consecvent, în mai multe rânduri [...]” 2**157**6.

2) „La 17 februarie 1993 Academia Română a hotărât în mod arbitrar această extindere [a lui *a* în interiorul cuvintelor]” 2**158**7.

3) „Revenirea la *a* în interiorul tuturor cuvintelor este nejustificată, reprezentând o complicaţie gratuită, din moment ce se recunoaşte existenţa unei singure vocale [îl” 2**159**8.

---

2 5 Ibidem, p. 117-118.
2 6 Mioara Avram, Ortografie pentru toţi (30 de dificultăţi), Ediţia a doua, Chişinău, Litera, 1997, p. 3.
2 7 Ibidem, p. 98-99.
2 8 Mioara Avram, Probleme actuale ale ortografiei româneşti // „Limba română” (Chişinău), 1994, nr. 3, p. 48.

4) „generalizarea scrierii cu! a însemnat un progres important al aplicării principiului fonetic de corespondenţă între o literă şi un sunet” 21609.

5) Ilustra lingvistă detestă „modul inadmisibil în care s-au luat decizii de normare lingvistică fără a se ţine seama de opoziţia lingviştilor, cât şi manipularea demagogică a opiniei publice” 31610.

6) „Viitorul ortografiei şi ortoepiei româneşti depinde [...] de filologi. Şi nu ca simpli executanţi docili ai deciziilor luate de alţii!” 31621 (Cu mare părere de rău, tocmai aceşti executanţi docili, dintre filologi, sunt implementatorii ardenţi ai normelor din 17 febr. 1993.)

7) Cu sufletul îndurerat în faţa prăpastiei deschise pentru cultura naţională a românilor (sentiment propriu şi lingvistului basarabean Silviu Berejan ‹vezi epigraful acestui articol31632›), Mioara Avram îşi caligrafiază crezul: „sunt încredinţată că [editând cartea *Ortografie pentru toţi*] nu fac un deserviciu, ci un serviciu culturii naţionale” 3164

3.

O parte a personalităţilor ştiinţifice, care au protestat cu argumente imbatabile în faţa bizarei decizii de reformare a ortografiei limbii române din 17 februarie 1993, personalităţi citate-evocate în acest articol, nu mai sunt printre cei vii, inclusiv nepomenitul în rândurile anterioare, înflăcărat vorbitor la Televiziunea Română, lingvistul George Pruteanu... Au rămas mai în voia lor implementatorii veninoaselor mo (n) stre! din *a* şi *sunt*.

[Intitulat *Argumente anti „î” din „a” şi „sunt”*, articolul a fost publicat în „Revista de lingvistică şi ştiinţă literară” (Chişinău), 2009, nr. 1 – 2, p. 46 – 52.

Pentru a nu fi învinuit că scriu incorect unele cuvinte, sunt nevoit-obligat să pun la începutul fiecărui material, pe care îl ofer tiparului, nota de rigoare (cum am procedat şi în cazul acestei cărţi) vizavi de neacademismul scrisului meu (vor mai trece nişte ani, probabil, până se va reveni la ortografierea normală a limbii române;

---

2 9 Mioara Avram, Ortografie pentru toţi ..., p. 100.
3 0 Ibidem, p. 3.
3 1 Mioara Avram, Probleme actuale ..., p. 53.
3 2 Extras din Ortografia limbii ..., p. 75 şi 83.
3 3 Mioara Avram, Ortografie pentru toţi ..., p. 4.

poate şi fără de litera „a” în chiar cuvântul *român*, căci avem suficiente dovezi pentru statutul romanic al etniei noastre).]

V

COMIC SCRIITORICESC

22

DIMITRIE CANTEMIR ŞI MOLDOVA DIN STÂNGA PRUTULUI (UMOR AMAR)

Cât nu ar fi de reprobabil-paradoxal, mai trăim din timpul în care mulţi (vedem rezultatele diferitor sondaje) dintre moldovenii din stânga Prutului sunt constrânşi mental de politicienii comunişti să-şi uite istoria naţională şi să accepte o istorie aşa-zis *integrată*, una de facto ingrată istoriei neamului românesc al moldovenilor; să accepte o istorie a *tuturor* şi, totodată, a nimănui.

Oare exemplul politic al înstrăinatului de ţară Dimitrie Cantemir nu ne dă nimic de gândit?

* * *

Ilustru exponent al gândirii ştiinţifice şi artistice din secolele XVII-XVIII şi domn al Moldovei în anii 1693 şi 1710 – 1711, Dimitrie Cantemir nu diviza Moldova în două părţi ale aceleiaşi etnii – pe dreapta râului Prut şi în stânga lui, aceiaşi *rumâni* locui**nd-**o de o parte şi de cealaltă a râului. Pentru dânsul Moldova nu era ceea ce numim astăzi Republica Moldova, ci Moldova lui Ştefan cel Mare, ţara dinspre Polonia şi Dunărea de Jos cu o parte a Mării Negre (pe verticala nord-sud), ţara dintre Carpaţii Orientali şi râul Nistru (pe orizontala vest-sud); conform aşezării popoarelor de atunci, Moldova era ţara dinspre ardeleni la apus, polonezi la nord, turcime (inclusiv tătărime) – la răsărit şi miazăzi, munteni la sud. Dintre aceşti vecini, muntenii şi ardelenii sunt de aceeaşi seminţie cu moldovenii – lucru explicat şi de D. Cantemir-savantul: „neamul moldovenilor, muntenilor, ardelenilor… cu toţii cu un nume de obşte români să cheamă” 1**165**. De ce români? Pentru că strămoşii lor, dacii, **s-**au romanizat în urma războaielor romano-dace din primele două secole ale erei de după Hristos; pentru că împăratul roman Traian, „cu hărnicia şi vrednicia lui, supus-au viteaz neamul dachilor, carii ţiné locurile… unde acum iaste ţara

1 Dimitrie Cantemir, Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor, Ediţie de Gr. Tocilescu, Bucureşti, 1901, p. 87.

noastră a Moldovei, a muntenilor şi Ardealul" [tot acolo], oamenii acestor locuri deprinzând a vorbi o limbă asemănătoare cu a romanilor, după limbă – şi ei numi**ndu**-se romani/rumâni/români. Şi mai departe (citez): „Întregul nostru neam românesc... păstrează chiar şi astăzi cu tărie vechiul nume al romanilor...; chiar dacă tot acest [neam] a fost împărţit în trei ţinuturi de căpetenie... totuşi toţi se cheamă cu acelaşi nume de *români*... dând de-o parte numele de valahi, care le-a fost dat de popoarele barbare... Noi, moldovenii, la fel ne spunem *români*, iar limbii noastre – nu dacică, nici moldovenească... ci românească; astfel că, dacă vrem să-l întrebăm pe un străin dacă ştie limba noastră, nu-l întrebăm... «ştii moldoveneşte?»", ci «Ştii româneşte?» „2**166**.

Nu avea cum să presupună marele cărturar şi domnitor al Moldovei că ar putea veni un timp, la 1812, când ţara lui va fi obraznic divizată, cu râul Prut ca frontieră de stat ce ar despărţi românii moldoveni din dreapta Prutului de românii moldoveni din stânga Prutului, că acestora din urmă, ocupaţi de o forţă militară străină, metodic, sistematic şi unsistent, pe parcurs de decenii, li se va inocula-injecta absurda opinie că moldovenii nu sunt români şi limba lor nu este românească. (În iunie 1878 – trecuseră 66 de ani de la divizarea Moldovei – M. Eminescu avea să se refere la respectiva forţă străină cu fapta ei criminală: „Ruşii... au închis graniţele ermeticeşte şi au curmat atingerea între românii de peste Prut şi restul poporului român)". 3**167**

Despre oricare aspect – istoric, geografic, naţional etc. – ar veni vorba în lucrările cantemirene, aceste aspecte apar tratate ca elemente ale aceluiaşi întreg românesc; fie vorba de aromânii din Albania, Grecia, Macedonia4**168**, fie vorba de munteanul Preda Stambol povestind lui D. Cantemir, în Rusia, despre Lerul colindelor

---

2 Dimitrie Cantemir, De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus şi Historia Moldo-Vlachica, Ediţie de Dan Sluşanschi // Dimitrie Cantemir, Opere complete, IX/I, Bucureşti, 1983, p. 63, 65.

3 M. Eminescu, Opere, IX: Istorice. Traduceri, studii, transcrieri, excerpte, Ediţie de Aurelia Rusu, Bucureşti, 2000, p. 381.

4 Dimitrie Cantemir, De antiquis..., p. 427; Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei, Traducere de Petre Pandrea, Chişinău, 1992, p. 150; Dimitrie Cantemir, Hronicul ..., p. 153, 157, 414; Ştefan Ciobanu, Istoria literaturii române vechi, Chişinău, 1992, 577.

noastre5169, fie vorba de muntele Ceahlău din Carpaţii Orientali, care „pe timp senin, la asfinţitul soarelui… poate fi văzut” în zare tocmai de la Cetatea Albă, aflată la vărsarea Nistrului în Marea Neagră6170.

Greşeala cea mare a lui D. Cantemir-domnitorul a fost încheierea alianţei statului Moldova cu Rusia (Eminescu o va numi „alianţa nefericitului Cantemir cu Petru cel Mare” 7171). Această convenţie statală era contrară chibzuitei poveţe, de puţin peste 250 de ani trecuţi, dar încă pe deplin valabilă, a distinsului domnitor moldovean Ştefan cel Mare, conform căreia: de nu vor mai fi în stare moldovenii să-şi apere ţara cu propriile forţe armate, să nu o supună, ca protectorat, vreunei alte puteri statale decât imperiului turcesc, pentru că, deşi de altă credinţă religioasă, turcii erau mai înţelepţi decât creştinii marilor state din apropiere.

De marea greşeală comisă, D. Cantemir avea să-şi dea seama la foarte scurtă vreme după semnarea numitei alianţe, odată cu pierderea de către ruşi a bătăliei la Stănileşti, pe dreapta Prutului, în iulie 1711; concomitent D. Cantemir pierdu scaunul de domnitor al Moldovei, pe care scaun, de nu făcea alianţă cu ruşii, l-ar fi deţinut încă mulţi ani înainte, el, domnitorul Moldovei, fiind în viziunea turcilor unul de-ai lor8172, un Cantemir-oglu din viţa lui Chan-Temur9173.

Atât D. Cantemir, cât şi boierii moldoveni şi slujitorii acestora, au început a cunoaşte ce fel de omănaşi sunt proaspeţii aliaţi protectori din chiar ziua de după un mare banchet comun, ca de înfrăţire, la 28 iunie/11 iulie 1711, căci „peste noaptea aceea, – după cum va relata cronicarul Nicolae Costin, – n-au scăpat fără pagubă… nefurat de moscali mai nice un boieriu… nice slugă: cui pistoale, cui rafturi [harnaşamente], cui epigele [mantale]” 1174O.

În lupta de la Stănileşti s-a putut vedea inferioritatea categorică a ruşilor faţă de turci. Înfrângerea catastrofală a moscalilor, conduşi de

---

5 Dimitrie Cantemir, Hronicul ..., p. 217.
6 Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei..., p. 33-34.
7 M. Eminescu, Opere, IX..., p. 302.
8 Vezi Christian Ionescu, Mică enciclopedie onomastică, Bucureşti, 1975, p. 75.
9 Dimitrie Cantemir, Istoria imperiului otoman, creşterea şi scăderea lui [incluzînd şi Viaţa lui Dimitrie Cantemir de N. Tindal] / Traducere de Iosif Hodoş, Bucureşti, 1876-1878, p. 539.
1 0 Nicolae Costin, Scrieri în două volume, vol. 1; Ediţie de Svetlana Korolevski, Chişinău, 1990, p. 385.

Petru cel Mare cu generalii şi mareşalii săi, era iminentă. Încheierea păcii (deşi una înjositoare pentru ruşi) avu loc datorită faptului că „vezirul... – după o cronică a momentului – s-au agiunsu cu moscalii de-au luat bani şi au făcut pace. Iar de n-ar fi făcut vicleşug, să iei bani, ar hi luat pre moscali de grumazi [i-ar fi făcut prizonieri], că nu mai avè moscalii nicio putere”; împăratul turcilor, de la Istanbul, aflând ulterior adevărul, „au trimis de-au omorât... prevezirul” nesătul de bani11751

Într-un extrem de umilitor mod, înfundat în lada unei trăsuri cu două roţi, „o botcă” 11762 ce o servea pe ţarina Rusiei, „ascuns [deci] în caleaşca ţarinei” 11773, pentru a nu fi înşfăcat de turci (lucru nepermis de etica lor faţă de o doamnă) şi pentru a fi scos cumva din câmpul de război, hainitul domnitor al Moldovei Dimitrie Cantemir a fost nevoit să părăsească pentru totdeauna locurile dragi ale patriei, urmând să-şi petreacă restul anilor, până la moarte, în ţară străină, o ţară cu „norod greu şi cumplit... prè cumplit”, adică înapoiat şi sălbatic, după cum va scrie fostul comandant al oştii moldovene – cronicarul Ion Neculce11784, constrâns şi acesta să emigreze atunci, împreună cu oştenii şi boierii Moldovei, în Rusia „protectoare”.

După doi ani de aflare în ţara cu acest fel de „norod”, Neculce reuşeşte să se întoarcă pe meleagurile patriei, la ai săi (nu i-au făcut nimic turcii, ba chiar a deţinut, la câteva domnii, înalta funcţie de mare vornic).

Unul câte unul izbutesc să părăsească Rusia şi alţi refugiaţi moldoveni; D. Cantemir însă, cu inima de tot îndurerată, rămâne în ţara străină şi rece a „protectorilor”, printre vorbitori de limbă străină, pe locuri străine, cu totul altele decât cele de acasă – fără viţă de vie, fără meri şi prăsazi, fără nuci, caişi, cireşi; nici munţi suitori printre nori până în cer (unde-i Ceahlăul?!...), nici pământuri de pâine roditoare.

Degrabă îi va muri soţia (1713), în vârstă de numai 30 de ani, fiică de domnitor muntean, adânc îndurerată că „şi-a pierdut patria şi

---

1 1 Ion Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte, Ediţie de Iorgu Iordan, Bucureşti, 1960, p. 268-269.
1 2 Tot acolo, p. 248.
1 3 Dimitrie Cantemir, Istoria imperiului ..., p. 800.
1 4 Ion Neculce, Letopiseţul ..., p. 263.

pe consângenii... din Moldova şi Ţara Românească, unde toate bunurile”... i-au „fost confiscate de... Poarta Otomană” 11795.

Căsătorit a doua oară, cu o Trubetkaia de-a ruşilor, care nu-l va iubi, în cuvântul său testamentar D. Cantemir nu-i va lăsa moştenire „niciun capăt de aţă”, şi va dori să fie înmormântat alături de prima-i soţie – Casandra „într-o mănăstire greacă” 11806 (cu draga-i romîncă pe veci împreună); nimic nu-i va lăsa moştenire nici feciorului Matei, care, în mediul cazon rusesc, devenise, contrar preceptelor tatălui său, beţiv şi destrăbălat. În floarea vârstei, de 17 ani, îi va muri nefericitului tată şi fiica Smaragda11817. „Poate noi vom vedea cândva patria noastră...” – spera, mult întristată, fiica mai mare, Maria, „în amintirile căreia trăia Moldova” 11828, dar nu a fost să fue.

Autoexilatul domnitor cere ţarului să-i permită să plece, pentru totdeauna, în Polonia, mai aproape de ţările române11839 – nu i se permite; până la moarte însă „Dimitrie Cantemir... n-a încetat a se interesa de soarta ţărilor româneşti, dorind a se întoarce în Moldova” 21840.

Ce mai avea să facă?...

Se consacră preponderent (afară de grija pentru familie) scrierii unor mari lucrări, în limba latină; una însă, de vastă şi profundă erudiţie – *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, după nişte ciorne avute în latină, o scrie româneşte, ca doar pentru a-i săi, moldoveni şi valahi de câteva spiţe (ardeleni, munteni şi români din sudul Dunării, de până în Grecia şi Albania). Suportă mari greutăţi, la scrierea acestor opere, lipsindu-i literatura de documentare, deoarece, după cum va mărturisi în unele comentarii la lucrările date: „scriam *Hronicul*... la Mosc, unde cărţile de triabă... sunt rari” 21851 sau: „trăiesc astăzi... unde... nu e nici umbră de vreo învăţătură mai înaltă şi unde nu auzi... de vreo bibliotecă completă, departe de a-ţi putea găsi

---

1 5 Dimitrie Cantemir, Istoria imperiului..., p. 798, 801.
1 6 Tot acolo, p. 801.
1 7 Ibidem, p. 803.
1 8 Ştefan Ciobanu, Dimitrie Cantemir în Rusia // Academia Română, Memoriile Secţiunii Literare, seria III, tom. II, Bucureşti, 1924, p. 441.
1 9 Ştefan Ciobanu, Istoria literaturii române vechi, Chişinău, 1992, p. 550.
2 0 Ştefan Ciobanu, Dimitrie Cantemir în Rusia..., p. 398.
2 1 Dimitrie Cantemir, Hronicul ..., p. 443.

ceea ce cauţi” 21862. (Unde-i Constantinopolul tinereţilor sale cu bogatele lui biblioteci?!...).

A scris despre draga, frumoasă, minunata lui Moldovă, cu „dragostea ce avem pentru patria noastră” 21873, pentru că „nu se poate afla nicăieri în vreo altă ţară cât Moldova de mică, atâtea... locuri minunate” 21884; a scris despre tatăl său – Constantin Cantemir Silişteanu21895, despre mama sa Ana Bantâş, originară din stânga Prutului, zona Lăpuşnei: „femeie vrednică de pomenit printre cele dintâi femei ale veacului aceluia, ştiutoare de bună carte, foarte pricepută şi dibace în treburile gospodăriei (la care trebuie adăugate toate însuşirile ce se cuvin lăudate la o femeie înzestrată cu virtute)” 21906; a scris D. Cantemir, în Rusia, şi despre istoria şi religia turcilor, despre cultura şi obiceiurile arabilor, grecilor21917; nu va scrie nimic despre ruşi 21928, nici nu şi-a manifestat „dorinţa de a participa la viaţa rusă” 21939 (Dumnezeu cu dânşii, cu moravurile şi năravurile lor), menţionând numai că pentru turci ruşii sunt oameni „menkius”, adică stricaţi, amorali, desfrânaţi31940; un exemplu în acest sens e relaţia *intimă* a chiar ţarului Petru I cu nefericita fiică Maria a înstrăinatului de ţară D. Cantemir...

Pe diferite pagini ale operelor sale, cu drag şi nostalgie, înstrăinatul vodă remarcă: „Pe când şedeam în Moldova”, „la noi în Moldova”, „vreau să povestesc... ceva ce-am văzut eu însumi în... patrie”, „cum am văzut cu ochii mei”, „am văzut eu cu ochii mei... când părintele meu Constantin Cantemir era domnul Moldovei”; cu plăcere şi mândrie va consemna: „cercetările pe care le-am făcut adeseori, cu

---

2 2 Ştefan Ciobanu, Istoria literaturii române..., p. 589.
2 3 Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei..., p. 124.
2 4 Tot acolo, p. 16.
2 5 Dimitrie Cantemir, Viaţa lui Constantin Cantemir, Ediţie de Radu Albala, Bucureşti, 1973; Dimitrie Cantemir, Istoria imperiului..., p. 539; Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei..., p. 108.
2 6 Dimitrie Cantemir, Viaţa lui Constantin Cantemir..., p. 37.
2 7 Vezi în Dimitrie Cantemir, Istoria imperiului....
2 8 Ştefan Ciobanu, Istoria literaturii române..., p. 552

29 Ştefan Ciobanu, Dimitrie Cantemir în Rusia..., p. 430.
3 0 Dimitrie Cantemir, Istoria imperiului..., p. 340.
3 1 Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei..., p. 27.

băgare de seamă” 3**195**1, „Prutul… are apa cea mai uşoară şi mai sănătoasă, cu toate că este cam tulbure… Se crede că în apele Prutului sunt destule leacuri împotriva tuturor bolilor”, pe când „Nistrul… are o apă foarte limpede, dar grea şi foarte vătămătoare sănătăţii omului” 3**196**2; „stejarul moldovenesc [este]… cel mai… tare împotriva carilor” 3**197**3, „Hotinul… pe timpul meu [cu] fortificaţii după sistema modernă” 3**198**4, „cetate pe Nistrul… cea mai frumoasă şi cea mai tare dintre cetăţile Moldovei” 3**199**5; „cel mai vestit dintre toate [lacurile Moldovei] este… Lacul Ovidiului” sau „Lacul lui Ovidiu… lângă Akerman” sau „Cetatea Albă… Se zice că acolo a fost surghiunit… vestitul poet roman Ovidius” 3**200**6 (acela – poet surghiunit, la porunca împăratului, Cantemir însă, el singur domnitor, scriitor şi savant – în autogurghiun, la ţarul Rusiei).

Îşi va aminti D. Cantemir cum, în vara anului 1692, la vârsta-i de 19 ani, împreună cu tatăl său, Constantin-vodă, **s-**au aflat pe meleagurile Moldovei din stânga Prutului, poposind, spre exemplu, la Orhei, urmărind apoi, la Soroca, timp de 30 de zile, o luptă a turcilor cu leşii3**201**7. Peste ani, înstrăinatul în Rusia D. Cantemir, va scrie: „cetatea Orhei… nu e prea mare, dar… e frumoasă şi are cu prisosinţă tot ce este trebuitor vieţii omului… Lacul Orheiului, care se formează din râurile Răut şi Cula… În mijlocul lui se află un ostrov nu prea mare, dar unde **s-**a sădit viţă de vie, de soi foarte bun şi pomi cu roadă de tot felul” 3**202**8. Cuvinte frumoase are Cantemir şi despre trăinicia zidurilor cetăţii Soroca, înălţată pe loc „pietros… numai stâncă… şi cu neputinţă de săpat” pentru eventualii atacatori, „cu pereţi de piatră arsă”, cu ziduri înalte „asemenea unor turnuri” 3**203**9. (Frumoase şi

---

3 2 Tot acolo, p. 17, 20.
3 3 Ibidem, p. 37, 38.
3 4 Dimitrie Cantemir, Istoria imperiului..., p. 362.
3 5 Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei..., p. 26.
3 6 Dimitrie Cantemir, Istoria imperiului..., p. 178, 273; Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei..., p. 26.
3 7 Dimitrie Cantemir, Viaţa lui Constantin Cantemir..., p. 209-211; Dimitrie Cantemir, Istoria imperiului..., p. 653-654, 796-797; Ştefan Ciobanu, Istoria literaturii române..., p. 543.

3 8 Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei..., p. 19, 25-26.
3 9 Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei..., p. 38.

scumpe cuvinte... Nu avem, din păcate, un monument comemorativ DIMITRIE CANTEMIR nici la Orhei, nici la Soroca. Alt fel de monumente preferă comuniştii pentru aceste oraşe.)

Îşi va aminti D. Cantemir, în scrierile sale, tot cu drag şi nostalgie, de multe alte locuri şi de oamenii scumpei sale Moldova, inclusiv partea ei din stânga Prutului; de mândrii, semeţii şi vitejii lăpuşneni, soroceni, orheieni; de cei de prin codrii Tigheciului – „cei mai viteji oşteni din toată Moldova” 42040. Va scrie şi despre cetăţile Tighina/Bender, Şmil/Ismail, Reni, Chilia ş.a., îşi va aminti de „ţinutul Cernăuţilor, care se întinde [, scrie, de-a lungul hotarului dinspre Polonia. Cel mai de seamă târg din acest ţinut este Cernăuţi, aşezat pe malul... [stâng al] Prutului” 42051; pe larg va scrie despre Basarabia, consemnând cu mândrie că aceasta era „cea de a treia parte de frunte a Moldovei” (Basarabie numindu-se în vremea sa Bugeacul şi câmpiile ţinuturilor Ismail, Chilia, Cetatea Albă) 42062; nu-i va scăpa din memorie „Chişinăul, un târguşor... aşezat pe râul Bâcul” 42073.

Unde-ţi sunt, Moldovă, Cernăuţii astăzi?...

Dar cetăţile Hotin, Chilia, Reni, Ismail, Cetatea Albă (cetăţi ale Moldovei din stânga Prutului) – unde ţi-s?...

Unul Stalin-Ribbentrop-Hitler ştie. Acesta ne-a făcut istoria aşa-zis integrată, la 28 iunie 1940, cu tancuri de ocupant; integrată criminal în componenţa Imperiului Sovietic; românii Moldovei din stânga Prutului fiind forţaţi, cum am zis – metodic, sistematic, insistent, pe parcurs de decenii – să uite că sunt români, să nu-şi cunoască adevărata istorie; aşa cum o cunoştea şi o lămurea spre neuitare, chiar şi din capitala Rusiei, marele cărturar Dimitrie Cantemir.

23
ZICEREA POPULARĂ ŞI SAVANTĂ ÎN SCRISUL CANTEMIREAN

Multe sunt proverbele, zicătorile şi frazeologismele folclorice

---

40. Tot acolo, p. 27.
4 1 Ibidem, p. 29-33.
4 2 Dimitrie Cantemir, Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor, Ediţie de Stela Toma, Bucureşti,1999 (vol. I, p. 53), 2000 (vol. II, p. 156-157),
4 3 Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei..., p.25.

româneşti, incluse de eruditul Dimitrie Cantemir în scrierile sale; preponderent, cu devieri de la structura şi textul zicerii populare (în mai puţine cazuri, forme neschimbate, aşa cum circulau în graiul viu al poporului). Şi unele, şi altele nuanţând estetic mesajul operei, sunt pilde ce ilustrează dăinuirea pe parcurs de cel puţin trei secole a frumoaselor vorbe din moşi-strămoşi.

Din *Istoria ieroglifică*, desprindem expresii pe care le putem auzi şi în secolul XXI: „de-a fir-a-păr”, „cu o falcă-n ceriu şi cu alta în pământ”, „De oi grăi – oi muri, de oi tăcea – oi plesni”, „unii seamănă şi alţii seceră”, „Cine face, face-isă”, „Rar mincinos nelăudăros”, „Lăcomia îşi vinde neamul şi moşia”. De origine folclorică, deşi mai puţin caracteristice mediului oral contemporan, prezente în aceeaşi operă, sunt expresiile: „Scânteia amnariului, până a nu să stinge, iască aprinde”, „Lacomul şi sătul flămând este”, „Clevetele rele strică obiceele bune”, „Pre cela ce-l muşcă şarpele, şi de şopârlă se fereşte”, „Pentru găina de mâne oul de astădzi lasă”, „Cine nu va să frământe, toată dzua cerne”. Parimiei de la urmă (cu frământatul şi cernutul), asemănătoare ca idee, dar evoluată ca orizont cultural, îi aflăm varianta: „Cine nu vrea să scrie cu condeiul, să scrie cu furcoiul” [1]**208**; pentru proverbul „Leneşul mai mult aleargă şi scumpul [zgârcitul] mai mult păgubeşte” din *Istoria ieroglifică*, aflăm: „Scumpul mai mult păgubeşte şi leneşul mai mult aleargă” [2]**209**. Rar întâlnită astăzi, folosită în *Istoria ieroglifică*, este zicala: „de multe ori ce nu biruieşte omul, biruieşte pomul”.

Nerefăcute structural în *Istorie* sunt proverbe pe care nu le mai auzim: 1) „Sara ghigariu [ghiogar, văcar], dimineaţa – spătăriu”, din anturaj medieval boieresc, de curte, cu inexistenta astăzi funcţie de spătar şi 2) „Nevinovăţia unuia oţapoc stă în ochiul altuia” (cu arhaicul, pare-se un regionalism, „oţapoc” – mustaţă aspră-rugoasă a spicului cerealier).

Tot acolo, parimii folclorice cu anumite schimbări ale zicerii originare: „Ce au semănat, aceea să secere” (este forma uşor schimbată

---

1 Iuliu A. Zanne, Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia. Proverbe, zicători, povăţuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme şi cimilituri, vol. V, Bucureşti, 1900, p. 584.

2 Ibidem, vol. VII, 1901, p. 712.

a unui proverb care începe cu „Cine samănă…” [3]210); „Ce ş-au aşternut, pre aceia să se culce” (este adaptarea bine cunoscutului proverb „Cum îţi vei aşterne, aşa vei dormi”), „În groapa căreia singur au săpat, într-acéiaşi singuri au cădzut” (corespunde popularului „Cine sapă groapa altuia, cade el într-însa” [4]211).

Alte parimii cu forma originară puţin schimbată: „Nicio piatră neclătită n-am lăsat [a nu lăsa piatră pe piatră]”, „Ca peştele pe uscat mă izbiiam”, „Capul în poate luându-şi”, „Îndesară, când dzua cu noaptea să îngână”, „Teie de curmeie lega”, „Cuvinte de miere amestecate cu fiiere” şi „În gură miere zăminteşte [mestecă] iară în piept otravă dospeşte”, „Soarele cu degetul a astupa nevoindu-mă”, „Picătura cea mai de pre urmă vasul îneacă”, „Mare scrâşnetul roatelor astupă voroava cărăuşilor”, „Acelui vrăjitoriu bobii nu-i prea îmblă”, „Neghina din grâu şi bobul din madzire să aleagă”, „Capul minciunii deasupra tingirii vicleşugului”, „Nu toată pasirea zburătoare să mănânce”, „Lupul părul după vremi îşi schimbă, iară din firea lui nu iese” etc.

La una şi aceeaşi parimie populară D. Cantemir apelează, pe parcursul *Istoriei ieroglifice*, de două şi chiar trei ori.

Astfel, în locuri diferite, variat expusă, este parimia cu ţânţarul şi armăsarul: „Ţânţariul să face armăsariu” şi „pe armăsariu îl întoarsă în ţânţariu”, cea cu ac de cojoc: „Voi afla ac de cojocul lui” şi „Avem noi ac de cojocul lor”; cea despre nebunul care, fie că prăvale o piatră pe pantă (un caz), fie că aruncă „o pietricea în fundul mării” (alt caz), este opus posibilităţilor a „o mie de înţe (a) lepţi”: „Piatra din deal răsturnată, precarea un nebun cu piciorul poate a o prăvăli şi o mie de înţelepţi a o opri nu o pot” şi „Un nebun o pietricea în fundul mării aruncă, pre care o mie de înţelepţi să o scoată vrédnici nu sunt”.

Pentru situaţii contextuale diferite, în trei locuri – parimia folclorică despre luarea/apucarea cu mâna a şarpelui, semnificând expunerea cuiva primejdiei la îndeplinirea unei misiuni: 1) „Cu mâna altuia şérpele din bortă să scoţi ai vrut”, 2) „Cu mâna altuia şérpele din bortă gândi să scoată” şi 3) „Cu mâna altuia şarpele din bortă să scoaţă”. Mai departe, peste vreo 20 de pagini, autorul *Istoriei* revine la

---

3 Ibidem, vol. IX, 1901, p. 527.
4 Ibidem, vol. I, 1895, p. 191.

parimia dată, unde are a zice că personajul Corbul „cu mâna altuia şérpele din bortă a scoate siliia”. Pentru a colora poetic ideea că ce e minuscul şi puţin crescut, neapărat se face mare (dezvoltat, considerabil), autorul apelează la parimiile: „Aluatul mic **într-**o covată mare toată frământătura dospéşte”, „Bucăţeaoa aluatului la toată covata destul este şi din scântéia mică, mare pojar a să aţâţa poate”.

Printre numeroasele parimii ale *Istoriei ieroglifice* întâlnim şi ziceri populare despre mitologicul Noroc[5]**212**, ale cărui servicii, mai mult sau mai puţin bune, sunt absolut imprevizibile pentru oricine: „Norocul şi pre porcariu, şi pre olariu tot cu o orbime caută”, „Celea ce Norocul face, nici mintea, nici socoteala a desface poate”, „Norocul nu împarte cu oborocul, ce unora varsă, iar altora nici pică”; uneori însă „darul Norocului în para focului” poate fi aruncat[6]**213** (în exemplele citate iniţială majusculă pentru „Noroc” ne aparţine **–** *n*. *n*.[7]**214**).

Parimii autentice incluse neschimbat în *Hronicul vechimii* [...]: „Gura care singură presine să laudă, pute”, „Plata păcatului **–** ca despletitura ciorapului”, „Câtu**-**i negrul supt unghe”, „Le**-**au ieşit pe nas”, „Se leagă ca orbul de gard”, „Minciună cu coarne”; şi cu forma schimbată: „Ce ţie a**-**ţi fi nu voieşti, altuia să nu faci”, „Grâul din neghină să aliagă”, „Pentru grâu **–** neghina să amestece”, „Cu măsuracarea au măsurat, măsurându (I) **–** se”, „I **s-**au făcut şi lui ce i**-**au plăcut altuia să facă”, „Atocma cu pământul făcâ**ndu-**le”; în *Sistemul* [...] *religiei muhammedane*, formulat latineşte, un proverb românesc, propriu şi altor popoare balcanice: „Corb la corb niciodată nu**-**şi scoate ochii”.

---

5 Iar într-o adresare a Inorogului către Corb (spre sfîrşitul „părţii a dzecea” a Istoriei) este inclusă imaginea populară, astăzi necunoscută folclorului mitologic, a personajului Noroc: „o, Coarbe, [...] precum din bătrîni am audzit, [Norocul] numai aripi să fie avînd dzic, iară nu şi picioare, şi pe de asupra capului zburînd, după cel norocit urmadză, iar de tot pe dînsul a să pune nici va, nici de ar vrea, în ce să să sprijinească [nu] are” (D. Cantemir, Istoria teroglifică, Chişinău, 1973, p. 340).

6 Mai pe larg despre tratarea cantemireană a Nopocului am scris în articolul Dimitrie Cantemir: Norocul ca divinitate, publicat în „Timpul“ (Chişinău), 2003, 24 oct., p. 15.

7 De altfel, şi celelalte personaje ale romanului (Lup, Corb. Şoim etc.), aşa cum ne-am deprins a le vedea ortografiate de editori, nu apar în manuscrisul acestei opere cantemirene cu iniţiale majuscule.

În prima lucrare cantemireană (scrisă în limba greacă) – *Divanul sau Gâlceava înţeleptului cu Lumea* [...] –, personajul înţeleptul, dialogând cu Lumea (alt personaj), la un moment dat zice acesteia că raţionamentul ei despre treptele de vârstă ale omului „să potriveşte cu un cuvânt ce să dzice că *peştele în baltă fiind, îl vinzi*”; este folosit un proverb românesc puţin cunoscut în zilele noastre, însă echivalent parimiilor: „Vinde pe murgul în târg şi el e în crâng” 8**215**, „Vinde pielea lupului, şi lupu în pădure” 9**216**. În epistola-dedicaţie către fratele său Antioh, atunci domnitor al Moldovei, citim (în aceeaşi lucrare) un proverb folcloric în formă refăcută, ca „de un filosof oarecarele”: „Guracarea singură presine să laudă să fie puţind” (ca formă autentic-populară este în *Hronicul vechimii* [...], vezi mai sus).

Din romanul vieţii tatălui său, scris de Dimitrie Cantemir în latină, transpare **într-**un loc proverbul românesc „Cine vrea să ucidă doi iepuri din**tr-**o lovitură, nu prinde niciunul”, tradus latineşte drept: „Qui unico ictu duos occidere vult lepores, ambobus privari” 1**217**0; tot acolo, pe alte pagini – expresiile idiomatice: „spre pieirea sa, acela *a golit paharul plin de mânia dumnezeiască*” („quousque poculum divinae irae împletum în suam perniciem ebibit”) şi „dacă i **s-**ar ivi prilejul, nu va sta pe gânduri *să-i înece pe toţi* ***într-****o picătură de apă*” („şi illis occasio daretur, omnes illos în aquae guttula submergendos non dubitaturum”) 1**218**1.

(În aceeaşi operă – *Viaţa lui Constantin Cantemir* – avem două schiţe comice în stilul burlescului folcloric: spaima trasă de un comandant militar turc din cauza unui iepure-de-câmp [1] şi lecuirea de dizenterie a unui musulman, comandant al armatei turceşti, de un călugăr creştin [2]; de asemenea, povestea şi textul unei strigături satirice despre Constantin-vodă Cantemir, la 1691, alcătuită şi zisă defectuos româneşte, la o petrecere de campanie, de către oştenii regelui polon Jan Sobieski: „Constantine, / fugi bine – / nici ai casă, / nici masă, / nici dragă jupâneasă” 1**219**2.)

---

8 Zanne Iuliu A., Proverbele [...], vol. IX, p. 636.
9 Idem.
1 0 Dimitrie Cantemir, Viaţa lui Constantin Cantemir, Ediţie de Radu Albala, Bucureşti, 1973, p. 83.
1 1 Ibidem, p. 117 şi 137.
1 2 Putea fi vorba de o compunere în felul: „Constantine, Constantine, / bine-ar fi

Nu cunoaştem astăzi expresia populară idiomatică „a-şi arde opaiţul în zadar”, însă nu excludem existenţa acesteia în vremea lui Cantemir; în manuscrisele savantului, de prin 1714, *Despre numele antice şi de astăzi ale Moldovei*, folosind asemenea expresie în latină, autorul blamează presupusa origine italiană a limbii române: „unii [...] susţin că limba românească nu s-ar fi tras din maica latină, ci din fiica ei, italiana [...]. Dar ei *îşi ard opaiţul în van* (*în cassum oleum pierdere*)”.

În afară de mostrele parimistice şi aforistice, cu vervă comică semnalate, Dimitrie Cantemir, pentru profilarea multiaspectuală a personajelor romanului-pamflet *Istoria* ieroglifică12203, recurge la diverse forme de calambur – jocul de cuvinte paronimic şi frământătura de limbă, procedee poetice proprii, în primul rând, creaţiei populare orale.

Relatarea despre o promisiune pentru personajul Râsul şi caracteristica preocupărilor acestuia sunt puse în relaţie cu expresia „de râs” având în vedere ceva fără de valoare: „fără Râsului adevărat lucru de râs îi giuruiră” şi, ridicol: „Râsul de râs sfaturi [...] varsă”, „Dulăul-cel-Bătrân [...] răspunsă: – Bine ne dzici, o Râs de râs”.

O anumită manifestare a personajului Vidra este corelată cu numirea paronimică a recipientului pentru lichide, ca de vreo 10 litri, „vadra”: „Vidra nu cu picătura, ce cu vadra în vasul înţelepciunii veninul nebuniei ş-au vărsat”.

Autorul procedează la apropierea substantivelor „dare” (datorie) şi „dar” (plocon), scriind: a da „nu supt numele dării, ce supt chipul darului”. Alt joc de cuvinte observăm în apropierea adjectivului *duhnicesc* (o creaţie de autor, probabil) şi substantivul *duh*: „Cu acest feliu [...] de duhnicească putere, Vulturul – leu şi Leul – vultur, duhul vulturelui în Leu şi al leului în Vultur, fără de nicio deosebire cele din afară mădulare”; de la substantivul „şoarece” a format verbul „a şorecăi” cu înţeles de a vâna şoareci: „o mâţă sălbatică [...] prin spini şorecăind, sunetul îmbletului şoarecelui la urechi îi vini”.

Cu scopul ironizării cât mai distructive a partidei Corbilor,

---

să fugi mai bine – / n-ai nici casă, / n-ai nici masă, / nici pe draga jupîneasă” (aceasta murise „din voia sorţii, de mult”, va explica autorul manuscrisului despre Viaţa lui Constantin Cantemir.

1 3 Acestea, cu nume rizibile, ca de teatru popular: Vulpea, Corbul, Şoimul, Brehnacea, Struţocămila etc.

permanent atacată în *Istorie*, autorul pamfletului literar a recurs şi la o probă de calambur livresc elevat, ca: „şi aşa din *Corbi* scoţând καππα [litera iniţială] rămân hirişi [de facto] *orbi*”, de parcă însuşi numele *Corb* ar predispune la rele pe întuneric.

În stilul frământăturii de limbă (de cuvinte) şi aforistic este expusă o situaţie puţin obişnuită: „Având de nu va avea, neavând de va avea”. Prin frământături de cuvinte sunt caracterizate personajele cu porecle animaliere Delfinul/Dulful şi Hameleonul. Cel cu nume de mamifer marin – Delfinul este „porc peştit şi peşte porcit”: „Corăbiieriul dzisă: – Bre, hei, porc peştit şi péşte porcit, Dulfe”; cel cu nume de reptilă arboricolă şi insectivoră – Cameleonul, în rol de personaj literar, e „jiganie dobitocită şi dobitoc jigăniit”, astfel fiind numit de Inorog: „De unde te luaşi, jiganie dobitocită şi dobitoc jigăniit?”

Două perechi de frământături de cuvinte în o singură frază retoric-interogativă: „unde Leul vulturéşte şi Vulturul leuieşte, Prepeliţa ce va iepuri şi Iepurele ce va prepeliţi?”; şi un colier de asemenea bijuterii verbale (cu „dormire fără dormire să dormitedze”, „somn fără somn să somnedze”, „batgiocură de batgiocurit” ş.a.) **într-**un mic pasaj: „Hameleonul, de la Şoim ieşind, dormire fără dormire să dormitedze şi somn fără somn să somnedze, la stratul culcuşului său să dusă. (O, mai bine în veci să fie murit, decât dormire ca aceasta să fie dormit! O, mai bine mort să să fie sculat, decât somn ca acesta să fie somnat! [...] O, batgiocură de batgiocurit şi ocară de ocărit!)”.1**221**4

Un joc de cuvinte avem şi în *Hronicul vechimii* [...], unde este folosit, satiric, pentru cuvântul „hronicarii”, zicerea ilariantă „hloricarii”, autorul operei explicând: „cuvânt schimosit spre bătaie de joc pentru *cronicar mincinos*” 1**222**5.

Constituentul etno-folcloric al operelor lui Dimitrie Cantemir este unul de pondere deosebită, marcâ**ndu-**l pe ilustrul savant ca remarcabil etnograf român care a descris şi a apreciat atât numeroasele valori etnice ale poporului din care provenea, cât şi pe

---

1 4 Exemplele calamburistice le-am extras din ediţia: Dimitrie Cantemir, Istoria ieroglifică, Chişinău, 1973.

1 5 Dimitrie Cantemir, Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor, Ediţie de Gr. G. Tocilescu, Bucureşti, 1901, p. 150 şi 874.

ale diferitor popoare, mai mult sau mai puţin învecinate cu românii, ca slavii, grecii, turcii ş.a.

Trăind mulţi ani în mediu turcesc, precum şi relaţiile strânse, veacuri în şir, pe care le-au avut „romano-moldo-vlahii” cu turcii, l-au făcut pe Cantemir să releve natura acestui popor de credinţă diferită de a neamului său, natura musulmanilor în genere. Cu temeinice argumente şi procedee de convingere, inclusiv cel de contrast faţă de esenţa etnică a popoarelor musulmane, Dimitrie Cantemir, ca mare patriot al etniei din sânul căreia **s**-a ridicat şi căreia îi aparţinea, şi-a adus meritoriu contribuţia (şi prin remarcile amuzante) la reliefarea naturii etnice *romanice* a românilor.

24

URME VECHI ALE UNOR NUME DE PERSONAJE FOLCLORICE GROTEŞTI LA ION CREANGĂ

Portretizaţi cu multă grijă de clasicul neordinar al scrisului românesc Ion Creangă, eroii literari *Buzilă*, *Chiorilă*, *Chitilă*, *Flămânzilă*, *Gerilă*, *Lăţilă*, *Lungilă*, *Nimerilă*, *Ochilă*, *Orbilă*, *Păsărilă*, *Păsări-Lăţi-Lungilă*, *Pândită*, *Sarsailă*, *Setilă* şi *Ursilă* au în coada numelor (susţinem ipotetic) tracicul îl („puternicul”, „vigurosul”).

Cum **s**-a putut ajunge de la un de-demult uitat nume tracic (substantiv şi adjectiv) la un sufix-sufixoid al unor nume proprii româneşti?

În prima jumătate a mileniului III (pe la 2500) î.e.n. În sud-estul Peninsulei Balcanice, pe unde-i acum regiunea montană Strandja a Bulgariei, un rege trac, având numele Îl (care la ai săi, precum şi la alte popoare antice, ca fenicienii şi ugariţii, însemna „Puternicul”, „Tarele”, „Vigurosul”), a înălţat o cetate-oraş, zisă Ilu (ştii**ndu**-se de încă trei cetăţi Ilu în spaţiul tracic al Peninsulei Balcanice); peste vreo sută de ani alt rege de-al tracilor cu acelaşi nume (observăm, de coloratură semantică destoinică) a întemeiat vestita în istorie cetate Ilion (un *Ilu* grecizat), zisă şi Troia, în partea nord-vestică a Asiei Mici, la 5 – 6 km de litoralul Mării Egee, aproape de strâmtoarea Dardanele1**i**. [Notele de subsol – după textul studiului.]

Un meritoriu exemplu de prezenţă în limba geto-dacilor a faimoasei vocabule tracice, la circa 2700 de ani după amintitul îl din sud-estul Peninsulei Balcanice (trecuse două veacuri), pare a fi conservarea acestui cuvânt pe cioburi de lut ars în două inscripţii concise, descoperite pe teritoriul României – una, pe o *ştampilă* din

sec. I-II, în Munţii Orăştiei (Carpaţii Sudici), şi alta, ca relatare *zgâriată*, sec. II-III, în Subcarpaţii Moldovei.

Mai la concret şi cu deducţii oarecum ipotetice: suntem de părere că inscripţia cu majuscule PERSCORILO, ştampilată câteva ori pe anumit obiect ceramic din sec. I-II, descoperit fragmentar în 18032**ii** şi 19543**iii** pe locul fostei capitale dacice Sarmizegetusa (actualul sat Grădiştea Muncelului/Grădiştea de Munte/Dealul Grădiştii, jud. Hunedoara), cuprinde nu un singur cuvânt, cum **s**-ar părea4**iv**, nici două (ca *scriptura continua* – PER şi SCORILO – „feciorul lui Scorilo" ar fi regele dac Decebal, cum au descifrat mulţi exegeţi, aserţiunea mai persistând în tratate academice şi enciclopedii5**v**; deşi au fost şi opinii rezervate6**vi**), ci trei, adică PER, SCOR şi ILO, acestea însemnând, în viziunea noastră: PENTRU CENUŞA EROILOR ‹căzuţi în lupte, după ritualul incinerării›7**vii**. Îmbinarea de litere SCORILO apare „scrisă" (zgâriată/scrijelată) distinct, fără PER (doar SCORILO – CENUŞA EROILOR), şi pe un fragment ceramic dacic din sec. II-III, descoperit lângă satul Borniş, jud. Neamţ8**viii**.

Gramatical, substantivul tracic *il*, cu sensul arhaic uitat, zis/pus după un apelativ, era/este perceput ca sufix antroponimic masculin al apelativului (de facto fiind un sufixoid), astfel figurând în onomastica românilor – Serilă, Nopţilă, Miezilă, Murgilă, Zorilă, Fugilă, Doncilă, Stănilă, Buzilă, Fomilă, Negrilă, Cornilă, Ţintilă, Zgriburilă, Gheţilă, Bădilă şi multe altele9**ix**, inclusiv cele din basmele crengiene (Ursilă, Ochilă, Sarsailă şi celelalte); a bulgarilor şi (mai puţin) sârbilor – Боил, Божил, Браил, Бързил, Момчил, Дойчил, Добрил, Воил, Гергил, Драгоил, Радоил şi altele1**x**0; a ruşilor – Мужило, Будило, Верзило, Водило, Дурило, Жеребило, Звонило, Кутило, Мазило, Чурило etc.1**xi**1 Remarcăm că la bulgari avem forma tracică intactă a cuvântului în discuţie, nu – *ilă* sau – *ило*, ci *ил* (il). Putem vorbi de o reminiscenţă tracică nativă în „construirea"-formarea slavică a limbii bulgarilor în spaţiul balcanic (sec. VI-VII).

Întrezărind originea tracică a lui *il*, eruditul filolog român Sextil Puşcariu, pe lângă – *ilă*, semnala, pentru numele proprii istroromâne, şi formele – *il* – *ilo*. Mai mult chiar – „acest sufix, menţiona filologul, se găseşte în nume proprii, uneori în combinaţiile – *ajlo* şi – *ojlo* – *ilic* şi – *ilko* – la sârbi, la bulgari şi la ruşi (la aceştia şi sub forma – *ila*)" 1**xii**2.

Refer**indu**-se la personaje folclorice ca Gerilă şi Ochilă, teoreticianul literar Vladimir Streinu observa că sufixul umflat estetic

– ilă (aşa zice: umflat estetic) al acestor nume „indică nu ştiu ce duh care dinăuntru [...] le aruncă spre enorm” 1xiii3 – fenomenală percepere corectă a naturii sufixelor de către un literat!

De rând cu Murgilă, Miezilă, Zorilă, Flămânzilă, Ochilă şi alte personaje de basm (şi mitice) cu sufixul – ilă, **într**-un dicţionar de orizont enciclopedic al unui cercetător-lexicograf, George Lăzărescu, apare şi *Setilă*, descris ca „erou cu puteri neobişnuite”, fiind „cunoscut, menţionează autorul, şi în folclorul tracilor” 1xiv4.

În afara formelor de nume gen Murgilă, Момчил/Момћил, Мужило, odată cu trecerea timpului în decurs de multe secole, înţelesul de „puternic-viguros” şi „erou” al *il*-ului tracic şi-a extins conotaţia spre sensuri ca: „bărbat”, „voinic”, «јунак», „viteaz”, «воин», „voine”, „cătană”, «разбојник», „haiduc”, „voievod/vodă”, «војвода» ş. a; în folclor – spre semnificaţiile de uriaş, colosal, fantastic. Arhaicul calificativ îl (tot mai puţin sesizat-cunoscut), cât şi unele dintre noile sale corespondente, se adaugă onorific numelui de personaj folcloric sau de om real (conducător de ceată, oaste, ţară) la români, bulgari, sârbi1xv5 şi ruşi: Pintea-viteazu, Corbea-viteazu, Marcu-viteazu, Крали Марко/Марко-краљевић, Янкул-войвода, Бранко-јунак, Micu-voinicu, Mogoş-voinicu, Gheorghe-voinea, Аника [Иваника]-воин, Муса-разбојник, Соловей-разбойник, Ghiţă-cătănuţă, Рајта-кáтана, Милош-војновић, Bâcu-haiducu, Neacşu-haiducu, Petru-haiducu, Radu-voievod, Радул-бег, Vintilă-vodă, Стефан-војвода.

Străvechiul îl împodobeşte plăcut şi o superbă galerie de personaje folclorice, regândite artistic de geniul inteligenţei scriitorului român din Moldova Ion Creangă: Gerilă, Setilă, Flămânzilă, Pândită, Păsărilă, Nimerilă, Buzilă şi încă 9, care mai de care ca specific extraordinar. Aceste personaje, nişte „arătări mai mult sau mai puţin umane, înzestrate cu puteri urieşeşti şi cu facultăţi supranaturale” 1xvi6, avâ**ndu**-l pe îl în propriile porecle, justifică faptul că ele nu sunt oarecare Flămândul, Setea, Orbea etc., ci nume cu final expres pronunţat pe un ton mai înalt (accentuat): Flămânzílă, Setílă, Orbílă etc. (situaţie similară şi la popoarele contextual consemnate: la bulgari *момчé* – „băiat”, „flăcău” sugerând Момчил – „mare viteaz”, „erou folcloric”; rusescul *муж* – „soţ”, „bărbat” producând Мужило – „bărbătoi”, „cogeamite voinic”).

Să examinăm sumar cum vede aceste nume povestitorul

popular și cum le-a văzut scriitorul Creangă.

În 1955 reputatul folclorist Ovidiu Bârlea culege de la un bun povestitor din satul Fundu Moldovei (raionul Câmpulung, regiunea Suceava) narațiunea folclorică *Dragan Cenușă* – „unul dintre cele mai frumoase basme" (în aprecierea culegătorului-savant), subiectul având printre personaje pe Ochilă, Setilă și Gerilă:

Ochilă, fire drăcească, vede-aude cum crește ovăsul, iar din trei ochi de care dispune, cu doi doarme (când îi trebuie) și cu unul se uită „și pl lumea asta, și pl celanti", mai și înveselin**ndu-**l mult prostiile oamenilor (el nefiind om), încât îi iese în afară „ochii ca cepele";

Setilă – „om c-o falcă-n cela capăt di mare și cu o falcă în ista capăt di mare", când „sorbé odată, sorbé tătă marea, ș-apî mai sta șepte ani până și strângé, și iar o be!";

Gerilă, cu o nară pentru ger și alta pentru foc – „când [...] o tras [...] cu narea ce di ger", a înghețat marea și „când [...] o tras [...] cu narea ce di foc", a dezghețat-o, înecâ**ndu-**l și pe împăratul rău1**xvii**7.

Aceleași personaje folclorice apar și la Creangă, descrise mult mai detaliat, cu amănunte și umor, cărora povestitorul popular, cu luare-aminte pentru depănarea firelor de bază ale subiectului, nu le acordă atenție. Crengianul Setilă – „prăpădenia apelor" 1**xviii**8, de exemplu, are „grozav burdăhan și nesățios gâtlej, de nu pot să-i potolească setea nici izvoarele pământului", el „băuse apa de la 24 de iazuri și o gârlă pe care umblau numai 500 de mori [statistică (!) străină minții povestitorului popular], și tot atunci striga în gura mare că se usucă de sete"; iar Gerilă, personajul „cel mai dezvoltat, mai amplu prezentat" (constată Valeriu Cristea1**xix**9), e „o dihanie de om, care se pârpălea pe lângă un foc de douăzeci și patru de stânjini de lemne și tot atunci striga, cât îi lua gura, că moare de frig. [...] avea niște urechi clăpăuge și niște buzoaie groase și dălăbăzate. Și când sufla cu dânsele, cea de deasupra se răsfrângea în sus peste scăfârlia capului, iar cea dedesubt atârna în jos, de-i acoperea pântecele [penel à la Homer și Rabelais2**xx**0, Creangă inspirâ**ndu-**se din fondul geniului popular al neamului său2**xxi**1]. Și, ori pe ce se oprea suflarea lui, se punea promoroaca, mai groasă de-o palmă. Nu era chip să te apropii de dânsul, că așa tremura de tare, de parcă-l zghihuia dracul. Și dac-ar fi tremurat numai el, ce ți-ar fi fost? Dar toată suflarea și făptura de primprejur îi țineau hangul: vântul gemea ca un nebun, copacii din pădure se văicărau, pietrele țipau, vreascurile țiuiau și chiar lemnele

de pe foc pocneau de ger. Iară veveriţele, găvozdite una peste alta în scorburi de copaci, suflau în unghii şi plângeau în pumni, blăstemân**ndu-**şi ceasul în care **s-**au născut. Mă rog, foc de ger era [...]. Harap-Alb, numai o ţâră cât a stat de **s-**a uitat, a făcut ţurţuri la gură şi [...] zise cu mirare:

— Mai tartorule, [...] tu eşti Gerilă? [...] Tu trebuie să fii, pentru că şi focul îngheaţă lângă tine, de arzuliu ce eşti.

— Râzi tu, râzi, Harap-Alb, zise atunci Gerilă tremurând, dar unde mergi, fără de mine n-ai să poţi face nimica.

— Hai şi tu cu mine, dacă vrei, zise Harap-Alb; de-abia te-i mai încălzi mergând la drum [...]".

Mai apoi Harap-Alb îi zice lui Păsări-Lăţi-Lungilă: „– Hai şi tu cu noi, dacă vrei, [...] de-abia mi-i lua pe Gerilă de ţuluc şi l – îi purta cu nasul pe la soare, doar **s-**a încălzi atunci câtuşi decât şi n-a mai clănţăni atâta din măsele, ca un cocostârc de cei bătrânicioşi, că parcă mă strânge în spate când îl văd aşa.

[...] Gerilă potopea pădurile prin ardere. [... Ajungând însă la casa de aramă înfierbântată jeratec a răuvoitorului împărat Roş, Gerilă [...], năzdrăvan cum era el, cheamă [pe] tovarăşii săi deoparte şi le zice încetişor:

— Măi, nu cumva să vă împingă *Mititelul* [dracul] să intraţi înaintea mea unde ne-a duce omul ţapului celui roş, că nu mai ajungeţi să vedeţi ziua de mâne. Doar unu-i împăratul Roş [...]. Îl ştiu eu cât e de primitor şi de darnic la spatele altora. Numai de nu i-ar muri mulţi înainte! să trăiască trei zile cu cea de-alaltăieri! D-apoi fetişoara lui – a zis dracul şi **s-**a făcut bucăţică ruptă tată-său în picioare, ba încă şi mai şi. Vorba ceea: «Capra sare masa, şi iada sare casa». Dar las, că ş-au găsit ei omul. De nu le-oi veni eu de hac în astă noapte, nici mama dracului nu le mai vine!

[...] Atunci Gerilă suflă de trei ori cu buzişoarele sale cele iscusite şi casa rămâne nici fierbinte, nici rece, cum e mai bine de dormit **î**ntr-însa [... în oarecare pierdere fiind numai el, care] se întindea de căldură, de-i treceau genunchele de gură. Şi hojma morocănea pe ceilalţi, zicând:

— Numai din pricina voastră am răcit casă, căci pentru mine era numai bună, cum era. [...] Voi să vă lăfăiţi şi să huzuriţi de căldură, iară eu să crăp de frig. [...] Gerilă [...] se mânie atunci şi unde nu trânteşte o brumă pe păreţi, de trei palme de groasă, de au început a clănţăni şi

ceilalţi de frig, de sărea cămeşa de pe dânşii. [...] Toţi erau cu părul, cu barba şi cu musteţele pline de promoroacă [...]. Şi aşa tremurau de tare, de le dârdâiau dinţii în gură. Iară mai ales pe Gerilă parcă-l zghihuiau toţi dracii; pozne făcea cu buzişoarele sale, încât s-a îngrozit şi împăratul Roş [...]”.

Cam aşa/atât e portretul crengian al lui Gerilă (cel mai pe larg descris în basmul *Harap-Alb*). Nu e cazul să reproducem şi portretele celorlalţi eroi folclorici cu – ilă în poreclă din proza aceluiaşi scriitor, personaje marcate cu străvechiul însemn de origine tracică îl (româneşte – *ilă*) – credem şi pledăm pentru aceasta cu argumentele expuse –, abordatul istorico-filologic îl fiind însemn al puterii neobişnuite, magnifice şi copleşitor-impresionante pe parcurs de milenii.

1 Vezi Иваничка Георгиева, *Един старинен култ в Родопите, Странджа и междуречието на Струма и Места* // Родопски сборник, том III, София, Издателство на Българската Академия на Науките, 1972, с. 170 – 171; И.Ш. Шифман, *Илу* // Мифы народов мира. Энциклопедия, том I, Москва, «Советская энциклопедия», 1980, с. 505; Л.А. Гиндин, *Древнейшая ономастика Восточных Балкан (Фрако-хетто-лувийские и фрако-малоазийские изоглоссы)*, София, Издательство Болгарской Академии Наук, 1981, с. 160; Gh. Muşu, *Din mitologia tracilor (Studii)*, Bucureşti, Cartea Românească, 1982, p. 165 – 166, 169 – 170, 172; А.Г. Лундин, *Илу* // Мифологический словарь, Москва, «Советская энциклопедия», 1990, с. 238; Н.А. Флоренсов, *Троянская война и поэмы Гомера*, Москва, «Наука», 1991, с. 88: «слово *Илион* [происходит] от имени Ила» ‹cuvântul *Ilion* provine de la numele Il›. Apropo: în corpusul de cronici vechi ruseşti din sec. XI *Повесть временных лет* avem, ca nume de oraş, un *Воин* („Apărătorul”, „Soldatul”).

2 S. Jakó, *Date privitoare la cercetările arheologice de la Grădiştea Muncelului în anii 1803 – 1804* (II) // Acta Musei Napocensis, VIII, 1971, p. 442.

3 C. Daicoviciu [cu 13 colaboratori], *Şantierul arheologic Grădiştea Muncelului – Blidarul. Rezultatele săpăturilor din campania anului 1954* // Studii şi cercetări de istorie veche, 1955, VI, nr. 1 – 2, p. 195 – 238.

4 V. Pisani, *Paideia* (*Revista di informazione bibliografica*), 16, Genova, 1961, p. 246: Perscorilo – nume de om, proprietar de atelier.

5 Вл. Георгиев, *Тракийският език*, София, 1957, с. 25 – 26; acelaşi, *Българска етимология и ономастика*, София, 1960, с. 88; acelaşi, *Траките и техният език*, София, 1977, с. 199 – 200; I.I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Bucureşti, 1967, p. 115; Ion Horaţiu Crişan, *Ceramica daco-getică*, Bucureşti, 1968, p. 48; Paul MacKendrick, *Pietrele dacilor vorbesc*, în româneşte de Horia Florian Popescu, Bucureşti, 1978 [originalul cărţii, în engleză, e din 1975], p. 56; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1978, p. 227; В.П. Нерознак, *Палеобалканские языки*, Москва, Издательство «Наука», 1978, с. 36; Jan Trynkowski, *încă odată despre „Decebalus per Scorilo”* // Acta Musei Napocensis, XVI, 1979, p. 507 – 512; Ioan Glodariu, *L'intensité de l'influence romaine en Dacie pré-romaine* // Thraco-Dacica, 1984, tomul V, nr. 1 – 2, p. 153.

6 De exemplu: K. Horedt, *Cu privire la interpretarea unor ştampile epigrafice* // Studii şi cercetări de istorie veche, XXIV, 1973, nr. 1, p. 103 – 110; Mircea Babeş, *Puncte de vedere relative la o istorie a Daciei preromane* // Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie, XXV, 1974, nr. 2, p. 223 – 224: „*Decebalus per Scorilo* [...] nu se citeşte obligatoriu *Decebal, fiul lui Scorilo*”.

7 Am expus această viziune în articolele: *Litere, cuvinte şi realităţi istorice geto-dacice* (ziarul „Ştiinţa” al Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneneşti, Chişinău, 1982, nr. 13 – 14), *Inscripţia DECEBALVS PERSCORILO în viziune istorică, arheologică şi etnofolclorică* (volumul „Moldova: deschideri ştiinţifice şi culturale!”, Chişinău, 1993, p. 215 – 216), *Valoarea deosebită a elementului ILO în inscripţiile geto-dacice* (culegerea „Originea şi dezvoltarea tracilor la est de Carpaţi”, Chişinău, 1996, p. 76 – 81). Vizavi de ILO – EROILOR, din 1982 este valorosul aport informativ: „*hērōs* era în Hellada orice «răposat» [... mai târziu – numai] căpetenie de neamuri, ginţi, cetăţi, a *puternicilor* lumii acesteia” (Gh. Muşu, Op. cit., p. 174).

8 Rodica Popovici, *Antroponim dacic scris cu litere latine în aşezarea de la Borniş – Neamţ* (*secolele II-III* e.n.) // Arheologia Moldovei, XIII, Iaşi, 1990, p. 155 – 160. (Nu intrăm aici în discuţie despre „litere latine” sau dacice examinând configuraţia grafemelor S şi V [u] din cele două ştampile de la Grădiştea Muncelului şi scrierea de la Borniş.)

9 Vezi N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963.

10 Стефан Илчев, *Речник на личните и фамилни имена у българите*, София, 1969.

11 С.Б. Веселовский, *Ономастикон*. *Древнерусские имена, прозвища и фамилии*, Москва, 1974.

12 Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, II, Bucureşti, 1926, p. 308 (apud: Mioara Avram, *Sufixele româneşti – ilă masculin şi – ilă/-ilă feminin*) // Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, II, Bucureşti, 1960, p. 172).

13 *Istoria literaturii române, III*: *Epoca marilor clasici*, Bucureşti, 1973, p. 270.

14 George Lăzărescu, *Dicţionar de mitologie*, Bucureşti, 1979, vezi respectivele articoledenumiri de personaje.

15 Referitor la personaje folclorice bulgăreşti şi sârbeşti consultă: Петър Динеков, *Български фолклор, I*, София, 1959; *Эпос сербского народа*, Издание И.Н. Голенищев-Кутузова, Москва, 1963; Cristea Sandu Timoc, *Cântece bătrâneşti şi doine* [inclusiv sârbeşti cântate româneşte], Bucureşti, 1967.

16 Valeriu Cristea, *Dicţionarul personajelor lui Creangă*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1999, p. 325.

17 Vezi Ovidiu Bârlea, *Antologie de proză populară epică, I*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1966, p. 209 – 239.

18 Aici şi mai departe, fragmentele de proză crengiană sunt conforme cu: Ion Creangă, *Opere, I*, Ediţie de Iorgu Iordan şi Elizabeta Brâncuş, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 107 – 108, 111, 113 – 117.

19 Valeriu Cristea, Op. cit., p. 248.

20 Au mai zis-o şi alţii: N. Iorga (1890), Jean Boutière (1930), G. Călinescu (1938) etc.

21 Vladimir Streinu, *Ion Creangă* // Istoria literaturii române... *cât. supra*, p. 266.

25

VLADIMIR BEŞLEAGĂ:

NATURALEŢEA ŞI COMICUL VORBIRII POPULARE

Dorim ca din rândurile acestui articol-eseu să se descifreze întrucâtva trei preocupări constante – cultura populară, comicul realităţii, naturaleţea limbajului (poetic, eseistic, publicistic) – ale

scriitorului român, originar din stânga Nistrului, Vladimir Beşleagă, ajuns la venerabila vârstă: 82 de ani.

În formarea „zidirea” ca scriitor a octogenarului, piatra de temelie, fundamentul (de pe când era copil, încă neştiind să citească) aparţine culturii populare orale, cu versuri folclorice pentru copii, colinde, pluguşoare de Anul nou; cu fermecătoarele basme/poveşti, pe care le asculta cu încântare din gura consătenilor-ţărani; „vina [pricina] toată e a poveştilor, cred – meditează scriitorul.

— Apoi [...] **s**-a adăugat cartea” [4, p. 325], cea cu basme gândite altfel decât cele folclorice, cărţi de care, ajuns adolescent – îşi imaginează V. Beşleagă – „am citit, cred, vagoane” (aşa de multe), de la care, conchide, „mi se trage, cred, şi pasiunea scrisului” [Idem]; marginea de pornire totuşi, spre scriitorie, rămânând bogata şi fermecătoarea cultură a creaţiei populare, cu firescul vorbelor ei, presărate ici-colo, după imperativul situaţiei, cu sprinţare seminţe comice [diversele sublinieri ne aparţin – *n. aut.*].

Apropo: anume basm „îi plăcea [lui Vasile Vasilache] să-şi numească celebra carte” [*Povestea cu cocoşul roşu*] – remarcă V. Beşleagă [10, p. 12].

Prin 1951—52 studentul universitar (Chişinău) Vladimir Beşleagă începe să adune folclor, fără magnetofon (de care, portabile, nici nu erau în vânzare) din zona sa de baştină, mai cu seamă din satul în care se născuse – „localitatea Mălăieşti, cu peste cinci mii de locuitori, cunoscută în filele istoriei din anul 1541” [12, p. 158]. „Când eram eu student, îşi va aminti Beşleagă-scriitorul, [...] ni se spunea să culegem, din sat, tradiţii, [...] poveşti, apoi [...] am găsit [... colinda] *Cum a umblat Maica Domnului la iad*...” [2, p. 234].

Din timpul acelor preocupări de esenţă etnologică, al convorbirilor cu sătenii-deţinători de bogate comori spirituale, scriitorul în formare observase „cât de frumoasă şi plină de miez este limba vorbită. Cât de profund se reflectă în cele spuse de oamenii simpli viaţa, destinul şi visele lor” [2, p. 3]; pe vorbitorii aceia, netrecuţi prin facultăţi şi academii, studentul Beşleagă îi asculta fascinat, notând în mare grabă (să nu îi scape vreun cuvinţel) minunate oraţii, cântări şi povestiri ale omului de la ţară, preţioase obiceiuri din moşi-strămoşi ale românimii din stânga Nistrului; pagini de viaţă cu verbe şi proverbe originale, autohtone, interesante.

Minte iscoditoare, tânărul Beşleagă, după Universitate

doctorand fiind, caută să priceapă cam cum își plămădesc *poveștile* scriitorii, un Rebreanu, de exemplu, în primul rând (schițase o dizertație despre scrisul acestuia), însă și dintre străini, cei de la *Noul Roman francez*, de-o pildă, sau cei cu ambiții gen lamine-ca-lanime!

— Proust, Joyce, Kafka, Faulkner, Beckett etc. [8, p. 64].

Păi dacă te apuci și tu de scris *povești*, gândea Beșleagă-cercetătorul științific, nu te lăsa turnănit-influențat de canoanele altora – sapă hăugașul tău, care, de acasă, din Mălăieștii de naștere, să curgă în lume cu firea omului și a istoriei, cu un Miron, Isai ori Filimon, cu frământ adânc de gând, vis și veghe, cu epicul trăit în inima ta, liric – toate împletite cu frumoasele fire de limbă și tradiții ale neamului tău, cu vraja aparte a unor vorbe și glume din stânga Nistrului – *cicârâc*, *bulumac*, *lăcuni*, *de-a beaua*, *ganci*, *căleap*, *încălărat*, *bulihărit*, *Hortolomei*, *Șeptecâini*, *babe cârligate*, *plugușor cu două iepe*, *Dați colacu și pitacu* / *și-un ulcior de lapte acru*! Și scris modern, și zicere folclorică deci în aceeași operă.

După niște ani, cunoscut ca scriitor, unul cu pasiune pentru moștenirea spirituală populară, femei din satul său îl informează, la magnetofon deja, despre clăci și șezători cu multe pătăranii și cântări folclorice: „clăci se făceau [...] Se grămădeau... fetele, flăcăii... la bătut răsărita, la curățit popșoi... [... una] făcea mâncare. Ei cântau! [...] Șezători [... –] la tors, la... [împletit, brodat ș.a.]” [2, p. 248].

Totodată, scriitorul se inițiază în hățișurile păgânismului și misticismului, ce conlucrează cu dogmele creștine în creația populară: „Citesc *Creanga de aur* de M. Sadoveanu. Păgânism, creștinism, mistică...” [4, p. 325].

Din copilărie ține minte scriitorul, el singur practicând, în paralel cu alte datini din strămoși, felurite lecuiri populare, aplicate cu ajutorul unor formule magice de vindecare: „Când îți amorțea un picior, îl băteai cu pumnul și ziceai: *Ieși*, *Babă*, *din chicior*, / *că* ți-o *murit un ficior*... / – *Care*? *Care*? / – *Cel mai mare*, / *cel cu doba la schinare*...” [4, p. 222].

În romanul-poem tragic *Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine* aflăm o relatare fugitivă despre alte vechi practici magice, precreștine, axate la ziua unui mare propovăduitor creștin: „astăzi e Sfântul-Andrei! [...] *fetele își ghicesc ursiții*, *pun grăunțe* [...] *toarnă apă* **într**-*o strachină*” [7, p. 396]; în *Zbor frânt* însă – o credință populară despre vuietul râului Nistru: „*au gemut*

adâncurile [*... Nistrului*] – *aşa geamăt că s-a auzit departe pe apă, peste amândouă malurile, de a ajuns tocmai în sat, şi s-au oprit nişte femei care treceau pe drum de la fântână ori de unde-or fi venit, de s-au uitat una la alta*: / – *Ai auzit cum a urlat Nistrul*? / – *Am auzit, fa*. / – *Să ştii că vrea cap de om* [...] / *Şi-au făcut cruce şi s-au dus mai departe-n drumul lor*...” [7, p. 147].

(O variantă a credinţei citate, numită când *raji Nestru*, am cules şi eu, în august 1987, în satul Pârâta, pe stânga Nistrului, ceva mai sus de Mălăieştii scriitorului, de la un moş de 80 de ani: *Când raji Nestru*, *trebî's sâneşi cariva* [...]. *El când raji, seri cap di om*.)

Un caz de râsu-plânsu, cu o credinţă în puterea blestemelor, oferă nuvela cu *patu-n drum* – o pereche de tineri însurăţei, neavând locuinţă, nu se dumireau cam unde şi-ar duce patul proaspăt cumpărat, iar o cunoscută, răutăcioasă, îi „ajută” urându-le: „Aşa cum staţi cu patu-n drum, aşa să tot umblaţi şi să nu vă primească nimeni! auzi-mă, Doamne, şi fă cum te rog” [5, p. 232]. Scriitorul însuşi crede că: „Îi va ajunge blestemul [pe sovieticii cotropitori de «pământuri străine şi alte neamuri»] pentru a fi exterminat pe băştinaşi” [4, p. 396]; de la un recensământ la altul numărul popoarelor sovietice fiind în descreştere (n.aut.).

Odată, mai spre zilele noastre, scriitorul, împreună cu un consătean, vechi prieten (Timofei Mihailov), îşi vorbesc despre copilăria lor cu „jocuri, care de care mai frumoase”. Prietenul îi mărturiseşte cu drag, nostalgie şi înflăcărare, că pentru dânsul cel mai plăcut episod anual era când ajungea la Crăciun: „Colindele acelea, [...] clocotea satul de colinde! Începeam cu *Naşterea ta*, *Hristoase*, / *a Dumnezeului nostru*... iar sara [...] copiii mai mari şi flăcăii îmblau cu *Trei crai de la Răsărit*, / *s-a dat luna la asfinţit*... Atât de frumos [...] Fiecare parte a satului avea colindele ei.

Eu aşa m-am gândit odată, cum ziceai şi mata [adresându-se lui V. Beşleagă] – să colindăm satul tot, [...] să mergem [acum, în vârstă fiind] să colindăm de rând fiecare casă...

Dar despre altele aş vrea să vorbesc. [...] Când copilul abia începe să gângurească, mama [...] îl lua la dezmierdat: *Barbă-bărbiţă*, / *gură-gângurice*; / *nas-patanas*, / *ochi-bazaochi*, / *luc-tăvăluc*, / *hap de ţuluc*! [...] Atâtea jocuri! Uite-o numărătoare *De-a mijatca*: *Una rama-catarama*, / *doi bani pe-iordani*, / *ţâţu-mâţu* / *sare-n vârţu*... (Şi un băieţel din romanul *Durere* – completăm – „vara se juca [...] *De-a*

mijatca” [3, p. 109]).

De-a pânza […] este un joc pentru copii, dar şi pentru mai mari. […] Iar când copiii erau mai mari, aproape de adolescenţă, de-amu se pregăteau de joc. [*Jocul-dans*:] Ca să se ducă la joc, fata trebuie să ştie a dansa, băiatul să ştie a o lua. Cum făceam noi? Iat-aşa: fetele se aşezau într-un rând, băieţii în alt rând. Fetele începeau […] a cânta: *Peste văi şi dealuri multe / trece o căruţă / şi din toate fetele / tu eşti mai drăguţă*… Şi apoi întrebau: *Pe cine*? Băiatul trebuia să numească fata. Fata, dacă nu îndrăznea să pornească, băiatul venea şi o lua de mână şi o ducea. Şi în timp ce o ducea, fetele băteau din palme şi cântau: *Asta-mi place, / asta vreau, / asta / nimănui n-o dău*…” [2, p. 82 – 84, 89]. (Mai amintim, în romanul *Nepotul* e descris un joc popular pascal: „se joacă *De-a runtunuşul* [să fie acest *runtunuş* o vocabulă de origine germană?] – unul se dă după un dâmbuleţ, pune ouşorul roşu pe creastă şi-i dă drumul la vale…” [5, p. 108]).

De 55 de ani fiind, scriitorul şi-a amintit „o cimilitură din copilărie: – *Hai şi ne-om*… / – *Dacă ne-or*? / – *Până ne*-or *noi ne-om*…” [4, p. 36]. [Cunosc şi eu, din anii copilăriei această „cimilitură”, din satul meu nord-basarabean. Este o formulă folclorică glumeaţă, zisă special în fraze criptice pentru anumite contexte ale vieţii de copil – de pildă, câţiva băieţei pun la cale o intruziune la merele din**tr**-o livadă, sfătui**ndu**-se poetic: „*Hai ne-om* (duce după mere)! / – *Dacă ne-or* (prinde)? / – *Păr ne-or* (prinde), / *noi ne-om* (ascunde) / *şi-om fugi departe*!”. De regulă, fapta (escapada etc.) nu are loc, se zice doar poezioara, din plăcerea de a vorbi ceva ritmic, frumos, cu două înţelesuri, de către un singur băiat sau în doi, teatralizat.]

În altă zi i-a venit în minte lui V. Beşleagă încă o comicărie folclorică enfantină: „*Doamne, miluieşte, / popa prinde peşte*; / *peştele – sărat, / popa* **s**-*o-mbătat*…” [4, p. 78], (creaţie cunoscută în diferite variante şi în localităţile din dreapta Nistrului).

Dar urăturile, continuă informatorul T. Mihailov, când se ajungea la Sfântul-Vasile! […] tata numaidecât îmi făcea un pluguşor, la capăt cu corniţe, legam busuioc [E vorba de un plug miniatural, frumos împodobit şi ţinut în faţa ferestrei unde se urează – element ritualic practicat în puţine localităţi – *n. aut.*] şi începeam de la nănaşa […]. De acolo […] mergeam [la alte case; 2, p. 82, 89].

Să revenim însă la „hăugaşul” scriitoricesc al *folcloricului* autor modern.

În 1956 V. Beşleagă a reuşit să-şi publice prima carte, una de istorioare cu nuanţe comice, pentru copii – *Zbânţuilă*, iar în 1958, este angajat la unica revistă republicană, din RSSM, de satiră şi umor – „Chipăruş”, neconvenabilă conducerii statale pentru dezgolirea putreziciunii regimului comunist, zilnic preamărit în presa oficială ca prosper şi înfloritor; în toată prelungirea de mai apoi a vieţii, scriitorul neîncetând a fi unul cu simţ umoristic, dar şi cu nerv caustic la momentul oportun. (Până la urmă „Chipăruş”-ul acela a fost „opărit”, amuţit, mortalizat, şi nu poate fi reanimat nici sub conducerea pretins democratică de astăzi.)

O notiţă de *Jurnal*... „divulgă” scriitorul în postura culegătorului de folclor, inclusiv comic (aidoma folcloristului de profesie, care tresare bucuros, entuziasmat-înflăcărat, la posibilitatea culegerii unor noi creaţii populare *frumoase*, precum şi a viabilităţii acestora în chiar satul natal, indicând riguros-amănunţit numele deplin al povestitorului şi data imprimării): „1986, 29. VII. De la şosea până în centru am luat [în maşină] pe Varvara lui P. Bălan (Popuşoi). I-am spus câteva vorbe [...]. **S**-a declanşat şi mi-a povestit o snoavă cu o mamă, două fiice şi o noră. Frumoasă! Trebuie să mă duc **s**-o înregistrez la magnetofon... Viu folclorul la Mălăieşti!...” [4, p. 61]; din *Destine transnistriene* aflăm cum, asemenea etnologilor, V. Beşleagă îşi îndeamnă convorbitorii, plastic-şăgalnic şi cât mai pe înţeles, la *depănarea ghemului*-subiect al dialogului: „Eu aş vrea **s**-o luăm, cum se zice, de la un capăt... Cum ai lua un fus ori un ghem, cum ai lua firul şi ai începe să-l depeni, să-l depeni, să-l depeni...”, sau, la începutul altui dialog: „hai **s**-o luăm de la capăt, ca să putem depăna mai uşor firul vieţii...”, fie şi, în alt caz: „am să te rog să-ţi aduni cele gânduri şi amintiri şi să începem să le depănăm...” [2, p. 27, 53, 197].

Nu fără mândrie pentru regiunea în care-i născut, V. Beşleagă, dialogând cu o consăteancă, aduce vorba de o pagină de istorie a etnologiei româneşti: „Nichita Smochină de la Mahala – Dubăsari [...] a activat în timpul războiului în Transnistria... A participat la expediţii de colectare a folclorului transnistrean” [2, p. 22 – 23]. (Un bine-documentat articol despre membrul de onoare al Academiei Române Nichita Smochină este în *Dicţionarul etnologilor români* [Bucureşti, 2006] de Iordan Datcu.)

Din alte note, apreciativ-analitice, ale scriitorului privind arta stăpânirii şi debitării comicului, desprindem: „Am terminat de citit

Peşte-i împărat de V. Astafiev. O carte bună. [...] Paralel, am (re) citit *Amintirile* lui Creangă. [...] Rusul nu are umor, are critică. Creangă scapără!...” [4, p. 62]; prozatorul şi folcloristul Gheorghe V. Madan „avea haz” [4, p. 345]; „s-ar putea evidenţia influenţa [...] exercitată de I. Druţă asupra [...] literaturii umoristice” [4, p. 341]; Nicolae Vieru este făcut din locuri comune şi ironie” [4, p. 361]; şi despre un actor comic din Republica Moldova: „are vervă băiatul, are expresie. Cultură, mai puţină” [4, p. 348].

În stilul unei glume populare (cunoscută şi de marele Creangă, atestată „în Transilvania şi Moldova” [13, p 45]) dialoghează două personaje din *Cumplite vremi*: „[...] Are o copilă, Ghiniţa, tare ocheşică şi dulce [...] – *Îţi place*? / – *Îhî*... / – *Da' tu ei*? / – *Şi ea mie*!” [1, p. 136]; o anecdotă sarcastică despre un tânăr cu studii în străinătate e reprodusă pe scurt în romanul *Nepotul*: „*Unul, cică, se întorcea de la şcoli din străinătate* [...] *şi, ajungând aproape de casă, cade* **într-***o groapă adâncă*... *Aleargă tată-său, îi aruncă* [*o funie zicâ***ndu-***i*]: – *O funie*!... *El, ce face*? *Duce degetul la frunte*: – *Ce este «o funie»*?” [5, p. 82].

O glumă-răspuns isteţ aflase V. Beşleagă de la tatăl său, care, în 1955, „a adus de la Ural o mulţime de snoave şi amintiri. Printre ele, una” [cu poanta în rusă]: – Ştii ce înseamnă CCCP [URSS]? / – Nu. / – Смерть Сталина спасёт Россию” [Moartea lui Stalin va salva Rusia] [4, p. 263].

Deţine V. Beşleagă, mândru pentru dreptul său de autor, o probă de parodiere-parafrazare populară a celebrei maxime latine *Dum spiro, spero*: „O parafrază care-mi aparţine integral – *Dum spiro, zbiero*!” [4, p. 309]; a sa, iarăşi populară, fiind (în anume context), cu valoare de maximă caustică, părerea: „Cine consumă carne de om, turbă” [4, p. 396].

După o variantă rusească a scrierii satirice *Elogiul nebuniei* de umanistul olandez Erasmus din Rotterdam, V. Beşleagă a redat româneşte respectiva lucrare-carte, în versiunea *Laudă Prostiei*, cu inteligente sintagme folclorice şi literare „de-acasă”, ca: „(cercând) să facă din arap un alb şi din ţânţar – armăsar”, „bătrâneţe – haine grele”, „valurilor şi vânturilor”, „aceşti târâie-coadă”, „grecotei mai presus de cotei” etc. [11, p. 23, 44, 145, 182, 203].

Întrucât volumele *Jurnal*... (memorialistică) şi *Destine transnistriene* (dialoguri publicistice) de V. Beşleagă nu sunt opere de

ficţiune, ele oferă pasaje valoroase ca descrieri veridic-autentice ale obiceiurilor de nuntă (*Peţirea*, *Furatul miresei*, *Poftirea*, *Conocăria*, *Masa cea mare*, *Bucate şi băuturi*, *Cum şi pentru ce se cântă*), cele de la Crăciun, Anul Nou, Bobotează (*Colindatul*, *Plugul*, *Chiraleisa*) şi de altele.

Peţirea. Dar cum se măritau fetele? După cine voiau ele ori după cine le dădeau părinţii? Cine hotăra? – o întreabă scriitorul, cu microfonul, pe consăteanca Eugenia a lui Ilie al lui Marcu Pogolşa (mai în vârstă cu vreo 25 de ani, informatoarea), aceea oferi**ndu-**i, obiectiv/cinstit, un bogat şi divers florilegiu etnofolcloric local cu obiceiuri de la nunţi şi alte împrejurări festive ale vieţii rurale: Se întâmpla după cine voiau ele, dar se întâmpla să se mărite cu cine voiau părinţii…

Uneori venea câte un flăcău străin, se oprea la un măhălean, acela venea [ca] staroste la părinţii fetei şi zicea: *iaca avem un mire* [*bun*…]. Părinţii îl chema acasă [pe mire] dimpreună cu starostele… Ei, tinerii, nu ştiau unul de altul defel… Îşi spuneau ei [starostele şi părinţii fetei] ce [avere] are mirele, ce are mireasa […]. După aceea îl pofteau pe mire să şadă în capul mesei. Apoi puneau o farfurică cu o şalincă. El punea […] bani… Ea […] venea şi o întorcea… […] Aşa era moda. Până la urmă, […] el scotea şi punea veriga [verigheta] lui. De amu punea şi ea veriga ei… Zicea starostele – mirelui: *Las să ieie* […] *mireasa ce-i place*. Iar [din nou] stapostele: *Las să ieie mirele să vadă mireasa*… […] (Dacă şi-a luat mireasa a ei, să ştiţi că i-i jele de şalincă şi se strică joaca…) Se apuca mirele şi lua şalinca şi veriga ei şi le punea în buzunar… Dar ea se repezea de la pat şi map! lua banii cu tot cu farfurică şi cu veriga lui şi se ducea în altă cameră… Şi de amu se împacă între dânşii (că se ducea şi el după fată acolo). O întreba: *Ce, îi mergi după mine ori*?… Mai şedeau la vorbă şi se cunoşteau unul pe altul. După aceea se luau. (Iar dacă ceva nu-i plăcea, strica şi trimiteau mirele, şalinca şi veriga ei înapoi, iar mireasa, ale lui…) Iar dacă erau de sat şi se ştiau, trimiteau starostele şi se înţelegeau… [2, p. 57 – 58].

Furatul miresei. V. Beşleagă: Dar, de la joc, miresele se furau?

Informatoarea: Mireasa se fura numai când băietul era în vorbă cu dânsa şi părinţii lui n-o vre […]. Dar […] era ruşine mare: trebuia să se cunune fecioară, curată…” [2, p. 8].

Folosind, asemenea unui specialist în etnografie termenii corespunzători obiceiului (*nun mare*, *act ritualic*, *formulă rituală*),

scriitorul consemnează o *poftire la nuntă*, cunoaşte că respectivul obicei este unul vechi-străvechi, reproduce textul poftirii: „A fost [cutare] să mă invite la o nuntă, la care e nun mare [... şi al rostit formula rituală: *Vă rugăm să poftiţi* [...] *cu noi la nuntă*. *Ne rugăm cu toţii*, *şi eu*, *şi soţia* [...]. Este un act ritualic vechi-străvechi...” [4, p. 353].

Conocăria. Informatoarea Eugenia Pogolşa: L-am învăţat [pe feciorul Vasile] conocăria pe care **s**-o spună la nunt (a).

Masa cea mare. V. Beşleagă: Câte perechi, câţi oameni se adunau la masă? Acuma se fac corturi, se strâng sute de oameni.

Informatoarea: Atuncea nu erau atâţia. Nunul avea două-trei perechi, mai mult nu avea. Şi nunta se făcea în casă... De era nuntă, de era cumătrie – nu se făceau prostii [petreceri făloase] ca amu...

Bucate şi băuturi. V. Beşleagă: Da ce bucate se făceau atunci?

Informatoarea: Lăcuni (turte dulci), plăcinte reci... Mai mult din aluat dospit. [...] Carne de porc... Dar răcituri, cum pune amu tot omul [responsabil de buna desfăşurare a nunţii], atunci nu erau. Găluşte se făceau...

V. Beşleagă: Dar cum era cu băutura? Vin numai? Ori mai era şi altceva?

Informatoarea: [Era şi] cufas (cvas), vin de mere se făcea [...].

V. Beşleagă: Se întâmpla că se îmbătau oamenii?

Informatoarea: Nu. Mai rar.

Cum şi pentru ce se cântă. V. Beşleagă: Dar cântece se cântau? Se cânta la mese?

Informatoarea: Cântau oamenii din gură. După cântatul din gură şi jucau...

Obiceiul colindatului. L-am mai învăţat [pe fecior colinda] „Omu-n lume”: *Omu-n lume de se naşte*, / *şi câţi ani el vecuieşte*, / *tot deşertăciuni pofteşte*... / *Lumea creşte*, *se-nmulţeşte*, / *dar iadul se îndeseşte* / *ca să-ncapă-acolo toţi*; / *şi ai lui Adam* [...] *nepoţi*, / *care au făcut păcate*. [...] Amu, numai pe asta o mai spun copiii... Şi mai este [colinda] „*Naşterea*” [2, p. 58 – 61].

V. Beşleagă: „*Naşterea ta*, *Hristoase*”... Iaca pe asta o spunea [cânta] Vasile tare. El mergea înainte, eu veneam în urma lui, şi de-amu, cum intram în ograda omului, de departe începea cu glas tare şi aşa ne apropiam de fereastră... *Naşterea ta*, *Hristoase*, / *a Dumnezeului nostru*, / *răsăritul lumii*, *lumina cunoştinţei*, / *că întru dânsa ce sluje* [al *stelelor*. / *De la Stea să vă învăţaţi* / *să se-nchine Ţie*, /

soarelui dreptăţii. / *Doamne, slavă Ţie*! [Această colindă nu este cunoscută în Moldova (nici de pe dreapta, nici de pe stânga Prutului), ci doar în Ardeal (parţial şi în vechea Muntenie) [9, p. 13 – 16, 487], dovedind o dată în plus că românii din stânga Nistrului sunt coborâtori, pe râu şi pe delături, din părţile de nord-est ale Transilvaniei (Ardealului). **Într-**o deplasare spre Sighetul Marmaţiei, anul 1991, mi **s-**a întâmplat să aud ţărance de pe lângă Baia Mare, vorbind cu şi-ise în loc de literar, *ci* –, *ce* –, *fe* (modelul *serbi*, *sâni*, *scaun* pentru *fierbe*, *cine*, *ceaun*) ca în multe sate din stânga Nistrului – *n. aut.*]

Obiceiul Plugului. V. Beşleagă: Şi apoi mai îmblau cu *Plugul*. Îi făceau coarne şi tot busuioc legau. [...] Aşa ziceau: *Hăi, plug cu doisprezece boi*, / *la îi* / *primi*, / *la coade codălghii*! / *Săriţi cu sămânţa* / *că se usucă brăzdiţa*, / *săriţi cu colacu* / *că fărâmă boii pragu*! / *Ho-uaaa*! / *Daţi colacu şi pitacu* / *şi-un ulcior* [în glumă] *de lapte acru*!... Şi mai spuneam noi: *Hăi, plug cu*...

Informatoarea îi aminteşte alt final amuzant (mai sovietic): *Hăi, plug cu două vaci*! / *Scoate, babă, doi colaci*!

Lui V. Beşleagă îi vine în minte o variantă şi mai comică: *Hei, plug cu două iepe*! / *Scoate, babă, două cepe*!... [Dacă nu ai nimic mai scump.] Ţin minte, continuă scriitorul, că ne strângeam la noi în căsoaie, că acolo nu deranjam pe nimeni, şi învăţam, repetam cu Vasile [feciorul interlocutoarei] amândoi, alteori mai veneau şi alţi băieţi, dar mai mult în doi [2, p. 62]. „[Odată] ne-am dus cu hăitui la mătuşa" [7, p. 176].

(Unui tânăr, la sovietici, i se imputa că a fost „cu hăitui", practică interzisă de regim: „ai umblat de Anul Nou cu haitul prin sat, ai uitat?" [5, p. 87]; şi nu numai uratul cu *Pluguşorul*, scurt, sau cu *Plugul*, oraţie de proporţii – „erau interzise, aminteşte V. Beşleagă, obiceiurile creştineşti – cununiile, botezurile, colindele dar şi şezătorile" [2, p. 80]; mai mult chiar, la sovietici „noi, românii moldoveni din acest spaţiu eram privaţi de dreptul de a ne cunoaşte istoria adevărată, de a exista liber în universul limbii materne, de a ne practica şi perpetua tradiţiile, obiceiurile şi credinţa strămoşească" [5, p. 6]. Doamne, Dumnezeule! Aceştia ne-au fost „eliberatorii" sovietici! De acestea continuă să-şi facă mendrele şi astăzi în stânga Nistrului...)

Obiceiul chiraleisei (şi aceasta cu finalizare comică). Mai strigam *Chiraleisa* de Bobotează. Purtam o cruce, la care legam fire de

busuioc… De la uşa ogrăzii copiii începeau aşa: *Chiraleisa, Doamne*! / *Boi înjugători*, / *cai înhămători*! / *Chiraleisa, Doamne*! / *Câte paie pe casă*, / *atâţia galbeni pe masă*! / *Chiraleisa, Doamne*! / *Câte cartoafe în bordei*, / *atâtea scroafe cu purcei*! / *Chiraleisa, Doamne*! / *Câţi cărbuni în cuptor*, / *atâţia copchii pe cuptor*! / *Chiraleisa, Doamne*! / *Câte balegi îngheţate*, / *atâtea babe cârligate*! [lunecând-căzând pe jos din cauza gheţuşului de la Bobotează; 2, p. 61 – 62].

Naraţiuni populare. Afară de basmele, pe care (am zis la început) le cunoştea din fragedă copilărie de la bătrânii din sat, captivante poveşti auzise V. Beşleagă şi în anii de adolescenţă, de la consăteni ca Gheorghe Ponomarencu şi Marcu Dub, dar şi nişte pătăranii „buruienoase" (cu vorbe vulgare) de la „baba Dosia" [2, p. 216, 232]; achiziţii poetice de acest fel sugerându-i peste ani motive şi imagini pentru propriile creaţii. Unei legende populare despre petele din lună îi găsi loc în canavaua romanului *Cumplite vremi*: „cunoşti, măi Gruie, povestea celor *doi fraţi*, care, *bătându-se de la un petic de pământ*, *s-au omorât unul pe altul*, *iar sufletele lor s-au mutat* acolo, *în lună*, *de se văd până azi*?" [1, p. 158]

Despre alte variante ale obiceiurilor de nuntă şi de la sărbătorirea Anului nou, precum şi despre cântece de dragoste, dor şi jale ce răsunau primăvara, aflăm din romanul *Zbor frânt*, unde Nistrul apare ca martor, unul magnific şi cu simţuri de om: „din vremurile […] străvechi era deprins Nistrul […] să se bucure […] de cele două sate albe [Mălăieştii], unul pe un mal, altul pe celălalt mal, să fie martor la nunţi vesele care treceau peste apa lui, fie că un flăcău din satul din dreapta fura o fată din satul din stânga, ori o fată din satul din stânga fugea după un flăcău din satul din dreapta; ori că treceau iarna urători peste gheaţa lui ca să-şi ureze neamurile din celălalt sat şi, când treceau, îl urau şi pe dânsul, şi era veselie şi bucurie mare; iar dacă venea primăvara şi vara, răsunau cântece de dragoste, dor şi jale, şi răsunau râsete de fete cu ochi mari şi faţa ascunsă în colţuri de basmale albe" [6, p. 49]; un „Badea Hortolomei […] – citim în romanul *Nepotul* – ce mai ştie să fluiere!… Vara, înainte de răsăritul soarelui, prăşeşte în grădină. Mă trezeşte mama într-o dimineaţă: – Ascultă, ce frumos! Tot cântece tărăgănate, fără cuvinte, din cele ce zic fetele la prăşit popuşoaiele vara… Te apucă de inimă" [5, p. 47].

Dar nu numai prozele folclorice, datinile şi cântecele populare sunt odoarele ce împodobesc scrisul poetic, publicistic, memorialistic

al înzestratului creator Vladimir Beşleagă; puzderie de bijuterii scapără în operele sale ca sintagme idiomatice, ziceri vechi, arhaice şi istorisme, toponime şi patronime neaoşe, regionalisme, zicători şi proverbe – toate acestea sporind-accentuând substanţial naturaleţea multicoloră a limbajului şi comicul vorbirii, folosite în satele din stânga Nistrului.

De o mare importanţă, deci, pentru scriitor sunt cuvintele şi expresiile populare din graiul viu; ingenioasa folosire a acestora o apreciază înalt la confraţii de condei. Într-un loc din *Jurnal* are următoarele rânduri: „Am citit pagini din *Pururea adu-ţi aminte* de Rasputin, în traducerea lui Vasile Vasilache. Bine. O limbă frumoasă, impregnată de culoare. Ceea ce-i dă un farmec aparte, atenţionează V. Beşleagă, sunt cuvintele şi expresiile, luate din graiul viu. Se pricepe Vasile să le aleagă” [4, p. 134].

Beşleagă însuşi, în paralel cu adunarea obiceiurilor şi naraţiunilor populare, este un atent culegător de vorbe rare. Aflându-se într-o suburbie a Chişinăului (satul Schinoasa), aude o mică frază cu accent sarcastic – „Am vizitat nişte gospodari de la Schinoasa [...]. O vorbă auzită la masă: *Când să trăim şi noi bine, hop şi ruşii*...” [4, p. 319], vorbă pe care şi-o înscrie în carnet pentru agerimea ei, pentru neuitare.

Despre actantul principal din *Zbor frânt* autorul romanului zice că este om *lumeţ*, descifrând sensul acestui calificativ popular cu plastica remarcă: „nu putea trece pe lângă oameni cum treci pe lângă parii gardului” [6, p. 6], adică nu era absent, nici indiferent în faţa problemelor pe care le aveau consătenii.

Volumul *Nepotul*, care cuprinde romanul cu acest nume (roman pe care autorul îl consideră o „cronică rurală”) plus cinci povestiri umoristice, pe lângă firea comică latentă a scriitorului, demonstrează bine pronunţat dexteritatea sa de lexicograf benevol (din afara vreunei instituţii de profil); în piesele volumului – ni se mărturiseşte (şi merită să o luăm în seamă): „autorul a ţinut să păstreze specificul graiului viu în intimitatea textului pentru a-i imprima o mai mare forţă de convingere” [5, p. 261] – iată la ce ajută nişte mostre ale graiului viu. (Apropo: „Reproducând [... o istorisire, V. Beşleagă avertizează:] am păstrat în transcripţie unele particularităţi ale graiului popular local” [2, p. 342]); din care motiv, spre finele cărţii, el oferă cititorului şi un valoros glosar (ca de ediţie academică), unde aflăm ce înseamnă:

baistruc, *baraban* (la treierătoare), *carandaş*, *cămară*, *cuzniţă*, *guleai*, *harman*, *maladeţ*, *mişină*, *pravlenie*, *sârnic* („chibrit”), a *turnăni*, *veretcă* şi altele – cuvinte atent explicate, fiecare lexem avându-şi, abreviată în paranteză, calitatea domenială (arhaism, regionalism, rusism, ucrainism sau [!] calc rusesc); acest amalgam de cuvinte „s-ar putea numi, remarcă V. Beşleagă-*savantul*, naturalism lingvistic”. Afară de grija pentru lexicul folosit, cu adevărat ştiinţifice, *academice* (într-un volum de creaţii literare) sunt şi numeroasele comentarii de subsol, acestea atenţionând cititorul şi asupra vremurilor crâncene prin care au trecut oamenii sub regimul sovietic.

Cu pricepere de lexicograf, scriitorul utilizează, în dependenţă de context, cuvinte arhaice şi istorisme, cum ar fi: *acum* (acum), *odănăoară*, *zărghit* (zăpăcit, ţicnit), *cir* (zeamă de mămăligă), *poci* (pot), *a hi* (a fi), *pâcliţă* (pâclă), *hiriş* (numai), *jivălaie* („mulţime”), *dohotniţă* (recipient pentru păcură); *logofăt*, *răzaş*, *jupâneasă*, *preosfinţie*, *ocheană* (jumătate de binoclu);

regionalisme şi lexic local: *harman* (grădină), *ganci* (neajuns), *găteje*, *hreşti* (vreasc ascuţit), *lutniţă* (loc de unde se scoate lut, lutărie), *a murui* (a unge cu lut), *bât* (moş, bunel), *mâţâţâcă* (mică), *glăsoasă* (cu voce puternică), *a se înturloca*, *bunînţeles*, *dughită* (topită-muiată, cânepa), *cicârâc* (roată de depănat fire pe ţevi), *căleap* (răşchitor), *chivirici* (încălţări împletite din aţă groasă de cânepă, în alte sate – „chirvici”), *bulumac* (stâlp gros, druc), *şirisău*, *velcă* (vânturătoare), *a velcui* (a vântura), *şirităucă* (maşină de vânturat grâu), *mişine* (grămezi de spice adunate de ţistari), *verdunci* (cartofi timpurii), *păsatniţă*, *lăcuni*, *sarailii* (plăcinte-învârtite din multe foi subţiri, în alte sate – „saralii” şi „salarii”), *se păhărise* [!] (băuse multe pahare), *caţalapi* (lipoveni, în multe sate din dreapta Nistrului – „caţapi”), *tălhărăşit* (furt), *a ştirici* (a afla noutăţi, ştiri), *bătălie* (război), *a bombi* (a bombarda), *a năpădi* (a năvăli), *a încălăra* (a încăleca), *horbă* (vorbă), *a măscări* (a batjocori), *bărbătoi* (bărbat), *hătălău* (băietoi), *covru* (culcuş), *iudă* (om rău, viclean), *pidosnic* (rău, cu apucături anapoda), *liubovnic* (cu dragoste pentru cineva), *verigă*, *gâlgâr* (horcăit, respirare zgomotoasă), *îndărăpt*, *îndărăptnic*, *hăugaş*, *buhnitură*, *a bulihări* (a umbla brambura), *biserică* (biserică), *sacrei* (sicriu), *mâhniciune* (întristare), *boleacă* (bolnavă), *tămăduit* (vindecat), *mormânturi* (cimitir);

toponime şi patronime neaoşe: *Râpă*, *Hârtop*, *Teiul*, *Pe Vale la*

Fântâni, *Bahna cel Mare*, *Borta Călugărului* (locul unei chilii săpate în stâncă), *Nani* (ruşii au zis Ananiev), *Hoţu* pentru Valea Hoţului (la sovietici Dolinskoe), *Vălicica Mielului*, *Tucmigiu*/*Tocmigiu* (Tocmagiu, Tocmazeia), *Tirişpolea*/*Tiraşpolea* (Tiraspol), *Ciobărciu* (Cioburciu, Ciobruci); *Buţihală*, *Hortolomei*, *Haralampei*, *Mâţoaie*, *Pâinealbă*, *Scândurică*, *Şeptecâini*.

În privinţa patronimelor *Turculeţ*, *Pitacu*, *Poatelungi*, *Ţarălungă*, *Moptan*, *Bradulov* – autorul îşi permite mici incursiuni etimologistice [1, p. 362, 369, 606; 2, p. 296, 298].

Dintre sintagmele idiomatice la care apelează V. Beşleagă, pe lângă unele de largă răspândire, ca: a *lucra hârştea-parştea* (a lucra de mântuială, rău), *a-l învârti pe cineva* (a-l manipula), *a avea obraz*, *a se lăsa pe tânjalăâă*; atragem atenţia şi la câteva ziceri de originalitate şi pitoresc aparte, mai mălăieştene: *a lega şcoala de gard* (a nu se mai duce la şcoală), *„ne prăpădeam din ochi unul pe altul”* [5, p. 223], *a ieşi de-a beaua* (a ieşi „în patru labe”), *a bate ţurca pe drum* (a umbla fără rost), *a se lua cu cineva la clanţ* (a se împotrivi verbal, a fi contra), *a-i mânca unuia câinii din traistă*, *a avea aprindere la plămâni*, *în dricu nopţii*, *a se jeni de ziuă* (a se lumina).

Şi o zicere idiomatică de nuanţă satirică: *Mare brânză a făcut* [nimic însemnat] partidul [4, p. 330]; alta, originală, comentată de informator: „Viaţa *a trecut* [...] **într-***un papuc*! [...] Cu zbucium mult şi... nică n-am înţeles” (2, p. 266).

Din relatările unor povestitori (în *Destine*...) şi de la personaje literare provin diferite expresii frazeologice şi idiotisme licenţioase (înjurături), în română şi rusa unor moldoveni – de interes cercetătorilor ca lexic, imagistică, structură gramaticală (reproducem un singur exemplu, mai „civilizat”: „Patefonu-vagonu-tronu-acordeonu şi saxofonu cui te are!” [3, p. 56 ş.a.]).

Dintre zicătorile şi proverbele, care au conturat frumos diverse momente ale scrierilor lui V. Beşleagă, am putea cita: *Nu-i în toate zilele Paştele*; *Ce ţi-i scris*!...; *Nasu – sfor, iar maţu – ghior*; *Capra face, oaia trage*; *Ce-i la cel beat în guşă, la cel treaz îi în căpuşă*; *Corb la corb nu scoate ochii*; *Falǎ goală, straistă uşoară*; *Unde-i multă înţelepciune, acolo-i multă amărăciune*; *Unde nu-i cap, vai de picioare*.

Menţionăm şi comentarea originală de către o femeie a zicătorii *Îi negru-n cerul gurii*: „Dacă ceriul gurii îi negru, apoi îi rău omu’” [2, p. 263].

Cu valoare de maximă populară este opinia unei femei, care zice că „lumea-i plină de dor şi jele / ca [...] marea de chetricele” [2, p. 25].

Am observat şi verbe din medii rurale servind original funcţionarea unor tehnici moderne: s-a apucat să-l înveţe pe frate-său să *mâie* tractorul; *latră* o mitralieră.

De mai luat în seamă ingenioasele comparaţii şi metafore (6, p. 185, 187 – 188): „Costică [...] sforăia, parcă îi fierbea o oală cu găluşte în gât”; „acela nu vorbea, da (parcă) turna mazăre în telefon, aşa îmi [...] pârâia la ureche”; unul „avea un glas subţire ca un clinchet de pahar”; „a scăpărat un chibrit” (nu numai amnarul poate scăpăra), un personaj „s-a aşezat turceşte”; o întrebare „le-a luat graiul” celor care ascultau.

Asemenea podoabe de grai popular, decorând împletitura operei scriitoriceşti, consună cu strădania – din anii de „ucenicie literară” a tânărului V. Beşleagă – de căutare şi aflare a modelului (canonului) său de scriitură – cu trăiri active, emoţionale, de „tensiune interioară”: „Pe când îmi făceam ucenicia de prozator (anii ’52—54), am avut un moment de revelaţie [...]: orice scris artistic, dacă nu mişcă, dacă nu emoţionează, n-are nicio valoare [...], tocmai de aceea în anii mei de ucenicie literară, lucram la fiecare propoziţie, sintagmă ca un apucat... [... fiindcă] orice îmbinare de cuvinte se cuvine să aibă o tensiune interioară” [4, p. 270, 314].

Apelarea permanentă a scriitorului, uneori ca lingvist şi etnolog, la bogatele resurse ale culturii populare, la componenta ei comică, lucrând „ca un apucat” la reproducerea firescului vorbirii, în concordanţă cu sufletul acţiunii şi al personajului, al istoriei seculare vechi şi de moment, îl marchează pe octogenar ca figură neordinară a literaturii române, una cu originalitate proprie, pentru care dezinvoltura scriiturii primează ca normă estetică: „Principiul meu estetic este firescul în artă...” [4, p. 179]. Firescul deci, naturaleţea vie şi nu originalitate inertă, pretins modernistă, firescul fiind cel cu viaţa naturală, emotivă, în mişcare.

* * *

În cele expuse am căutat să argumentăm, cu exemple, predispunerea scriitorului pentru cultura populară, diversele componente comice ale realităţii şi naturaleţea limbajului folosit – valori mai puţin abordate în cercetările exegeţilor literari, de la Vasile Coroban şi Vasile Vasilache (1967) până în prezent; cercetări, multe la

număr, ce tratează alte valori ale operei lui Vladimir Beşleagă, accentuând ca merite aparte spontaneitatea epicului liricizat, fluxul conştiinţei, psihologicul interior al situaţiei, dualitatea intimizată *narator – personaj* (naratorul „în pielea” personajului), inclusiv dialogul în monolog.

Pentru ca cititorii noului secol, XXI, să aibă o înţelegere mai limpede a fenomenului cultural Vladimir Beşleagă, ce ţine în temei de veacul XX, informăm în subsidiar că scriitorul dat, la vârsta-i de 20 – 30 de ani avea pregătire ideologică sovietică, trebuia să se conformeze nocivului canon al realismului socialist, mai fiind un timp şi membru al PCUS; că, în afară de proze artistice (povestiri, nuvele, romane), V. Beşleagă a scris/publicat şi versuri, că a militat pentru renaşterea naţională românească în Moldova Sovietică, pentru introducerea în spaţiul acestei republici sovietice cu populaţie romanică a alfabetului latin românesc în locul celui slav rusesc, bucurâ**ndu**-se enorm de amploarea ce o luase mişcarea aceasta (astfel, un exemplu doar, în vara anului 1988, aflând din presa republicii îndrăzneţele – în contextul politic antinaţional românesc de atunci – pledoarii pentru cauza naţională românească a tinerilor filologi Constantin Tănase şi Vasile Bahnaru, îşi consemnează „telegrafic”: „Am citit pe Tănase, Bahnaru. Bravo, băieţi! E sfântul adevăr!” [4, p. 329]); mai adăugăm aceloraşi cititori: Vladimir Beşleagă a fost ales *bene merenti* deputat în primul parlament al nou createi, nesovietice, formaţiuni statale Republica Moldova; alt merit, unul de nobilă consideraţie – o parte din lucrări i-au fost editate până acum în limbile: armeană, bulgară, cehă, engleză, estonă, franceză, lituaniană, rusă, slovacă, spaniolă, ucraineană.

În fraza de încheiere ţin să exprim gratitudine tuturor cercetătorilor, care au evaluat aspecte, altele decât aici, privitoare la opera izvoditorului de zbor *neînfrânt dinspre Nistru în lumea largă* – domnilor Mihai Cimpoi, Alexandru Burlacu, Ion Simuţ, Eugen Lungu, Andrei Ţurcanu, Nicolae Bileţchi, S. Bărbulescu şi celorlalţi; concomitent îi îndemn pe noii examinatori ai operei distinsului român Vladimir Beşleagă să-l aprecieze, poate mai atent, anteşi după 80 de ani ai Domniei sale.

P. S.

În 2002 (vreo 12 ani trecuţi) Vladimir Beşleagă îi vorbea unui mălăieştean de-ai săi: „Eu acuma citesc *Faust* al lui Goethe… În

germană... [...] Doctor Faust îl întreabă pe Mefistofel: «Cum să fac eu... să trăiesc mai mult şi mai bine?» Acela răspunde: «Trebuie să iei [...] hârleţul în mâini şi să munceşti! [...] ai să munceşti şi ai să trăieşti bine... Pân' la 80 de ani» „[2, p. 337].

De ce numai „pân' la 80”, dacă V. Beşleagă poate ţine *hârleţul* – vedem, ne bucurăm şi îl felicităm că poate – şi după 80?!

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Vladimir Beşleagă, *Cumplite vremi*, Bucureşti, Litera Internaţional şi Chişinău, Litera, 2003.

2. Vladimir Beşleagă, *Destine transnistriene*, Chişinău, 2010.

3. Vladimir Beşleagă, *Durere*, Chişinău, Cartea Moldovei, 2007.

4. Vladimir Beşleagă, *Jurnal*: *1986 – 1988*, Chişinău, Prut International, 2002.

5. Vladimir Beşleagă, *Nepotul*, Chişinău, Litera, 1998.

6. Vladimir Beşleagă, *Trei şi un pod* în antologia *Pară mălăiaţă*. *Schiţe, povestiri satirice şi umoristice*, Chişinău, Literatura artistică, 1983.

7. Vladimir Beşleagă, *Zbor frânt*. *Pădurea albastră*. *Cel de-al treilea dacă ar fi fost acolo*. *Viaţa şi moartea nefericitului Filimon* (Romane, nuvele), Chişinău, Editura Hyperion, 1992.

8. Alexandru Burlacu, *Texistenţe, vol. 2*: *Scara lui Osiris*, Chişinău, 2008.

9. *Colinde*, Culegere întocmită de G. Breazul, Bucureşti, 1993.

10. „Contrafort. Revista tinerilor scriitori din Republica Moldova”, Chişinău, 2008, nr. 7 – 8.

11. Ерасм дин Ротердам, *Лауда Простией*, Ын молдовенеште де Владимир Бешлягэ, Кишинэу, 1976.

12. Anatol Eremia, Viorica Răileanu, *Localităţile Republicii Moldova*. *Ghid informativ documentar istorico-geografic, administrativ-teritorial, normativ-ortografic*, Chişinău, 2008.

13. *Snoava populară românească, IV*, Ediţie critică de Sabina-Cornelia Stroescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1980.

[Studiul are la bază articolele noastre: *Mai puţin cunoscutul Vladimir Beşleagă* în volumul „Vladimir Beşleagă, omul luminat”, Chişinău, „Ştiinţa”, 2011, p. 202 – 214; *Vladimir Beşleagă*: *Cultura populară, comicul realităţii, naturaleţea limbajului* în revista „Philologia” (Chişinău), 2011, nr. 1 – 2, p. 11 – 22.]

RĂSPUNZÂND ÎNTREBĂRILOR POETULUI SATIRIC EFIM TARLAPAN

— *Din punctul de vedere al specialistului în folclor*: *când au început a râde moldovenii*?

— Cu mult înainte de a se naşte... ca moldoveni. În orice caz, dintr-o cronică medievală moldo-polonă aflăm, că la 1352 (anume acest an se indică, şi nu 1359, ca în majoritatea letopiseţelor despre naşterea moldovenilor) legendarul Dragoş, după ce a vânat cu greu un zimbru lângă râuşorul Moldova, „s-a veselit cu tovarăşii săi” („bil wessol z svoymy pany”). Ei bine, ce fel de veselie a putut fi aceea fără a râde?! Au râs, bineînţeles, relaxându-se în jurul unei mese improvizate ad-hoc, nu fără oarecare istorisiri hazlii, în special anecdote vânătoreşti. Neîndoios, ocazii de a râde au avut şi strămoşii, şi răsstrămoşii moldovenilor.

— *Care este capodopera comică populară a Moldovei*?

— Neîncheiata poveste cu trebuşoare şi bazaconii a doi cumetri, porecliţi adesea Păcală şi Tândală, şi ale finului acestora, cunoscut mai mult pe numele Pepelea. Uneori, ca să mai scape de gura lumii, alteori ca să intre mai uşor în ea, cei doi-trei comici – fie că acţionează împreună, „ambii trei” (vorba unei colege), fie că de sine stătător, fiecare de mintea lui – se prezintă şi sub alte nume: Arvinte, Dominte, Tănase, Haplea, Farfulea, unul, doi (unul şi celălalt) ...

— *Când râdem moldoveneşte şi când ca toată lumea*?

— Cam în acelaşi timp. Chiar dacă nu e vorba numai de râs, ci de râsul dres cu replici şi subiecte comice. Râsul este un fenomen general-uman, comicul (folcloric şi scriitoricesc) – destul de internaţional, mici excepţii făcând unele noţiuni, nume proprii, dialectisme, expresii idiomatice şi jocuri de cuvinte specifice unei limbi, cât şi asociaţiile provocate de anumite împrejurări de viaţă, concret-istorice şi naţionale. Astfel, putem socoti, că avem parte de microimpulsuri de râs moldovenesc, dacă ne vine a râde la auzirea numai a toponimului folcloric Hârţa-Pârţa („la moara din Hârţa-Pârţa”) sau a numelui de personaj literar Bodrângă, înainte de a cunoaşte contextele respective (microimpulsuri, pe care nu le au cei de altă limbă la citirea sau auzirea acestor nume). Alte exemple: nume de localităţi – Găvănoasa, Ţâbirica, Feşteliţa, Flocoasa, Fundoaia, Ghizdita, Spărieţi, Pălmeşti, Cicur-Minjir, Jăvreni, Târşiţei; calificative pentru oameni – pierde-vară, târâie-brâu, papă-lapte; nume de personaje –

Setilă, Flămânzilă, Michiduţă, Aripa-Sătănii, Trăsnea, Scridonuţă. Şi, dimpotrivă: nume ca Schwip, Schwap, de pildă, nu sunt ilariante pentru moldoveni, dar sunt hazlii pentru germanici. În aceeaşi situaţie ne apar un Giuha al arabilor, Pâl Pughi al armenilor, Nguen Kuin al vietnamezilor, italianul Pulcinello, niponul Hikoiti, Vakgiunkaga indienilor vinnebago din America de Nord etc., etc.

— *Care va fi ziua, anul, veacul de naştere a unei monografii despre satira şi umorul popular moldovenesc*?

— Deocamdată se ştie numai ziua: de la o lune… Iar cartea din care citeşti acum (împreună cu altă lume) răspuns la această întrebare, se gurguie [pretinde] a fi ceva mai burduhoasă decât cea „nefătată" [monografică], pe care o bâjbâi Domnia Ta, mângâi**nd-**o cu *Scuzaţi pentru deranj* (1974), *Tatuaje* (1977), *Buturuga mică* (1978), *Revers* (1980), *Complimente necesare* (1983), *Acarniţa* (1986), *Zâmbete cu supliment* şi *Atlas comic* (1987), *Staţi jos, copii* (1990), *Cartuşiera* (1991), *Dicţionar enciclopedic satiric* (1994), *Dioptrii pentru ochelari de cai* (1995), *Mărul lui Adam* (1996), *Iese un arici la drum* (1997), *Alfabetul-ghicitoare* (1999), *Coloana nătângilor* (2001), *Un melc la fotbal* şi *îngerii din cerul gurii* (2003), *Unde era dus tatăl iezilor din povestea „Capra cu trei iezi"*, ***pro**scris*, *O antologie cronologică a aforismului românesc de pretutindeni*, *Epigrama dacoromână contemporană*, *Cu poante pre moarte călcând*, *Marea antologie a epigramei româneşti, de la bijuterii folclorice la performanţe clasice*, *Deşertul din clepsidră* (tusşapte în 2005), *Aquíla non captat muscas* (2006), *Pauza de râs… Eu am forfecat imperiul*! – *fabule haioase şi satire fabuloase*, *Câte-o poantă de căciulă… – antologie cronologică de epigramă românească şi universală* (tustrele în 2007), *Cantina săracilor cu duhul, aforisme proprii şi străine în traducere proprie*, *Cupidon – copil de ţâţă, râsete epigramatice de dragoste şi divorţ*, *Cu muza altora în braţe, antologie versificată a parodiei româneşti de pretutindeni* (tustrele în 2008), *Cu mâţa-n carte, antologia parodiei româneşti* şi la *cules de Tarla Poante* (2009), *Zâmbete pentru export* şi *Râsul lumii la români, antologie de epigramă universală* (ambele din 2010).

— *Moldovenii obişnuiesc să destindă atmosfera despărţirii cu o glumă. Cu ce glumă populară inedită ne despărţim*?

— Dacă-i populară, nu poate fi inedită. Oricum ar fi, momentul despărţirii, atât la moldoveni, cât şi la alte popoare, este de un

dramatism aparte. Nici comic, nici tragic. Despărţindu-se, moldovenii îşi urează unii altora tot ce pot oferi mai mult şi... mai uşor –.

În casă, la cleampa uşii:

— Să ne vedem sănătoşi, că viaţa asta ştii cum îi... – zic cei de casă, nostalgic şi cu o enigmatică pică pe viaţa care-i desparte de oaspeţi, când li-i tocmai potrivit de bine. Dar şi din partea celorlalţi (celuilalt) nu se întârzie a răspunde, adânc filosofic şi realist:

— Când ne-a fi mai rău, aşa să ne fie!

În rezultat, segmentele dialogului obţinut conţin şi un început de destindere.

Afară (la poartă, botul calului în trecut sau al peugeot-ului în prezent) se repetă aceeaşi idee în formulări asemănătoare, însă cu mai multă convingere şi stăpânire de sine.

De abia dacă se mai îgăduie cu despărţirea (ore, zile), încep a se iţi şi glumele:

— Mai poftim şi noi pe la voi! – zic unii.

— Mai răruţ, mai drăguţ! – nu scapă să răspundă ceilalţi.

Şi unii, şi alţii îşi descreţesc frunţile „dramatice”, zâmbesc şi râd chiar, savurând în grabă picătura de umor a dialogului, realizat atât de spontan, inedit şi... în de obşte, cunoscut, apoi îşi reamintesc parcă din senin – fiecare în versiune proprie – anecdota nănaşului sau a hrămarului zăbovit pe ospeţe, neapărat menţionând cu delicateţe (şi unii, şi alţii), că asta pe ei nu-i priveşte.

[Publicat, ca primă variantă, în „Literatura şi Arta” (Chişinău), 28 octombrie 1982, pag. 8.]

27

INTERVIURI CU PROZATORUL UMORIST VICTOR PROHIN

I) Mai întâi, din 2010, răspunzând la 7 întrebări

1: – *Dragă Victor Cirimpei, te cunoaştem drept cel mai harnic cercetător şi propagator al creaţiei noastre populare de coloratură satirică-umoristică. Pentru a-mi confirma spusele, să ne amintim titlurile cărţilor care le-ai editat.*

— Dragă Victor Prohin, o „coloratură satirică-umoristică” a creaţiei populare, spre deosebire de creaţia scriitoricească, nu se impune vederii. În folclorul comic predomină *coloratura* umoristică, în rare cazuri – cu note satirice. Folclorul comic „muşcă în taină, fără durere şi fără rană adâncă”, avea să observe, corect, prodigiosul etnolog Tudor Pamfile în prefaţa volumului său *Cartea povestirilor*

hazlii (Chişinău, 1919); cu folclor de această *coloratură*, deci, îmi sunt cărţile: *Snoave şi anecdote* (1979), *Ace pentru cojoace* (1985), *Păcală şi Tândală* în engleză, franceză, spaniolă (1987) şi rusă (1991), *Pozne cu alde Păcală* (2007), *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia, stânga Nistrului, nordul Bucovinei, nordul Transilvaniei, Caucazul de vest* (2008). Nu mă refer şi la cărţile în care sunt coautor.

2: – *Din ce timpuri se înfiripă umorul la băştinaşii acestor plaiuri*?

— Ca la toată lumea, de pe oricare alte plaiuri – din cele mai vechi timpuri. Simţul umorului şi capacitatea născocirii-crcării, precum şi plăcerea de a zice şi asculta vorbe isteţe şi întâmplări hazlii, au fost proprii oamenilor dintotdeauna. După datele arheologilor „primii oameni au apărut pe teritoriul Moldovei aproximativ 300 mii de ani în urmă” (Ion Hâncu) – cel puţin de atunci ne sunt „băştinaşii acestor plaiuri”.

3: – *De când sunt cunoscute creaţiile umoristice în lume şi la noi*?

— Pe plan mondial, din câte s-a putut afla – cele mai vechi istorioare comice cunoscute sunt: una chineză, de acum 24 de secole şi una indiană, de 2300 ani (Curierul UNESC0,1976, nr. 5, p. 28).

Cea mai veche anecdotă românească în manuscris (o scenă cu logofătul Tăutul ca sol moldovean la Curtea Otomană; ridicolul aspectului său vestimentar şi modul în care şi-a servit cafeaua în cadrul ceremonios al etichetei de palat, căci „dându-i cahfè, nu ştiè cum o va bè. Şi au început a închina: «Să trăiască împăratul şi vizinul!» Şi închinând, au sorbit felegeanul [ceaşca fără toartă], ca altă băutură; şi frigându-se, au zvârlit felegeanul de s-au stricat”) numără (în 2013) 509 ani (deşi a fost aşternută pe hârtie de cronicarul Ion Neculce, aşa cum o auzise „din om în om”, la vreo 200 de ani după acest eveniment amuzant).

Cea dintâi prezenţă în presă a unei creaţii de folclor comic românesc ţine de anul 1841, când un profesor liceal a publicat în „Albina românească” o snoavă cu personajul *Pepelea*.

4: – *Care dintre oamenii din popor pot crea folclor umoristic*?

— Cei predispuşi la glume, înzestraţi cu spirit inventiv, cu multă imaginaţie; cei care găsesc rapid o vorbă hazlie potrivită pentru situaţia creată, cei care intuiesc valoarea vorbei sau întâmplării frumoase, poetice. Un teoretician al râsului ca fenomen psihologic, filosoful francez Henri Bergson (1859 – 1941), remarca specificul aparte, neordinar, al omului cu simţul umorului: „În omul de spirit este

ceva din omul poet". Oameni cu asemenea calităţi perfectează creaţii de mult existente în circulaţia populară orală, iar alţii, mai puţin inspiraţi, contribuie la menţinerea variantelor de nivel general sau nedezvoltate artistic.

5: – *Care ar fi speciile comicului folcloric românesc şi – în aspect cronologic – care dintre ele au o vechime mai mare, care sunt mai recente*?

— Am enumera vreo şapte: anecdota, snoava, gluma, pidosnicia, întrebarea cu răspuns isteţ, parodia, strigătura. Ca specii ale folclorului comic toate acestea sunt la fel de vechi; altă poveste e vechimea studierii şi propagării lor. Dintre cele narative, până mai ieri se vorbea numai de snoavă, sub acest nume incluzâ**ndu-**se şi alte categorii cu profiluri distincte ca *gluma* şi *anecdota*. *Pidosnicia* şi *întrebarea cu răspuns isteţ* erau total neglijate. O terra incognita rămâne a fi *parodia folclorică*.

6: – *Strigătura ar putea fi considerată mama epigramei*?

— Nu. Pentru că nu strigătura a născut epigrama. Pe traseul îndelungatei sale evoluţii – de la inscripţie funerară, dedicaţie, mică poezie politică sau didactică – epigrama, în cele din urmă, a devenit şi (cum este în prezent) creaţie satirică.

7: – *Ce vise „comice" ai putea avea după 70 de ani*?

— N-ar fi rău să-mi reuşească publicarea în grupaje aparte (poate chiar cărţi) a speciilor de folclor comic părăginite; să le poată identifica cititorii şi ascultătorii de pătăranii populare, zicând: – Iat-acestea-s *glume* – nu-s *anecdote*! Acestea-s *pidosnicii*, iar acestea-s *întrebări cu răspuns isteţ*!... Să nu li se mai zică la toate *snoave*, pentru că gluma (un exemplu: – *Măi Vasile, dragi ţi-s fetele*?

— *Dragi*.

— *Da' tu lor*?

— *Şi ele mie*) nu este nici snoavă, nici anecdotă).

Alt vis – reeditarea, completată substanţial, a cărţii de *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici*...

Totodată, în paralel cu importante vise ştiinţifice ne „comice", sper să pot continua, început anul trecut la o revistă academică, publicarea *Fragmentelor de tezaur al mentalităţii şi inteligenţei populare* (comoară adunată de mine ca elev şi student între anii 1953 – 1964), cuprinzând şi creaţii folclorice despre care dialogăm.

II) După un an, răspunzând la 11 întrebări

1: – *În invitaţia-program la conferinţa jubiliară „70 de ani de la naşterea cercetătorului ştiinţific, doctor în filologie, Victor Cirimpei"*, *mi-a atras atenţia o fotografie*: *foarte tânărul etnolog de la Institutul de Limbă şi Literatură al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Victor Cirimpei, notează ceea ce îi spune un moş de 100 de ani*. *A fost prima participare a Dumneavoastră* **într-**o *expediţie de colectare a snoavelor*?

— Nu. Şi nici nu au fost orânduite la acel Institut (nici prin alte locuri, pare-mi-se, nu există) expediţii „de colectare a snoavelor" (păcat), ci doar de culegere a creaţiilor etno-folclorice, printre care se nimeresc şi naraţiuni comice, inclusiv snoave.

2: – *Dar cu ce folclor v-aţi ales de la moşul acela*?

— Deşi eram pe prispa casei omului, în faţa soarelui matinal, de abia sub ora unsprezece, la toate încercările mele de a-l face să-şi amintească ceva din comorile satului („poate-o colindă, poveste, ghicitoare, cântec, pătăranie"), aveam unul şi acelaşi răspuns: „Eu nu ţân minţi şi-am mâncat az-dimineaţi… Tătului-tăt am uitat!". La urma urmelor vorba *a nu ţine minte cineva nici măcar ce a mâncat azi-dimineaţă* tot e ceva, o expresie populară apreciativă, poetică. Tristul adevăr e că de la oameni de vârsta aceasta nu mai putem înregistra pozitiv nici folclor, nici descrieri etnografice; cu ei ne putem fotografia, mândri că *discutăm*, ca în imagine, cu „un moş de o sută de ani".

3: – *Când şi cu ce ocazie i-a venit lui Victor Cirimpei inspirata idee de a-şi nota pe hârtie glume*, *istorii*, *snoave*?

— Pentru mine importă folclorul în întregime, nu doar anumite specii (de prin 1953 având şi texte de naraţiuni comice populare), dar nu numai folclorul mă preocupă, ci întreaga cultură populară; şi nu numai a românilor (printre hârtiile mele, pe multe file cu scris mărunt şi îndesat, încă din ianuarie 1960, este proiectul unui „Dicţionar folcloric universal" cu fişe pentru folclorul tuturor popoarelor lumii – nume de personalităţi-cercetători şi interpreţi, de personaje folclorice, nume de mari opere folclorice şi de inspiraţie folclorică, lucrări muzicale inspirate din folclor, compozitori ai acestora, nume de specii folclorice, alţi termeni etnografico-folcloristici).

4: – *V-aţi făcut studiile la Facultatea de Istorie şi Filologie a Universităţii de Stat din Chişinău* (*în prezent USM*) *în perioada benefică a dezgheţului hruşciovist*. *Ca viitor cercetător în domeniu, ce priorităţi* (*avantaje*) *aţi avut faţă de folcloriştii care şi-au făcut studiile ceva mai*

înainte?

— În ceea ce priveşte esenţa predării universitare, aşa-zisul dezgheţ hruşciovist nu a fost cu nimic mai breaz decât stalinismul; nu putem vorbi de careva „priorităţi (avantaje)" hruşcioviste faţă de cele staliniste (minuscule schimbări de optică asupra lucrurilor se vor produce de abia la etapa *restructurării* gorbacioviste; minuscule zic); studentul, aspirant la cariera de cercetător ştiinţific, îşi croia de unul singur cărăruia prin hăţişurile ideologiei sălbatice-totalitare.

5: – *Ce a însemnat pentru Dumneavoastră doctorandura la Institutul de Literatură Universală „M. Gorki" din Moscova*?

— Libertatea studierii literaturii preferate, a scriitorilor moderni americani (Poe, Whitman şi Robert Frost, de exemplu), ruşi (Bunin în primul rând), francezi, germani, cehi; libertate pentru aflarea celor scrise de Marx şi Engels despre români (în Chişinău nu se admitea cunoaşterea acestor consemnări), iniţiere în folcloristica popoarelor lumii, sanscrită şi conceptul de limbi indo-europene; cunoaşterea lui Miron Radu Paraschivescu şi al *său* vers liber; libertate pentru cunoaşterea lui Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, a *Kalevalei*, a strămoşilor balcano-carpatici ai osetinilor, a doinei românilor şi dainelor baltice etc. Nu am fost liber la scrierea lucrării de doctorat (acelaşi stalinism şi în anii 1965 – 1967, deci).

6: – *La modul practic, cum se organizează o expediţie de colectare a snoavelor şi altor specii ale genului vesel*?

— Nu au fost organizate vreodată asemenea expediţii (am spus-o deja), slavă Domnului că de rău de bine se pun la cale cercetări de teren asupra întregului ansamblu de fenomene etno-folclorice verbale, muzicale, coregrafice, teatrale; printre piesele folclorului verbal nimerindu-se şi creaţii ale „genului vesel" (cimilituri şirete, parodii, absurdisme, glume, anecdote, snoave, teatralizări). Fiecare cercetător se conduce de propriul chestionar investigativ şi de anumite unelte personale de lucru (cu cât experienţa de culegere pe teren a cercetătorului este mai bogată, cu atât mai valoros devine rodul muncii sale, „descosind" faţete inedite ale unor lucruri aparent foarte cunoscute). Se ţine cont, bineînţeles, şi de orientările ştiinţifice obligatorii de fixare documentată a materialului (când, unde anume, de la cine – cu nume, prenume, patronimic, vârstă) şi cât mai corectă, fixarea vorbelor (anume aşa cm pronunţă omul chestionat).

7: – *Cine vă ajută pe teren*? *Nu trezţi suspiciunea autorităţilor*

locale?

— Cu documentul de aflare în misiune ştiinţifică ne adresăm în primul rând „autorităţilor locale”, solicitândului-le sprijinul, pentru câteva zile, în privinţa cazării şi a posibilităţii de a ne alimenta. Mai apoi peste tot aflăm oameni care ne ajută cu adrese de buni cunoscători ai comorilor populare etno-folclorice, de care avem nevoie – cântece, poveşti, istorioare vesele, colinde, hăituri, conocării, înscenări cu „Capra”, „Ursul”, „De-a haiducii”, jocuri de ale copiilor, descântece, strigături, descrieri de şezători, nunţi, priveghiuri etc.

8: – *Aţi folosit vreodată paharul de vin pentru a scoate din om „bijuterii folclorice”*?

— Nu. Altceva e că se nimeresc câteodată informatori de folclor gata „aghesmuiţi”, cu vin sau altă băutură; calitatea creaţiilor folclorice expuse de asemenea oameni lasă de dorit, fiind necesară o reîntâlnire cu acel informator, când nu e beat, pentru unele precizări.

9: – *Cea mai mare varietate de dansuri coregrafii noştri au înregistrat la sudul Basaabiei*. *În raioanele de nord şi, mai cu seamă în Bucovina, sunt mai bogate obiceiurile şi datinile legate de sărbătorile de iarnă*. *Putem să vorbim şi de anumite zone mai fertile în aspect umoristic*?

— Nu. Simţul umorului este propriu celor mai mulţi, indiferent de zona geografică (de aceea şi râd cu toţii auzind o vorbă comică), dar este sesizat creator şi expus, umorul, în anume fel, ca să producă ilaritate, doar de puţini la număr, iarăşi indiferent de zona geografică. Altceva este promovatrea şi popularizarea unor povestitori de piese umoristice, create şi expuse, de fapt, în oricare zonă s-ar afla. (De altfel, nu ar fi corect să decretăm sudul Basarabiei ca zonă a dansurilor şi nordul Moldovei ca zonă a obiceiurilor de iarnă.)

10: – *Cum aţi ajuns, ca cercetător de la Chişinău, în nordul Transilvaniei, în localităţile din Caucaz, populate de moldoveni*. *În plan spiritual, ce au în comnun moldovenii de acolo cu moldovenii/românii din Basarabia*? *Ce deosebiri aţi sesizat*?

— Geografic, o parte din nordul Transilvaniei este şi pe teritoriul Ucrainei, unde puteam ajunge în vremurile sovietice. Tot atunci am fost şi la moldovenii din Caucaz, care ţin de aceeaşi comunitate etnică şi de grai cu moldovenii din Basarabia. La cei din Caucaz nu ajung undele de radio Bucureşti şi Chişinău, ei vorbesc reminiscenţe din limbajul străbunilor, care s-au stabilit acolo de pe la

1865; au deci un vocabular naţional mai mic decât al basarabenilor de astăzi.

11: – *Dacă ar fi să alegeţi de la început, ce materie de cercetare aţi alege*?

— Nu poate fi vorba de o cercetare *terra incognita*, fiindcă am încă multe lucruri de făcut pentru domeniile în care m-am implicat, schiţând şi publicând câte ceva în cercetările de până acum (articole, studii, cărţi).

Destinul mi-a deschis de trei ori perspectiva unor materii de cercetare. 1) În ianuarie 1953 şcolar fiind, sub 13 ani (de fapt, 12 ani şi 11 luni), începusem a culege de la oamenii din satul natal „vorbe interesante şi expresii neaoşe, inclusiv proverbe şi zicători" (mă citez după „Revista de Lingvistică şi Ştiinţă Literară", Chişinău, 2009, nr. 3 – 4, p. 94 – 110). Habar n-aveam de nişte noţiuni ca *folclor*, *folcloristică*, *etnografie* (aveam careva idee doar de *istorie*). Aşterneam pe foi de caiet „în linie" aceste *vorbe*, pe care le socoteam rarităţi frumoase; îmi plăcea ocupaţia şi mă bucuram că de la o zi la alta îmi creştea numărul acestor odoare. 2) În septembrie 1958, proaspăt student, m-am hotărât să devin cercetător al folclorului; să pun în valoare şi câte ceva din bogata colecţie de creaţii populare, culese de mine ca elev; să culeg de sine stătător alte giuvaiere ale mentalităţii şi inteligenţei populare. 3) Din august 1964 şi mai apoi, ca lucrător ştiinţific la Academia de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti/Republicii Moldova, m-am iniţiat în cercetări de mitologie, istorie a dacilor, etnologie, comic popular, literatură artistică. Pe care dintre aceste domenii le-aş putea abandona de dragul, să zicem, unuia dintre ele sau al vreunei noi cercetări?! Pe niciunul.

Cât voi mai avea zile (dar am de abia sub 74 de ani) va trebui să continui aceleaşi cercetări, adăugând la puţinul realizat noi fărâme de adevăr ştiinţific.

[Primul interviu – publicat în „Literatura şi Arta" (Chişinău), 2010, 11 febr., p. 7; al doilea, din 2011, nu a fost publicat.]

28

TEATRUL POPULAR BASARABEAN ŞI BUCOVINEAN

(VĂZUT ŞTIINŢIFIC DE POETUL IULIAN FILIP)

Structurată pe trei capitole, cu notă-camerton de ediţie, amplă introducere, concluzii, succinte recomandări, o bogată bibliografie a

studiilor consultate şi a materialelor-înregistrări de arhivă examinate – lucrarea cercetătorului-etnolog şi poet Iulian Filip, intitulată academic-desfăşurat *Miracolul scenei în arta populară*. *Teatrul popular din Basarabia şi Bucovina de Nord*: *afirmarea dramaticului şi poetica sincretică* – este scrisă, în fond, ştiinţific; un capitol doar (*De la teatrul fiecăruia la teatrul lumii*, *iar de aici* – *vederea celuilalt*/*aproapelui*) fiind expus, pentru *echilibru* stilistic, în manieră ştiinţific-populară.

Autorul studiului caută să familiarizeze cititorii cu *arta vederii altuia* (viziunea ilară a jucătorului de teatru popular), cu înţelegerea a ceea ce este teatru pentru copil şi matur, pentru omul de oriunde şi de oricând (din preistorie, pe parcurs de secole şi din timpul de astăzi); ce este jocul *de-a altcineva* ca erou mitologic (Paparuda, Zmeul), personaj de poveste (Barbă-Cot, Strâmbă-Lemne), întruchipare de reper calendaristic (Anul-Vechi, Anul-Nou), fenomen al naturii (Brumărelul, Seceta), fiară (Ursul, Vulpea), pasăre (Gaia, Cocostârcul), animal domesticit (Capra, Calul), plantă (Garofiţa, Trandafirul), fiinţă umană (Ciobanul, Împăratul, Harapul, Ţiganul, Jianu, Pintea, Doctorul, Muzicantul, Mireasa); în adâncurile istoriei jocurile *de-a altcineva* preocupâ**ndu-**i tâlcuitorii credinţelor primitive, interpretatori ai unor forţe supraomeneşti, deghizaţi în ne-oameni (fiare, monştri), aflaţi în relaţii cu oamenii; mai apoi asemenea asociaţii constitui**ndu-**se în alaiuri de jucători mascaţi pentru spectacole, iniţial fără subiect închegat, apoi cu subiect coerent (la românii basarabeni şi bucovineni aceste spectacole sunt cunoscute sub numele de „Capra”, „Căluţul”, „Turca”, „Ursul”, „Vulpea”, „Cerbul”, „Barza”, „Malanca”, „Pluguşorul”, „Nunta ţării”, „Craii”, „Arnăuţii”, „Irozii”, „Ceata lui Jianu”, „Gruia lui Novac”, „Bujor”, „Codreanu”, „Brâncovenii” ş.a.); exigent-meticulos culese, autorul tratează cu mare atenţie fenomenul teatral popular de conservare, dar şi de înnoire, a spectacolelor teatrale, de afirmare a substanţei dramatice (fie conflict ordinar, familial ori social); estimează natura conlucrării teatrului popular cu oraţiile de Anul Nou, colindele de Crăciun, baladele vitejeşti şi haiduceşti; cu obiceiurile de nuntă, folclorul copiilor; cu piesele de sorginte folclorică ale teatrului profesionist (două exemple notorii: Matei Millo, *Jianul*, *căpitan de haiduci*; Petre Dulfu, *Gruia lui Novac*).

Pe lângă studierea preţioaselor pagini despre (şi cu atingere de) teatrul popular al unor autori ca Dimitrie Cantemir, Teodor Burada, James Frazer, Lazăr Şaineanu, Piotr Bogatâriov, Mircea Eliade,

Romulus Vulcănescu, Vasile Adăscăliţei, Andrei Hâncu, Victor Gaţac, Iordan Datcu, Ion H. Ciubotaru, Ion Ghinoiu; pe lângă propriile lucrări – *Primiţi „Căluţul”? Teatru popular* (1983), *Teatrul popular (folcloric)* (1991), *Teatrul folcloric – cetăţile rezistente ale spiritualităţii neamului* (1993) ş.a., Iulian Filip se sprijină în mare măsură pe materiale de arhivă din arealul basarabean şi al Bucovinei de Nord, culese pe teren în anii 1947–1984, „peste 300 de texte” 1**223**, multe dintre care le-a imprimat personal pe bandă magnetică şi peliculă-foto, ceea ce i-a facilitat cercetarea mecanismului complex de păstrare şi valorificare a memoriei colective, precum şi respectarea preceptelor îndătinate şi conforme mediului de manifestare scenică a jocului *de-a altcineva* în cazul interpreţilor de sălbăticiuni, animale domestice, păsări, flori, oameni (ca ciobani, boieri, haiduci, doctori, măscărici etc.).

Teatrul folcloric românesc, deci, poate fi văzut pe viu, imprimat cu mijloace tehnice moderne, filmat şi proiectat pe ecran, valorificat ca moştenire culturală naţională.

Până la cercetarea despre care scriem examinarea poeticii teatrului popular nu **s**-a întreprins decât sporadic şi superficial, calităţile artistice ale textelor folclorului dramatic erau neglijate, trecute cu vederea ca materie confuză, primitivă, departe de rigorile poeticii creatorilor profesionişti, cu care se compara. Şi dacă se mai vorbea uneori, la general, de sincretismul teatrului popular, de abia culegătorul de folclor Iulian Filip observă de prima dată cu ochi de cercetător cu lupa, mişcările de cioplituri primitive ce creează forfota şi farmecul ansamblului, menit a uimi şi bucura spectatorul de pe drumul satului, din curtea şi casa omului, anume pentru el venit; artiştii aceştia mirifici şi atât de „ai noştri” (nu-s de la oraş!); şi nu se poate să nu fie lucru frumos!

„De sub lupă” vede cercetătorul numeroase personaje – fantastice, alegorice, militare, active şi pasive, cumulative; le aude

---

1 Dar se ţine cont, pentru imaginea fenomenului folcloric moldovean, şi de cele 368 de texte, culese doar în judeţul Iaşi, studiate de V. Adăscăliţei şi I. H. Ciubotaru. Drept comparaţie, referitor la textele de teatru folcloric rusesc, de exemplu, cercetătoarea N. Savuşkin constata cu regret, că sînt foarte puţine înregistrări video, precum şi texte fixate calitativ – «существует очень мало визуальных и просто точных записей» (Н. И. Савушкина, Русский народный театр, Москва, Наука, 1976, c. 95).

limbajul repezit, zbierat, mormăit, scâncit sau bocit; cu adresări şi interogaţii retorice, cu hâtrii dialogale pline de haz chiar şi prin felul nevinovat în care se produc; dialoguri cu vorbe-hiperbole şi metafore, epitete şi metonimii.

Dar din ce s-au alimentat aceste manifestări luminoase pentru ochii spectatorului? – Din munca grijulie, în taină, dincolo de ochii mulţimii; muncă de confecţionare a costumelor şi recuzitei, a măştilor de animale şi obrăzare de oameni neobişnuiţi; muncă de deprindere a cântărilor şi a dansurilor, a gesturilor şi vorbelor potrivite rolului. Toate-toate ţin de o anume poetică, una sincretică, a teatrului neprofesionist, unde dinamismul acţiunilor şi flexibilitatea scenariului depind, în cele din urmă (sugerează autorul cărţii), de „virtuţile interpretului de vocaţie”, egale în acest punct cu ale interpretului profesionist, mult şcolit universitar şi academic.

Lucrarea lui Iulian Filip ia în dezbatere detaliată morfologia evolutivă a tipurilor de reprezentaţii, stimulentele variabilităţii fenomenului teatral, diversele procedee scenice şi dramatice, vestimentare, de vorbire, cantabile şi coregrafice ale spectacolului.

Criteriul decisiv al prezenţei fenomenului teatral, consideră autorul, rezidă în transfigurarea artistică a interpretului, reiese din conştiinţa acestuia că realizează – prin costumaţie, mască, vorbire, gestică, umor – programata şi temeinic pregătită reîncarnare nostimă-ghiduşă a unei realităţi.

Lucrarea *Miracolul scenei în arta populară*, elaborată ştiinţific de poetul Iulian Filip, este una de certă valoare şi notabilă referinţă în sfera cercetărilor asupra teatrului popular în genere (nu numai al celui românesc); indiscutabil, ea va servi de imbold benefic pentru noi proiecte de cercetare, valorificare şi promovare a creaţiei populare teatrale2**224**.

(Materialul acesta e o variantă a postfeţei, care mi-a fost publicată în ediţia: Iulian Filip, *Miracolul scenei în arta populară*.

---

2 Spre exemplu: 1) Ascultăm la radio, privim la televizor şi prin internet interpreţi de cîntece populare, de oraţii folclorice la Anul Nou, de colinde la Crăciun etc. – pe cînd oare, şi piese de autentic teatru popular?, 2) Avem în teatrul popular personaje ca Harapul, Turcul, Grecul, Arnăutul, Ţiganul – dar nu avem Rusul, „fratele de veacuri” al românilor moldoveni; 3) De ce nu am avea piese de teatru popular hazliu cu Stalin şi Hitler ca buni prieteni şi înverşunaţi duşmani?

Teatrul popular din Basarabia şi Bucovina de Nord: *afirmarea dramaticului şi poetica sincretică*, Chişinău, Profesional Cervice, 2011, p. 249 – 253.)

29

ADIERI COMICE

ÎN CREATIVITATEA COMPLEXĂ NEORDINARĂ IULIANFILIPEANĂ

Ca cercetător-etnolog ţin să menţionez cu deosebită plăcere din chiar primele cuvinte ale acestui articol, că omul de cultură spirituală românească Iulian Filip, în operele sale, manifestă judicioasă luare-aminte asupra *creativităţii populare*, mai cu seamă asupra celei privitoare la „arta vederii altuia”, a „jocului de-a altcineva”; el, înzestrat cu imaginaţie complexă – de scriitor, plastician şi cercetător ştiinţific, este autor de studii, recenzii, lucrări de publicistică; semnatar de volume cu versuri-poeme şi poeme scurte (inclusiv hayku-uri), distihuri şi „poeme **într**-un vers”, piese de teatru, proză-romane, viziuni de artă plastică (desen, grafică, pictură, sculptură) – în toate adeverin**ndu**-se atent observator al faptului rarisim şi original, ne-or-di-nar, singular şi neobişnuit; altfel zis, al actului unic, deoarece, „ca toată lumea poate fi oricine” (axioma lui de căpătâi). Pentru cuvântul, ce urmează a contribui la elaborarea creaţiei ca de meşter mereu neîmpăcat cu ce a reuşit (o carte de poezie din 1974 şi-a intitulat-o „Neîmpăcatul meşter”), se cuvine ales cu extraordinară grijă, deoarece lui – se destăinuie în scurtuţa stihuire „Pauză lungă” – îi *e teamă de cuvinte / ca de ceva fragil / ori nespus de fierbinte*; neordinar-şocante fiind şi titlurile unor opere ca: „Moara cu plăcinte” (adică una care, măcinând grâu, scoate pe ulucul de la pietrele morii nu făină ci plăcinte); sau: „Când pe morţi îi strâng pantofii...”, „Mortul cu un ochi deschis”, „Au vrut melcii să se bată”, „Mamutul în frigider” (mamuţii, animale de 5 m lungime, aparţin primelor epoci ale civilizaţiei umane, descoperiţi ca oase congelate în gheţăriile-frigidere ale pământului.)

În tot ce creează, comunicând verbal şi pictural, Iulian Filip insuflă dragoste, căldură, ocrotire şi bunăvoinţă faţă de om, de casa şi copiii acestuia.

Una dintre poezioarele sale (de 4 versuri) începe cu sintagma folclorică-vers *Era odată ca niciodată*. Ascultătorul sau cititorul vrea să afle: cine/ce *era odată*? Un moşneag? Un împărat? Un balaur? (Pentru

că aşa ceva aflăm după enunţul basmic *era odată ca niciodată.*) Nu! Nici babă şi moşneag, nici vreun împărat sau zmei şi balauri, nici munte cu gură de foc, nici heleşteu cu draci. Era… *o rochiţă*. Atât de simplu şi neobişnuit – nici măcar o fiinţă, ci… obiectul *rochiţă*. Ei şi – cum o să continue fabula poeziei, că nu mai seamănă a folclor? Poetul a găsit să o dezvolte cu: *şi rochiţa avea o fetiţă*… Cum adică? Poate invers, cum zice „toată lumea”, că fetiţa avea o rochiţă. Nu! Poetul, neordinar, îşi continuă frumos povestea: *dar ce leneşă mai era rochiţa*… Vai, cum se poate să zicem că o rochiţă este leneşă? Ba da, stăruie comic poetul, pentru că rochiţa *nu spăla niciodată fetiţa*!

Şi e toată poezia. Na-ţi o bună – rochiţa să-şi spele fetiţa! Imposibil!!!

Ce gândeşte mica ascultătoare de la creşă sau cititoarea-fetiţă? – un singur lucru: să nu aştepte serviciul cuiva, singură să se îngrijească de curăţenia sa, de propriile hăinuţe.

Astfel, original şi frumos, cu nerv ilar-amuzant, educativ şi fără dădăceala mamei, a educatoarei, a copiilor de aceeaşi vârstă, *fetiţa* micuţei poezii e în rând cu învingătorul zmeilor, a vrăjitoarelor şi necuraţilor din povestea cu începutul *a fost odată ca niciodată*.

Cu toate că poetul Iulian Filip nu are faima de scriitor comic sui-generis (a unui Caragiale, Topârceanu, Tudor Muşatescu, sau Petru Cărare, Efim Tarlapan*225), multele sale volume de poezii sunt bogat împănate cu piese înveselitoare pentru cititori de toate vârstele (ne convingem răsfoi**ndu-**i volumele: *Hulub de poştă*, *Fir de nisip*, *Dansul timizilor*, *Mergătorul*, *Seminţele mărului oprit*, *Elegia dramatică a golului*, *Păjuriţă pajură*, *Cumpăna cucului*, *Amestec de timpuri* etc.).

Să ne concentrăm puţin atenţia asupra câtorva dintre nuanţările comice în anume creaţii din aceste volume.

O nouă formă de muncă agricolă în comun (de după sovieticul kolhoz) la începutul veacului XXI, arenda, i-a sugerat poetului neordinar Iulian Filip un registru-poem de trepte coborâtoare în istorie, cert patriotice, cu adieri de simţire comică – de la amuzant-incitant (*Arendăm, dacă se poate, / pentru veşnicii / văile acestea toate, / coastele cu vii, // coastele cu cimitire, / cu toţi morţii*

---

* Nici talentatul trăsnit şi pidosnic Ion Mărculescu (e cu 6 luni mai tînăr decît Efim Tarlapan, are 10 cărţi publicate) încă nu are această faimă.

vechi, / vrednicii de pomenire / **într**-*un lung priveghi*), cu ironie şi sarcasm (*Arendăm, de-i cu putinţă, / şi-oleacă de munte / cu vechi brazi din vechi credinţe, / ştiutori de multe. // Şi de nu-i vreo supărare, / arendăm pe veci / o ieşire către mare, /* **către** *adâncuri reci, // către larguri cu catarge, / ce-ar albi cu vise, / că le ducem tot şiraguri / în dureri închise*…), atingând ridicolul tragic al realităţii cu fragmente „bucăţi" de hartă a neamului de sub acelaşi cer (*Arendăm, dacă se poate, / vechile cetăţi / şi un cer de peste toate / hărţile-n bucăţi*), încheind consolator, nostim-înţelept, cu programul-misiune a succesorilor aceluiaşi neam astăzi – familie cu familie în căutare de întregire a hărţii fragmentate, a integrităţii fostei moşii, pentru a fi „iar din**tr**-o bucată" (*Mai plătim încă o dată / pentru câte-am fost, / să fim iar din***tr**-*o bucată, / din acelaşi rost*) („Arendă de familie"); coborâtoarele treptele prefigurând pilonii unei creaţii lirice de înaltă şi adâncă sensibilitate naţională.

Între fenomenele epocii recente se înscriu şi neliniştea părinţilor cu fecior „în Regatul Unit, / fiica în Italia, / nepoţii cu vise de ducă în alte geografii", cât mai departe de pragul moşiei părinteşti („Insomnie transfrontalieră la Filippona"), precum şi „nunţile departe de casă", „peste mări şi peste ţări", cu mirese „fără tată alături, / fără mamă…". Nostalgic-ilariant şi cu note comice de subtext evocă poetul frumoasele nunţi de la baştina moldoveană a unei mirese italienizate. Acolo, între străini aflâ**nd**-o tatăl ei avansată intelectual, dar „slabă, ca-n revistă" (delicată imagine!), îi zice după canonul folcloric de acasă:

Draga tatii miresuică, spui că bun mai e coconul mire şi familia în care ai intrat pe uşa mare, deschisă larg de iubire.

Dacă-i bun şi dacă-i bine, unde-i carnea de pe tine?

Că eşti slabă, ca-n revistă, dar ţii nasul în batistă…

(„Nuntă peste mări şi ţări")

De structură totalmente folclorică, piesa „Colindători" a autorului-poet şi etnolog nuanţează popular-comic aparenta egalitate valorică a noţiunilor „palat" şi „bordei", remarcând, ca printre altele, că domnului din palat îi este mai drag batimentul său decât bordeiul unui sărman, al unuia care câştigă ceva, puţin, şi din colindat; fiecărui dintre sărmani însă, privind afară „din geamul bordeiului / de din umbra teiului", mult i-i drag orişice om, fie unul cu palat, fie altul cu bordei; orişicine îi este un domn.

Ghiontul comic (o glumă, o „virgulă” ironică) nu-i lipseşte poetului nici în versurile mai „domestice” (pro domo sua): de dorul omului drag, zice, „de la Glasgow până-n Chişinău, / am schimbat, să ştii [!], trei avioane” („Spre casă”), „sfâşietor”-ul dor de fiinţa dragă îl „ţine-n cer”, pe aripi de avion, la „9.000 de metri înălţime” („Tot felul de aripi”); aflaţi în sfârşit împreună, în Piaţa San Marco din Veneţia – altă belea – „Scoaterea grijulie a ochilor”: – *Uite asta*!... *Vezi aceea*! / *Ia priveşte*! *Ai văzut*? /... *M-a înnebunit femeia* – / *văd prin ochiul ei mai mult*.

Altele dintre neordinare-frapante momente – în comedia „Care-s sălbaticii?” (jucată zece ani de acum la teatrul „Satiricus”), printre eroi aflăm şi nume reale, ne-fictive, de personalităţi bine cunoscute în spaţiul prutonistrean, ca entuziastul culturii populare autentice *Andrei Tamazlâcaru*, în piesă – fictiv-artistic e în rol de director al Academiei de Folclor; prezent în piesă chiar şi – culmea! – „*folcloristul Iulian Filip*”; în amuzanta piesă „Premiul Nobél pentru semănătorii reduşi” – un secerător de grâu recită o poezie ad hoc muncii efectuate – citez – „a lui *Vasile Romanciuc*”.

Afară de comicul situaţiei omului din palat faţă de a celui din bordei, comparabile ca esenţă comică sunt 1) situaţia celui „mai împărat întrempăraţi” în raport cu omul „cel mai sărman” („Dilemă”: *Care-i între toţi îndureraţii* / *astăzi, Doamne, cel mai făr-alean*: / *cel mai împărat întrempăraţi* / *ori dintre sărmani cel mai sărman*?), 2) a omului normal cu încălţări incomode faţă de confortul celui fără de picioare (după recitirea unui „Proverb chinez”: *Mă deranja încălţămintea*. / *Chiar eram necăjit de încălţăminte* – / *nu mi se potrivea*. / *Şi l-am întâlnit pe cel fără picioare*, / *care* / *nu avea necazurile mele*...) şi 3) una de viaţă mondenă, a madamei prea dezgolite pe lângă chipul nevestei ori domnişoarei „bine îmbrăcată” („Trecerea lui Don Juan pe lângă atelierul de mode”).

Altă stranietate gândită poetic: o fanfară intonând în cimitir cântece de leagăn (pentru mai dulce adormire a celor îngropaţi?), acolo însă şi o mare oglindă, fixată lateral pe un proaspăt adus coşciug (petrecâ**ndu**-şi mortul, oamenii să vadă cât îşi au de îndoliate obrazele?) – detalii indispensabile perceperii tabloului macabru, de umor absurd, la o bizară ceremonie funerară, cu prezenţă de poet, mâncând în legănatul fanfarei, „din coliva nu ştiu cui” („Trecere”).

Iar dacă, în altă zi, şi mortul îi vede, fără anume oglindă, pe cei

veniţi să-l petreacă? Mai ales că pot fi şi cazuri când mortul rămâne în sicriu cu un ochi deschis, cu toate că apropiaţii, în prealabil, **s**-au căznit *„să i-l închidă*. / *Nu-i frumos*: *mortu-i privea*. / *Pleoapa-i încleiau*... *Zadarnic*: *îi v e* de *a*" („Mortul cu un ochi deschis").

Deoarece asemenea minuni se întâmplă cu adevărat, de ce nu ar fi posibil – cugetă sarcastic poetul – ca **într**-un sicriu-mausoleu (de-o pildă, al „Partidului Comunist din Moldova începutului de mileniu III") mortul să rămână „veşnic viu", ca babacul Vladimir de la Kremlin; mai adăugând senin şi calm, absolut nevinovat, poetul, ca un trecător: *Am dorit să ştiu*, / *să văd dacă-n sicriu* / *mortul încă-i viu* („Am ajuns la mal – am dosar penal").

„Colecţia" stranietăţilor comice, cunoscute poetului, continuă: 1) o „Sală de concert în iulie" îşi are soliste-privighetori afară, înăuntrul sălii – nici la pian măcar cineva; 2) o „Ogradă pustie", vara, nu e de toţi abandonată (plecând în alte ţări, să zicem) – „pe prispă / se caţără florile – / doar ele acasă"; 3) unui doritor de a se îneca nu-i convine temperatura apei: „Am vrut să mă înec, / dar... apa-i rece" („Disconfort").

* * *

Ca semnatar al poemelor de numai un rân**d**-vers (dar cu titlu!), îi reproducem trei mostre: 1) *Frontieră între somn şi poezie* // Cu dulceaţa somnului ne testează viaţa şi moartea; 2) *Jumătate de drum* // Deopotrivă cimitirul şi maternitatea se văd; 3) *Subtilă inutilitate postmodernă* // Păienjenişul fin, alambicat... deşteaptă mături. (Iulian Filip, neordinar, însă nu haotic şi incult-prost-modernist, ci urmând o logică a firescului şi frumosului.)

Pătrunzător examinat şi multilatreral descris de „cei de-acasă", de Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija, Ion Ciocanu etc., fenomenul complex neordinar Iulian Filip apare în bună lumină şi dincolo de casa prutonistreană –

ungurul Bella Pomogatz, cu prilejul editării în maghiară a volumului „Mamutul din frigider" („Mamut a hütöszekrényben", 1997), informa publicul că „Iulian Filip [...] are un simţ foarte bun al umorului şi un simţ deosebit pentru grotesc [– vestigii ale gândirii româneşti din secolul XX...]. Iulian Filip [...] ne oferă un spectacol al istoriei contemporane din Centrul Europei";

graţie lui Victor Adam lumea judeţului Prahova şi de mai departe urma să afle (din prefeţele volumelor „Cules-Ales" şi „Elegia

dramatică a golului”, Ploieşti, 2004 şi 2007) că Iulian Filip este un „spirit sensibil, atent la tot ce se întâmplă în jurul său”, un „cultivat şi modern poet basarabean”;

un prestigios dicţionar al „etnologilor români” de Iordan Datcu (Bucureşti, 2006) informează, că, pe lângă meritul de autor al multor volume de versuri, Iulian Filip „manifestă un interes deosebit pentru teatrul popular”. (După o prezentare publică, în faţa unui consiliu academic, a unei ample şi minuţioase teze despre afirmarea dramaticului şi poetica sincretică în teatrul popular din Basarabia şi nordul Bucovinei, în mai 2012, omului de cultură Iulian Filip, i **s-**a acordat titlul ştiinţific de doctor în filologie.)

* * *

Multe dintre creaţiile valorosului autor „anormal” (citiţi: neordinar) sunt cunoscute şi în rostirea altor limbi – engleză, franceză, italiană, / spaniolă, niponă, bulgară, / maghiară, georgiană, sârbă, / rusă, ucraineană, lituaniană, / turkmenă, kirghiză. El însuşi a tradus, pe alţii, din rusă şi italiană. Nu ne îndoim, această listă **eu l-***au tradus – a tradus* va continua.

* * *

Înaintat câtva prin anii vieţii, poetul „cu ochi de om târziu”, bine cunoscând că „lumea cu flori mai multă-i / la mort – nu la viu” („Aniversări, înmormântări…”), la un ceas aniversar, îşi citea radiografic amicii-oaspeţi: *Limpede vă văd cum mă priviţi / şi-nţeleg cu ochi de om târziu*: / *sincer mă iubiţi şi mă urâţi*, / *ca pe unul încă foarte viu* („Constatări de ziua naşterii”). Ce fi-va mâine, la ceasu-i „de mai puţin viu”, vom trăi şi vom vedea (ar putea obţine, admite el ironic, statutul acceptării *delicate*, aşa cum simte că se apropie: *în pas mărunt*, *apăsat / de tagma bătrânilor / acceptaţi delicat* („Inevitabil [nu vă mai scuzaţi!]”), mai cunoscând cu toţii şi vorba pidosnică mucalită, că *pe lume* ca-ne-lu-mea *lumea se ţine* („Înţelegere târzie”).

Nu doar acceptare delicată, Maestre – ceva mai mult… Chiar mult mai mult; şi fără a vă glumi.

[Un segment al acestui articol a fost publicat în revista „Realităţi culturale” (Chişinău), 2013, nr. 3, p. 19 – 20.]

30

STIGMATIZĂRI SARCASTICE

DIN DRAGOSTEA DE ŢARĂ A POETULUI VASILE TOMA

Printre versurile satirice de coloratură folclorică ale poetului

Vasile Toma, o culme a indignării sale o sesizăm în „Cântec de dragoste pentru intruşi” (dragoste?), vorba e de o dragoste aparte, cu fulgere şi trăsnete sarcastice nimicitoare în adresa căpeteniei intruşilor, a marelui xenofob, care i-a rupt ţara în bucăţi – nespălatul şi nesătulul de muscal (cine zicea: „Din Hotin şi pân la Mare / Vin muscalii de-a călare”? azi – pe tancuri şi-avioane) cu întreaga-i cohortă scârboasă de creaturi ce nu au drept la nume de om cu literă majusculă, aceşti stalini, trumani, churchillli, von-ribbentropi, mai apoi şi von-voronini-de-putine cu prăsitele lor ploduri. „... Scoală-te, popor-dormitu, / Că te-apucă asfinţitu – răbufnea încrâncenatul de durere autor patriot – [...] Că nu pot să te mai cred, / Că mai vreau să nu te pierd... / ţara mea cea ruptă”, frunză „de cucută” *226”227.

Intrusului în spaţiul prutonistrean mai zicându-i şi vers de odă cu multele însemne ale „onoarei”, cu care îl împodobeşte pe merit poporul: deşţărat, mankurt, pui de lele, neam de lichea, vel-vlădică-de-bandiţi, catâr neisprăvit etc. „Tananică, ta-nanea, / Roşu-n neamu-ţi de lichea, / Catâr-râs neisprăvit, / Cine pe-aici te-a prăsit? / Hibridule de mankurt, / Moaş-ta care te-a făcut / Într-un pâlc de flori, sinistru, / Pui de lele de la Nistru, / Deşţărat fără de rostu, / Să te dea pe capul nostru [...]” („Odă la un preşedinte”).

O variantă a intrusului xenofob e şi un cu totul altul decât la Creangă Ivan Turbincă, unul care trecând „moşia noastră”, pe toate el ochindu-le „cu poftă-n jur”, iar localnicii, ca omul bun, adresau „De laudă cuvinte şi iubire / La trecerea flămândului intrus. // Striga întruna să-i aducă hrană, / Iar ei îl ghiftuiau de zor, în van, / Când vinurile răbufneau pe vrană / În gura fără fund a lui Ivan” („Ivan Turbincă în sec. XXI”).

Afişată ca înrudită cu folclorul comic prin chiar titlu, creaţia „Strigături basarabene” reprezintă o suită-vârtej de sclipitoare bijuterii satirice, oglindind adevăruri social-politice contemporane blamabile: vinderea voturilor la alegeri statale, trecerea cu interes meschin dintr-un partid în altul, promovarea comuniştilor perfizi la cârma ţării. Conformându-se canonului speciei folclorice semnalate în titlul piesei,

---

* Aici şi mai jos, pentru acest material a se vedea: Vasile Toma, Osanale la pachet. Poezie satirică, parodii şi epigrame, Chişinău, Editura Phoenix SRL, 2008, p. 15-19, 25-28, 40-41.

autorul recurge, pentru fiecare prim distih al strofei-strigătură (de o parte şi de alta a distihului), la câte un puternic ludic „da” ca deschidere de panoramă abordată amuzant, iar ca închidere – versul popular înveselitor „Hai numai şi numa, măi!”; strofele-strigături cuprinzând sugestive începuturi de fraze în stil folcloric („Cât îi lelea...”, „Au strâns fine şi vecine”, „Şi-apoi lată-lată-lată”, „Toţi ne-au dat marea cu sarea”, „Striga una-n gura mare”), acestea ilustrând satiric ce se întâmplă (cum zice sarcastic şi frumos poetul) „în raiaua râsului” moldovenesc de „pe malul Bâcului”; un fragment al suitei-nvârtej (cităm) dumer**indu-**ne suplimentar, cine sunt cei cu „voturi de vânzare” sau cei care mai cred în minciunile comuniştilor:

Da.
Striga una-n gura mare:
„*N-aveţi voturi de vânzare*?”
Da.
I-a răspuns un tip netot:
„*Chiar şi Ţara*... *Vindem tot*.
Hai numai şi numa, măi!”
...
Da.
Au strâns fine şi vecine
De bovine şi porcine.
Da.
Şi-au votat toţi optimişti
Pentru dragii comunişti.
Hai numai şi numa, măi!

Da, „chiar şi Ţara” (cu tren şi-aeroport) sunt gata să o vândă netoţii, iar acei votanţi ce au creiere de „bovine şi porcine” votează, „optimişti”, pentru scumpii lor comunişti, ai căror diriguitori, ca pe „bovine şi porcine” le-au dus părinţii şi buneii „în Siberii de gheaţă” (vorba lui Gr. Vieru). (Apropo, din o conversaţie cu Vasile Toma, adept al versului complex, am aflat că domnia sa ţinea mult la scrisul simplu şi profund patriotic al poetului Grigore Vieru.)

De pe un portativ îndeosebi de sarcastic, în manieră folclorică, al poetului V. Toma descifrăm notele unei doine cântate savuros de un mare demnitar comunist, slujitor devotat la Împăratul Roşu („Doina ministrului”). „Fură lumea de se pierde, / Numai eu rămân curat – mărturiseşte cinic eroul poemului doinit – / C-am luat**, da’ n-**am furat”,

spaţiul său de activitate fiind cel „din Prut şi până-n Mosc", iar harnica lui strădanie de a trage „coasa-n lung şi-n lat / Pentru Roşu-Împărat", şi-o motivează prin aceea că „Alt stăpân nu mai cunosc"; din care cauză un atare personaj, relevă poetul, poate doini solemn şi pretins testamentar despre etnicitatea sa, geografia baştinei sale şi valoarea poporului, peste care a fost ridicat şi înşurubat-sudat ca stăpân-ministru:

Am cântat ca să rămână
Pentru naţia română:
„*Foaie verde, iarbă grasă*.
Toţi suntem la noi acasă – De la Nistru pân' la Tisa – Ei cu fapta, noi [*cei de aceeaşi naţie*] *cu zisa*.
Noi i-am învăţat dictonul
«*Sus miniştrii, jos poporul*!»
Nicio treabă fără noi
Nu pot face bieţii boi.
Nu-i nimic de capul lor – Talpă-lată de ogor.
Dumnezeu mi-a dat un nume.
Ca să-i păstoresc în lume.
Să-i tot mân din deal în munte.
Boi fără de stele-n frunte.
Ei spuneau că suntem fraţi.
Eu – că-s boi adevăraţi
Şi-i mânăm spre abator.
Turma mea de brav popor!"

Chiar şi „fără de stele-n frunte", acestui gen de vietăţi nu îi trebuie patria „de la Nistru păn la Tisa" (cum o cunoştea marele Eminescu), aceştia sunt numai „talpă-lată de ogor", „boi adevăraţi", turma docilă a păstorului-ministru, una bleagă, necârtitoare, întru totul comodă pentru a fi mânată, oricând, „spre abator".

Acesta ţi-i destinul, plebe îndobitocită (bunul Mateevici, la început de secol XX, îndemnatunea să ridicăm dintre noi un proroc, altfel, zicea-scriea-predica preotul-poet, „zadarnic soarta veţi ruga", şi cu gură de moarte, la început de secol XXI, o spune, îndureratul de soarta ţării, poetul român basarabean Vasile Toma; cu atât mai mare durerea poetului conştient că plebea-turmă e aşchie „de brav popor").

R E M A R C A F I N A L A

Îmi pare rău că nu mi-a reuşit să mă refer la comicul religiei (al

Bibliei cel puţin), picturii, muzicii, cinematografiei; la cel mortuar-epigramatic al epitafului (numai *Cimitirul Vesel* de la Săpânţa cât face!...).

S U P L I M E N T

VOCABULĂ TRACICĂ PE PARCURS DE MILENII

Cuvintele româneşti autohtone, de veche origine traco-geto-dacă, de câteva mii de ani folosite (ca *balaur*, *bordei*, *căciulă*, *cârlan*, *groapă*, *grumaz*, *mazăre*, *mânz*, *năpârcă*, *pupăză*, *rânză*, *vatră*, *zgardă* etc.), alcătuiesc un impresionant fond lexical activ de unităţi de sine stătătoare ale vorbirii actuale; existând, odată cu acestea, şi reminiscenţe ale unor tot atât de vechi cuvinte, mai puţin sesizabile şi greu de identificat ca lexeme arhaice. Despre o asemenea reminiscenţă (am numit-o *vocabulă tracică*) încercăm să vorbim, cu argumente, în rândurile acestui microstudiu.

* * *

În prima jumătate a mileniului III (pe la 2500) î.e.n. În sud-estul Peninsulei Balcanice, pe unde este acum regiunea montană Strandja a Bulgariei, un rege trac, având numele Îl (care la ai săi, precum şi la alte popoare antice, ca fenicienii şi ugariţii, însemna „puternic/tare”, „voinic”), a înălţat un oraş-cetate, zis Ilu – „Puternicul” (ştiindu-se de încă trei orăşele cu aceeaşi denumire în spaţiul tracic al Peninsulei Balcanice); peste vreo sută de ani alt rege trac, purtând acelaşi nume (observăm, de culoare semantică dorită oricărui om), a întemeiat vestita în istorie cetate Ilion (un *Ilu* grecizat-feminizat: „Ιλιον), zisă şi Troia, în partea nord-vestică a Asiei Mici, la 5 – 6 km de litoralul Mării Egee, aproape de poarta sudică a trecătorii Dardanele.[1]228

---

1 Vezi Иваничка Георгиева, Един старинен култ в Родопите, Странджа и междуречието на Струма и Места // Родопски сборник, том III, София, Издателство на Българската Академия на Науките, 1972, с. 170-171; Л. А. Гиндин, Древнейшая ономастика Восточных Балкан (Фрако-хетто-лувийские и фрако-малоазийские изоглоссы), София, Издательство Болгарской Академии Наук, 1981, с. 158, 160; Gh. Muşu, Din mitologia tracilor (Studii), Bucureşti, Cartea Românească, 1982, p. 165-166, 169-170, 172; Гомер, Илиада, Перевод с древнегреческого Н. Гнедича, Москва, „Художественная литература”, 1986, с. 141, 148, 153; И. Ш. Шифман, А. Г. Лундин, Илу // Мифологический словарь, Москва, „Советская энциклопедия”, 1990, с. 238; Н. А. Флоренсов, Троянская война и поэмы Гомера, Москва, „Наука”, 1991, с. 88: „слово Илион [происходит] от имени Ила” ‹cuvîntul Ilion provine de la

Acelaşi îl „puternic/tare”, „voinic” a stat, credem, la baza numelui *ilirilor* (circa 100 de triburi în vestul şi nord-vestul Peninsulei Balcanice, mileniul II î.e.n.), consemnaţi de „părintele istoriei” Herodot în sec. V î.e.n.; ca urmare – şi la cel de *Iliria*, ţară a „voinicilor”.

Afară de numele *ilirilor*, am putea lua în câmpul cercetării (fără destule dovezi acum), ca posibilă includere a aceluiaşi îl şi în denumirea unei vechi formaţiuni tribale tracice – *corpili*, mileniul I î.e.n., din acelaşi areal geografic, pe dreapta cursului de jos al râului, azi bulgăresc, Mariţa.2**229**

Un caz remarcabil de prezenţă în limba geto-dacilor a valoroasei vocabule tracice, la circa 2700 de ani după amintitul mai sus, ca sigur, îl din sud-estul Peninsulei Balcanice (trecuse două veacuri), constă în conservarea cuvântului dat în *inscripţii* cu litere asemănătoare celor latine, marcate în relief pe anumite obiecte ceramice, descoperite arheologic pe teritoriul României: una – ca o pereche de cuvinte, pe lut ars din sec. I-II, în Munţii Orăştiei (Carpaţii Sudici), şi alta – ca un cuvânt zgâriat pe lut ars din sec. II-III, în Subcarpaţii Moldovei.

Mai la concret – suntem de părere că una din aceste inscripţii, cu şirul de majuscule PERSCORILO aidoma unui cuvânt fixat în ştanţă şi apăsat în pasta încă moale, de până la întărire prin ardere, a exteriorului unui obiect argilos cultual de forma unei cupe conice fără picior (înălţimea 80 cm, diametrul gurii 1, 25 m), din sec. I-II, găsit ca fragmente în 18033**230** şi 19544**231** pe locul fostei capitale dacice Sarmizegetusa (actualul sat Grădiştea Muncelului/Grădiştea de Munte/Dealul Grădiştii, jud. Hunedoara), cuprinde nu un singur cuvânt, cum ar părea cuiva5**232**, nici două (ca *scriptura continua* –

---

numele Il›. [Apropo: în corpusul de cronici vechi ruseşti din sec. XI Повесть временных лет aflăm, ca nume de oraş-cetate pe stînga Niprului de Mijloc, un Воин ‹Vóin – „Luptătorul”, „Oşteanul”›; idee similară astfel, în alt areal etnic şi geografic, după 3500 de ani.]

2 Христо Данов, Траки, София, Държавно издателство „Народна просвета”, 1982, с. 41, 45, 54.

3 S. Jakó, Date privitoare la cercetările arheologice de la Grădiştea Muncelului în anii 1803-1804 (II) // Acta Musei Napocensis, VIII, 1971, p. 442.

4 C. Daicoviciu [cu 13 colaboratori], Şantierul arheologic Grădiştea Muncelului – Blidarul. Rezultatele săpăturilor din campania anului 1954 // Studii şi cercetări de istorie veche, 1955, VI, nr. 1-2, p. 195-238.

5 V. Pisani, Paideia (Revista di informazione bibliografica), 16, Genova, 1961, p.

PER şi SCORILO − „fiul lui Scorilo” ar fi regele dac Decebal [perechea primei ştampile cuprinde literele: DECEBALVS], cum au descifrat/acceptat mulţi exegeţi şi oameni de cultură, concluzia persistând în lucrări de profil istoric, manuale, tratate academice şi enciclopedii6**233**; deşi au fost şi opinii rezervate7**234**), ci trei, adică PER, SCOR şi ILO, acestea însemnând (susţinem de mulţi ani): PENTRU CENUŞA-ZGURĂ A VITEJILOR/EROILOR ‹căzuţi în lupte, după ritualul de atunci al incinerării şi pomenirii morţilor›8**235**.

246: Perscorilo − nume de om, proprietar de atelier.
6 C. Daicoviciu, Şantierul..., [Bucureşti, 1955], p. 203; Вл. Георгиев, Тракийският език, София, 1957, с. 25-26; acelaşi, Траките и техният език, София, 1977, с. 199-200; I. I. Russu, Limba traco-dacilor, Bucureşti, 1967, p. 115; Ion Horaţiu Crişan, Ceramica daco-getică, Bucureşti, 1968, p. 48; Dumitru Almaş, Decebal − [...] strămoşul eroilor, Bucureşti, 1972, p. 66, 71; Paul MacKendrick, Pietrele dacilor vorbesc, În româneşte de Horia Florian Popescu, Bucureşti, 1978 [originalul cărţii, în engleză, e din 1975], p. 56; Dicţionar de istorie veche a României (Paleolitic − sec. X), Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976, p. 523, 536; Al. Rosetti, Istoria limbii române, Bucureşti, 1978, p. 227; В. П. Нерознак, Палеобалканские языки, Москва, Издательство „Наука”, 1978, с. 36; Jan Trynkowski, Încă odată despre „Decebalus per Scorilo” // Acta Musei Napocensis, XVI, 1979, p. 507-512; Ioan Glodariu, L’intensité de l’influence romaine en Dacie pré-romaine // Thraco-Dacica, 1984, tomul V, nr. 1-2, p. 153; D. Protase, „Decebalus per Scorilo” în lumina vechilor şi noilor interpretări // Thraco-Dacica, 1986, tomul VII, nr. 1-2, p. 146-153; Hadrian Daicoviciu, Pompiliu Teodor, Ioan Cîmpeanu, Istoria antică şi medie a României. Manual pentru clasa a VIII-a, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1989, p. 44; Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României, vol. II, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1996, p. 32: „Decebal [...] Probabil fiu al lui Scorilo” [apare (ne bucurăm) semnul ezitării: „probabil”].
7 De exemplu: K. Horedt, Cu privire la interpretarea unor ştampile epigrafice // Studii şi cercetări de istorie veche, XXIV, 1973, nr. 1, p. 103-110; Mircea Babeş, Puncte de vedere relative la o istorie a Daciei preromane // Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie, XXV, 1974, nr. 2, p. 223-224: „Decebalus per Scorilo [...] nu se citeşte obligatoriu Decebal, fiul lui Scorilo”.
8 Am expus această opinie în articolele: Litere, cuvinte şi realităţi istorice geto-dacice (ziarul „Ştiinţa” al Academiei de Ştiinţe a RSS Moldoveneşti, Chişinău, 1982, nr. 13-14); Inscripţia DECEBALVS PERSCORILO în viziune istorică, arheologică şi etnofolclorică (volumul „Moldova: deschideri ştiinţifice şi culturale, I”, Chişinău, 1993, p. 215-216); Formula SCORILO ca precizare cultuală scrisă, de sacru şi magnific, pe anumite obiecte ceramice ale geto-dacilor (culegerea „Mircea Eliade, mit şi simbol”, Chişinău, 1996, p. 46-53); Valoarea deosebită a elementului ILO în inscripţiile geto-dacice (culegerea „Originea şi

Îmbinarea de litere SCORILO, fără PER, e „scrisă” (zgâriată/scrijelată) pe un fragment ceramic dacic din sec. II-III, descoperit lângă satul Borniş, jud. Neam (9**236** (DECEBALVS, ca însemn calendaric regal, credem, nu putea fi, Decebal se sfârşise din viaţă).

Lingvistic, substantivul tracic *il*, cu sensul arhaic uitat (*puternic*, *voinic*), pus după un apelativ de gen masculin, era perceput peste veacuri ca sufix masculin (de facto fiind un sufixoid) al apelativului, astfel figurând în onomastica bulgară: Боил, Божил, Браил, Бързил, Момчил, Дойчил, Добрил, Воил, Гергил, Драгоил, Радоил, Страшил şi alţii1**237**0; română: Murgilă, Serilă, Nopţilă, Zorilă, Fugilă, Buzilă, Fomilă, Negrilă, Cornilă, Ţintilă, Zgriburilă, Gheţilă, dar şi Copil (român din Serbia, sec. XIV) şi alţii1**238**1; a ruşilor: Мужило, Будило, Вербило, Верзило, Ветрило, Водило, Гостило, Дурило, Добрило, Душило, Жеребило, Звонило, Кутило, Мазило, Седило, Студило, dar şi Банил, Гудил/Гудила1**239**2 etc. Or, erau nu numai simpli

---

dezvoltarea tracilor la est de Carpaţi”, Chişinău, 1996, p. 76-81). Vizavi de ILO − VITEJILOR/EROILOR, din 1982 este valorosul aport informativ colateral problemei: „hērōs era în Hellada orice răposat [... mai tîrziu − numai căpeteniile] de neamuri, ginţi, cetăţi, a puternicilor lumii acesteia” (Gh. Muşu, Op. cit., p. 174).

9 Rodica Popovici, Antroponim dacic scris cu litere latine în aşezarea de la Borniş − Neamţ (secolele II-III e. n.) // Arheologia Moldovei, XIII, Iaşi, 1990, p. 155-160. (Nu intrăm aici în discuţie despre „litere latine” sau dacice latinizate examinînd configuraţia grafemelor S [în trei feluri] şi V [u] de pe ştampilele de la Grădiştea Muncelului şi scrierea de la Borniş.)

1 0 Стефан Илчев, Речник на личните и фамилни имена у българите, София, Изд-во на БАН, 1969; Песни южных славян, Перевод с болгарского, сербскохорватского и словенского, Издание Ю. Смирнова, Москва, 1976 .

1 1 Vezi N. A. Constantinescu, Dicţionar onomastic românesc, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1963.

1 2 А. Д. Чертков, Очерк древнейшей истории протословен, Москва, В Университетской Типографии, 1851, с. 60, 104, 105; М. Ф. Семёнова, Русские личные имена в средневековых иноязычных документах // Ономастика, Москва, 1969, с. 90; С. Б. Веселовский, Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии, Москва, Изд. АН СССР, 1974; Слово о полку Игореве, Издание Д. Лихачёва и Л. Дмитриева, Москва, 1987, с. 47, 75; J. Ferrel, Исторические заметки о русских именах типа Душило // Резюме докладов и письменных сообщений на IX Международный съезд славистов – Киев (сентябрь, 1983), Москва, 1983, с. 109-110. [Il-ul unor atare nume îşi poate avea începutul din convieţuirea sclavinilor cu tracii, sec. VI-VII.]

Герги, *Buzatu*, *Жеребец*, dar şi mult mai puternici/viguroşi – *Гергил*, *Buzilă*.

Жеребило.

Observăm că la bulgari (rareori la români şi ruşi) e păstrată intact forma tracică a substantivului masculin propriu, nu – *ilă* sau – *ило*, ci *ил* (*il*); putem vorbi de o reminiscenţă tracică nativă, oricum subordonată gramatical şi semantic, în „construirea”-formarea slavică a limbii bulgarilor în spaţiul balcanic (sec. VII-VIII).

Nativ e şi *il*-ul românescului substantiv comun *copil* (şi, mai rar întâlnit, cel propriu, *Copil*). Nu excludem sensul de tânăr voinic pentru etimologia antroponimului *Copil* din Serbia sec. XIV (N. A. Constantinescu, Op. cit., p. 248), un Marius *Copil* (performer al tenisului românesc) îl avem în prezent (conform TVR1 „2 plus” şi Radio România Actualităţi, 1 – 3 oct. 2012); acestea – în acelaşi rând cu ruseştii *Копыл* (avâ**ndu-**l în 1515 pe un Vasiléi *Копыл* ‹Kopâl› (В. Н. Татищев, *История Российская*, *VI*, Москва-Ленинград, 1966, с. 113), *Банил* ‹Banil›, *Гудил* ‹Gudil› şi bulgăreştile Боил (Boil „Viteazul”), Воил (Voil „Voinicul”).

Din păcate, în dicţionarele explicative ale românei nu aflăm indicat pentru cuvântul *copil* sensul „bărbat voinic” (ştiut şi limbajului sud-slav, cel puţin sârbesc, unde *копилáн* ‹kopilan›, pe lângă sensul de „bastard” îl are şi pe cel de „flăcău voinic”; logic, în română pentru *copil* mai întâi a fost sensul de tânăr voinic, apoi a derivat cel de bastard; înţelesul „om de vârstă mică” fiind un reflex târziu, din sec. XVII-XV1111**240**3; vorba dată avâ**ndu-**l (admitem) pe – îl din aceeaşi străvechime tracică (de „substrat” 1**241**4) abordată aici; prefixoidul *cop*ar fi o completare târzie, poate de după atrofiere în memoria colectivă a semnificaţiei lui *il*, acesta explicat popular prin „cineva tare cum îi trunchiul copaciului1 **242** 5/*copacului* (aromânii zic:

---

1 3 Ion Coteanu, Marius Sala, Etimologia şi limba română. Principii − probleme, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1987, p. 84, 86.

1 4 Gr. Brîncuş, Vocabularul autohton al limbii române, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 70.

1 5 Un cîntec folcloric, înregistrat prin 1927 pe stînga Prutului (s. Hînceşti, jud. Lăpuşna) are un vers-elogiu al copaciului: „Frunzul verdi lemn-copaşi [...]” (Teodor Roşculeţ; Materialuri folcloristice [...], vol II, Ediţie de P. Ursache şi C. Manolache; Ploieşti, „Libertas”, 2011, p. 216); o poveste culeasă pe 25 august 1947, de la o ţărancă necărturară, de 50 de ani, din s. Lopatna, raionul Susleni (centrul

stejarului1**243**6)”; „tare ca un lemn-copaci” (la albanezi *kopáçe* ‹copáce› – bucată de lemn; măciucă); deci: *cop-il* înseamnă (etimologic) mai întâi (arhaic) *” bărbat cum e trunchiul copacului/stejarului de tare”.

Un argument valoros: în poemele folclorice despre voinicii Mihu-copilu, Gruia-copilul ş.a. (vezi colecţiile V. Alecsandri (1866), G. Dem. Teodorescu (1885), Gr. Tocilescu (1900); antologiile Al. I. Amzulescu (1964), V.M. Gaţac (1983) ş.a.) prin *copil* se are în vedere, categoric, bărbatul puternic şi viteaz (nicidecum, alintător/hipocoristic, cineva de vârstă mică); chiar şi atunci când acestui voinic i se zice dezmierdător *copilaş*, el tot bărbat puternic şi viteaz este. Un exemplu: „Când copilaş că-mi zvârlea [pe rivalul crâncen Marcu], / mâna stângă că-i frângea, / mâna stângă cu trei coaste. / Marcu la pământ cădea / şi din grai că nu-şi grăia: / – Ai, copilaş...; / aşa viteaz n-am văzut!” 1**244**7.

Mai apoi. deci, au apărut sensurile: tânăr puternic, bastard, orice băiţel.

Ca să nu-l confunde cu *кóпеле* „băieţandru bătăuş”, „bastard, copil din flori”, bulgarii au zis folcloricului *кóпеле* „детенце” ‹copilaş›, realmente avâ**ndu**-i în poemele populare pe nişte mari viteji ca *Груица-детенце* ‹Gruiţa-copilaşul› şi *Секула-детенце* ‹Sekula-copilaşul›; sârbii, evitând pe *кőпиле*, îl au în folclor pe *дијете Груица* ‹copilaşul Gruiţa›1**245**8.

Dintre sondările naturii tracice ale glosemului românec *il*, numit cu aproximaţie *sufix*, amintim următoarele exemple:

Despre – *ilă* ca vorbă *dacică* în fraze româneşti din a doua

---

Basarabiei, pe dreapta Nistrului), cuprinde adresarea-blestem către un copac: „Arzi, copaci, ... din vîrf pînă în rădăcină...!” (Arhiva Ştiinţifică Centrală a Acad. de Şt. a R. Moldova, manuscrisul 12, fila 124), cu toate că textul respectiv are şi forma copac.

1 6 Aromânescul copaci-stejar îl avem indicat printre alte lexeme de: I. I. Russu, Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1970, p. 150.

1 7 Balade populare româneşti, I, Antologie de Al. I. Amzulescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1964, p. 385.

1 8 Consultă balada Женидба Груице Новаковића în Народне српске пјесме, скупио и и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, Књига трећа, У Липисци, 1823, с. 76-89.

jumătate a veacului XVI s-a pronunţat savantul enciclopedist B.P. Haşdeu (în 1878), exemplificându-şi aserţiunea prin câteva cuvinte, inclusiv nume de personaje folclorice: „*Zor-ilă*, *Murg-ilă* şi alte [...]” 12469.

Întrezărind originea *tracică* a constitutivului lexical *il*, eruditul filolog Sextil Puşcariu, pe lângă acesta, semnala, pentru numele proprii istroromâne, şi formele – *il* – *ilo*; „acest sufix, menţiona lingvistul, se găseşte în nume proprii, uneori în combinaţiile – *ajlo* şi – *ojlo* – *ilic* şi – *ilko* – la sârbi, la bulgari şi la ruşi (la aceştia şi sub forma – *ila*)” 22470.

Referindu-se la personaje folclorice ca *Gerilă* şi *Ochilă*, teoreticianul literar Vladimir Streinu observa că sufixul umflat estetic*ilă* (aşa zice: umflat estetic) al acestor nume „indică nu ştiu ce duh care dinăuntru [...] le aruncă spre enorm” 22481 – uimitoare percepere corectă a naturii acestui cvasi sufix de către un literat!

Alături de *Murgilă*, *Miezilă*, *Zorilă*, *Flămânzilă*, *Ochilă* şi alte personaje mitice şi de basm cu sfârşitul – *ilă*, într-un lexicon mitologic de orizont universal este inclus şi *Setilă*, descris ca „erou cu puteri neobişnuite, [...] cunoscut, se menţionează fără anume concretizări bibliografice, şi în folclorul tracilor” 22492.

Străvechiul îl împodobeşte plăcut o superbă galerie de personaje folclorice, formidabil regândite artistic de scriitorul clasic român Ion Creangă: *Gerilă*, *Setilă*, *Flămânzilă*, *Pândită*, *Păsărilă*, *Nimerilă*, *Buzilă* şi încă 9, care mai de care ca specific extraordinar. Asemenea personaje, avându-l pe îl în propriile nume-porecle, justifică faptul că nu sunt oarecare Flămându, Setea, Buzatu etc., ci apelative cu final expres pronunţat pe un ton mai înalt (accentuat), de parcă „un duh (cum îşi imagina literatul citat) le aruncă dinăuntru spre enorm”: *Flămânzílă*, *Setílă*, *Buzílă* etc. (situaţie similară şi la popoarele contextual consemnate; la bulgari, de pildă, *момчé* ‹momcé› – „băiat”,

---

1 9 B. P. Hasdeu, Cuvente den bătrîni, I, Ediţie de Gheorghe Mihăilă, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983, p. 269, 275.
2 0 Sextil Puşcariu, Studii istroromâne, II, Bucureşti, 1926, p. 308 (apud: Mioara Avram, Sufixele româneşti -ilă masculin şi -ilă/′ -ilă feminin // Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, II, Bucureşti, 1960, p. 172).
2 1 Istoria literaturii române, III: Epoca marilor clasici, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1973, p. 270.
2 2 George Lăzărescu, Dicţionar de mitologie, Bucureşti, 1979, vezi respectivele articole-denumiri de personaje.

„flăcău” sugerând, pentru situaţii majore de aplicare a puterii corporale, un *Момчил* ‹Momcil› – mare voinic, erou folcloric; rusescul *муж* ‹muj› – „soţ/bărbat” derivând necesarmente un *Мужило* ‹Mujilo› – bărbătoi, cogeamite viteaz).

Odată cu trecerea timpului în decurs de secole, înţelesul de „puternic-viguros” al *il*-ului tracic şi-a extins conotaţia spre unele cuvinte ale continuatorilor de veche tradiţie vitejească balcanică – străromânii, vechii bulgari şi sârbi, protoruşii; spre vocabule ca: *rom*„Bărbat”, „haidău”, „voinic”, „voievod”, „vodă”; *bulg*. „хайдук ‹haiduc›”, „вожд ‹vojd›”; *sârb*„Јунак ‹ĭunak›”, „војвода ‹voĭvoda›”; *rus*. „разбойник ‹războĭnik›”, „воин ‹vom›” ş. a; inclusiv cu semnificaţii folclorice de uriaş, colosal, fantastic.

Noile corespondente ale arhaicului calificativ îl (tot mai puţin sesizat-cunoscut) se adaugă onorific numelui de personaj folcloric sau de om real (conducător de ceată, oaste, ţară) – la români, bulgari2**250**3, sârbi2**251**4, ruşi: *Bărbat*, sec. XIII, şi Radu *Haidăul*, sec. XVI (domnitori ai Ţării Româneşti), Bâcu-*haiducu*, Velcu-*haiducul*, Barbu-*copilu*, Micu-*voinicu*, Gheorghe-*voinea*, Pintea-*viteazu*, Corbea-*viteazu*, Mihai *Viteazul* (domnitor al ţărilor române, 1600), Radu-*voievod*, Vintilă-*vodă*; Янкул-*войвода*; Бранко-*јунак*, Милош-*војновић*, Миу-*копил*, Марко-*краљевић*, Стефан-*војвода*; Соловей-*разбойник*, Аника [Иваника]-*воин*.

Un cântec popular sârbesc, intonat româneşte, are tabloul haiducului *Миу-копил* (*Miu-copilu*), incluzând un vechi şi rar întâlnit cuvânt sârbesc – *с* (*з*) *нопил* ‹s (z) nopil› „bătăuş” (înruditul său semantic *снóпит* ‹snópit› înseamnă „vânjos, josuţ şi îndesat” 2**252**5): „Miule, copile, / cealăi [amăgitor] şi snopile [bătăuş], / oţelaş [tâlhăraş]

---

2 3 Петър Динеков, Български фолклор, ч. I, София, „Български писател”, 1959.

2 4 Vezi Эпос сербского народа, Издание подготовил И. Н. Голенищев-Кутузов, Москва, Издательство Академии Наук СССР, 1963; Cristea Sandu Timoc, Cîntece bătrîneşti şi doine [inclusiv sîrbeşti cîntate româneşte], Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967; Pagini de folclor românesc [şi sîrbesc intonat româneşte] din Serbia, Texte din colecţia lăutarului Sima G. Prunarević [ca român: Prunarĭu (vezi p. 118)], Editori: Elena Ramona Potoroacă şi Zvonko Trailović, Sibiu, Editura Astra Muzeum, 2011.

2 5 И. И. Толстој, Српскохрватско-руски речник, Москва, Издавачко предузеће „Руски језик”, 1982, с. 558.

de Motru, / fecioraş de codru, / feciorel de sârb, / mărgălaş [care dă târcoale, înconjoară] de târg, / drăgălaş de fete, / iubeţ de neveste" 22536. Acest *копил/copil* se apropie de zicerea *копилан* ‹kopilan› „şmecher, coţcar" [în albaneza ghegă, *kópil* ca adjectiv înseamnă „deştept, isteţ, şiret" 22547], deşi sârbul *Миу-копил* este viteazul care învinge în luptă, corp la corp, şi taie capul „călăului (bogat)" Ianoş Unguru; asemenea *copil* nu poate fi deci om de vârstă mică (subiectul, îl au şi românii). Prin cuvântul „copilaş" meglenoromânii au în vedere atât 1) *copil*, cât şi 2) băiat „între 15 – 18 ani, bun de însurat" 22558.

* * *

Aşadar, o străveche, de cel puţin trei mii de ani trecuţi, vocabulă tracică: îl „puternic", „voinic" (adjectiv şi substantiv), examinată complex – mitologic, religios, istoric şi arheologic, geografic, etnologic, filologic şi etimologic, semasiologic, antroponomastic –, serveşte la descifrarea originii unor noţiuni obscure, ca: 1) semnificaţia inscripţiilor în limba traco-dacă PERSCORILO şi SCORILO, de onorare-rememorare a vitejilor căzuţi în lupte, aplicate pe mari obiecte ceramice de formă conică, în corespundere cu religia precreştină a geto-dacilor din sec. I-III; 2) lexemul *copil* cu sens iniţial de bărbat viteaz, în folclorul românesc şi al slavilor de sud; şi – 3) cea mai bogată achiziţie – numeroase antroponime bulgare, sârbe, româneşti şi ruseşti cu elementul tracic îl (ca în *Бързил*, *Драгоил*; *Момћил*, *Јабучило* ‹Iabucilo›22569, *Дојћил*; *Gerilă*, *Buzilă*; *Мужило*, *Звонило*) şi echivalente ale aceluiaşi îl uitat ca vorbă, în aceleaşi limbi (*-вода – войвода*; *– јунак – краљевић*; *– viteazu – voinicu*; *– разбойник – воин*). La etapa acestor echivalente se evaporă scutul sonor originar al vocabulei, dispare haina ei ca zicere, nu însă şi spiritul ei; în paralel tracicul îl continuându-şi „pe viu" prezenţa în diferite limbi (română şi sârbă) prin substantivul comun *copil/копил*, prin bogata antroponimie a românilor, bulgarilor şi ruşilor cu acelaşi – îl (ultimii, pe lângă multe

---

2 6 Pagini de folclor românesc [şi sîrbesc intonat româneşte] din Serbia..., p. 107.
2 7 Ion Coteanu, Marius Sala, Op. cit., p. 84.
2 8 Emil Ţîrcomnicu, Obiceiuri şi credinţe macedoromâne. Dicţionar, Bucureşti, Editura Biblioteca Bucureştilor, 2009, p. 32.
2 9 Despre calul înaripat, cu puteri excepţionale, Јабучило, din folclorul sîrbilor, vezi Народне српске пјесме, скупио и и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, Књига четверта, У Бечу, 1833, с. 16.

porecle cu – *ilo*, avândui şi pe Banil, Gudil).

Ca probabil, acelaşi îl în *trac*. ilir, korpil şi *sârb*. снопил ‹snopil›.

Nu e vorba însă numai de aceste rezolvări etimologice, inclusiv extrem de importanta dărâmare a falsului (de 59/60 de ani în vehiculare) postulat „Decebal, fiul lui Scorilo”, înlocuit acum cu adevărul (prin dovezile expuse) despre venerarea cultuală sacră a eroilor martiri geto-daci. (Pe când în Dealul Grădiştii o piatră-monument întru amintirea bravilor strămoşi ai românilor? Avem Cluj-Napoca, avem Drobeta-Turnu-Severin – *nota bene*! –, de ce nu am avea şi Dealul Grădiştii-Sarmizegetusa?)

Identificată cu certitudine, străvechea vocabulă tracică poate stimula cercetătorii la căutări şi deslușiri de alte realităţi geografice, istorice, folclorice, lingvistice, religioase etc. nu mai puţin surprinzătoare (la prusieni şi lituanieni, de pildă, dintre indo-europeni), pentru că, foarte probabil, nu numai la români continuă să fie vii multe vocabule de origine traco-dacică (de peste patru milenii), ca: baci, balaur, baltă, barză, bordei, brad, brânză, brâu, bucur, buză, căciulă, ceafă, cioară, cioc, ciut, cârlan, fluier, gard, gata, ghiuj, groapă, grumaz, guşă, îngruzi, mal, mazăre, măgar, măgură, mărar, mânz, moş, mugur, murg, năpârcă, pârău, prunc, pupăză, raţă, rânză, scrum, sterp, strugure, strungă, ţap, ţarc, ţăruş, ţeapă, urdă, vatră, zară, zgardă ş. a.32570

De peste patru milenii deci – vii, vorbite curent, aceste cuvinte, din un total de 89 care provin „în mod sigur din substrat” (Gr. Brâncuş, p. 130).

Cu atât mai mult putem admite evoluarea – modificată lingvistic, pe parcurs de 3500 de ani ca menţionare scrisă – a glosemului tracic (indo-european) *il*.

Dar (am remarcat la început) acest glosem se mai vorbea şi de ugariţi şi fenicieni (care, faţă de traci, sunt mai vechi în istorie), aparţinând altei comunităţii lingvistice – afroasiate (hamito-semite)

---

3 0 Consultă: I. I. Russu; Limba traco-dacilor, Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Ştiinţifică; 1967; acelaşi, Elemente autohtone... [1970]; Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti, Redactori: M. Gabinschi şi N. Raevschi [Responsabil de cuvintele autohtone − M. Gabinschi], Chişinău, Redacţia Principală a Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti, 1978; Ariton Vraciu, Limba daco-geţilor, Timişoara, „Facla”, 1980; Gr. Brîncuş, Vocabularul autohton ... [1983].

32581; vocabula în cauză certificând astfel înrudirea ei cu marea familie de limbi aşadenumite (Holger Pedersen, 1903) nostratice32592, cu extensiune mai largă şi mult mai depărtată ca timp (din paleolitic, „la circa patruzeci de milenii trecute” 32603) în istoria limbilor lumii; din acele vremuri, când strămoşii ugariţilor, fenicienilor şi tracilor în alt fel, probabil, erau numiţi, strănepoţii şi răsstrănepoţii lor continuând a deţine, admitem, aceeaşi, a vechilor strămoşi, vocabulă *il*, cu acelaşi înţeles energizant şi de vis frumos pentru toată lumea: *puternic*.

INDICE DE NUME

(OAMENI ŞI *PERSONAJE*)

a) CU LITERE LATINE

---

3 1 Ca personaje mitice, cu sensul de „puternici/viguroşi”, ugariţii şi fenicienii îi aveau pe Ilúm şi Ilím, iar la semiţii de vest Ilu/Илу era în postură de zeu suprem (Мифологический словарь…, ibidem).

3 2 Vezi В. А. Дыбо, В. А. Терентьев, Ностратическая макросемья и проблема её временной локализации // Лингвистическая реконструкция [...] Проблемы изучения ностратической макросемьи языков, Москва, Издательство „Наука”, 1984, c. 3-20. În aceeaşi ediţie cu autorii citaţi V. A. Dîbo şi V. A. Terentiev, conceptul nostratic este susţinut şi argumentat cu noi cercetări de lingviştii Veaceslav Vs. Ivanov [Вяч. Вс. Иванов] (p. 21-25), K. I. Pozdneakov [К. И. Поздняков] (p. 26-30), E. A. Helimski [Е. А. Хелимский] (p. 31-48, incluzînd şi o bogată bibliografie a conceptului).

3 3 Б. А. Серебренников, Проблема достаточности основания в гипотезах, касающихся генетического родства языков // Теоретические основы классификации языков мира. Проблемы родства, Москва, Издательство „Наука”, 1982, c. 56: „Ностратический язык существовал примерно сорок тысяч лет тому назад ‹Limba nostratică a existat aproximativ patruzeci de mii de ani în urmă›”. [Totodată autorul atenţionează asupra insuficienţei dovezilor pentru ipoteza unei comunităţii de limbi nostratice. Doi ani mai tîrziu cinci autori (vezi nota precedentă), fără a-l nominaliza pe B. A. Serebrennikov, lărgesc şi aprofundează cu noi dovezi conceptul Pedersen al familiei de limbi nostratice.]

Bopp, Franz
Borşcĭ
Borteş, Romulus
Botezatu, Gr.
Botnari
Boutiere, Jean
Bracciolini, Poggio/Bracciolini, P.
Bradulov
Branişte, Valeriu
Brăescu, Gheorghe
Brăiloiu, Constantin
Brâncuş, Elizabeta
Brâncuş, Gr.
Breazul, G.
Brehnacea
Brewer, Derek
Bremmer, Jan
Brezaie
Brumărelul
Bucur, Marin
Bucuţa, Emanoil
Buda, Zaharia D.
Bunin
Burada, Teodor
Burlacu, Alexandru
Buzatu
Buzilă
Byhan, A.
Canciovici, Mihai Alexandru/Canciovici.
Mihai-Alexandru
Cantacuzino, Iordache
Cantemir, Antioh
Cantemir, Constantin
Cantemir, Dimitrie
Cantemir-oglu
Cantemir Silişteanu, Constantin/Cantemir.
Constantin
Capra

Caragiale, Ion Luca/Caragiale I. L.
Calul
Casandra
Cazacu, P.
Cazimir, Ştefan
Călin, Cornelia
Căluşari/*Căluşeri*/*Căluşul*
Călinescu, G.
Cărare, Petru
Cătană, George/Cătană, G.
Cândea, Virgil
Cernea, Nicolae T.
Cernei, Elena
Cernovodeanu, Paul
Cervantes, Miguel de
Chan Temur
Chicoş, G.
Chiniţa
Chiorilă
Chitilă
Chiţimia, Ion Const. /Chiţimia, I. C.
Cicikov
Cimpoi, Mihai
Ciobanu, Ion C.
Ciobanu, L.
Ciobanu, Ştefan/Ciobanu, Şt. C.
ciobanul/*Ciobanul*
Ciocanu, Ion
Cioculescu, Şerban
Ciorănescu, Alexandru/ Ciorănescu. Alejandro
Cirimpei, V. A./Cirimpei, Victor
Ciubotaru, Ion H./Ciubotaru, I. H.
Civo
Cârstoiu, Cornel
Cobizev, Claudia
Cocostârcul
Comşa, Maria

Ghica, Ion
Ghidirim, Gheorghe
Ghinoiu, Ion
Ghiţă-cătănuţă
Giosu, Ştefan
Giuha
Giurescu, Constantin C./Giurescu, C. C.
Giurescu, Dinu C.
Gârleanu, Emil
Glodariu, Ioan *glumeţ*
Gogol, Nikolai V.
Golescu, Iordache
Graur, Alexandru/Graur, Al.
Greceanu, Radu
Grecescu, Constantin/Grecescu, Const.
Grecul
Gruia-copilul
Gruie
Gudil
Gulian, C. I.
Guţu, Gh.
Haidăul, Radu
Hameleonul
Han, Oscar
Hanganu, Lilia *haplea/Haplea*
Haralampei
Harap-Alb
Harapul
Haşdeu, B. Petriceicu/Haşdeu, B. P.
Heliade-Rădulescu, I.
Helimski, E. A.
Herodot
Hetcou, Petre
Hidanotacumi/Hidonatakumi
Hikoiti
Hităr Petăr/Hâtrul Petăr/Hâtrul Petru
Hitler

Măscăriciul
Mătcaş, Nicolae
Melik-şahnazar
Melnic, Vasile/Melnic, V.
Michiduţă
Micu-voinicu
Mihai Viteazul
Mihailov, Timofei/Mihailov, T.
Mihăescu, Doru
Mihăilă, Gheorghe
Miezilă
Mihăescu, H.
Mircea Blasarab, voievod
Mireasa
Millo, Matei
Miron
Mititelul
Miulescu, Nicolae
Mâţoaie
Mogoş-voinicu
Molla Zaidin
Moldovan, Silvestru/Moldovan.
Silviu
Momcil
Morariu, Leca
Moş Stoica
Moş Trifan
Moşul
Moptan
Mulla Nasreddin
Munteanu, George
Murgilă/Murg-ilă
Murnu, G.
Muşfiki
Muşatescu, Tudor
Muşlea, Ion
Muşu, Gh.
Muzicantul

Nastratin
Nastratin Hogea
Nasreddin
Nasreddin-efendi
Nazaryia
Neacşu-haiducu
Nebăgat-în-Seamă
Neculai Păcală
Neculce, Ion
Negrilă
Negruzzi, Costache/Negruzzi.
Constantin/Negruzzi, C.
Neguţ, Silviu
Neniu, C.
Nicolae, Ion
Nicolescu, D. C.
Nicolescu, G. C.
Niculescu-Varone, G. T.
Nimerilă
Nopţilă
Noroc/Norocul
Nuţă, Ioan
Obert
Ochilă
Olahus, Nicolaus (Nicolae Valahul/
Românul)
Onişor, Victor
Oprea, Ioan
Orbea
Orbilă
Ortutay, D.
Oţetea, A.
Palauzov, Spiridon/Palauzov, S.
Pamfil, Viorica
Pamfile, Tudor/Pamfile, T.
Panaitescu, P. P.
Pandrea, Petre
Pantagruel

Serebrennikov, B. A.
Sâcâilă
Zbiera, Ion Gh.
Scafeş, Cornel
Schott, Albert
Schott, Arthur
Schott, fraţii
Schwann, S.
Schwap
Schwip
Scândurică
Scridonuţă
Seceta
Serilă
Setea
Setilă
Sevastos, Elena Didia Odorica/
Sevastos, Elena D.
Sforăilă
Simionescu, Dan
şi-l uncei (Burduhosul)
Sima, Ioan al lui Gr.
Simion, Eugen
Simionescu-Râmniceanu, Marin
Simuţ, Ion
Sion, Gheorghe
Siyma
Sânziana
Sârdon
Slavici, Ioan
Sluşanschi, Dan
Smaragda
Smochină, Nichita
Sobieski, Jan
Soljeniţîn, Aleksandr/Soljeniţîn, A.
Son Dal
Sorescu, Marin
Sorohan, Elvira

Spataru, Gheorghe/Spataru, G. I./
Spataru, G.
Speranţia, Theodor D.
Speteanu, Viorel Gh.
Stalin
Stalin-Ribbentrop-Hitler
Stamati, Constantin
Stamati, Teodor/Stamati, T.
Stambol, Preda
Stanca, Radu
Staţi, Vasile/Staţi, V.
Stăncescu, Dumitru/Stăncescu, D.
Stănescu, Nichita
Stănilă
Stepaniuk
Stoica, Stelian
Streinu, Vladimir
Strâmbă-Lemne
Struţeanu, Scarlat
Struţocămila
Stroescu, Sabina-Cornelia/Stroescu.
Sabina Cornelia/Stroescu, S. C.
Stryjkowski, Maciei/Stryjkowski, M.
Sucilă
Suetoniu
Suman, Dumitru a lui Ilie
Surdilă
Surva/Sorcova
Survakari
Şandru Mehedinţi, Tudora
Şardân
Şăineanu, Lazăr
Şerb, Ioan
Şerbacov, Valentin
Şeptecâini
Şiretul Ants
Şloim
Şmecherul Pedro

Ştefan cel Mare
Ştefan, fiul lui Bogdan-vodă
(Muşatinul)
Ştefan-vodă
Ştefan-voievod/Ştefan cel Mare
Ştefănucă, Petre V./ Ştefănucă, P. V.
Şoimul
Ştrul
Tacitus
Tâlhak
Tarlapan, Efim/Tarlapan, E.
Tartacot
Taloş, Ion
Tanda
Tareti
Tănase
Tănase, Constantin
Tănăsescu, Manuela
Tăutul, Ion/ Tăutul, logofăt
Teodorescu, G. Dem.
Teohari, N. Em.
Terentiev, V. A.
Terinte
Tiktin, H.
Till Eulenspiegel
Timoc, Cristea Sandu
Timofte, G.
Tincovici, Ioan
Tindal, N.
Tândală/Trândală
Tândălaş
Tocilescu, Gr. G.
Toma Păcală
Toma, Stela
Toma, Vasile
Topârceanu
Traian, împărat roman
Trailović, Zvonko

Zbânţuilă
Zgriburilă zmeul
Zorilă/*Zor-ilă*
Zub, Alexandru
b) CU LITERE SLAVE
Акопян, Ю.Г.
Аника [Иваника]*-воин*
Арайс, К.
Арнаудов, М.
Багряна, Елисавета
Банил
Бахтин, М. М./ Бахтин, М.
Баширов, Г. Б.
Берберов, Михаил
Бескровный, В. М.
Бешевлиев, В.
Божил
Боил
Браил
Бранко-јунак
Бромлей, Ю. В.
Будило
Бързил
Вакарелски, Христо
Василева, Маргарита
Вазов, Ив.
Вербило
Верзило
Ветрило
Веселовский, С. Б.
Водило
Воил
Вълчев, Величко
Габровски, М.
Генчев, Стоян
Георгиев, Вл. И./Георгиев, Вл.
Георгиева, Е.
Георгиева, Иваничка

Янкул-войвода

[Pe ultima copertă a cărţii:]

Victor Cirimpei urmăreşte, cu un bogat material documentar, aspecte comparate, punând în paralelă variante din folclorul altor popoare cu variantele româneşti, modul de manifestare a ţăranului înţelept în rolul comic al omului prost, felul în care se prezintă în folclorul românesc relaţiile dintre diferite popoare, enumeră categoriile de naraţiuni comice (anecdota, snoava, gluma, pidosnicia, răspunsul isteţ), portretizează figurile comice emblematice (Păcală, Tândală, Pepelea).

...

E un studiu exhaustiv care ne ajută să înţelegem toate aspectele râsului popular şi cel cult, răspunzând imperativului integraţionist: cum ne încadrăm cu cultura noastră, inclusiv cu umorul nostru subtil, bonom, de înaltă calitate estetică, în cultura universală.

Acad. Mihai Cimpoi